

ความจริงที่ต้องเข้าใจ

สมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ความจริงที่ต้องเข้าใจ

ความจริงที่ต้องเข้าใจ

พระนิพนธ์

สมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

นายกัจร เขาวนัรัตน์ และครอบครัว

จัดพิมพ์น้อมเกล้าถวาย

เนื่องในโอกาสคล้ายวันประสูติ ๓ ตุลาคม ๒๕๓๕

พิมพ์ครั้งที่ ๒ จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย หนึ่งตำบลในวชิหาร กรุงเทพมหานคร
พลอากาศเอกพระวิน หงสกุล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๓๕ โทร. ๒๘๑๗๗๕๐

คำนำ

บทพระนิพนธ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เรื่อง **ความจริงที่ต้องเข้าใจ** นี้ เป็น การรวมพระนิพนธ์ ๓ เรื่อง คือ **ความเข้าใจเรื่องชีวิต** กับ **ความเข้าใจเรื่องพระพุทธศาสนา** และ **หลักการทำสมาธิเบื้องต้น** เข้าด้วยกัน ในการพิมพ์ครั้งแรก ได้ใช้ชื่อว่า **สังฆธรรมแห่งชีวิต** แต่เพื่อความเหมาะสม ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ซึ่งเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ จึงได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น **ความจริงที่ต้องเข้าใจ**

พระนิพนธ์ชุดนี้ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชได้ทรงอธิบาย เรื่องของชีวิต เรื่องพระพุทธศาสนา และเรื่องการทำสมาธิ ในประเด็นที่เป็นหลักสำคัญควรรู้เป็นเบื้องต้นสำหรับทุกคนอย่างง่าย ๆ แต่ละตอน มีความสมบูรณ์ในตัว ผู้อ่านจะอ่านไปตามลำดับจนจบ หรือเลือกอ่าน เฉพาะตอนที่สนใจก็ได้

เนื่องในวโรกาสที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงบำเพ็ญ พระกุศลถวายวันประสูติ ๓ ตุลาคม ๒๕๓๕ คุณกำจร เชาวน์รัตน์ และครอบครัว ได้มีจิตศรัทธาจัดพิมพ์น้อมเกล้าถวายเป็นเครื่องบูชาพระคุณ สำหรับทรงแจกเป็นธรรมทาน จึงขออนุโมทนาอำนวยการ

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญแล้ว อำนวยให้คุณกำจร เชาวน์รัตน์ และครอบครัว ปราศจากสรรพอุปัทวันตราย เจริญอายุ วรรณะ สุข พล และประสบสิ่งพึงประสงค์ทั้งปวงตลอดจิรากาล

สำนักเลขานุการสมเด็จพระสังฆราช

วัดบวรนิเวศวิหาร

ตุลาคม ๒๕๓๕

สารบัญ

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

วงจรชีวิต	๓
เราเกิดมาทำไม ?	๘
ภาพชีวิตของแต่ละคน	๑๓
ชีวิตต้องการอะไร	๑๗
ศึกษาชีวิตทั้งสองด้าน	๒๑
สิ่งอันเป็นที่รักของชีวิต	๒๕
แง่คิดเกี่ยวกับชีวิต	๒๕
จุดหมายของชีวิต	๓๗

ความเข้าใจเรื่องจิต

จิตคืออะไร ?	๔๕
จิตกับกายต้องอาศัยกัน	๕๒
จิตนำโลก	๕๗
ทำไมต้องสนใจเรื่องจิต	๖๐
จิตต้องมีการพัฒนา	๖๕
ผู้ให้สุขและผู้เสวยสุขที่แท้จริง	๗๐

ความเข้าใจเรื่องกรรม

ชีวิตเนื่องด้วยกรรม	๗๕
กรรมคืออะไร	๗๗
หลักกรรมนอกพระพุทธศาสนา	๘๓
จะพิสูจน์กรรมได้อย่างไร	๘๖

แนวคิดเรื่องกรรม	๕๑
เพราะเหตุไรจึงไม่เชื่อเรื่องกรรม	๕๕
การให้ผลของกรรม	๑๐๐
กรรมเวร	๑๐๕
นิทานเรื่องระงับเวร	๑๐๖
ชีวิตจะเป็นสุขได้อย่างไร ?	
ทิ้งผิดที่ชีวิตย่อมมีภัย	๑๑๗
ความสุขอยู่ที่ไหน ?	๑๒๐
เงื่อนไขของความสุข	๑๒๒
สุจริตธรรม เหตุแห่งความสุขที่แท้จริง	๑๒๗
พระพุทธศาสนาและการนับถือพระพุทธศาสนา	
พระพุทธศาสนาคืออะไร ?	๑๓๓
คำสอนของพระพุทธศาสนา	๑๓๗
หลักกรรม	๑๔๑
การนับถือพระพุทธศาสนา	๑๔๕
เรื่องที่ต้องเข้าใจก่อน	๑๔๖
ความหมายของสรีระ	๑๖๑
ศีลธรรม คือรากฐานของความสุข	
ความจำเป็นของศีล	๑๖๗
ความหมายของศีล	๑๗๒
ธรรมสร้างสังคม	๑๗๗
ศีลคือพื้นฐานของความสุข	๑๘๑

ศีลต้องคู่กับธรรม ๑๘๘

ธรรมก็อาศัยธรรม ๑๘๑

อยู่ในปัจจุบันแต่อย่าลืมอนาคต ๑๘๖

ไตรสิกขา : การศึกษาเพื่อยกระดับชีวิต

การศึกษาคืออะไร? ๒๐๑

การศึกษาสามอย่าง ๒๐๘

การศึกษาขั้นปฐม ๒๑๓

การศึกษาขั้นมัธยม ๒๑๘

การศึกษาขั้นอุดม ๒๒๓

ที่มาของปัญญา ๒๓๔

ที่สุดของปัญญา ๒๓๕

ความสวัสดิ์ของชีวิต ๒๔๓

หลักการทำสมาธิเบื้องต้น ๒๔๕

ปัญญาสูงสุด ๒๕๕

ศาสนา และ ทศพิธราชธรรม ๒๖๕

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

วงจรชีวิต

ปัญหาข้อหนึ่งที่คนชอบตั้งคำถามกันตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจนถึงทุกวันนี้ คือตายเกิดหรือตายสูญ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ความจริงในข้อนี้ จึงสิ้นปัญหาในสิ่งที่รู้แล้ว ดังที่ได้ตรัสไว้ว่า **กมฺมุ เขตฺตํ กรรมเป็นเหมือนนา วิญญาณํ พิชํ วิญญาณเหมือนพืชที่หว่านลงในนา คณฺหา สิเนโห ตณฺหา** เหมือนยางเหนียวมีอยู่ในพืช อันจะทำให้พืชนั้นปลุกงอกงามขึ้นได้ เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีกรรม วิญญาณ และตณฺหาอยู่ก็จะต้องไปเกิดในภพต่าง ๆ และในการเกิดหมายถึงในการตั้งกรรมของมารดา นั้น ได้มีกล่าวไว้ว่า เพราะประชุมแห่งองค์ ๓ จึงมีการตั้งกรรม คือ **มารดา บิดา สันนิบาต** หมายความว่าอยู่ด้วยกัน • **มารดามีระดู** หมายความว่าอยู่ในระดู • **คันธัพพะ** ท่านอธิบายว่าสัตว์ผู้เข้าถึงในกรรม คือสัตว์ผู้จะเกิดปรากฏขึ้น • เพราะความประชุมแห่งองค์ ๓ เหล่านี้ กรรมจึงตั้งขึ้น มารดาบริหารกรรม ๕-๑๐ เดือนก็คลอดบุตร และโดยปกติก็เลี้ยงด้วยโลหิตคือน้ำนมของตน

องค์ที่ ๓ น่าจะเป็นปัญหาที่วิชาการแพทย์ในปัจจุบันไม่อาจอธิบายได้เพราะเป็นเรื่องทางวิญญาณจิตใจโดยตรง แต่เรื่องที่ท่านผู้หนึ่งได้กรุณาเล่าให้ฟังต่อไปนี้ น่าจะเป็นตัวอย่างซึ่งอธิบายองค์ที่ ๓ นั้นได้เรื่องหนึ่ง คือท่านเล่าว่า

ได้มีอุบาสิกามีคนหนึ่งได้ปฏิบัติทางจิตใจถึงขั้นรู้เห็นอะไรได้ จึงได้ตรวจดูด้วยใจก็ได้เห็นพระอาจารย์ท่านหนึ่ง เป็นผู้ทรงศีลบริสุทธิ์บรรลุมุขิธรรมขั้นสูง จึงได้เดินทางไปหาพระอาจารย์ท่านนั้นซึ่งไม่เคยรู้จักกันมาก่อน แสดงตนเป็นศิษย์ของท่าน ต่อมาอุบาสิกามีนั้นในขณะที่กำลังนั่งปฏิบัติในวันหนึ่ง ก็ได้เห็นปรากฏว่ามีสายสีเขียวเหมือนอย่างสายใยออกไปจากจิตของตนเป็นสายยาวออกไป ก็ส่งจิตตามไปดูว่าสายนั้นจะไปที่ไหนก็ได้เห็นว่า สายนั้นได้ไปเข้าท้องหลานสะไส้ของตน จึงได้ไปตามพระอาจารย์ว่าจะทำอย่างไร พระอาจารย์ได้สอนให้ทำจิตตัดสายนั้นให้ขาดอุบาสิกามีนั้นได้พยายามปฏิบัติทำจิตตัดสายนั้น แต่ก็ไม่สามารถจะตัดให้ขาดได้ จนล่วงเข้าเดือนที่สามจึงตัดได้ขาดในวันหนึ่ง แล้วก็รีบไปกราบเรียนอาจารย์ว่าตัดสายนั้นได้ขาดแล้ว

ปรากฏว่าหลานสะไส้ผู้นั้นตั้งครรภก็ได้สามเดือนแล้วแห้งไป เรื่องนี้เล่าไว้เพื่อเป็นเครื่องพิจารณาว่าจะต้องมีผู้ไปเกิด (ซึ่งอาจจะเตรียมไปเกิดใหม่ตั้งแต่ยังไม่ตายจากชาตินี้)

ความเชื่อของคนในโลกนี้ว่าตายเกิดน่าจะมากกว่าตายสูญมากนัก และเมื่อเชื่อว่าตายเกิด จึงมีคติความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องเกิดอีกมาก เช่น ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันระหว่างบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปจนถึงกลุ่มใหญ่ในอดีตชาติซึ่งให้เกิดผลสืบมาถึงปัจจุบันชาติ และความเชื่อว่ามีสิ่งหรือเครื่องกำหนดให้เกิดมาเพื่อทำหน้าที่อย่างหนึ่ง เป็นต้น ซึ่งก็เป็นเรื่องสืบเนื่องมาจากอดีตนั่นเอง

แม้ความเชื่อในเรื่องอวตารก็แสดงว่ามีอดีต คำว่า อวตาร ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำแปลว่า “การลงมาเกิด การแบ่งภาคมาเกิด” ตามคำแปลหลังแสดงว่าไม่ได้มาทั้งหมด แต่แบ่งภาคคือแบ่งส่วนใดส่วนหนึ่งมาเกิดคือยังมี ตัวเดิม อยู่ในที่ของตน สมมติว่าสวรรค์ชั้นหนึ่ง ส่วนที่มาเกิดนั้นเป็นส่วนหนึ่งของตัวเดิม เมื่อสิ้นวาระในโลกนี้

แล้วก็กลับไปรวมเข้ากับตัวเดิม จะแปลความอย่างนี้ หรือจะแปลความว่า
แบ่งภาค ก็คือแบ่งภาค (ส่วน) ของเวลาทำให้เกิด หมายความว่าเวลาของ
คนในที่นั้นสมมติว่าสวรรค์ชั้นหนึ่งนั้นยังไม่หมดคงจะอยู่ต่อไปอีกนาน หรือ
อยู่ไปเป็นนิรันดร ตามความเชื่อของบางลัทธิ เช่น พระนารายณ์ของฮินดู
แต่แบ่งเวลาส่วนหนึ่งลงมาเกิดในมนุษย์ โดยตัวเดิมนั้นแหละลงมาเกิด ไม่
ใช่แบ่งตัวเล็กตัวน้อยลงมา เมื่อทำธุระเสร็จแล้ว ตัวเดิมก็กลับไปยังที่ของตน
คำว่าแบ่งภาคจึงยังมีปัญหา จนกว่าจะมีผู้รู้มาแสดงให้เห็นเชื่ออย่างไรแน่

คัมภีร์พระพุทธศาสนาแสดงเรื่องนี้ไว้อย่างไร ถ้าจะให้ตอบตาม
คัมภีร์ ก็ควรจะกล่าวก่อนว่า คัมภีร์ต่าง ๆ แต่งกันหลายยุคหลายสมัย
ปรากฏว่ามีคติความเชื่อต่าง ๆ แทรกเข้ามาเป็นอันมาก แต่ก็ยังไม่พบเรื่อง
แบ่งภาคมาเกิด

เรื่องทำนองแบ่งภาค เวลา มีอยู่เรื่องหนึ่งในอรรถกถาธรรมบท
ถึงตั้งนั้นก็ไม่มีทั้งหลักกรรมและความตั้งปรารถนา นิทานธรรมบทนั้นมี
ความย่อว่า เทพธิดาองค์หนึ่งกำลังชมสวนกับเทพบุตรผู้สามีกับหมู่เทพธิดา
ทั้งปวง จุตกลงมาเกิดเป็นนางมนุษย์ในขณะนั้น ระลึกชาติได้ จึงตั้งความ
ปรารถนาไปเกิดอยู่กับสามีตามเดิม และได้ทำบุญกุศลต่าง ๆ ถึงแก่กรรม
แล้วก็ไปเกิดในสวนสวรรค์นั้นอีก ขณะที่ไปเกิดนั้นหมู่เทพก็ยังชมสวนกัน
อยู่ แสดงว่าเวลานานหลายสิบปีในมนุษย์เท่ากับครู่หนึ่งของสวรรค์ เรื่อง
นี้เข้าทำนองแบ่งภาคแห่งเวลาทำให้เกิดอยู่บ้างเหมือนกัน แต่ก็กล่าวว่าได้
อธิษฐานใจตั้งความปรารถนา (นับว่าเป็นต้นเหตุอย่างหนึ่ง) และทำบุญ
กุศลเพื่อให้ไปเกิดเป็นเทพ (นับว่าเป็นกรรมที่เป็นชนกกรรม คือ กรรมที่
ให้เกิด) จึงเข้าหลักพระพุทธพจน์ที่แปลความว่า "ต้นเหตุยังคนให้เกิด โลก
คือหมู่สัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม"

ทางพระพุทธศาสนา ปัญหาเรื่องตายแล้วเกิดอีกหรือไม่เป็นเรื่อง
ประกอบเท่านั้น เพราะมุ่งสอนให้คนละความไม่ดีทำความดีในชาตินี้ หรือ

กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าในปัจจุบัน แต่ส่วนมากก็อดสงสัยมิได้ในเรื่องตาย
เรื่องเกิด และกล่าวได้ว่าส่วนมากเชื่อว่าตายแล้วเกิดอีก หรือว่าตายไม่สูญ
วิญญาณยังไปท่องเที่ยว หรือไปเป็นอะไรอย่างหนึ่ง หรือไปเกิด อีกพวก
หนึ่งซึ่งน่าจะน้อยกว่าเห็นว่าตายสูญไม่มีอะไรไปเกิด

ลองวิจัยดูว่าความเชื่อความเห็นของทั้งสองฝ่ายนี้ฝ่ายไหนจะถูก ที่
แรกต้องถามก่อนว่า เป็นความเชื่อความเห็นว่าอย่างนั้น หรือเป็นปัญหา
ซึ่งเป็นความจริง ก็คงจะได้คำตอบว่า เป็นความเชื่อความเห็นเสียโดยมาก
คือเป็นเรื่องที่ไม่รู้ด้วยตนเอง แต่ก็มีความเชื่อว่าตายเกิด อีกฝ่ายหนึ่งไม่เชื่อ
เพราะเวลาคนตายก็ไม่เห็นมีอะไรไปเกิด สิ้นลมแล้วทุก ๆ อย่างก็ทอดทิ้งอยู่
ในโลกนี้ จึงไม่เชื่อว่าตายเกิด หรือเห็นว่าตายสูญทีเดียว ด้วยความไม่รู้นั้น
แหละ ตกว่าความเชื่อไม่เชื่อหรือความเห็นอย่างไรในเรื่องนี้เกิดขึ้นจากความ
ไม่รู้ แล้วก็ถึงความเห็นเอาเองอย่างคาดคะเนหรือเดา เหมือนอย่างเข้าไปใน
ห้องมืดสนิทมองไม่เห็นอะไรเลย คนหนึ่งเชื่อว่าห้องนั้นมีคนซ่อนอยู่ อีกคน
หนึ่งไม่เชื่อว่ามิ ทั้งสองคนมีระดับเท่ากันคือมองไม่เห็นเหมือนกัน ใช้ความ
คาดคะเนหรือเดาเอาเช่นเดียวกัน

สรุปความในตอนนี้เป็นว่า เรื่องตายเกิดหรือไม่เกิด ใครจะเชื่อหรือไม่
อย่างไรไม่สำคัญ ข้อความอยู่ที่ว่าความจริงเป็นอย่างไร ตายแล้วเกิดอีก
หรือไม่เกิด ปัญหาจึงมีว่าใครจะเป็นผู้บอกได้ จะรู้อะไรได้อย่างไร ตอบได้
ว่าผู้บอกมีอยู่แล้ว คือพระพุทธเจ้า ท่านตอบไว้เป็นหลักอริยสัจสี่ ถอดความ
มาสั้น ๆ ว่า *มัตถนหา (ความอยาก) ก็มีชาติ (ความเกิด) สิ้นตณหา ก็สิ้น
ชาติ* ถอดคำออกมาให้เข้าใจเรื่องนี้ว่า ยังมีตณหาตายแล้วเกิดอีก สิ้นตณหา
แล้วไม่เกิด ท่านบอกไว้ดังนี้ แต่จะรู้อะไรด้วยตนเองได้นั้น มีผู้แนะนำว่าต้องทำ
สมาธิจนได้ดวงตาชั้นใน มองเห็นความจริงได้ด้วยตนเอง จึงจะสิ้นสงสัย
ถ้ายังไม่ได้ดวงตาชั้นใน อย่างดีก็ต้องอาศัยศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าไปก่อน

ในครั้งพุทธกาล มีแม่ทัพใหญ่ผู้หนึ่งชื่อท่านสีหะไปเผ่ากราบทูลถามว่า จะทรงอาชญาปฏิบัติแสดงผลทานที่มองเห็นได้ในปัจจุบันได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสว่าได้ คือ ๑. เป็นที่รักของชนมาก ๒. เป็นที่คบหาของคนดี ๓. มีเสียงพูดดีในทางดีงาม ๔. กล้าเข้าหมู่คนชั้นต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นผลทานที่มองเห็นได้ในปัจจุบัน และ ๕. ตายไปสุคติ (ไปดี) โลกสวรรค์ ข้อหลังนี้เป็นผลภายหลัง ท่านแม่ทัพสีหะกราบทูลว่า ๔ ข้อต้นไม่ต้องถึงความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าเพราะรู้ได้ด้วยตนเอง ส่วนข้อหลังไม่รู้ แต่ก็ถึงความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าในข้อนั้น ท่านแม่ทัพเป็นทหาร กราบทูลตรง ๆ รู้ว่าไม่รู้ หมายความว่าไม่รู้ แต่ก็มีความเชื่อต่อพระองค์มั่นคง ฉะนั้น ถึงไม่รู้แต่มีผู้รู้เป็นผู้นำทางและมีความเชื่อฟังผู้รู้ ก็ยอมเดินถูกทางแน่

เราเกิดมาทำไม ?

เราเกิดมาทำไม ปัญหาที่ถกตั้งขึ้นคิดก็น่าจะจน เพราะขณะเมื่อทุกคนเกิดนั้นไม่มีใครรู้ มารู้อเมื่อเกิดมาและพอรู้เพียงสาแล้วว่า มีตัวเราขึ้นคนหนึ่งในโลก แต่ทุก ๆ คนย่อมมีความไม่อยากจะตาย กลัวความตายอยากจะทำรงชีวิตอยู่นานเท่านั้น นอกจากนั้นยังมีความอยากในสิ่งต่าง ๆ อีกมากมาย คล้ายกับว่าความที่ต้องเกิดมานี้ไม่อยู่ในอำนาจของตนเอง มีอำนาจอย่างหนึ่งทำให้เกิดมา ตนเองจึงไม่มีอำนาจ หรือไม่มีส่วนที่จะตั้งวัตถุประสงค์แห่งความเกิดของตนว่า เกิดมาเพื่อทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือเพื่อเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ คุณคล้าย ๆ กับจะเป็นดังที่ว่ามีที่ว่าคุณคล้าย ๆ ก็เพราะความไม่รู้ หรือจะเรียกว่า “อวิชชา” ก็น่าจะได้ แต่ถ้าจะยอมจำนนต่อความไม่รู้ก็ดูจะมั่งง่ายมากไป น่าจะลองทำตามหลักอันหนึ่งที่ว่า อนุমানและศึกษา คือ สิ่งที่ประจักษ์แก่สายตาที่รู้ได้ง่าย แต่สิ่งที่ไม่ประจักษ์แก่สายตาที่ใช้อนุমান โดยอาศัยการสันนิษฐานและใช้ศึกษาในถ้อยคำของท่านผู้ตรัสรู้

พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ได้ตรัสไว้แปลความว่า “**ตัณหา (ความอยาก) ยังคนให้เกิด**” และว่า “**โลกคือหมู่สัตว์ ย่อมเป็นไปตามกรรม**” ลงอนุমান

ดูตามคำของท่านผู้ตรัสรู้นี้ดูในกระแสปัจจุบันก่อนว่า สมมติว่าอยากเป็นผู้แทนราษฎร ก็สมัครรับเลือกตั้งและทำการหาเสียง เมื่อได้ชนะคะแนนก็ได้เป็นผู้แทนราษฎร นี่คือการอยากเป็นเหตุให้ทำการ คือ ทำการต่าง ๆ ตั้งตั้งแต่การสมัคร การหาเสียง เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผล คือ ได้เป็นผู้แทน หรือแม้ไม่ได้เป็น ถ้าจะตัดตอนเอาเฉพาะความเกิดมาในช่วงแห่งชีวิตตอนนี้ ก็จะตอบปัญหาข้างต้นนั้นได้ว่า "เกิดมาเพื่อเป็นผู้แทน" ตัวอย่างนี้เป็นรายละเอียดเฉพาะเรื่อง ถ้าจะตอบให้ครอบคลุมทั้งหมดก็ควรจะตอบได้ว่า "เกิดมาเพื่อสนองความอยากและสนองกรรมของตนเอง" ถ้าจะแย้งว่าตอบอย่างนั้นฟังได้สำหรับกระแสชีวิตปัจจุบัน แต่เมื่อเกิดมาที่แรกยังมองไม่เห็น เพราะไม่รู้จริง ๆ ถ้าแย้งดังนี้ก็ต้องตอบว่า ฉะนั้นจึงว่าต้องใช้ชีวิตอนุমানโดยสันนิษฐาน ถ้ารู้จริงแล้วจะต้องอนุমানทำไม และก็อาศัยคำของท่านผู้ตรัสรู้เป็นหลักตั้งจะลองอนุমানต่อไปว่า จริงอยู่ เมื่อเกิดมาไม่รู้ แต่เมื่อรู้ขึ้นแล้วก็มีความกลัวตาย อยากดำรงชีวิตอยู่นานเท่านั้น แสดงว่าทุกคนมีความอยากที่เป็นตัวต้นเหตุนี้ประจำเป็นจิตสันดาน ความอยากเกิดย่อมรวมอยู่ในความอยากดำรงอยู่นี้ เพราะความตายเป็นความสิ้นสุดแห่งชีวิตในภพชาติอื่นหนึ่ง ๆ เมื่อยังมีความอยากดำรงอยู่ประจำอยู่ในจิตสันดาน ก็เท่ากับความอยากเกิดอีกเพื่อให้ดำรงอยู่ตามที่อยากนั้น ทั้งก็ต้องเกิดตามกรรมเป็นไปตามกรรม

ฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า "เราเกิดมาด้วยต้นเหตุ(ความอยากและกรรม) เพื่อสนองต้นเหตุและกรรมของตนเอง" ต้นเหตุและกรรมจึงเป็นตัวอำนาจหรือผู้สร้างให้เกิดมา ใครเล่าเป็นผู้สร้างตัวอำนาจนี้ ตอบได้ว่าเป็นตนเอง เพราะตนเองเป็นผู้อยากเองและเป็นผู้ทำการ ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าตนเองนี้แหละเป็นผู้สร้างตนเองให้เกิดมา

แต่ผู้ถือทางไสยกล่าวว่ ชีวิตของคนเรานี้ มีพรหมลิขิตคือพระพรหมกำหนด เหมือนอย่างเขียนมาเสร็จว่าจะเป็นอย่างไร แต่ผู้ถือทาง

พุทธมามากก็เข้าใจว่า *กรรมลิขิตคือกรรมกำหนดมา* โดยผลก็เป็นอย่างเดียวกัน คือ มีสิ่งกำหนดให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ นำพิจารณาว่าทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้จริง ๆ อย่างไร

ได้มีพระพุทธภาสิตรัสไว้ว่า “*มา กตเหตุ ย่าถือว่าเพราะเหตุแห่งกรรมที่ได้ทำไว้*” คือ ย่าถือว่าทุก ๆ อย่างที่จะได้รับ มีเพราะเหตุแห่งกรรมที่ได้ทำไว้แล้ว เพราะถ้าถืออย่างนั้นก็จะไม่ต้องทำอะไรขึ้นใหม่ รอยุ่เฉย ๆ อย่างเดียวเพื่อให้กรรมเก่าสนองผลต่าง ๆ ขึ้นเอง ถือเอาความดั่งนี้ก็เท่ากับไม่ให้ถือกรรมลิขิตนั่นเอง

มีปัญหาว่า ถ้าเช่นนั้นพระพุทธศาสนาแสดงเรื่องกรรมไว้ทำไมพิจารณาจะตอบได้ว่า *แสดงเรื่องกรรมไว้เพื่อให้รู้ว่า กรรมเป็นเหตุให้วิบากคือผลตั้งแต่ให้ถือกำเนิดเกิดมาและติดตามให้ผลต่าง ๆ แก่ชีวิต ทำนองกรรมลิขิตนั้นแหละ แต่กระบวนของกรรมที่ทำไว้มีสลับซับซ้อนมาก ทั้งเกี่ยวกับเวลาที่กรรมให้ผล และข้อที่สำคัญที่สุดคือเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลในปัจจุบัน คือ ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ไม่เป็นที่ทาสของกรรมเก่า เช่นเดียวกับให้ไม่เป็นที่ทาสของตนหา แต่ให้ละกรรมชั่ว กระทำกรรมดี และชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์สะอาด ตามหลักพระโอวาท ๓ หรือกล่าวโดยทั่วไป มีกิจอะไรที่ควรทำก็ทำโดยไม่ต้องนั่งรอนนอนรอผลของกรรมเก่าอะไร*

ความพิจารณาเพื่อให้รู้กรรมและผลของกรรมนั้นก็เพื่อให้จิตเกิดอุเบกขา ในเวลาที่เกิดเหตุการณ์เหลือที่จะช่วยแก่ทั้งคนที่เป็นที่รักและที่ชังกับเพื่อจะได้ปฏิบัติตนตามหลักพระโอวาท ๓ ข้อนั้น ทั้งคนเรามีจิตใจที่เป็นต้นเดิมของกรรมทุกอย่าง ไม่ว่าเก่าหรือใหม่ เพราะจะต้องมีจิตเจตนาขึ้นก่อนแล้วจึงทำการอะไรออกไป ฉะนั้น จึงสามารถจะทำอธิษฐานคือตั้งใจว่าจะประสงค์ผลอันใด เมื่อประกอบกรรมให้เหมาะแก่ผลอันนั้นก็ได้รับความสำเร็จ และจึงสามารถตอบปัญหาว่า “*เราเกิดมาทำไม*” ได้อีกอย่าง

หนึ่งว่า “เราเกิดมาตามที่ตั้งใจไว้ว่าจะมาทำ” เป็นอันไม่พ้นไปจากคำตอบที่ว่า “เราเกิดมาเพื่อสนองค้นหาและกรรมของตนเอง” แต่คนดี ๆ ย่อมมีอธิษฐานใจที่ดี ดังพระโพธิสัตว์ทรงอธิษฐานพระหทัยเพื่อนำเพ็ญพระบารมี ความเกิดมาของพระองค์ในชาติทั้งหลาย จึงเพื่อนำเพ็ญบารมีคือความดีต่าง ๆ ให้บริบูรณ์

อันที่จริง ทุก ๆ คนมีสิทธิ์ที่จะถือว่าตนเกิดมาเพื่อนำเพ็ญความดีให้มากขึ้น และสามารถที่จะนำเพ็ญความดีได้

ความสำนึกเข้าใจตนเองไว้ว่า “เราเกิดมาเพื่อทำความดี” “เราเกิดมาเพื่อเพิ่มพูนปัญญาคือความรู้ความฉลาด” ดังนี้ย่อมมีประโยชน์ไม่มีโทษ เพราะจะทำให้ชวนขวยทำความดี และศึกษาเพิ่มความรู้ของตนอยู่เสมอ แต่ชีวิตของคนเรายังเนื่องด้วยกรรมเก่า และยังเนื่องด้วยกิเลสในจิตใจ สิ่ง ที่ทุกคนได้มา ตั้งแต่ร่างกายและชีวิตนี้ เป็นวิบากคือผลของกรรมและกิเลส ของตนเอง แต่ยังมีอีกส่วนหนึ่งคือความดีที่แต่ละคนได้อบรมสั่งสมมา อัน เรียกว่า “บารมี” คือความดีที่เก็บพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งจะส่งเสริมจิตใจให้ เกิดความเห็นที่ถูกต้อง และดำเนินไปในทางที่ถูก

ท่านกล่าวไว้ว่า มนุษย์เราเกิดมาด้วยอำนาจของกุศล คือ กุศลจิต และกุศลกรรม ไม่ว่าจะเกิดมายากดีมีจนอย่างไร เพราะมนุษย์ภูมิเป็นผล ของกุศล ทุกคนจึงชื่อว่ามีกุศลหนุนให้มาเกิดด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า มนุษย์ ที่แปลอย่างหนึ่งว่า ผู้มีใจสูง คือมีความรู้สูง ดังจะเห็นได้ว่า คน เรามีพื้นปัญญาสูงกว่าสัตว์ดิรัจฉานมากมาย สามารถรู้จักเปรียบเทียบใน ความดีความชั่ว ความควรทำไม่ควรทำ รู้จักละอาย รู้จักเกรง รู้จักปรับปรุงสร้างสรรคสิ่งทีเรียกว่า “วัฒนธรรม” “อารยธรรม” “ศาสนา” เป็นต้น แสดงว่ามีความดีที่ได้สั่งสมมา โดยเฉพาะปัญญาเป็นรัตนะอันส่อง แสงสว่างนำทางแห่งชีวิต ถึงดังนั้น คนเรายังมีความมิดที่มากเกิดกำบัง

จิตใจให้เห็นผิดเป็นชอบ ความมืดที่สำคัญนั้นก็คือ กิเลสในจิตใจและกรรมเก่าทั้งหลาย

อะไรคือกรรมเก่า ไม่มีอธิบายอื่น จะอธิบายอย่างมองเห็น เช่น พระพุทธเจ้าอธิบายที่ตรัสไว้ความว่า “กรรมเก่า คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ มนะ (ใจ)” กล่าวคือ ร่างกายที่ประกอบด้วยอายตนะทั้งหกนั้นแหละเป็นตัวกรรมเก่า เป็นกรรมเก่าที่ทุก ๆ คนมองเห็น นอกจากนี้ยังเป็นวัตถุที่ตั้งแห่งกรรมใหม่ทั้งปวงอีกด้วย เพราะกรรมที่สร้างขึ้นในปัจจุบันจะเป็นกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม ก็อาศัยกรรมเก่านี้แหละเป็นเครื่องมือกระทำ ทั้งกรรมเก่านี้ยังเป็นชนวนให้เกิดเจตนาที่ทำกรรมใหม่ ๆ ทั้งหมดด้วย เพราะ ตาหู เป็นต้น มิใช่ว่าจะมีไว้เฉย ๆ ต้องดูต้องฟัง แล้วก็ก่อกิเลส เช่น ราคะ (ความติดความยินดี) โทสะ (ความขัดเคือง) โมหะ (ความหลงไหล) ให้เกิดขึ้น ขณะที่ร่างกายเจริญในวัยหนุ่มสาว ซึ่งกล่าวได้ว่ากรรมเก่ากำลังเติบโตเป็นหนุ่มสาว ตาหู เป็นต้น ก็ยังเป็นสื่อแห่งราคะ โทสะ และเป็นสื่อแห่งกรรมต่าง ๆ ตามอำนาจของจิตใจที่กำลังระเริงหลง จึงจำต้องมีการควบคุม ปกครอง จะปล่อยเสียหาได้ไม่ ถ้าตนเองควบคุมตนเองได้ก็เป็นวิเศษที่สุด แต่ถ้าควบคุมตนเองไม่ได้ ก็ต้องมีผู้ใหญ่ เช่น มารดาบิดาและผู้ใหญ่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องควบคุม ให้อยู่ในระเบียบวินัยที่ดีงาม ให้เกิดความสำนึกว่า “เรานี้เกิดมาเพื่อทำความดี”

ภาพชีวิตของแต่ละคน

คำว่าชีวิตมิได้มีความหมายเพียงความเป็นอยู่แห่งร่างกาย แต่หมายถึงความสุขความทุกข์ความเจริญความเสื่อมของบุคคลในทางต่าง ๆ ด้วย บางคนมีปัญหาว่า จะวาดภาพชีวิตของตนอย่างไรในอนาคต หรืออะไรควรจะเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต และจะไปถึงจุดที่มุ่งหมายนั้นหรือที่นี้กวาดภาพไว้นั้นด้วยอะไร ปัญหาที่ถามกลุ่มไปดังนี้ น่าจะตอบให้ตรงจุดเฉพาะบุคคลได้ยาก เพราะไม่รู้ว่าทางแห่งชีวิตของแต่ละบุคคลตามที่กรรมกำหนดไว้เป็นอย่างไร และถ้าวาดภาพของชีวิตอนาคตไว้เกินวิสัยของตนที่จะพึงได้พึงถึง แบบที่เรียกว่าสร้างวิมานบนอากาศ ก็จะเกิดความสำเร็จขึ้นมาไม่ได้แน่ หรือแม้วาดภาพชีวิตไว้ในวิสัยที่จะพึงได้พึงถึง แต่ขาดเหตุที่จะอุปการะให้ไปถึงจุดหมายนั้น ก็ยากอีกเหมือนกันที่จะเกิดเป็นความจริงขึ้นมา

ภาพของชีวิตที่วาดไว้ก็จะเทียบได้กับแบบแปลนของสิ่งที่จะสร้างขึ้นในกระต๊อบพิมพ์เขียว คนที่ไม่มีบ้านคิดจะสร้างบ้านอยู่ของตนเองจะต้องมีที่ทางมีทุนก่อสร้าง ที่แรกก็จะต้องมีแบบแปลนในแผ่นกระต๊อบตามที่ตนชอบ แต่ก็ต้องตามควรแก่กำลังทรัพย์ของตน ถ้าอยากจะได้

บ้านที่ใหญ่โตเกินกำลังมากไปก็จะทำไม่ได้แน่ แต่ตัวอย่างนี้มีจุดมุ่งหมายชัดเจนอยู่แล้วว่าจะสร้างบ้าน ส่วนปัญหาข้างต้นที่ว่าอะไรควรจะเป็นจุดหมายของชีวิตนั้นยังไม่มีจุดหมายชัดเจน จึงว่าเป็นปัญหาที่ถามคลุมตอบได้ยาก เหมือนอย่างจะถามว่าจะสร้างอะไรจึงจะดี ซึ่งตอบได้ยาก ถ้ามีจุดหมายแน่นอนว่าจะสร้างบ้านอยู่ที่พอจะช่วยกันคิดว่าจะสร้างแบบไหน ด้วยเครื่องอุปกรณอะไรบ้าง

อันจุดหมายแห่งชีวิตของคนนั้นมีต่าง ๆ กัน บางคนมีจุดหมายของตนเองคือมีความคิดเองว่าจะเรียนจะทำงานอะไร ทางไหน บางคนมีผู้อื่นเช่นผู้ปกครองหรือมิตรสหายแนะนำ บางคนก็เป็นไปตามที่คิดไว้ตั้งแต่ต้น บางคนก็เป็นไปในทางอื่นเพราะมีเหตุการณ์บางอย่างมาทำให้เปลี่ยนไปเสีย

เมื่อเร็ว ๆ นี้มีนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากที่แห่งหนึ่งพร้อมกันเมื่อหลายสิบปีมาแล้ว นัดมาบำเพ็ญกุศลพร้อมกันในวัดหนึ่ง บัดนี้นักเรียนเหล่านั้นมีอายุเกิน ๖๐ ด้วยกันแล้ว ที่รับราชการก็เกษียณอายุราชการแล้ว และก็ไม่ใช่นักเรียนแล้ว ต่างได้ผ่านการสร้างชีวิตของตนมาด้วยกันแล้ว มีอายุแห่งชีวิตอยู่ในระยะพักในบันสุดท้าย กล่าวได้ว่าทุกคนได้มาถึงจุดสูงสุดแห่งการสร้างชีวิตของตนแล้ว จะสร้างให้ดียิ่งขึ้นไปอีกก็คงไม่ได้มากเท่าไร ลองสำรวจดูแต่ละคนมีทางชีวิตไปคนละทาง คือ ทำงานต่าง ๆ กันไป ถึงระดับที่สูงต่ำต่าง ๆ กัน ทั้งทางทรัพย์ทางยศทางเกียรติทางชื่อเสียง ชีวิตของแต่ละคนเมื่ออายุหลังจาก ๖๐ ปี ย่อมเป็นเครื่องตัดสินว่า ภาพของชีวิตที่วาดไว้เมื่อเป็นนักเรียนนั้นผิดหรือถูกเพียงไหน

ภาพชีวิตที่ทุกคนวาดไว้เมื่อเป็นเด็กหรือในวัยรุ่นกับชีวิตจริงเมื่ออายุ ๖๐ อาจต่างกันมาก ทุกคนขณะอยู่ในวัยเด็กหรือในวัยรุ่นอาจจะวาดภาพชีวิตอนาคตของตนเองไว้ด้วยตน หรือบางทีผู้ใหญ่ช่วยคิดแนะนำให้ โดย

ปกติก็ต้องสังเกตคุณสมบัติปัญญา ความถนัด ความชอบ และต้องพิจารณาถึงกำลังสนับสนุนต่าง ๆ ตลอดถึงอรรถาศัยนิสัย การศึกษาตั้งแต่ในเบื้องต้นคือ ประถมศึกษา กับมัธยมศึกษา เป็นเครื่องช่วยชี้บอกได้ว่าทางอนาคตจะไปได้อย่างไร ผู้ที่มีพื้นฐานสติปัญญาต่ำเรียนได้แค่ประถมศึกษา ก็จะต้องไปทำงานด้านใช้กำลังกายมากกว่าใช้สมอง แต่เมื่อจับอาชีพถูกทาง มีความขยันหมั่นเพียร รู้จักเก็บหอมรอมริบ ก็อาจตั้งตัวได้ดีเหมือนกัน ผู้ที่มีสติปัญญาปานกลางเรียนได้จบมัธยมศึกษา หรือเรียนจบทางการช่างต่าง ๆ เป็นต้น ก็สามารถทำงานใช้วิชาได้บ้าง เมื่อตั้งใจทำการงานให้ดี และประพฤติตนดีดังกล่าว ก็ตั้งตนได้ดีตามสภาพ ส่วนผู้ที่มีสติปัญญาดีทั้งมีปัจจัยสนับสนุน เรียนสำเร็จอุดมศึกษาทางใดทางหนึ่ง จะสามารถทำงานได้ประณีตกว่า อาจตั้งตนได้ดีมาก แต่ความสำเร็จผลอย่างดีนั้น นอกจากต้องอาศัยกำลังสติปัญญาวิชาความรู้ดังกล่าวยังต้องอาศัยปัจจัยอุปถัมภ์อย่างอื่นอีก ฉะนั้น คนที่บรรลุความสำเร็จ เช่น เป็นพ่อค้าใหญ่ เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เป็นชาวนาชาวสวนที่มีฐานะมั่นคง เป็นต้น จึงมิใช่เป็นผู้ที่มาจากมหาวิทยาลัย จากวิทยาลัยเทคนิค หรือจากโรงเรียนมัธยมเสมอไป ใครจะถึงความสำเร็จ कैไหนเพียงไหนนั้น เมื่อได้ผ่านบางตอนของชีวิตไปแล้ว ก็พอจะคิดคาด คะเนเอาได้ว่าจะไปได้สูงเพียงไหน เว้นไว้แต่มีเหตุพิเศษทั้งในด้านสนับสนุนทั้งในด้านตัดรอน เช่น บางคนถูกลีดเดอร์ที่ ๑ ก็เปลี่ยนเป็นมั่งมีขึ้นทันที หรือบางคนกำลังจะดีแต่มีเหตุมาตัดรอน เช่น ประสบอุบัติเหตุ หรือมีโรคร้ายมาตัดรอน จึงเป็นเหตุตัดรอนผลดีที่น่าจะได้

มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับผู้ที่เรียกได้ว่าตายฟรี คือตายเปล่าอยู่รายหนึ่งว่ามีคนผู้หนึ่งชื่อลีดเดอร์ไวด์บับหนึ่ง ต่อมาลีดเดอร์ออก ปราบฏวาร์รางวัลที่ ๑ ตรงกับเลขลีดเดอร์ที่ผู้นั้นชื่อเก็บไว้ เขาเห็นตัวเลขเข้าก็ดีใจจนสิ้นใจไปในขณะนั้นเอง แต่ความจริงเขาหาได้ถูกรางวัลที่ ๑ ไม่ เพราะลีดเดอร์

ที่เขาซื้อไว้ไม่ใช่วงวดที่ออกคราวนั้น เหตุการณ์พิเศษต่าง ๆ เช่นนี้มีอยู่
เหมือนกัน

ฉะนั้น ชีวิตจริงของทุก ๆ คน จึงไม่แน่นอนอย่างที่คาดคิดไว้หรือ
อย่างที่น่าจะเป็น เมื่อถึงเข้าแล้วนั้นแหละจึงเป็นการแน่นอน เหมือนอย่าง
เมื่อเกษียณอายุราชการแล้ว จึงจะรู้ว่าความเจริญทางราชการของตนไป
ได้สูงแค่ไหน ทั้งนี้ก็ต้องเว้นแต่ท่านผู้รู้ แต่ท่านผู้รู้ก็ไม่ต้องการชีวิตเหมือน
อย่างที่คุณเป็นอันมากต้องการแล้ว

ชีวิตต้องการอะไร

ชีวิตนี้ต้องการอะไร ? อาจจะเป็นปัญหาเดียวกับปัญหาที่ว่าควรจะวาดภาพชีวิตอนาคตอย่างไร หรืออาจจะต่างกันก็ได้ สุดแต่ความประสงค์ของผู้ถาม อาจจะมีมุ่งถึงผลทางวัตถุหรือทางโลกทั่ว ๆ ไปก็ได้ อาจจะมีมุ่งถึงผลที่พิเศษไปกว่านั้นก็ได้

ว่าถึงผลทางวัตถุหรือทางโลกทั่ว ๆ ไป ทุกคนก็น่าจะมีทางของตน หรือมีความคิดเห็นของตนเองเกี่ยวแก่การเรียน อาชีพการงาน เป็นต้น แต่ถ้าหมายถึงผลที่พิเศษไปกว่านั้นก็น่าคิดว่านอกจากสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นบุคคล เป็นวัตถุ เป็นชื่อเสียง เป็นต้น ที่โลกต้องการแล้ว ชีวิตนี้ต้องการอะไรอีก เพราะสิ่งที่โลกต้องการทั้งปวงก็คล้าย ๆ กัน เช่น ต้องการวิชา ต้องการอาชีพ ต้องการภริยาสามี ต้องการบุตรบุตรรี ต้องการทรัพย์ ต้องการยศ ต้องการชื่อเสียง เป็นต้น เช่นเดียวกับชีวิตต้องแก่เจ็บตาย ซึ่งเหมือนกันทุก ๆ ชีวิต

ชีวิตและเหตุการณ์ของชีวิตทำให้คนมีความเห็นต่อชีวิตต่าง ๆ กัน บางคนเริ่มเรื่องยินดีอยู่กับชีวิต มักจะเป็นคนวัยรุ่นกำลังมีร่างกายเจริญมองเห็นอะไรในโลกยิ้มแย้มแจ่มใสไปทั้งนั้น บางคนระทมอยู่กับชีวิตจนถึง

คิดหนีชีวิตก็มี เพราะความไม่สมหวังน้อยหรือมาก บางคนก็ดูเฉย ๆ ต่อชีวิต แต่มีไข้เฉยเพราะรู้สึกจะของชีวิต หากเฉย ๆ เพราะไม่รู้ ทั้งไม่ต้อง การที่จะศึกษาเพื่อรู้ จึงอยู่ไปทำไปตามเคยวันหนึ่ง ๆ โดยมากน่าจะอยู่ใน ลักษณะนี้ ไม่สู้จะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์อะไรมากนัก เพราะไม่อยากจะคิดรู้อะไรมากนัก หรือเพราะไม่มีอะไรจะทำให้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์มากนัก สรุปลงว่ายินดีต่อชีวิตบ้าง ยินร้ายต่อชีวิตบ้าง หลงมกยเช่นที่มีความเฉย ๆ เพราะไม่รู้ดังกล่าวนั้นบ้าง คนทั่ว ๆ ไปยอมเป็นดังนี้ จะต้องพบทั้งความ ยินดีทั้งความยินร้าย ทั้งความหลงในชีวิต จะต้องพบทั้งสุขทั้งทุกข์ ทั้งได้ ทั้งเสีย ขณะเป็นเด็กหรือเป็นวัยรุ่นน่าจะมีความสุขมีสนุกรื่นเริงมาก แล้วจะค่อย ๆ พบทุกข์เข้ามาแทนสุข น้อยหรือมากตามวัยที่เพิ่มขึ้น ตามเหตุการณ์ ของชีวิตที่ต้องการพบมากขึ้น จะต้องพบทั้งความยิ้มแย้มทั้งความระทม หรือจะต้องทั้งหัวเราะทั้งร้องไห้ นั้นแหละเป็นชีวิตหรือเป็นโลก

ว่าถึงชาวโลกทั่วไป เมื่อได้มีประสบการณ์จากโลกทั้งสองด้านแล้ว จึงจะรู้จักโลกดีขึ้น แต่ก็มียู่สองจำพวกเหมือนกัน คือ พวกหนึ่งแพ้โลก คือ ต้องเป็นทุกข์น้อยหรือมากไม่สามารถจะแก้ทุกข์ได้ คล้ายกับรอให้โลกช่วย คือให้เหตุการณ์ข้างดีตามที่ปรารถนาเกิดขึ้น อีกพวกหนึ่งไม่แพ้โลก คือ ไม่ยอมเป็นทุกข์ ถึงจะต้องเป็นทุกข์บ้างอย่างสามัญชน ก็ไม่ยอมให้เป็น มากหรือเป็นนานนัก พยายามแก้ทุกข์ได้ ไม่ต้องรอให้เหตุการณ์ข้างดีที่ ปรารถนาต้องการเกิดช่วย ซึ่งเป็นการไม่แน่ แต่ทำความรู้จักโลกนั้นแหละ ให้ดีขึ้น ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ เช่นว่า “สูงมาตุโลกนี้... ที่ พวกคนเขลาติดอยู่ แต่ผู้รู้หาขังอยู่ไม่” คือศึกษาทำความรู้จักชนิดที่ไม่ติด ข้องให้เกิดขึ้น ด้วยปล่อยโลกให้เป็นไปตามวิถีของโลก เหมือนอย่างไม่คิด ถึงดวงอาทิตย์ให้หยุดหรือให้กลับ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ หน้าที่ของบุคคลคือตั้งใจ ให้หยุดหรือให้กลับจากกิเลสและความทุกข์ ให้ดำเนินไปในทางที่ดี ไม่ยอม พ่ายแพ้แก่ชีวิตและโลก

คนเราต้องพบชีวิต หมายถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิตตามที่ปรารถนาไว้ก็มี ที่มีได้ปรารถนาก็มี ว่าถึงปัญหาที่ว่า คนเราควรจะวาดภาพชีวิตอนาคตของตนอย่างไรหรือจะให้ชีวิตเป็นอย่างไร ถ้าปฏิบัติตามวิถีชีวิตทั่วไป ก็คงจะว่าจะให้เป็นชีวิตที่บริบูรณ์ด้วยผลตามที่ปรารถนา กันทางโลกทั่วไปนี้แหละ รวมเข้าก็คือ ลาม ยศ สรรเสริญ สุข อันเรียกว่า โลกธรรม (ธรรมคือเรื่องของโลก) ส่วนที่น่าปรารถนาพอใจ แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า จะต้องพบชีวิตส่วนที่มีได้ปรารถนาอีกด้วย คือส่วนที่ตรงกันข้าม รวมเข้าก็คือความเสื่อมลามก เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ชีวิตของทุกคนจะต้องพบกับโลกธรรมทั้งสองฝ่ายนี้อยู่ด้วยกัน

คำว่า โลกธรรม หูดงาย ๆ ก็คือธรรมดาโลก เพราะขึ้นชื่อว่าโลกย่อมมีธรรมดาเป็นความได้ความเสียหรือความทุกข์เช่นนั้น สิ่งที่ได้มาบางทีรู้สึกว่าเป็นความสุขมากเหลือเกิน แต่สิ่งนั้นเองกลับให้ความทุกข์มากก็มี พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสชี้ให้เห็นทุกข์ไว้ก่อน ดังเช่นเมื่อมีเทพมากล่าวคาถาแปลความว่า “ผู้มีบุตรย่อมบันเทิงเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมบันเทิงเพราะโค นรชนย่อมบันเทิงเพราะทรัพย์สมบัติ ผู้ไม่มีทรัพย์สมบัติย่อมไม่บันเทิง” พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก้ว่า “ผู้มีบุตรย่อมโศกเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมโศกเพราะโค นรชนย่อมโศกเพราะทรัพย์สมบัติ ผู้ไม่มีทรัพย์สมบัติ (เป็นเหตุก่อกิเลส) ย่อมไม่โศก” คำของเทวดากล่าวได้ว่าเป็นภาษิตทางโลก เพราะโลกทั่วไปย่อมเห็นดังนั้น ส่วนคำของพระพุทธเจ้ากล่าวได้ว่าเป็นภาษิตทางธรรม แต่ก็ เป็นความจริง เพราะเป็นธรรมดาโลก ที่จะต้องพบทั้งสุขและทุกข์ที่แม้เกิดจากสิ่งเดียวกัน ฉะนั้น ทุก ๆ คนผู้ต้องการโลก คือ ปรารถนาจะได้สิ่งที่น่าปรารถนาหรือต้องการที่จะให้เป็นไปตามปรารถนาก็ควรต้องการธรรมอีกส่วนหนึ่งที่จะเป็นเครื่องช่วยรักษาตน ทั้งในคราวได้ ทั้งในคราวเสีย

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของทุก ๆ คนตรงจุดนี้
พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้พิจารณาว่า สุขหรือทุกข์ข้อนี้เกิดขึ้นแล้ว
แก่เรา แต่ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ คือแปรปรวนไปเป็น
ธรรมดา เมื่อพิจารณาอยู่ตั้งนี้จนเกิดปัญญาเห็นจริง สุขหรือทุกข์นั้น ๆ ก็
จะไม่ตั้งครอบงำจิตอยู่ได้ ผู้ที่มีปัญญาพิจารณาเห็นจริงอยู่ตั้งนั้น จะไม่
ยินดีในเพราะสุข จะไม่ยินร้ายในเพราะทุกข์นั้น ๆ ความสงบจิตซึ่งเป็น
ความสุขจะมีได้ด้วยวิธีนี้

ศึกษาชีวิตทั้งสองด้าน

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า “ความโศกย่อมเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ภัยคือความกลัว ย่อมเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากสิ่งเป็นที่รักจะไม่มีความโศก ภัยจักมีแต่ที่ไหน” พระพุทธภาษิตนี้ดูคล้ายกับมองในทางร้ายว่า สิ่งเป็นที่รักจะเป็นแหล่งแห่งเกิดความโศกและภัยเสมอ แต่ก็เป็นความจริงที่ความโศกและภัย ทุกอย่างเกิดจากแหล่งรักทั้งนั้น ใครก็ตามที่ได้รับความสุขจากสิ่งเป็นที่รักเพียงอย่างเดียว ยังไม่ชื่อว่าได้พบโลกหรือผ่านโลกทั้งสองด้าน ต่อเมื่อได้รับความทุกข์จากสิ่งเป็นที่รักอีกอย่างหนึ่ง จึงจะชื่อว่าได้ผ่านพบโลกครบสองด้าน เป็นโอกาสที่ทำให้รู้จักโลกดีขึ้น

อันที่จริงชีวิตที่ดำเนินผ่านสุขทุกข์ต่าง ๆ ในโลก หรือผ่านโลกที่มีทั้งสุขทั้งทุกข์ เท่ากับเป็นการศึกษาให้เกิดเจริญปัญญาขึ้นอยู่เสมอ อาจจะมีกาลหลงผิดไปในบางคราว ก็ไม่ใช่ตลอดไป และทุกคนที่เกิดมาย่อมมีปัญญาที่จะเพิ่มเติมขึ้นได้เสมอ ทั้งปัญญาที่จะเป็นปัญญาที่สมบูรณ์ขึ้น ก็เพราะรู้ทั้งสองด้านคือรู้ทั้งสุขทั้งทุกข์ ถ้ารู้จักแต่สุข ไม่รู้จักทุกข์ก็ยังไม่ใช่ว่าปัญญาสมบูรณ์ จะรู้จักทุกข์ได้ก็ต้องประสบกับความทุกข์และดูเข้าไปที่ทุกข์

หรือดูเข้ามาที่จิตใจอันมีทุกข์ว่าจิตใจนี้มีทุกข์ ดูอาการจิตใจที่มีทุกข์ว่าเป็นอย่างไร อาการคือแห่งผากใจ ปราศจากความสดชื่น เหมือนอย่างต้นไม้เหี่ยว คร่ำครวญใจด้วยความคิดถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้วหรือถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง ไขว่คว้าในสิ่งที่สิ้นไปหายไปแล้วเหมือนอย่างไล่จับเงา หรือกลัวสิ่งที่ยังอยู่ว่าจะหายไปเสีย หรือกลัวว่าอะไรที่น่ากลัวจะเกิดขึ้น ครอบงำใจไม่มีความสุข คับแค้นใจเหมือนอย่างถูกอัดถูกบีบ อาการใจเหล่านี้ แสดงออกมาให้เห็นทางกายอันเป็นเรือนอาศัยของจิตใจ อวัยวะทางกายที่บอใจอย่างดีที่สุดคือดวงตาและสีหน้า ดวงตาจะเศร้า สีหน้าจะหมอง ร่างกายทั่วไปจะชुบ อาการทางกายเหล่านี้กล่าวได้ว่าเป็นผลพลอยเสีย ดูอาการจิตใจที่มีทุกข์ว่าเป็นอย่างไร ๆ ดูให้เห็นชัดให้คล้ายกับส่องกระจกเห็นเงาหน้าของตนชัดเจน แล้วศึกษาคือพยายามค้นหาความจริงในจิตใจของตนเองต่อไปว่าเป็นอาการประจำหรือเป็นอาการจร เทียบอย่างเป็นโรคประจำหรือเป็นโรคจร มีอะไรเป็นเหตุเป็นสมุฏฐาน จะเห็นว่าเป็นอาการจร เพราะแต่ก่อนนี้ไม่เคยมีเคยเป็น เคยมีแต่อาการที่เป็นความสุขอันตรงกันข้าม ถึงอาการที่เป็นความสุขก็เหมือนกันคือเป็นอาการจร เพราะก่อนแต่นั้นก็ไม่เคยมีเคยเป็น ได้แก่ เมื่อเป็นเด็กยังไม่มีอาการจิตใจเช่นนี้ มาเริ่มมีขึ้นตั้งแต่เมื่อเข้าครุณวัย เริ่มมีสิ่งเป็นที่รักขึ้น ตั้งแต่หนึ่งสิ่งสองสามสิ่ง เป็นต้น เมื่อศึกษาจิตใจของตนเองไปดังนี้ จักได้พบสัจจะขึ้นสมจริงตามพระพุทธรพยากรณ์ นี้แหละเป็นเหตุเป็นสมุฏฐาน

การหัดศึกษาให้รู้จักกระบวนแห่งจิตใจของตนเองนั้น เป็นข้อที่ควรทำ ทั้งในคราวมีสุขและในคราวมีทุกข์ เหตุแห่งสุขและทุกข์ข้อที่สำคัญก็คือสิ่งที่เป็นที่รัก ในขณะที่มีสุขจะยกไว้ก่อน จะกล่าวแต่ที่มีทุกข์ให้รวมใจดูที่ตัวความทุกข์ที่กำลังเสวยอยู่ ดูอาการของจิตที่เป็นทุกข์ว่าเป็นอย่างไร มีอาการเศร้าหมองอย่างไร ห่อเหี่ยวอย่างไร หมตรสหมดความสำราญอย่างไร ดูความคิดว่าในขณะที่จิตเป็นทุกข์เช่นนี้ จิตมีความคิด

อย่างไร คิดถึงอะไร ก็จะต้องกำลังคิดถึงเรื่องที่ทำให้ทุกข์นั้นแหละ เพราะจิตผูกอยู่กับเรื่องนั้นมาก ความผูกจิตมีมากในเรื่องใด ก็ดึงจิตให้คิดถึงเรื่องนั้นมากและเป็นทุกข์มาก ฉะนั้น ความทุกข์จึงเป็นผลตามความผูกจิต (สังโยชน์) ซึ่งคอยดึงจิตให้คิดไปถึงเรื่องที่ผูกไว้ในใจ

อันที่จริงเรื่องที่ผูกใจไว้ไม่มีใช่เฉพาะแต่สิ่งที่เป็นที่รักเท่านั้น ถึงสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็ผูกใจไว้เหมือนกัน จึงเกิดความชอบใจและความไม่ชอบใจ ถ้าไม่มีความผูกใจไว้เสียเลยก็จะมีทุกสิ่ง คือ ที่รักก็ไม่มี ที่ไม่รักก็ไม่มี ตลอดถึงความยินดียินร้ายก็จะมี

ตามที่กล่าวมานี้เป็นกระบวนการทางจิต กล่าวสั้น ๆ คือ ความผูกจิตอยู่กับเรื่อง (อันเรียกว่าอารมณ์) ที่ทุก ๆ คนประสบพบผ่านมาทางอายตนะมีตาหู เป็นต้น และความคิดที่ถูกดึงให้คิดไปในเรื่องที่ผูกใจอยู่เสมอ ถ้าเป็นเรื่องของสิ่งที่เป็นที่รักและไม่เป็นไปตามที่ปรารถนาต้องการ ยิ่งคิดไปก็ยิ่งเป็นทุกข์ไป จิตครุ่นคิดไปด้วยเสวยทุกข์ไปด้วย "หยุดคิดได้เมื่อใด ก็หยุดทุกข์ลงเมื่อนั้น"

คำว่าหยุดคิดหมายถึงหยุดคิดถึงเรื่องที่ทำให้เป็นทุกข์ ถ้ากล่าวดังนี้แก่ใคร ก็น่าจะได้รับตอบว่า สำหรับหลักการที่ว่านั้นไม่เที่ยง แต่ทำไม่ได้คือจะห้ามมิให้คิดไม่ได้ ถ้าแย้งดังนี้ ก็ต้องรับรองว่าห้ามไม่ได้จริง ด้วยเหตุที่ยังมีความผูกจิตอยู่ในเรื่องนั้น ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า ความผูกจิตไว้นี้เองคอยดึงจิตให้คิดไปในเรื่องที่ผูกไว้ เป็นดังนี้จนกว่าจะปล่อยความผูกนี้ได้ ถ้าว่าดังนี้ ก็น่าจะถูกประท้วงอีกว่าปล่อยไม่ได้เพราะเป็นสิ่งที่รักสิ่งนี้ซึ่งเป็นที่รัก และสามัญชนทั่วไปก็จะต้องมีสิ่งเป็นที่รัก เช่น จะต้องมีพ่อแม่ลูกหลานเป็นต้นที่เป็นที่รัก เมื่อมีขึ้นจิตใจก็จะต้องผูกพัน ที่เรียกว่าความผูกจิต จึงไม่สามารถจะปล่อยไว้ ถ้ามีการประท้วงดังนี้ ก็ตอบชี้แจงได้ว่ารับรองว่าสามารถแน่ ถ้าวางปฏิบัติดูตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะความผูกพันแห่งจิตใจนี้เป็นกิเลส เพื่อที่จะชี้ให้เห็นหน้าตาให้ชัดขึ้น

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในธรรมบท แปลความรวมกันว่า “ความโศก ความกลัว เกิดจากความรัก ความยินดี ความใคร่ (กาม) ความอยาก (ตัณหา) สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากความรัก ความยินดี ความใคร่ (กาม) ความอยาก (ตัณหา) จะไม่มีความโศก ความกลัว จักมีแต่ที่ไหน”

สิ่งอันเป็นที่รักของชีวิต

คนทั่วไปนั้นย่อมมีความรัก ความยินดี ความใคร่ ความอยาก ถึงความรักเพียงข้อเดียวก่อน ทุก ๆ คนก็มีอยู่ในบุคคลและในส่วนต่าง ๆ มาก เช่น บุตรธิดารักมารดาบิดา มารดาบิดาก็รักบุตรธิดา สามีย่อมรักภรรยา ภรรยาก็รักสามี แต่มักจะลืมนึกถึงอีกผู้หนึ่งซึ่งเป็นที่รักของตนเองอย่างลึกซึ้งคือตนเอง คือลืมนึกรักตนเอง คิดดูให้ดีจะเห็นว่าตนเป็นที่รักยิ่งของตนเองอยู่แล้ว ดังที่มีเรื่องเล่าว่า

ครั้งหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามพระนางมัลลิกาเทวีของพระองค์ว่า ใครเป็นที่รักของพระนางยิ่งกว่าตนเอง (ของพระนาง) พระนางกราบทูลว่าไม่มี แล้วกราบทูลถามพระราชาเช่นเดียวกันว่า ใครเป็นที่รักของพระองค์ยิ่งกว่าพระองค์เอง ตรัสตอบว่าไม่มีเช่นเดียวกัน พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลข้อที่ตรัสได้ตอบกันนี้ พระพุทธเจ้าตรัสสุทธานขึ้นในเวลานั้นว่า “ตรวจดูด้วยใจไปทุกทิศแล้ว ก็ไม่พบผู้ที่เป็นรักยิ่งกว่าตนในที่ไหน ตนเป็นที่รักมากของคนอื่น ๆ อย่างนั้น เพราะเหตุนี้ ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”

พระพุทธอุทานนี้ตรัสสอนให้คิดถึงใจเราเทียบกับใจเขา ดังที่กล่าวกันว่าน้ำใจเขามาใส่ใจเรา เพื่อจะได้สังวรจากการทำที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น แต่ก็เป็นอันทรงรับรองข้อที่พระนางมัลลิกากราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นว่า ไม่มีใครจะเป็นที่รักของคนยิ่งกว่าคน และพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในพระธรรมบทว่า “ถ้ารู้ว่าคนเป็นที่รัก พึงรักษาคนไว้ให้ดี บัณฑิตพึงประดับประดาตนตลอดดยาม (คือวัย) ทั้งสามยามโดยยามหนึ่ง” นี่เป็นพระพุทธโอวาทตรัสเตือนไว้เพื่อมิให้หลงลืมตนเองไปเสีย หน้าที่ของคนนั้นจะต้องรักษาประดับประดาตนเองไว้ให้ดี

ควรสังเกตว่า พระพุทธองค์มิได้ตรัสสอนว่า จงรักคนหรือควรรักคนหรือต้องรักคน เพราะคนเป็นที่รักของคนอยู่แล้วแก่ทุก ๆ คน คือทุก ๆ คนต่างรักตนเองอยู่ด้วยกันแล้ว และรักยิ่งกว่าสิ่งอื่นหรือใครอื่นทั้งหมด เมื่อมีความจริงอยู่ดังนี้ จึงไม่จำเป็นจะต้องตรัสสอนให้รักคนเข้าอีก แต่ตรัสสอนให้ทำความรู้ดังกล่าวและให้รักษาคนให้ดี

คิดดูอีกสักหน่อย เมื่อเกิดมาก็มาตนผู้เดียว คราวจะตายไปก็คงไปตนผู้เดียวอีกเหมือนกัน บุคคลและสิ่งทั้งปวงแม้จะเป็นที่รักยิ่งนัก ก็เกิดขึ้นหรือมาพบกันเข้าในภายหลัง และมีอยู่เฉพาะในชีวิตนี้ ไม่มีที่จะไปด้วยกันกับคนในภพหน้า สิ่งที่จะไปด้วยคือบุญหรือบาปที่ทำไว้เอง แม้ในชีวิตนี้ก็มีใช้ว่าจะร่วมสุขร่วมทุกข์ไปด้วยกันทุกอย่าง เช่น ถึงคราวเจ็บก็ต้องเจ็บเอง ใครจะเจ็บแทนกันหาได้ไม่ ตนเองเท่านั้นต้องร่วมสุขทุกข์กับตนเองตลอดไป ในคราวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในโลกนี้ โลกหน้า ในมนุษย์ ในนรก ในสวรรค์ ตลอดถึงนิพพาน ก็เป็นเรื่องของตนเองผู้เดียวทั้งหมด พิจารณาให้ตระหนักในความจริงดังนี้ จะช่วยถอนความผูกใจเป็นทุกข์ออกได้บ้างไม่มากนักน้อย

ในครั้งพุทธกาล เมื่อพระเจ้ามหากบปิณะทรงสละราชสมบัติเสด็จออกจากรัฐของพระองค์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงขออุปสมบทเป็นภิกษุใน

พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ประทานอุปสมบทให้เป็นภิกษุแล้ว ฝ่ายพระเทวีของพระองค์มีพระนามว่าโนชาได้เสด็จติดตามไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงสอดสายพระเนตรหาพระราชาว่าจะประทับอยู่ที่ไหน ในหมู่พระพุทธสาวกที่นั่งแวดล้อมพระพุทธองค์อยู่นั้น เมื่อไม่ทรงเห็นก็กราบทูลถามพระพุทธองค์ว่า ได้ทรงเห็นพระราชาบ้างหรือ พระพุทธองค์ได้ตรัสถามว่า ทรงแสวงหาพระราชาประเสริฐหรือว่าแสวงหาพระองค์เอง (ตน) ประเสริฐ พระนางทรงได้สติกราบทูลว่า แสวงหาตนประเสริฐ ทรงสงบพระทัยฟังธรรมได้ ครั้นทรงสดับธรรมไป ก็ทรงเกิดธรรมจักขุคือดวงตาเห็นธรรม ที่เรียกว่าธรรมจักขุนี้ มีแสดงไว้ในที่อื่นว่า คือ เกิดดวงตาเห็นธรรมขึ้นว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมดับไปเป็นธรรมดา” ได้แก่ เห็นธรรมคาที่เป็นของคู่กัน คือ เกิดและดับ จะกล่าวว่าเป็นความดับของทุกสิ่งที่เกิดมาก็ได้

ชีวิตนี้เรียกได้ว่าเป็นความเกิดสิ่งแรก ซึ่งเป็นที่เกิดของสิ่งทั้งหลาย ในภายหลัง ก็ต้องมีระดับ สิ่งที่ได้มาพร้อมกับชีวิตก็คือตนเอง นอกจากตนเองไม่มีอะไรทั้งนั้น สามภริยาบุตรธิดาททรัพย์สินเงินทองไม่มีทั้งนั้น เรียกว่าเกิดมาตัวเปล่า มาตัวคนเดียว พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “คนแลเป็นคติ (ที่ไปหรือการไป) ของตน” ในเวลาดับชีวิต ก็ตนเองเท่านั้นต้องไปแต่ผู้เดียวตามกรรม ทั้งทุกสิ่งไว้ในโลกนี้ แม้ชีวิตร่างกายนี้ก็นำไปด้วยไม่ได้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “บุคคลผู้จะต้องตาย ทำบุญและบาปทั้งสองอันใดไว้ในโลกนี้ บุญบาปทั้งสองนั้นเป็นของผู้นั้น ผู้นั้นพาเอาบุญบาปทั้งสองนั้นไป บุญบาปทั้งสองนั้นติดตามผู้นั้นไปเหมือนอย่างเงาที่ไม่ละตัว”

ก็เมื่อตนเองเป็นผู้มาคนเดียวไปคนเดียว เมื่อมาก็มาตามกรรม เมื่อไปก็ไปตามกรรม ถึงผู้อื่นก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็ใครทั้งนั้น ก็จะเป็นสามภริยา เป็นบุตรธิดา เป็นญาติมิตร หรือแม้เป็นศัตรู ต่างก็มาคน

เดียวตามกรรม ไปตามกรรม ฉะนั้น ก็ควรที่จะต้องรักตนสงวนตน แสง
หาดนมากกว่าที่จะรักจะสงวนจะแสวงหาใครทั้งสิ้น

คำว่า แสงหาดน เป็นคำมคดที่ซึ่ง คิดพิจารณาให้เข้าใจให้ดี จะ
บังเกิดผลดียิ่งนัก แต่ที่จะเริ่มแสวงหาดนได้ก็ต้องได้สติย้อนมานึกถึงตนใน
ทางที่ถูกที่ควร และคำว่าแสงหาดนหาได้มีความหมายว่าเห็นแก่ตนไม่
เพราะผู้เห็นแก่ตนหาใช่ผู้ที่แสวงหาดนไม่ กลายเป็นแสวงหาสิ่งที่มีโชตน
ไปเสีย

แง่คิดเกี่ยวกับชีวิต

อันเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นแก่ชีวิต มีอยู่เป็นอันมากที่บังเกิดขึ้นโดยไม่รู้ไม่คิดมาก่อน แต่เมื่อเป็นเหตุการณ์ที่จะต้องเกิดก็เกิดขึ้นจนได้ ถ้าหากใครมองดูเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้กันอย่างของเล่น ๆ ไม่จริงจัง ก็ไม่เกิดทุกข์เดือดร้อน หรือจะเกิดบ้างก็เกิดอย่างเล่น ๆ ถ้าจะหนีเหตุการณ์เสียบ้าง ก็เหมือนอย่างหนีไปเที่ยวเล่น หรือไปพักผ่อนเสียครึ่งคราวหนึ่ง

คนเรานั้นเมื่อเห็นว่าที่ใดมีทุกข์ ก็จะต้องหนีไปให้พ้นจากคนหรือเหตุการณ์ที่ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ถ้าแต่ละคนได้ระลึกถึงข้อนี้ก็ควรจะ ไม่ประพฤติหรือกระทำการก่อทุกข์ให้แก่กัน ทั้งนี้ด้วยความสำนึกตน และประพฤติดนให้อยู่ในขอบเขตที่สมควร

เรื่องว่าอะไรสมควรอะไรไม่สมควรนั้น ถ้าคนเรามีสติ รู้จักตนตามเป็นจริง ไม่หลงตนไม่ลำเอียงแล้ว ก็จะได้รู้ได้โดยไมยาก บางทีหลอกคนอื่นได้แต่หลอกตนเองหาได้ไม่ เช่น คนที่รู้ยู่ว่าตนเองเป็นอย่างไร แต่เที่ยวพูดโอ้อวดคนอื่นว่าวิเศษต่าง ๆ บางทีหลอกตนเองให้หลงไปสนิทแต่หลอกคนอื่นไม่ได้ เช่น คนที่หาได้มีความวิเศษอันใดไม่ แต่เข้าใจตนเองว่าวิเศษแล้วแสดงตนเช่นนั้น ส่วนคนอื่นเขารู้ว่าเป็นอย่างไร จึงหัวเราะเอา

หากได้มองดูความเป็นไปต่าง ๆ กันของคนในทางที่นำหัวเราะตั้งนี้ก็น่าจะมีทุกข์น้อยลง การมองดูคนอื่นนั้นสัมผัสดูตนเองไม่ได้ เพราะตนเองต้องรับผิดชอบต่อตนเองโดยตรง ส่วนคนอื่นเขาก็ต้องรับผิดชอบต่อตัวเขาเอง เรื่องความรับผิดชอบนี้ บางทีก็นึกไปไม่ออกว่าได้ทำอะไรไว้ จึงต้องรับผิดชอบเช่นนี้ เช่น ต้องรับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต

ในฐานะเช่นนี้ ผู้เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมมีศรัทธาความเชื่อในกรรมและผลของกรรม ทำกรรมที่ผิดไว้ก็ต้องรับผิดชอบต่าง ๆ ทำกรรมที่ชบไว้ก็ต้องรับผิดชอบต่าง ๆ จะเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งหาได้ไม่ เมื่อยอมรับกรรมเสียได้ตั้งนี้ก็จะมีใจกล้าหาญ เป็นอะไรก็เป็นกัน ไม่กลัวต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ และเมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นจะแก้อย่างไร ศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมแก้ด้วยสติและปัญญา เพื่อให้เป็นผู้ชนะด้วยความดี

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “พึงชนะคนตระหนี่หรือความตระหนี่ด้วยการให้” นี่เป็นวิธีเอาชนะวิธีหนึ่ง ใครเป็นคนมีความตระหนี่และความโลภ ก็คือตัวเราเองหรือคนอื่นก็ได้ ถ้าเป็นตัวเราเองก็ต้องเอาชนะด้วยการให้ พยายามให้ตัวเราเองเป็นผู้ให้ ถ้าเป็นคนอื่น ก็อาจเอาชนะเขาด้วยการให้ได้เหมือนกัน เช่น ให้สิ่งที่เขาต้องการ เขาก็พอใจ แล้วให้สิ่งที่เราต้องการ บางทีก็ซื้อเขาได้ด้วย การให้ทรัพย์ ผู้ที่มีจิตใจสูงบางคนสละให้ยิ่งกว่าเขาขอ เป็นทานอย่างสูง ที่ทำให้เป็นที่พิศวงแก่คนอื่น ๆ ว่าทำไมจึงให้ได้

คนย่อมปฏิบัติตามระดับของจิตใจ ไม่สามารถจะทำให้ต่ำกว่าระดับของตนได้ แต่คนดีนั้นพระย่อมรักษา ดังภาษิตว่า “ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม” ศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมมีศรัทธาอยู่อย่างมั่นคงตั้งนี้ และย่อมปฏิบัติตนเป็นผู้หลีกเลี่ยงอยู่เสมอ โดยเฉพาะเป็นผู้หลีกเลี่ยงทางใจ จึงไม่เป็นทุกข์

อันเรื่องของชีวิต บางคราวก็ดูเป็นของเปิดเผยง่าย ๆ บางคราวก็ดูสลับ เพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต บางอย่างก็เกิดตามที่คนต้องการให้เกิด บางอย่างก็เกิดขึ้นโดยคนมิได้เจตนาให้เกิด แต่ผลทุก ๆ อย่างย่อมมีเหตุ ถ้าได้รู้เหตุก็เป็นของเปิดเผย ส่วนที่ว่าสลับก็เพราะไม่รู้เหตุจู่ ๆ ก็เกิดผลขึ้นเสียแล้ว เช่น ไม่ได้คิดว่าพรุ่งนี้จะไปข้างไหน ครั้นถึงวันพรุ่งนี้เช้า ก็ต้องไปด้วยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบัดเดี๋ยวนั้น ว่าถึงคนทั่วไปแล้ว เรื่องของพรุ่งนี้เป็นเรื่องสลับ เพราะต่างก็ไม่ว่างพรุ่งนี้ของตนเองจริง ๆ ถึงวันนี้เองก็รู้อยู่เฉพาะปัจจุบันคือเดี๋ยวนี้ แต่อนาคตหาว่าได้ไม่ว่าต่อไปแม้ในวันนี้จะเกิดอะไรขึ้นบ้าง

คนเรามีความคิดหวังกันไป ซึ่งจะคิดอย่างไรก็ได้ และก็อาจจะทำให้ได้ผลตามที่ตั้งใจ แม้คนที่คิดทุจริตทำทุจริตก็อาจได้ผลจากการทำทุจริต คนที่ประทุษร้ายมิตรหรือคนดีคนบริสุทธิ์ ก็อาจได้รับผลจากการทำนั้น เช่น ได้ทรัพย์สินเงินทอง วันนี้นั้น แต่พรุ่งนี้มันมีขึ้น ขวนให้เคลิบเคลิ้มไปไม่น้อย และคนเป็นอันมากก็ดูเหมือนจะเคลิ้มไปในผลที่ล่อใจเช่นนี้ง่าย จนถึงบางทีคนที่เคยตรงก็กลับคด เคยเป็นมิตรก็กลับเป็นศัตรู เพราะมุ่งแต่จะได้เป็นประมาณ เพราะความกลัวต่อวันพรุ่งนี้หรือโลกต่อวันพรุ่งนี้ บางทีก็เพื่อตน หรือเพื่อผู้อื่นที่ตนรักใคร่ วันพรุ่งนี้อาจจะร้ายขึ้นจริง แต่วันพรุ่งนี้มิใช่มีเพียงวันเดียว ผู้ที่คิดให้ยาวออกไปอีกหลาย ๆ พรุ่งนี้จึงน่าจะสะดุดใจ และถ้าใช้ความคิดให้มากสักหน่อย เช่น ว่าน่าละอายไหมที่ไปช่วงชิงของของผู้อื่น ยิ่งถ้าผู้อื่นนั้นเป็นคนดีคนบริสุทธิ์ก็ยิ่งน่าละอายใจ เพราะคนดีอย่างที่เราเรียกว่าใจพระนั้นยอมถือว่า “แท้เป็นพระ ชนเป็นมาร” จึงเป็นผู้ยอมให้แก่ผู้ที่ต้องการ แม้จะต้องเสียจนหมดสิ้น ก็ยังดีกว่าจะเป็นทุกข์ใจมาก เพราะเหตุที่จะต้องแก่งแย่งจะคิดเอาเปรียบนั้นไม่ต้องพูดถึงเพียงคิดให้พอเสมอกันก็ไม่ประสงคจะจะได้เสียแล้ว คนดีที่มีใจเช่นนี้ไม่มีประทุษร้ายจิตต่อใครเลยแม้แต่น้อย ใครต้องการจะเอาเปรียบเมื่อใดก็ได้

เปรียบเมื่อนั้น แต่ข้อที่สำคัญ หากไปกระทบคนดีมีใจพระนั้น มิใช่จะได้เปรียบอย่างง่ายตายอย่างเดียว ยังได้กรรมที่หนักด้วย คือได้บาปหนักหนา คิดเอาเปรียบคนที่คิดเอาเปรียบด้วยกันยังบาปน้อยกว่าเพราะมีใจเป็นอกุศลเสมอกัน **ข้อที่ว่า**เป็นบาปหนักหนานั้นคือกกระดับแห่งจิตใจของตนเองลงไปให้ตำทราวม **ไม่จำเป็นต้องไปพูดถึงนรกหรือผลอะไรที่คอยจะค้ำอยู่**

ระดับของคนแม้เพียงคนสามัญย่อมมียุติธรรมตามควร ไม่ต้องการเสียเปรียบ ไม่ต้องการเอาเปรียบใคร ไม่รังแกข่มเหงผู้อื่น ไม่ต้องพูดถึงมิตรหรือผู้มีคุณมีอุปการะแก่ตน ซึ่งจะต้องมีความซื่อตรงต่อมิตร มีความกตัญญูต่อผู้มีคุณโดยแท้ คนบาปหนักก็คือคนที่มึระดับแห่งจิตใจต่ำลงไปกว่านี้ พระพุทธเจ้าทรงปรารภคนที่มีระดับจิตใจต่าง ๆ กันนี้ จึงตรัสว่า **“ความดีอันคนดีทำง่าย แต่คนชั่วทำยาก ส่วนความชั่วอันคนชั่วทำง่าย แต่คนดีทำยาก”**

เมื่อนั่งรถไปตามถนนสายต่าง ๆ ถึงตอนที่มิสัญญญาณไฟเขียวแดง จะพบว่าถูกไฟแดงที่ต้องหยุดรถมากกว่าไฟเขียวซึ่งแล่นรถไปได้ นานกว่า การดำเนินทางชีวิตของทุกคน มักจะต้องพบอุปสรรคที่ทำให้การงานต้องชะงัก หากเทียบกับทางไปรุ่ง น่าจะต้องพบความติดขัดมากกว่าที่จะปลอดโปร่งไปได้ทีเดียว บางครั้งอาจต้องประสบเหตุที่น่าตกใจว่าจะล้มเหลวหรือเสียหายมาก คล้ายอุบัติเหตุของรถที่วิ่งไปในถนน คนที่อ่อนแอยอมยอมแพ้อุปสรรคง่าย ๆ ส่วนคนที่เข้มแข็งยอมไม่ยอมแพ้ เมื่อพบอุปสรรคก็แก้ไขไป รักษาการงานหรือสิ่งที่มุ่งจะทำไว้ด้วยจิตใจที่มุ่งมั่น ถืออุปสรรคเหมือนอย่างสัญญญาณไฟแดงที่จะต้องพบเป็นระยะ ถ้ากลัวจะต้องพบสัญญญาณไฟแดงตามถนนซึ่งต้องหยุดรถก็จะไปข้างไหนไม่ได้ แม้ในการดำเนินทางชีวิตก็ฉนั้น ถ้ากลัวจะต้องพบอุปสรรคก็ทำอะไรไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้แปลความว่า **“คนพึงพยายามรู้ไปจนกว่าจะสำเร็จประโยชน์ที่ต้องการ”**

ความไม่สำเร็จและความพิบัติต่าง ๆ อาจมีได้เหมือนกัน เมื่อได้ใช้ความพยายามเต็มที่แล้วไม่ได้ประสบความสำเร็จก็ไม่ควรเสียใจ ควรคิดปลงใจลงว่าเป็นคราวที่จะพบความไม่สำเร็จในเรื่องนี้ ทั้งไม่ควรจนปัญญาที่จะคิดแก้หรือทำการอย่างอื่นต่อไป เพราะการงานที่จะพึงทำให้เกิดผลนั้นมีอยู่เป็นอันมาก ดังคำว่า “ทรัพย์นี้มีไกล ใครปัญญาไว หาได้ບ่านาน” วิชาคนมีปัญญาไม่อับจนถึงกับไปคิดแย่งทรัพย์ของใคร คนที่เพียวลักขโมยแย่งชิง หรือทำทุจริตเพื่อให้ได้ทรัพย์ ล้วนเป็นคนอับจนปัญญาที่จะหาในทางสุจริตทั้งนั้น ส่วนความพิบัติต่าง ๆ นั้นเมื่อไม่ประมาทยังต้องพบ ก็แปลว่าถึงคราวหรือที่เรียกว่าเป็นกรรม เช่น ถูกไฟไหม้หรือถูกเสียหายต่าง ๆ

เรื่องของกรรมที่หมายถึงกรรมเก่า เป็นแรงดันที่สำคัญอย่างหนึ่ง กรรมเก่าที่ทำไว้ไม่ดีย่อมเป็นแรงดันให้พบผลที่ไม่ดี กรรมเก่าที่ทำไว้ดีเป็นแรงดันให้พบผลที่ดี แต่ยังมีแรงดันอีกอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมหรือต้านทานคือกรรมใหม่ที่ทำในปัจจุบัน ถ้ากรรมปัจจุบันไม่ดีเป็นแรงดันโต้แรงดันของกรรมดีเก่า ส่งเสริมแรงดันของกรรมเก่าที่ไม่ดีด้วยกัน ถ้ากรรมปัจจุบันดีก็เป็นแรงดันโต้แรงดันของกรรมเก่าที่ไม่ดี ส่งเสริมแรงดันของกรรมเก่าที่ดีด้วยกัน ความที่จะได้กันหรือส่งเสริมกันได้เพียงไรนั้นขึ้นอยู่กับระดับของกำลังที่แรงหรืออ่อนกว่ากันเพียงไร

คติทางพระพุทธศาสนาแสดงว่า “บาปกรรมที่บุคคลใดทำไว้แล้ว บุคคลนั้นย่อมละได้ด้วยกุศล” ฉะนั้น ผู้ที่มีศรัทธาในกรรมหรือในบุญบาป จึงทำกรรมที่ดีอยู่เสมอ และมีจิตใจเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ เพราะได้เห็นแล้วว่า บุญช่วยได้จริงและช่วยได้ทันเวลา ผลที่เกิดขึ้นในระยะเวลาต่าง ๆ กันเป็นเครื่องพิสูจน์ความจริงเรื่องบุญบาป ซึ่งจะเห็นกันได้ในชีวิตนี้

ชีวิตของทุก ๆ คนที่ผ่านพ้นไปในรอบปีหนึ่ง ๆ นับว่าเป็นลาภอย่างยิ่ง เมื่อถึงวันเกิดบรรดาผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา จึงถือเป็นปรารภเหตุทำบุญน้อยหรือมาก เพื่อฉลองอายุที่ผ่านมาและเพื่อความเจริญอายุ พร้อม

ทั้งวรรณะ สุขะ พละ ยิ่งขึ้น ความเจริญอายุ วรรณะ สุขะ พละ เป็นพรที่
ทุก ๆ คนปรารถนา แต่พรเหล่านี้หาได้เกิดขึ้นด้วยลำพังความปรารถนา
เท่านั้นไม่ ย่อมเกิดขึ้นจากการทำบุญ ฉะนั้น คนไทยเราส่วนมากจึงยินดี
ในการทำบุญ และยินดีได้รับพรอนุโมทนาจากพระสงฆ์หรือผู้ใหญ่ ยินดี
รับประพรมน้ำพระพุทธมนต์ในที่สุดแห่งการทำบุญ ถือว่าเป็นสิริมงคล

พิจารณาดูถึงพฤติกรรมในเรื่องนี้โดยตลอดแล้ว จะเห็นว่าพึงเป็น
สิริมงคลจริง เพราะสาระสำคัญของเรื่องนี้อยู่ที่ว่าได้ทำบุญแล้ว คำอวยพร
ต่าง ๆ จึงตามมาทีหลัง สนับสนุนกันให้จิตใจมีความสุขขึ้นในปัจจุบันทันที
ความสุขอันบริสุทธิ์นี้แหละคือบุญ ดังมีพุทธภาษิตตรัสไว้แปลความว่า
“ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อแห่งความสุข” หมาย
ถึงความสุขที่บริสุทธิ์ คือความสุขอันเกิดจากกรรมที่บริสุทธิ์ ซึ่งก็เรียกว่า
บุญเช่นเดียวกัน

อีกแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า “ผู้ที่ได้ทำบุญไว้
บันเทิงเบิกบานเพราะเห็นความบริสุทธิ์แห่งกรรมของตน ผู้ที่ได้ทำบาป
ไว้อัปเศร้า เพราะเห็นความเศร้าหมองแห่งกรรมของตน” อันกรรมที่
บริสุทธิ์เกิดจากจิตใจที่บริสุทธิ์ เพราะสงบความโลภโกรธหลง ประกอบ
ด้วย ธรรม มีเมตตากรุณา เป็นต้น จะเห็นได้จากจิตใจของผู้ที่ทำการ
บริจาคในการบุญต่าง ๆ ของผู้ที่รักษาศีลและอบรมจิตใจกับปัญญา

ใคร ๆ ที่เคยทำทาน รักษาศีล และอบรมจิตกับปัญญาดังกล่าว
ย่อมจะทราบได้ว่ามีความสุขอย่างไร ตรงกันข้ามกับจิตใจที่เร่าร้อนด้วย
กิเลสต่าง ๆ และแม้จะได้อะไรมาด้วยกิเลส มีความสุขตื่นเต้น ลองคิดดูให้ดี
แล้วจะเห็นว่าเป็นความสุขจอมปลอม เพราะเป็นความสุขของคนที่หลงไป
แล้ว เหมือนความสุขของคนที่ถูกเขาหลอกลวงนำไปทำร้ายด้วยหลอกให้
ตายใจและตีใจด้วยเครื่องล่ออย่างใดอย่างหนึ่ง คนที่ตายใจเสียเพราะเหตุนี้
คือคนที่ประมาทไปแล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “คนประมาทแล้วเหมือน

คนตาย” ไม่อาจจะเห็นสักจะคือความจริงตามธรรมชาติของพระพุทธเจ้า อาจ
คัดค้านคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ อย่างที่คิดว่าตนฉลาด ไม่มีอะไรจะ
ช่วยบุคคลประเภทนี้ได้ นอกจากการทำบุญ เพราะการทำบุญทุกครั้งไป
ย่อมเป็นการฟอกชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดขึ้นทุกที เหมือนอย่างการ
อาบน้ำชำระร่างกาย ซึ่งทำให้ร่างกายสะอาดสบาย เมื่อจิตใจมีความ
สะอาดบริสุทธิ์ขึ้นตามสมควรแล้ว จะมองเห็นได้เองว่าความสุขที่บริสุทธิ์
แท้จริงนั้นเกิดจากกรรมที่บริสุทธิ์เท่านั้น จะได้ปัญญาซาบซึ่งถึงคุณพระ
ทั้งสามว่า “ความเกิดขึ้นของพระพุทธรูปทั้งหลายให้เกิดสุขจริง การแสดง
พระสัทธรรมให้เกิดสุขจริง ความพร้อมเพรียงของสงฆ์คือหมู่ให้เกิดสุข
จริง ความเพียรของหมู่ที่พร้อมเพรียงกันให้เกิดสุขจริง”

ผู้ที่มีจิตใจ กรรม และความสุขที่บริสุทธิ์ดังนี้ ชื่อว่าผู้มีบุญอันได้
ทำแล้วในปัจจุบัน เป็นผู้ที่มีความมั่นคงในตนเองอย่างใด ๆ หรืออะไร
จะทำลายมิได้ และจะเจริญพร คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ยิง ๆ ด้วยเดชบุญ

ความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเหตุการณ์ส่วนตน
และส่วนรวม ตลอดถึงที่เรียกว่าเหตุการณ์ของโลก ได้เกิดขึ้น บางทีก็รวดเร็ว
อย่างไม่นึก ถึงกับทำให้คนทั้งปวงพากันตะลึงงันก็มี เหตุการณ์ใน
วันนี้เป็นอย่างนี้ แต่วันพรุ่งนี้เล่า ยากที่จะคาดว่าจะเป็นอย่างไร วันนี้ยัง
อยู่ดี ๆ พรุ่งนี้มีข่าวออกมาว่าสิ้นชีพเสียแล้วก็มี เมื่อวานนี้ระเบิดกันตาม
อยู่ วันนี้ประกาศออกไปว่าหุคระเบิดส่วนใหญ่ก็มี วันพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไร
อีกก็ยากที่จะทราบ ความเปลี่ยนแปลงของโลกดังนี้ ผู้ที่ศึกษาธรรมะของ
พระพุทธเจ้าย่อมไม่เห็นเป็นของแปลก ถ้าโลกจักหยุดเปลี่ยนแปลงนั้นแหละ
จึงจะแปลก ซึ่งไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะขึ้นชื่อว่าโลกแล้วต้องเปลี่ยนแปลง
อยู่เสมอ ที่เรียกว่าความเปลี่ยนแปลงนั้น คือ เหตุการณ์อย่างหนึ่ง
ดับไป เหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งก็เกิดขึ้นแทน ฉะนั้น ความเปลี่ยนแปลงก็
คือ ความดับ-เกิด หรือความเกิด-ดับของสิ่งทั้งหลาย นี่เป็นวิบากคือเป็นผล

ถ้าเป็นผลที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ก็มีคำเรียกว่าปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ซึ่งจะยกไว้ไม่พูดถึงในที่นี้ จะพูดถึงแต่ที่เกี่ยวกับบุคคล คือที่บุคคลก่อขึ้นเอง

อันเหตุการณ์ที่คนก่อให้เกิดขึ้นนั้น นับว่าเป็นกรรมของคน หมายความว่า การที่คนทำขึ้น ไม่ใช่หมายความว่ากรรมเก่าอะไรที่ไม่รู้ กรรมคือการที่ทำได้ รู้ ๆ อยู่แน่แหละ เมื่อก่อขึ้นด้วยกิเลสก็เป็นเหตุทำลายล้าง แต่เมื่อก่อขึ้นด้วยธรรมก็เป็นเหตุเกื้อกูลให้เกิดความสุข เหตุการณ์ส่วนใหญ่ของโลกนั้นมีขึ้นด้วยกิเลส หรือกรรมของคนไม่มากคนนัก แต่มีผลถึงคน ทั้งปวงมากมาย

ถ้าจะถามว่า กิเลส ซึ่งนับว่าธรรมกับธรรมนั้น ก่อให้เกิดเหตุการณ์ต่างกันตรงกันข้าม ใคร ๆ ก็น่าจะมองเห็น แต่ใจจริงยังใช้กิเลส กันอยู่ พระพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่น ๆ จะช่วยให้คนใช้ธรรมกันให้มากกว่านี้มิได้หรือ

ถ้ามีคำถามมาดังนี้ ก็น่าจะมีคำถามย้อนไปบ้างว่า เมื่อเป็นสิ่งที่นำมามองเห็นกันง่ายดังนั้น ทำไมใคร ๆ จึงไม่สนใจที่จะปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้ากันให้มากขึ้นเล่า พระพุทธศาสนาพร้อมที่จะช่วยทุก ๆ คน อยู่ทุกขณะ แต่เมื่อใครปิดประตูใจไม่เปิดรับธรรม พระพุทธศาสนาก็เข้าไปช่วยไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ โลกจึงต้องปราบกันลงไปด้วยกำลังต่าง ๆ แม้ฝ่ายถูกก็ต้องใช้กำลังแก่ฝ่ายผิด นับว่าเป็นเรื่องของโลก ซึ่งมีวุ่นวายมีสงบสลับกันไป และมนุษย์เรานั้นแม้มีกำลังกายด้อยกว่าช้างม้า เป็นต้น แต่มีกำลังปัญญาสูงกว่า กำลังปัญญานี้เองที่สร้างแสนยานุภาพได้ยิ่งใหญ่ ทั้งสร้างระบอบธรรมอย่างตวิเศษขึ้นด้วย ฉะนั้น ในขณะที่มีจิตใจได้สำนึก ได้สติขึ้น แม้จะหลังที่ตีกันมาหักใหญ่แล้ว ก็จะเป็นโอกาสที่มีปัญญามองเห็นธรรม และกลับมาใช้ธรรมสร้างความเจริญและความสุขกันต่อไป

จุดหมายของชีวิต

ชีวิตอันอุดม เป็นจุดหมายที่พระพุทธเจ้าสอนให้ทุกคนปฏิบัติให้ถึง ถ้าจะตั้งปัญหาว่าอะไรคือชีวิตอันอุดม ก็น่าจะต้องพิจารณากัน คำว่าอุดม แปลว่าสูงสุด ชีวิตอันอุดมคือชีวิตที่สูงที่สุด ผลที่ปรารถนาจะได้อย่างสูงสุดในชีวิตใช้ใหม่เป็นชีวิตอันอุดม ถ้าถือเอาความปรารถนาเป็นเกณฑ์ดังนี้ก็ตอบได้ว่าไม่ใช่เกณฑ์จัดระดับชีวิตของพระพุทธเจ้าแน่นอน เพราะแต่ละคนย่อมมีความปรารถนาต่าง ๆ กัน ทั้งเพิ่มความปรารถนาขึ้นได้เสมอ จนถึงมีพระพุทธภาสิตตรัสไว้ว่า “แม่น้ำเสมอด้วยต้นหา (ความอยาก) ไม่มี” เช่น บางคนอยากเรียนให้สำเร็จปริญญาชั้นนั้นชั้นนี้ บางคนอยากเป็น เศรษฐี บางคนอยากเป็นเจ้าของเมือง อยากเป็นอธิบดี อยากเป็นผู้แทนราษฎร อยากเป็นรัฐมนตรี อยากเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นต้น แต่คนมีความอยาก ดังนี้ จะประสบความสำเร็จดังที่อยากได้สักกี่คน ตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้ ย่อมมีจำนวนจำกัด จะเป็นด้วยกันทุกคนหาได้ไม่ บางทีคนที่ไม่ได้คิด ปรารถนาว่าจะเป็นก็ได้เป็น บางคนคิดอยากจะชวนช่วยต่าง ๆ มากมาย ก็ไม่ได้เป็น ต้องไปเป็นอย่างที่ไม่อยากก็มีอยู่มาก

ฉะนั้น ผลที่ได้ด้วยความอยากอันเป็นต้นเหตุ จึงมิใช่เป็นเกณฑ์จัด
ว่าเป็นชีวิตอันอุดม เช่นว่าเมื่อได้เป็นอย่างนั้น ๆ แล้วก็เป็นอย่างอื่นได้ถึงขีดชีวิต
อันอุดม ในทางโลกอาจจะเข้าใจกันเช่นนั้น เช่น ที่พูดว่ากำลังรุ่งเรือง
หมายถึงอยู่ในตำแหน่งสูง มีทรัพย์ มีบริวารมาก ก็ว่าชีวิตขึ้นถึงขีดสูงสุด
แต่ละคนย่อมมีขีดสูงสุดต่างกัน ขีดสูงสุดของผู้ใดก็เป็นชีวิตอันอุดมของผู้นั้น
แต่ความขึ้นถึงขีดสูงสุดของชีวิตแบบนี้ ตามสายตาของท่านผู้รู้ ย่อมว่า
เป็นเหมือนอย่างความขึ้นของพลูหรือความขึ้นของปรอทคนเป็นไข คือ
เป็นของชั่วคราว บางทีในขณะที่ชะตาชีวิตขึ้นสูงสุดนั้น กลับมีชีวิตไม่เป็น
สุข ต้องเป็นทุกข์มากเสียอีก บางคนอาจจะไม่ต้องการตำแหน่งอะไรสูงนัก
แต่อยากเรียนให้รู้มาก ๆ ให้สำเร็จขั้นสูง ๆ สิ่งอื่น ๆ ไม่สำคัญ แต่ความมี
วิชาสูง (ทางโลก) จะหมายความว่าชีวิตสูงขึ้นด้วยหรือไม่

อันวิชาย่อมเป็นปัจจัยอุดหนุนชีวิตขึ้นอย่างหนึ่ง แต่จะต้องมีปัจจัย
อื่นร่วมสนับสนุนอีกหลายอย่าง ดังจะเห็นตัวอย่างคนที่เรียนมามีวิชาสูง ๆ
แต่รักษาตัวไม่รอด หรือรักษาตัวให้ติดตามสมควรไม่ได้ ทั้งไม่ได้รับความ
นับถือจากคนทั้งหลายก็มีอยู่ไม่น้อย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้จึง
ได้ทรงวางเกณฑ์ของชีวิตไว้ว่าชีวิตมี ๓ อย่างก่อน คือ **ทุชีวิต** **ชีวิตชั่วร้าย**
หมายถึงคนที่ใช้ชีวิตทำกรรมชั่วร้ายต่าง ๆ **โมฆชีวิต** **ชีวิตเปล่า** หมายถึง
คนที่ปล่อยให้ชีวิตล่วงไปเปล่าปราศจากประโยชน์ และ **สุชีวิต** **ชีวิตดี**
หมายถึงคนที่ใช้ชีวิตประกอบกรรมที่ดีที่ชอบต่าง ๆ และชีวิตดีนี้เอง เมื่อ
มีมาก ๆ ขึ้นจะกลายเป็นชีวิตอุดมในที่สุด

ชีวิตอันอุดมคือชีวิตอันสูงสุด ในแง่ของพระพุทธศาสนา คือชีวิต
ที่ดี อันเรียกว่าสุชีวิต หมายถึงความดีที่อาศัยชีวิตทำขึ้น ชีวิตของผู้ที่ทำได้
จึงเรียกว่าชีวิตดี เมื่อทำดีมาก ชีวิตก็สูงขึ้นมาก ทำดีที่สุดชีวิตก็สูงสุด

ที่เรียกว่าชีวิตอุดมนั้น องค์ประกอบของสิ่งที่เรียกว่าความดีใน
ชีวิตมี ๔ ประการ คือ **กรรม วิชา ศิล และธรรม** อธิบายสั้น ๆ กรรม คือ

การงานที่ทำ หมายถึงการงานที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ วิชา คือ ความรู้ใน
ศิลปวิทยา ศีล คือ ความประพฤติที่ดี ธรรม คือ คุณสมบัติที่ดีในจิตใจ
ชีวิตที่ดีจะต้องมีองค์คุณทั้ง ๔ ประการนี้ ชีวิตจะสูงขึ้นเพียงไร ก็สุดแต่
องค์คุณทั้ง ๔ นี้จะสูงขึ้นเท่าไร

นี่ก็ดูถึงบุคคลในโลกที่คนเป็นอันมากรู้จัก เรียกว่าคนมีชื่อเสียง
ลองตรวจดูว่าอะไรทำให้เขาเป็นคนสำคัญขึ้น ก็ให้เห็นได้ว่า ข้อแรกก็คือ
กรรม การงานที่เขาได้ทำให้ปรากฏเป็นการงานที่สำคัญในทางดีก็ได้ ใน
ทางเสียทางร้ายก็ได้ ในทางดี เช่น คนที่ได้ทำอะไรเป็นสิ่งที่เกื้อกูลมาก
ในทางชั่ว เช่น คนที่ทำอะไรที่เลวร้ายเป็นข้อฉกรรจ์ เหล่านี้ก็เกี่ยวแก่กรรม
ทั้งนั้น

ไม่ต้องคิดออกไปให้ไกลตัว คิดเข้ามาที่ตนเอง ก็ให้เห็นว่าการงาน
ของตนเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต คนเราทุกคนจะเป็นอะไรขึ้นมา
ก็เพราะการงานของตน เช่น จะเป็นชวานาก็เพราะทำนา กลสิกรรมเป็น
การงานของตนของผู้ที่เป็นชวานา จะเป็นพ่อค้าก็เพราะทำพาณิชยกรรม
คือการค้า จะเป็นหมอก็เพราะประกอบเวชกรรม จะเป็นนักเรียนนักศึกษา
ก็เพราะทำการเรียนการศึกษา จะเป็นโจรก็เพราะทำโจรกรรม ดังนี้
เป็นต้น

กรรมทั้งปวงนี้ไม่ว่าดีหรือชั่วย่อมเกิดจากการทำ อยู่เฉย ๆ จะเป็น
กรรมอะไรขึ้นมาหาได้ไม่ จะเป็นกรรมชั่วก็เพราะทำ อยู่เฉย ๆ กรรมชั่ว
ไม่เกิดขึ้นมาเองได้ แต่ทำกรรมชั่วอาจรู้สึกว่าการทำได้ง่าย เพราะมักมีความ
อยากจะทำ มีแรงกระตุ้นให้ทำ ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “กรรมชั่ว
คนชั่วทำง่าย แต่คนดีทำยาก”

ฉะนั้น ใครที่รู้สึกคนชั่วทำได้ง่าย ก็ต้องเข้าใจว่าตนเองยังเป็น
คนชั่วอยู่ในเรื่องนั้น ถ้าตนเองเป็นคนดีขึ้นแล้วจะทำชั่วในเรื่องนั้นได้ยาก
หรือทำไม่ได้เอาทีเดียว ชีวิตชั่วย่อมเกิดจากการทำชั่วนี้แหละ

ส่วนกรรมดีก็เหมือนกัน อยู่เฉย ๆ จะเกิดเป็นกรรมดีขึ้นมาเอง
หาได้ไม่ แต่อาจรู้สึกว่าการทำความดียาก จะต้องใช้ความตั้งใจความเพียรมาก
แม้ในเรื่องของกรรมดี พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้ว่า “กรรมดีคนดีทำง่าย
แต่คนชั่วทำยาก”

ฉะนั้น ใครที่ทำความดีในข้อใด ก็พึงทราบว่าคุณเองยังไม่ดีพอ ต้อง
ส่งเสริมตนเองให้ดีขึ้นอีกด้วยความพากเพียรทำความดีนี้แหละ ถ้า
เกียจคร้านไม่ทำความดีอะไร ถึงจะไม่ทำความชั่ว ชีวิตก็เป็นโมฆะชีวิต คือ
ชีวิตเปล่าประโยชน์ ค่าของชีวิตจึงมิได้ด้วยกรรมดี ทำกรรมดีมากค่าของ
ชีวิตก็สูงมาก

ชีวิตของทุกคนเกี่ยวข้องกับกรรม ทั้งที่เป็นกรรมเก่า ทั้งที่เป็น
กรรมใหม่ จะกล่าวว่าชีวิตเป็นผลของกรรมก็ได้

คำว่า *กรรมเก่ากรรมใหม่* นี้ อธิบายได้หลายระยะ เช่น ระยะไกล
กรรมที่ทำแล้วในอดีตชาติเรียกว่ากรรมเก่า กรรมที่ทำแล้วในปัจจุบันชาติ
เรียกว่ากรรมใหม่ อธิบายอย่างนี้อาจจะไกลเกินไป จนคนที่ไม่เชื่ออดีตชาติ
เกิดความคลางแคลงไม่เชื่อ จึงเปลี่ยนมาอธิบายระยะใกล้ ว่าในปัจจุบันชาติ
นี้แหละ กรรมที่ทำไปแล้วตั้งแต่เกิดมาเป็นกรรมเก่า ส่วนกรรมที่เพิ่งทำ
เสร็จลงไปใหม่ ๆ เป็นกรรมใหม่ แม้กรรมที่กำลังทำหรือที่จะทำก็เป็น
กรรมใหม่

ความมีชีวิตดีหรือชั่วย่อมขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำแล้วนี้ กล่าวอีกอย่าง
หนึ่งว่า ความขึ้นหรือลงแห่งชีวิตย่อมแล้วแต่กรรม แต่ก็อาจจะกล่าวว่า
ย่อมแล้วแต่บุคคลด้วย เพราะบุคคลเป็นผู้ทำกรรม เป็นเจ้าของกรรม
สามารถที่จะละอกุศลกรรมด้วยกุศลกรรมได้ คือ สร้างกุศลกรรมขึ้นอยู่
เสมอ เมื่อกุศลกรรมมีกำลังแรงกว่า อกุศลกรรมจะตามไม่ทันหรือจะเป็น
อโหสิกรรมไป

แต่ในการสร้างกุศลกรรมนั้นย่อมขึ้นอยู่กับจิตใจเป็นประการสำคัญ คือ จะต้องมิจิตใจประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิคือความเห็นชอบ ตั้งต้นแต่เห็นว่าจะอะไรเป็นบาปอกุศล อะไรเป็นบุญกุศล ตลอดจนเห็นในเหตุผลแห่งทุกข์ และความดับทุกข์ตามเป็นจริง ความเห็นชอบดังนี้ จะมีขึ้นก็ต้องอาศัยวิชาที่แปลว่าความรู้

อันคำที่หมายถึงความรู้มีอยู่หลายคำ เช่น วิชา ปัญญา ญาณ เฉพาะคำว่าวิชาหมายถึงความรู้ดังกล่าวก็ได้ หมายถึงวิชาที่เรียนรู้ ดังที่พูดกันว่าเรียนวิชานั้นวิชานี้ก็ได้ ในที่นี้หมายถึงรวม ๆ กันไป จะเป็นความรู้โดยตรงก็ได้ จะเป็นความรู้ที่เรียนดังที่เรียกว่าเรียนวิชาก็ได้ เมื่อหมายถึงตัวความรู้โดยตรงก็เป็นอย่างเดียวกับปัญญา

วิชาเป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งชีวิตอีกข้อหนึ่ง และเมื่อพิจารณา ดูแล้วจะเห็นว่า กรรมทุก ๆ อย่างย่อมต้องอาศัยวิชา ถ้าขาดวิชาเสียจะทำให้กรรมอะไรหาได้ไม่ คือจะต้องมีวิชาความรู้จึงจะทำอะไรได้ ทุกคนจึงต้องเรียนวิชาสำหรับใช้ในการประกอบกรรมตามที่ประสงค์ เช่น ผู้ที่ประสงค์จะประกอบบสิกขกรรมก็ต้องเรียนวิชาทางบสิกขกรรม จะประกอบอาชีพทางตุลาการหรือทนายความก็ต้องเรียนวิชากฎหมาย ดังนี้ เป็นต้น นี่เป็นวิชาความรู้ทั่วไป วิชาอีกอย่างหนึ่ง คือวิชาที่จะทำให้เป็นสัมมาทิฏฐิดังกล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะเป็นเหตุให้ละอกุศลกรรมด้วยกุศลกรรม และที่จะเป็นเหตุให้ละความทุกข์ที่เกิดขึ้นทางใจได้ วิชาละอกุศลธรรมและวิชาละความทุกข์ข้อนี้ เป็นวิชาสำคัญที่จะต้องเรียนให้รู้ และเป็นวิชาของพระพุทธเจ้าโดยตรง ถึงจะรู้วิชาอื่นท่วมท้น แต่ขาดวิชาหลังนี้ ก็จะรักษาตัวรอดได้โดยยาก

ความเข้าใจเรื่องจิต

จิตคืออะไร ?

จิตวิทยา คือ ความรู้เรื่องจิตทางพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องควรศึกษาให้รู้ เพราะการปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมเนื่องด้วยจิตเป็นข้อสำคัญ พระพุทธทวณะที่สั่งสอนเกี่ยวกับจิตเป็นส่วนใหญ่ จึงจะได้กล่าวถึงเรื่องจิต จากคำสอนในพระพุทธศาสนาไปโดยลำดับ

จิตกับกายเป็นของมีอยู่เป็นคู่กันแก่ทุก ๆ คนตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดมาจนตาย **จิต** หมายถึงสิ่งที่เรียกกันว่าจิตใจของทุก ๆ คน กาย ก็หมายถึงร่างกายนี้ เพราะจิตเป็นสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ ที่จะมองเห็นได้ด้วยตา เป็นต้น จึงได้มีความเห็นในปัญหาว่าจิตคืออะไร อยู่ที่ไหนกันต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์เก่าก่อนมาจนถึงปัจจุบัน เช่นว่า จิต เป็นธรรมชาติที่ให้สำเร็จ ความคิดนึก เป็นความคิดนึก เป็นธาตุรู้ เป็นที่ก่อกำเนิดกรรมต่าง ๆ จนถึงว่าเป็นอาการของมันสมอง ส่วนที่เกี่ยวข้องที่อยู่กับมีความเห็น เช่นว่า จิตอาศัยอยู่ที่ไหนคือเนื้อหัวใจที่เต้นสูบฉีดโลหิตอยู่นี้ อยู่ที่มันสมอง เพราะเป็นงานของมันสมองนั่นเอง ถึงจะมีความเห็นและว่าต่าง ๆ กันอย่างไร แต่ทุก ๆ คนก็คงรับรองตรงกันว่า จิตใจมีอยู่จริง และย่อมรู้ว่าจิตนี้เป็นดวงชีวิตทีเดียว ดับจิตเสียเมื่อใด ชีวิตนี้ก็ดับเมื่อนั้น และร่างกายก็จะเน่า

เปลี่ยหูฟังไปสิ้น เมื่อจิตดำรงอยู่ ชีวิตจึงดำรงอยู่ด้วย ร่างกายนี้จึงคุมอยู่ และปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ได้ เช่น ตามองเห็นหูฟังได้ยิน คือ ประสาทต่าง ๆ ทำหน้าที่ของตนได้ คนจึงนึกคิดอะไรได้ รู้อะไรได้ทางประสาททั้งปวง แต่ถ้าวางกายบกพร่องเสียหาย จิตก็ประสบความขัดข้องเหมือนกัน เช่น ถ้าตาบอดหูหนวกเสีย จิตก็ออกมาเห็นมาฟังรู้อะไรทางประสาทที่เสียไป นั้นมิได้ ถ้าวางกายส่วนกายประสาทเสีย เช่น เป็นอัมพาตไป หรือถูกฉีดยาชาที่เช่นเดียวกัน ถ้าถูกกระทบอย่างแรง เช่น ประสบอุบัติเหตุถึง วิญญาณภาพสลบไป ก็คือร่างกายเกิดขัดข้อง จิตจึงขัดข้องที่จะแสดงความรู้ อะไรออกมาทางกายในขณะนั้น ถ้าวางกายชำรุดอย่างมาก จนถึงที่เรียกว่าแตกทำลาย จิตก็ต้องดับ หรือออกจากร่างที่แตกทำลายนั้น สุดแต่จะ เห็นกันว่ากัน เพราะจิตไม่ใช่เป็นวัตถุตั้งกล่าวข้างต้น จึงได้มีความเห็น แตกต่างกันในเรื่องทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับจิต ถ้าเป็นวัตถุก็คงจะไม่เกิดปัญหาเช่น นี้ สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นวัตถุนั้น คือ เป็นรูปที่มองเห็นได้ด้วยตา เป็นเสียงที่ฟัง ได้ด้วยหู เป็นกลิ่นที่สูดดมได้ด้วยจมูก เป็นรสที่ลิ้มได้ด้วยลิ้น เป็นสิ่งถูก ต้องที่ถูกต้องได้ด้วยกาย

จิตไม่ใช่เป็นวัตถุตั้งนี้ก็จริง แต่ก็ เป็นสิ่งที่มีอยู่โดยแน่นอนในทุก ๆ คน ทุกคนต่างมีสิ่งที่เรียกว่าจิตใจนี้อยู่ด้วยกัน ถ้าจะลองตั้งปัญหาว่ารู้ได้อย่างไร ว่ามี เพราะไม่ใช่วัตถุ ก็ตอบได้ว่ารู้ด้วยจิตนี้เอง ทุกคนมีจิตที่ไม่ใช่วัตถุอยู่ในตนแล้ว จึงรู้จิตของตนได้ด้วยจิตนี้แหละ ถ้าไม่มีจิตอยู่ในตัวนั้นแหละ จึงจะรู้ไม่ได้ และรู้ไม่ได้ทุกอย่าง

ในพระธรรมบท ซึ่งเป็นพระพุทธรวณะ ได้กล่าวไว้ว่า จิต ไม่มี สรรีระหรือไม่ใช่สรีระ (อสรีระ) มีคูหาเป็นที่อาศัย (คูหาสย) เทียวไปไกล เทียวไปผู้เดียวหรือดวงเดียว ตามลักษณะดังนี้ จิตจึงมิใช่มันสมองซึ่งเป็น สรีระ และคำว่า คูหาในคำสามัญแปลว่าถ้ำ เช่น ถ้ำของภูเขา แต่ในเรื่อง จิตนี้พระอาจารย์ผู้กล่าวอธิบายได้กล่าวอธิบายไว้อย่างกว้าง ๆ ว่าคือกายนี้

จึงให้คำแปลโดยความว่ามีกายนี้เป็นที่อาศัย ซึ่งไม่ผิดแน่แบบคำว่ากำปั่น
ทุบดิน แต่ในคัมภีร์อธิบายอื่น เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อธิบาย
อภิธรรม ได้ระบุหทัยวัตถุคือเนื้อหทัยที่เด่นสุดติดโลหิตอยู่ที่นี่ว่า เป็นที่อาศัย
แห่งวิญญาณธาตุอันหมายถึงจิต ตามอธิบายนี้ จิตจึงอาศัยอยู่ที่หทัยวัตถุ
มาถึงสมัยปัจจุบัน แพทย์ผ่าตัดเปลี่ยนเนื้อหัวใจของคนได้สำเร็จแล้ว คือ
ตัดเนื้อหัวใจของคนไข้ออก นำเอาเนื้อหัวใจของคนตายแล้วมาเปลี่ยนให้
จึงเกิดปัญหาขึ้นถึงจิตของคนไข่ว่าจะพลอยถูกตัดออกไปหรือไม่ถ้าจิตอาศัย
อยู่กับเนื้อหนังดังกล่าวนั้น และจะมีจิตอะไรของใครมาแทน จะว่าจิตของ
คนตายที่เป็นเจ้าของเนื้อหัวใจที่ถูกนำมาเปลี่ยนให้ก็คงไม่ได้ เพราะคนนั้น
ตายไปแล้ว อันหมายถึงว่าดับจิตไปแล้ว (เรียกเต็มว่าดับจิตตสังขาร) แต่
ผลที่ปรากฏ คนไข้ที่ถูกเปลี่ยนเนื้อหัวใจแล้ว ก็เป็นผู้ที่มีจิตของตนอย่างเก่า
นั่นเอง ไม่ได้เปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น จึงน่าจะจะต้องคิดว่า เมื่อเป็นเช่นนี้จิต
อาศัยอยู่ที่ไหน

เรื่องนี้ไม่น่าจะต้องไปคิดให้มากไปถึงไหน คิดถึงที่คำนี้เพียงคำ
เดียวก็พอ คือ คำว่ามีกุหาเป็นที่อาศัยดังกล่าว ว่ากุหานั้นคือกายนี้ ก็ยุติ
ปัญหานี้ลงได้ เพราะไม่มีโอกาสผิดแน่ แต่คนเรานั้นไม่ค่อยจะชอบยุติเรื่อง
อย่างกว้าง ๆ แม้ไม่ผิดเสมอไป ยังอยากที่จะค้นหาอีกว่าอยู่ที่ส่วนไหนของ
กายกันแน่ จึงลองจับศัพท์ขึ้นมาวิจารณ์กันก่อนว่า กุหาหรือถ้าในความ
หมายทั่วไปนั้น มีลักษณะเป็นโพรง มีเพดานโค้งไปตามธรรมชาติ ลอง
ค้นหาดูในร่างกายของคนว่าส่วนไหนมีลักษณะดังนั้น น่าจะได้พบในที่
สองแห่งคือกะโหลกศีรษะ และส่วนหน้าอก ที่ประกอบด้วยกระดูกซี่โครง
และกระดูกสันหลัง ส่วนหลังนี้มีลักษณะเป็นโพรงเหมือนกัน ซึ่งมีเนื้อหัวใจ
ปอด ตับ เป็นต้น รวมอยู่ในโพรงแห่งกระดูกหลายชิ้นนี้ แต่ไม่เหมือนส่วน
แรกคือกะโหลกศีรษะ ซึ่งมีลักษณะเป็นคูหามากกว่า ทั้งที่เป็นที่อาศัยของ
มันสมองซึ่งเป็นส่วนสำคัญเกี่ยวแก่ความรู้ ความคิด ความจำต่าง ๆ ตาม

ที่ศึกษาทราบกันในปัจจุบัน จึงน่าจะต้องตั้งฐานแห่งความคิดขึ้นใหม่ว่า หรือจิตจะอาศัยอยู่ในกุหาส่วนนี้ คือ อาศัยอยู่ที่มันสมองในกะโหลกศีรษะนี้

ในอาการของร่างกายที่จำแนกออกเพื่อพิจารณาทางกรรมฐาน เดิมจำแนกไว้ ๓๑ ไม่มีมันสมอง อาการเหล่านี้ท่านสันนิษฐานว่าคงได้จากตำราแพทย์ในสมัยโบราณ แพทย์ในสมัยนั้นคงจะได้เห็นมันสมองในกะโหลกศีรษะแล้ว แต่น่าจะยังไม่รู้ลักษณะหน้าที่พิเศษของมันสมอง จึงจัดรวมไว้ในอาการข้อหนึ่งใน ๓๑ ข้อเหล่านั้น ซึ่งน่าจะเป็นข้อเยื่อในกระดูก ต่อมาจึงได้แยกมันสมองออกเป็นข้อหนึ่งต่างหาก เรียงอันดับต่อจากเยื่อในกระดูก จึงเป็นอาการ ๓๒ ถ้าจิตมีคูหานี้เป็นที่อยู่อาศัย คือ อาศัยอยู่กับมันสมอง ก็จะแก้ปัญหาเรื่องการผ่าตัดเปลี่ยนเนื้อหัวใจได้ง่ายเข้า และเรื่องราวการผ่าตัดต่อไปนี้จะสนับสนุนในข้อนี้อีก คือ ได้มีข่าวพร้อมทั้งภาพในหนังสือพิมพ์ไลฟ์ (LIFE) เมื่อหลายปีมาแล้ว

นายแพทย์รัสเซียได้ตัดศีรษะสุนัขตัวหนึ่งมาต่อเข้ากับสุนัขอีกตัวหนึ่ง เป็นสุนัขตัวเดียวแต่มีสองศีรษะ มีชีวิตอยู่ได้นานเท่าไรจำไม่ถนัด ศีรษะสุนัขตัวเดิมแสดงอาการของตนอย่างหนึ่ง ศีรษะสุนัขที่มาต่อเข้าใหม่แสดงอาการของตนอีกอย่างหนึ่ง คือ ต่างแสดงเหมือนอย่างเป็นสุนัขสองตัว แสดงว่าจิตใจของสุนัขได้มากับศีรษะ เพราะว่าอยู่ที่ศีรษะ มิได้อยู่ที่หัวใจที่เด่นอยู่นั้น และในบัดนี้ได้เกิดมีปัญหาว่า คนเราจะตายจริงเมื่อไร ได้ยินว่าแพทย์หมู่หนึ่งลงความเห็นว่ ไม่ใช่เมื่อหัวใจหยุดเต้น แต่เมื่อสมองหยุดทำงาน ความเห็นของคนโดยมากตั้งแต่โบราณกาลมา น่าจะว่าตายเมื่อหยุดลมหายใจ หรือดับลม ถือว่าลมหายใจเป็นตัวชีวิต ดังคำว่า ปาโณ หรือ ปาณ แปลว่า สัตว์มีชีวิต คือ มีปราณหรือลมหายใจนั่นเอง ฉะนั้น เมื่อดับลมปราณ ก็เป็นการดับชีวิตไปด้วย

แต่เรื่องนี้มีกล่าวไว้ในธรรมบางหมวด ที่น่าหยิบยกขึ้นมาพิจารณาว่า ทางพระพุทธศาสนามีแสดงไว้ว่าชื่อว่าตายแน่เมื่อไร ในหมวดสังขาร ๓ คือ กายสังขาร (เครื่องปรุงกาย) ได้แก่ ลมหายใจเข้าออก เพราะปรุงกายให้ดำรงชีวิตให้เกิดเวทนา วีสังขาร (เครื่องปรุงวจีคือวาจา) ได้แก่ วิตกวิจารณ์ เพราะเป็นเครื่องปรุงให้พูด จิตตสังขาร (เครื่องปรุงจิต) ได้แก่ สัญญาเวทนา เพราะเป็นเครื่องปรุงจิตให้คิดไป ท่านแสดงว่า เมื่อคนจะตายวีสังขารดับไปก่อน คือ ดับวิตกวิจารณ์ที่จะพูด ต่อจากนั้นดับกายสังขารคือลมหายใจเข้าออก แล้วจึงดับจิตตสังขารคือสัญญาเวทนาเป็นที่สุด ตามลำดับนี้ ดับจิตตสังขารจึงตาย เมื่อจิตอาศัยอยู่กับมันสมอง ดับจิตตสังขารกล่าวได้ว่าดับมันสมอง คือ มันสมองหยุดทำงาน และในอภิธรรมแสดงยกจิตเป็นข้อสำคัญสำหรับในเวลาตาย คือ จุติจิต จึงอยู่ในระดับเดียวกันกับเหตุผลที่กล่าวมานั้น รวมความว่าจะตายแน่ต่อเมื่อดับจิตตสังขาร หรือถึงจุติจิต จะตรงกับที่เรียกว่าสมองหยุดทำงานก็ได้ กระมัง เพราะยากที่จะรู้เรื่องจิตกับมันสมองเช่นเดียวกับยากที่จะรู้ว่าสมองหยุดทำงานเมื่อไร

เรื่องจิตกับมันสมอง เมื่อดูตามลักษณะที่แสดงไว้ในธรรมบทว่า จิตไม่ใช่หรือไม่มีสรีระ ก็กล่าวได้ว่าจิตไม่ใช่มันสมอง หรือไม่ใช่อาการของมันสมอง เพราะมันสมองเป็นสรีระอย่างหนึ่ง

คราวนี้มาลองคิดดูเอาเอง ถึงลักษณะหลายอย่างที่แตกต่างกันในเรื่องต่อไปนี้เป็น อากาโร อาหาร โรค เป็นต้น อากาโรของจิตใจ เช่น เบิกบาน ผ่องใส เศร้าหมอง อากาโรของมันสมอง เช่น แจ่มใส ปวดมึน อากาโรเหล่านี้บางที่ขัดกัน เช่น บางคราวใจแจ่มใสอยากจะทำงานต่อไป แต่สมองปวดมึน บางคราวสมองโปร่ง แต่ใจท้อแท้ไม่มีกำลังจะทำ แม้อากาโรดังกล่าวนี้แสดงว่าจิตกับมันสมองต่างกัน

อาหารก็เหมือนกัน อาหารของจิตใจคืออารมณ์ ได้แก่ เรื่องที่จิตคิด ที่จิตดำริ ที่จิตครุ่นคิดถึงต่าง ๆ อันส่งเสริมกำลังให้แก่จิต อาหารของมันสมอง ได้แก่ อาหารของร่างกายที่บริโภคอยู่โดยปกติ บางคราวร่างกายได้รับอาหารเพียงพอ ซึ่งหมายความว่าสมองได้รับบำรุงด้วยอาหารมีกำลังเรียวแรงที่จะใช้ทำงานได้ แต่จิตใจขาดอาหารคือขาดเรื่องเป็นเครื่องบำรุงใจให้มีกำลัง บางคราวจิตใจไม่ขาดเรื่องบำรุงใจ เป็นจิตใจที่มีกำลัง แต่สมองขาดอาหารอ่อนเพลียไม่มีกำลังที่จะทำงาน แม้เรื่องอาหารดังกล่าวนี้ ก็แสดงว่าจิตกับมันสมองต่างกัน

โรคก็เช่นเดียวกัน คือ ต่างกันอีก เช่น โรคของจิตใจคือกิเลส ได้แก่ เครื่องเศร้าหมองของจิตใจต่าง ๆ เช่น ความโลภอยากได้ ความโกรธแค้น ขัดเคือง ความหลงไหล ส่วนโรคของสมองคือความเจ็บป่วยทางสมอง จนถึงเป็นผู้เสียจริต นับว่าเป็นโรคทางร่างกายนั่นเอง เมื่อโรคต่างกันดังนี้ สมุฏฐานของโรคก็ต่างกัน อารมณ์เป็นสมุฏฐานของโรคทางจิต กล่าวตามโหราศาสตร์ทางศาสนาว่า อารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ ก็เป็นสมุฏฐานแห่งโรคทางจิต คือ ความโลภ เป็นต้น ส่วนสมุฏฐานของโรคทางสมองนั้น ก็มีดังที่กล่าวไว้ในตำราแพทย์ คนเป็นบ้าเกี่ยวแก่ความวิปริตของประสาทสมอง บางคนเรียกว่าโรคจิต เรียกดังนี้ไม่ถูก ควรเรียกว่าโรคสมองถูกกว่า โรคจิตตามความหมายในอริยวินัยของพระพุทธเจ้า ฟังหมายถึงกิเลส คนมีกิเลสชื่อว่าเป็นโรคจิตด้วยกันทั้งนั้น โรคสมองเยียวยาแก่ไขด้วยยาของแพทย์ โรคจิตเยียวยาด้วยธรรมของพระพุทธเจ้า ธรรมจึงเป็นยาแก้โรคจิต และพระพุทธเจ้าจึงทรงชื่อว่าเป็นแพทย์ผู้รักษาคนเป็นโรคนี้ให้หายได้อย่างเด็ดขาด แม้เรื่องโรค สมุฏฐานของโรค ยาแก้โรค ตลอดถึงแพทย์ผู้รักษาที่ต่างกันดังกล่าว ก็แสดงว่าจิตกับมันสมองต่างกัน

ข้อที่จิตและมันสมองต่างกันดังกล่าวนี้ มิได้หมายความว่า ทั้งสองนี้ไม่ต้องอาศัยกัน ไม่ต้องเนื่องกัน เพราะต้องอาศัยกันเนื่องกันอยู่มาก

จิตกับกายต้องอาศัยกัน

ในการศึกษาเพื่อทราบเรื่องจิตวิทยา นี้ นอกจากควรทราบเรื่องกายและจิตตามคติทางพระพุทธศาสนาว่าอาศัยกันแต่ว่าต่างกันอย่างไร กล่าวโดยเฉพาะจิตมีลักษณะอย่างไรแล้ว ก็พึงทราบอีกว่า ข้อที่ว่าอาศัยกันนั้นคือความมีอยู่ด้วยกันทั้งสองอย่าง ซึ่งเป็นความหมายรวม กับความหมายแยก คือ กายอาศัยจิต และจิตอาศัยกาย ตามความหมายรวมความมีอยู่ด้วยกันทั้งสองอย่างเป็นเหตุให้มีความเป็นบุรุษบุคคล คือ ที่เรียกว่าเป็นบุคคล หรือเป็นคน คนเรานี้ ต้องมีกายและจิตอาศัยกันอยู่ ถ้ามีแต่กายปราศจากจิต ความเป็นบุคคลก็สิ้นไป

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ (ในชาตวิภังคสูตร) ว่า บุรุษนี้มีธาตุ ๖ คือ ปรวิธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) วาโยธาตุ (ธาตุลม) อากาศธาตุ (ธาตุอากาศคือช่องว่าง) วิญญาณธาตุ (ธาตุรู้) ดังนี้ เมื่อจะจัดสรุปเข้าในกายและจิต ธาตุ ๕ ข้างต้นเป็นกาย ธาตุที่ ๖ เป็นจิตหรือเป็นอาการของจิต เป็นเรื่องของจิต ในธาตุ ๕ ข้างต้นนั้น ธาตุ ๔ ข้างต้นเป็นวัตถุ ส่วนธาตุที่ ๕ หมายถึงช่องว่างในกายนี้ ถ้าหมายถึงช่องว่างจริง ๆ ซึ่งไม่มีอะไร เป็นความว่าง (space) ก็ไม่ใช่เป็นวัตถุ

ถ้าหมายถึงสิ่งละเอียดมองไม่เห็นที่มีอยู่ในช่องว่างนั้น เช่น ที่เรียกว่า ออกซิเจน ไฮโดรเจน (ที่ในคำพูดภาษาไทยเรียกกันว่า อากาศอย่างหนึ่ง ๆ เหมือนกัน) ก็เป็นวัตถุละเอียดอย่างหนึ่ง ตามรูปศัพท์ *อากาศ* แปลว่าที่ที่ไถหรือขีดมีรอยไม่ได้ เพราะเป็นที่ว่าง ดังที่มีพระพุทธรภาษิตว่า “*รอยเท้าไม่มีในอากาศ*” ตรงกันข้ามกับคำว่า *โอกาส* ที่แปลว่า ที่ที่ไถหรือขีดให้มีรอยได้ อันหมายถึงพื้นพิภพ เป็นต้น ทั้งสองคำนี้มาจากธาตุศัพท์เดียวกันกับคำว่า *กลี* ในคำว่ากลีกรรม *กลี* แปลว่า การไถ หมายถึงการทำนา ตามอรรถคือความหมายอากาศที่กล่าวถึงในธาตุ ๖ นี้ หมายถึงช่องว่างในกายนี้ตามกล่าวแล้ว ดังที่ยกแสดงในพระสูตรนั้นว่า ช่องที่เนื้อและที่เลือดไม่สัมผัสกัน เช่น ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องที่อาหารที่กลืนเข้าไป ช่องที่อาหารเก่าออกไปภายนอก ผู้ศึกษาวิชาสรีรวิทยาในปัจจุบันนี้บางคนกล่าวว่า ในร่างกายนี้มีช่องว่างใหญ่เล็กอยู่มากมาย เมื่อดูด้วยกล้องขยายอย่างละเอียดแล้ว จะเห็นร่างกายนี้มีช่องเป็นโพรงไปทั่ว และกล่าวว่าเมื่อยุบรวมส่วนที่เป็นเนื้อเข้าทั้งหมดไม่ให้มีช่องว่างหรือโพรงเหลืออยู่เลยแล้ว จะเหลือก้อนเล็กนิดเดียว ฉะนั้น อากาศธาตุจึงหมายถึงช่องว่างดังกล่าว เรียกว่าเป็นธาตุอย่างหนึ่ง เพราะเป็นส่วนประกอบอยู่ในกายนี้ ทำให้กายนี้ดำรงสภาพอยู่อย่างปกตินี้ได้ ไม่ยุบรวมตัวกันเป็นก้อนเล็ก ๆ ดังกล่าวนั้น

ร่างกายของคนเรานี้ เมื่อส่องดูด้วยกล้องจุลทรรศน์หรือด้วยอะไรที่ละเอียดกว่านั้น จะได้พบช่องว่างพรุนไปหมดทั้งตัว ส่วนที่ไม่ใช่ช่องว่างก็คงเป็นสิ่งที่เรียกว่า ธาตุดินบ้าง ธาตุน้ำบ้าง ธาตุไฟบ้าง ธาตุลมบ้าง ประกอบกันอยู่ ปรากฏเป็นร่างที่น่าจะเป็นอย่างแมงกะพรุนหรือร่างแหนั้นแหละ แต่เพราะสายตาปกติของคนเราเห็นได้อย่างหยาบไม่ละเอียด จึงมองเห็นเป็นร่างที่เรียบร้อย แต่ถึงเช่นนั้นที่คลุมเป็นร่างอยู่ได้ก็เพราะมีจิตใจรวมอยู่ด้วย คือ ส่วนร่างนั้นเป็นกาย ซึ่งจะไม่มีควมรู้สึกอะไรเลย

ถ้าไม่มีจิตใจ ในทางตรงกันข้าม ถ้าร่างกายไม่คุมกันอยู่ ต้องแตกทำลาย เหมือนอย่างผู้ที่ต้องประสบอุบัติเหตุ เช่น ถูกรถยนต์ทับร่างกายย่อยยับ จิตใจก็อยู่ไม่ได้ เพราะจิตก็ต้องอาศัยร่างกายเป็นที่สถิต ตกกว่าทั้งสองต้อง มีอยู่ด้วยกัน ความเป็นบุคคลหรือสภาพเป็นบุคคลจึงมีอยู่ ความมีอยู่ด้วยกันทั้งสองอย่าง หรือจะเรียกว่าเอกภาพ หรือสามัคคีภาพ ของทั้งสอง อย่างหมดไปเมื่อใด สภาพเป็นบุคคลก็สิ้นไปเมื่อนั้น ดังที่เรียกว่าความตาย

ปัญหาว่า ความตายมีเมื่อไร ได้ทราบว่าการแพทย์ปัจจุบัน ได้มีความเห็นว่า มีเมื่อสมองหยุดทำหน้าที่โดยสิ้นเชิง ดังที่มีข่าวว่า คณะกรรมการพิจารณาปัญหาการหมดหน้าที่ของคลื่นสมองมนุษย์ เพื่อ กำหนดจุดเริ่มต้นของความตายที่แท้จริง ได้เปิดเผยผลสรุป โดยให้หลัก เกณฑ์ไว้ว่า ๑. สมองจะต้องหยุดทำงานโดยสิ้นเชิง ๒. การหยุดทำงาน ของสมองนั้นจะต้องเป็นลักษณะที่สมองหมดหน้าที่โดยไม่มีทางคืนกลับมาทำงานได้อีก ๓. หน้าที่ของสมองต้องพิจารณาทั้งสมองซีกหน้าและ สมองส่วนล่าง ๔. คลื่นสมองจะเป็นเครื่องกำหนดว่าสมองยังทำหน้าที่ อยู่หรือไม่ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากคลื่นสมองจากทุกส่วนสมอง ในข่าวนี้ ยังแจ้งด้วยว่าการชี้ขาดว่าหน้าที่ของสมองสิ้นสุดแล้วหรือไม่นั้นเป็นการยาก โดยเฉพาะการจะวินิจฉัยคลื่นสมองของสมองส่วนล่าง

เรื่องความตายมีเมื่อไรนี้ ได้มีแสดงไว้ในพระพุทธานุชาสนาในเรื่อง สังขาร ๓ นั้นแล้ว คือ ดับขันธ์สังขาร เครื่องปรุงวาทา อันหมายถึงวิตก วิจารณ์ก่อน ต่อไปดับกายสังขาร เครื่องปรุงกาย อันหมายถึงลมอัสสาสะ ปัสสาสะ (ลมหายใจเข้าออก) แล้วจึงดับจิตตสังขาร เครื่องปรุงจิต อัน หมายถึงสัญญาเวทนาเป็นอันถึงจิตดวงที่สุด เรียกในอภิธรรมว่าจุติจิต เป็นจุดถึงความตายที่แท้จริง หลักเกณฑ์เรื่องความตายทางพระพุทธานุชาสนา นี้ แม้แสดงในทางจิตเป็นสำคัญ แต่ก็ต้องอาศัยกายดังกล่าวข้างต้นนั้น และอวัยวะของกายส่วนที่จิตต้องอาศัยสำคัญที่สุดก็คือสมอง ฉะนั้น สัญญา

เวทนาซึ่งเป็นอาการของจิตก็ต้องอาศัยสมอง แต่สมองส่วนไหนเป็นที่อาศัยของสัญญาเวทนา และจิตกับสมองส่วนนั้นหรือทุกส่วนต่างอาศัยกันอย่างไร จะหยุดอาศัยกันอย่างไร เมื่อไร เป็นปัญหาที่จะต้องศึกษากันต่อไป เรียกได้ว่าเป็นข้อยากที่จะรู้

คนเรามีกายและจิตอาศัยกันอยู่ จะกล่าวว่ากายก็ต้องอาศัยจิตหรือจิตก็ต้องอาศัยกายดังนี้ก็ได้อีก ลองคิดว่ากายต้องอาศัยจิตอย่างไรก่อน กายหมายถึงรูปร่าง แบ่งออกตามอภิธรรมเป็น ๒ อย่าง คือ มหาภูตรูป และอุปาทายรูป อธิบายง่าย ๆ ว่า ในรูปร่างนี้ เมื่อดูรวม ๆ โดยเป็นหมวดใหญ่ ๆ ก็แบ่งออกได้เป็น ๔ หมวด คือ หมวดแห่งส่วนที่แน่นแข็ง เรียกว่า ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) หมวดที่เอิบอาบเหลว เรียกว่า อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) หมวดที่อบอุ่นเรียกว่า เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ส่วนที่พัดไหว เรียกว่า วาโยธาตุ (ธาตุลม) รูปที่จัดหมวดโดยวิธีนี้เรียกว่า มหาภูตรูป แปลว่า รูปที่เป็นส่วนใหญ่

คำว่า ภูต ไทยเราเรียกควบกับผีว่าภูตผีปีศาจก็มี จึงมักเข้าใจกันว่าผี แต่ตามความหมายในธรรมโดยทั่วไปหมายถึงสัตว์โลกที่เกิดมานี้ทุกจำพวก แปลตามศัพท์ว่า ผู้เป็นแล้วหมายถึงมีภพชาติแล้ว ไม่ว่าจะเป็ภพชาติอะไร เมื่อได้ภพชาติขึ้นแล้วก็เรียกว่าภูตได้ เช่น มนุษย์ทุกคนผู้เกิดมาแล้ว เรียกว่าภูต สัตว์ดิรัจฉานทุกอย่างแม้มัดจํามัดแดงเกิดมาเป็นมัดแล้วก็เป็ภูต ถึงจะเกิดเป็นเทพ หรือเกิดเป็นสัตว์นรก เป็นเปรต อสุรกาย ก็เป็ภูตอย่างหนึ่ง ๆ แต่มีอีกคำหนึ่งว่า สัมภเวสี แปลว่าผู้แสวงหาสมภพ คือที่เกิด หมายถึงผู้ที่ยังไม่มีภพชาติที่แน่นอน ยังเร่รอนอยู่ จึงยังไม่เรียกว่าภูต พุทธตามปากตลาดว่าวิญญูณที่เร่รอน อาจจะปรากฏแก่ญาติ เป็นต้นดังที่เรียกว่าผีในขณะที่สิ้นชีวิตไปจากโลกนี้ไม่นานนัก ยังเร่รอนอยู่ชั่วขณะหนึ่ง ในขณะที่ดังกล่าวนี้นี้เรียกสัมภเวสี ครั้นได้ภพชาติที่แน่นอนแล้วก็เป็ภูต แต่บางอาจารย์อธิบายต่างออกไปว่า สัมภเวสี ได้แก่ คน สัตว์

ทั่ว ๆ ไปที่ต้องเกิดอีก เพราะยังต้องแสวงหาภพชาติกันต่อไป ส่วนภูต
ได้แก่ พระอรหันต์ อธิบายนี้ไม่ค่อยใช้อธิบายกัน มักใช้ตามที่กล่าวมา
ข้างต้น

มหาภูต หมายถึงรูปส่วนที่เป็นใหญ่ อาจหมายถึงว่าเป็นไม่ใช่ตาย
ก็ได้ เพราะแม้รูปที่เป็นส่วนใหญ่นั้นก็เป็นรูปที่เป็น คือไม่ใช่ตาย ด้วยเหตุที่
มีจิตอยู่

ส่วน อุกาหารรูป แปลว่า “รูปอาศัย” คืออาศัยอยู่กับรูปส่วน
ใหญ่นั้นเอง พุดอย่างง่าย ๆ ก็คือ เมื่อดูแยกแยะออกไปในมหาภูตรูปนั้น ก็
อาจจำแนกเป็นรูปย่อย ๆ ออกไปในลักษณะต่าง ๆ ได้อีกมาก เช่น ปสาทรูป
(รูปคือประสาท) ๕ ได้แก่ จักขุ (ประสาทตา) โสตะ (ประสาทหู) ฆานะ
(ประสาทจมูก) ชิวหา (ประสาทลิ้น) กาย (ประสาทกาย) เป็นต้น แม้
รูปเหล่านี้ก็เป็นรูปเป็น ไม่ใช่ตาย เพราะอาศัยจิตเช่นเดียวกัน

ดีกว่ารูปกายทั้งหมดต้องอาศัยจิตจึงเป็นรูปเป็นอยู่ได้ แม้โดยปกติ
จะรู้สึกเหมือนอย่างทำหน้าที่ของตนอย่างอิสระก็ตาม เช่น หัวใจสูบฉีด
โลหิต ถึงดังนั้น ถ้าไม่มีจิต หัวใจก็ต้องหยุดเต้น และเมื่อว่าถึงกรรมที่ทำ
อาศัยรูปเหล่านี้ ก็ต้องอาศัยจิตที่บังเกิดมีเจตนา (ความตั้งใจ) ขึ้นก่อน จึง
จะทำการซึ่งต้องใช้รูปกายนั่นเอง กล่าวได้ว่า จิตเป็นผู้ใช้เหมือนนาย
กายเหมือนบ่าว

จิตนำโลก

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “โลกอันจิตย่อมนำไป” แต่จิตแม้จะเป็นผู้นำโลก ก็ต้องอาศัยกายนี้เป็นเรือนอยู่และเป็นที่ทำงานต่าง ๆ เพราะจิตโดยปกติอาศัยอายตนะ (ที่ต่อ) ภายในรับอายตนะภายนอก อายตนะทั้งสองนี้มีเป็นคู่กัน คือ ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ (สิ่งที่กายถูกต้อง) มนะ (ใจ) กับธรรม (คือเรื่องของรูปเสียง เป็นต้น ที่ได้ประสบพบผ่านแล้วในอดีต) อายตนะที่คู่กันนี้ อันแรกเป็นภายใน อันหลังเป็นภายนอก เป็น ๖ คู่ ๑๒ ข้อ อายตนะภายในเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ทวาร” (ประตู ช่องทาง) เมื่อเรียกว่าทวาร ก็เรียกอายตนะภายนอกที่คู่กันว่า “อารมณฺ์” จึงเป็นทวาร ๖ อารมณฺ์ ๖ สำหรับอายตนะภายในนั้น ๕ ข้อแรกก็คือ ปสาท ๕ ซึ่งเป็นอุปาทายรูป (รูปอาศัยอยู่กับมหาภูตรูป) ส่วนข้อที่ ๖ ได้แก่ มนะ (ใจ) อธิบายกันมาแต่เก่าก่อนว่าไม่ใช่รูป แต่มีปัญหาว่าเป็นอันเดียวกับจิตหรือไม่ ในคัมภีร์อธิบายแสดงว่าเป็นอันเดียวกันกับจิต แต่ในพระสูตรแสดงฐานะแห่งธรรมต่างกัน เช่น แสดงว่าอายตนะทั้งปวงรวมทั้งมนะด้วย ไม่เที่ยง ต้องแปรปรวนเกิดดับ และแสดงให้เห็นบุคคลพิจารณา ครั้นพิจารณาจนเกิดปัญญา

เห็นชอบแล้ว จิตก็วิมุตติหลุดพ้นจากอาสวกิเลส ตามฐานะแห่งธรรมที่แสดงนี้ มนะจึงเป็นส่วนที่ถูกยกขึ้นพิจารณาว่าไม่เที่ยง เป็นต้น ส่วนจิตแม้จะไม่ได้แสดงไว้โดยตรงว่าเป็นผู้พิจารณา ก็พึงเห็นว่ามีฐานะเป็นผู้พิจารณา จึงวิมุตติได้ ทั้งเมื่อฟังความตามที่จัดเป็นอายตนะ ก็เห็นได้ชัดว่ามนะมีหน้าที่เป็นอายตนะหรือเป็นทวารข้อหนึ่ง ฉะนั้น มนะจึงไม่ใช่จิตเป็นเพียงอายตนะหรือทวารข้อหนึ่งของจิต เช่นเดียวกับอายตนะหรือทวารข้ออื่น ๆ

ขอบเขตอำนาจหน้าที่ของอายตนะทุกข้อมิได้แสดงไว้ในพระสูตรโดยเรียกชื่อว่า อินทรีย์ แปลว่าเป็นใหญ่ ก็หมายถึงอำนาจหน้าที่นั่นเอง มิได้แสดงไว้ว่าอย่างนี้ อินทรีย์ ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย มีวิสัยการรับอารมณ์ต่าง ๆ กัน ไม่รับอารมณ์ของกันและกัน คือ มีอารมณ์เฉพาะตน เช่น ตาก็มีวิสัยรับได้แต่รูป หูก็มีวิสัยรับได้แต่เสียง เพราะตาจะฟังหูจะดูแทนกันนั้นไม่ได้ ส่วนอินทรีย์ข้อที่ ๖ คือมนะ เป็นที่พึ่งอาศัยของอินทรีย์ ๕ เหล่านั้น และมีวิสัยรับอารมณ์ของอินทรีย์ ๕ เหล่านั้นได้ด้วย โดยอธิบายในพระสูตรดังนี้ มนะจึงมีขอบเขตอำนาจหน้าที่ครอบคลุมอายตนะข้ออื่น ๆ และรับรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่เป็นวิสัยของอายตนะนั้น ๆ ได้ด้วย

ข้อที่ ๖ (คือมนะ) นี้ มีปัญหาทางการชี้ตัวว่าคืออะไร แต่ไม่มีปัญหาทางความมุ่งหมาย อันประสาทที่เป็นรูปชัด ๆ ปรากฏวัตถุเป็นที่รับรองกันทั่วไปคือ ๕ ข้อข้างต้น แต่ก็จะมีอีกข้อหนึ่งซึ่งทำให้ ๕ ข้อข้างต้นทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่น เสียงที่มากระทบกับโสตประสาท บางคราวก็ฟังได้ยิน บางคราว (ที่ควรจะฟังได้ยิน) ก็ฟังไม่ได้ยิน เพราะเสียงนั้นมากระทบแน่นและหูก็ไม่หนวก เช่น ขณะฟังเทศน์ ฟังคำสอน เสียงที่เทศน์ที่สอนดังแจ้ว ๆ อยู่ตลอดเวลา นั้น บางคราวฟังไม่ได้ยิน ไม่ได้ยินเป็นตอน ๆ ก็มี สังเกตว่าเพราะอะไร จะจับได้ว่าเพราะใจ คือ ถ้าตั้งใจฟังจะฟังได้ยิน ถ้าไม่ตั้งใจฟัง ใจคิดถึงเรื่องอื่น ๆ ต่าง ๆ เพลินไปอยู่

จะฟังไม่ได้ยิน เสียงคงมากระหืออยู่นั้นแหละแต่ฟังไม่ได้ยิน ฉะนั้น พุดง่าย ๆ ว่าใจต้องฟังด้วย ใจจึงต้องประกอบอยู่กับประสาททั้ง ๕ ทุกข้อนี้แหละ ที่เรียกว่ามณะ ที่เป็นข้อที่ ๖ ซึ่งพระพุทธรเจ้าตรัสว่ามีขอบเขตอำนาจหน้าที่ครอบคลุมอายตนะข้ออื่น ๆ และรับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่เป็นวิสัยของอายตนะข้อนั้น ๆ ด้วย

กิริยาที่ทำให้ใจรับรู้รับฟัง เป็นต้น เรียกว่า "มนสิการ ความทำไว้ในใจ" คือทำเรื่องรูปเสียง เป็นต้นไว้ในใจด้วย หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ทำใจไว้ในเรื่องเหล่านั้น คือรับเรื่องเหล่านั้นด้วย มีอธิบายในอภิธรรมว่า รูปเป็นต้นที่มาประจวบกับตาเป็นต้น ต้องประจวบกับมณะที่เป็นข้อที่ ๖ คู่กันไปด้วย จึงจะสำเร็จกิริยาที่เห็นรูปเป็นต้น ระยะเวลาที่ประจวบถึงสองอย่างนี้เร็วมาก เหมือนอย่างนกจับที่ยอดไม้ เงามของนกทอดถึงพื้นดินทันที

เรื่องมณะนี้ ใน *วิปัสสนาสกถา* พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส อธิบายว่า แต่ครั้งโบราณ อาจารย์ทั้งหลาย ทั้งในฝ่ายวิชาแพทย์ทั้งในฝ่ายศาสนาเข้าใจว่ามณะคือสิ่งที่เกิดจิตและเจตสิกนั้น ได้แก่ หทัยคือเนื้อหัวใจอันตั้งอยู่ในท่ามกลางอก แต่ในชั้นหลัง อาจารย์ในฝ่ายวิชาแพทย์ลงสันนิษฐานว่า มณะนั้นได้แก่ *มัตถลุงค์* (ก้อนมันในขมอมคือมันสมอม) หาใช่หทัย (เนื้อหัวใจ) ไม่ ด้วยเหตุเส้นประสาทโยงจากทวารทั้ง ๕ เข้าไปถึงมัตถลุงค์ หาได้เกี่ยวกับหทัยไม่ และเส้นประสาทเหล่านี้วิบัติ ความรู้ทางทวารนั้นก็ไม่มี มัตถลุงค์พิการ เช่น ของคนบ้า ความคิดอ่านก็ฟั่นเฟือน เขาได้ลองตัดของสัตว์ เช่น นกพิราบบ้างออกเสีย สัตว์นั้นก็มิมีอาการเนือยผิดจากเดิม คนแก่ผู้หลงก็ว่าเป็นเพราะมัตถลุงค์เล็ก ลีบลงไป เด็กอ่อนยังไม่มีความคิดก็ว่าเป็นเพราะมัตถลุงค์ยังไม่บริบูรณ์ ส่วนหทัยนั้นว่าเป็นแต่อวัยวะมีหน้าที่เฉพาะฉิดโลहितดำเข้าปอดและรับโลหิตแดงจากปอดฉิดไปทั่วสภนชกายเท่านั้น อย่างไรก็ดี ความเพี้ยนกันก็เฉพาะวัตถุ ความเกิดแห่งจิตและเจตสิกก็ต้องกัน

ทำไมต้องสนใจเรื่องจิต

ในพระพุทธศาสนาแสดงเรื่องกายและจิต ซึ่งทั้งสองนี้ต่างต้องอาศัยกัน กายต้องอาศัยจิต และจิตก็ต้องอาศัยกาย เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เป็นเรื่องธรรมชาติธรรมดา ที่เรียกในภาษาธรรมว่าเป็นสภาวะธรรม ซึ่งแปลว่าเป็นธรรมดาที่มีภาวะ (ความมีความเป็น) ของตนเอง ดังจะเห็นได้ว่าทุก ๆ คนที่เกิดมาก็มีกายและจิตซึ่งต้องอาศัยกันเป็นธรรมชาติธรรมดาอยู่ด้วยกัน โดยที่ทุก ๆ คนไม่ต้องรับรู้ก็ได้ แต่มีเรื่อง that ทุก ๆ คนจะต้องรับรู้ก็คือการบำรุงเลี้ยงกายและจิตใจให้ดำรงอยู่และมีความสุข ก็จะต้องบำรุงเลี้ยงกายด้วยเครื่องอาศัยต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น อาหาร ผ้านุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้ไข้ ที่เรียกว่า ปัจจัย (เครื่องอาศัย) ๔ กับเครื่องบำรุงร่างกายต่าง ๆ ทั้งจะต้องบำรุงเลี้ยงจิตใจด้วยเหมือนกัน ด้วยเครื่องบำรุงจิตใจต่าง ๆ เช่น เครื่องที่ทำให้จิตใจเจริญสุข

คนบางพวกกล่าวว่า เมื่อร่างกายสบาย จิตใจก็สบาย คำกล่าวนี้ยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ เพราะบางที่ร่างกายสบาย แต่จิตใจไม่สบายก็มีอยู่บ่อย ๆ จึงต้องบำรุงเลี้ยงจิตใจอีกด้วย

บางคนกล่าวหาว่าพระพุทธศาสนาไม่เอื้อเพื่อต่อร่างกาย สอนแต่

ให้สงวนรักษาจิตใจ ทั้งร่างกายเสีย แต่ความจริงท่านไม่ได้สอนให้ทิ้งขว้าง เพราะจะปฏิบัติทางจิตใจได้ก็ต้องมีร่างกายปราศจากโรคที่ทำให้ทุพพลภาพไว้สามารถ

ตามพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าเมื่อก่อนแต่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิ-
สัตว์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาคือทรมานพระกายให้ลำบากต่าง ๆ จนถึงอดพระ
กระยาหาร ในที่สุดทรงเห็นว่าไร้ประโยชน์ เพราะการทำเช่นนั้นไม่เป็น
การอบรมจิตใจให้ดีขึ้นได้อย่างไร จึงทรงเลิกการทรมานร่างกาย เริ่มเสวย
พระกระยาหาร บำรุงพระกายให้กลับมีกำลังขึ้นอีก แล้วก็ทรงเริ่มบำเพ็ญ
ความเพียรทางจิตต่อไป ครั้นได้ตรัสรู้แล้วก็ทรงบำรุงพระกายด้วยเครื่อง
อาศัยดังกล่าวก่อนที่สมควรแก่สมณะจะบริโภค เวลาประจวบก็ทรงระงับด้วย
ขันติคือความอดกลั้นหรือด้วยให้แพทย์เยียวยา เสวยพระโอสถตามควรแก่
โรคนั้น ๆ เมื่อตรัสรู้แล้วใหม่ ๆ ท่านว่ามารมาทูลอาราธนาให้เสด็จปรินิพ-
พานก็ไม่ทรงรับ ทรงอธิษฐานพระทัยดำรงสังขารคือร่างกายชีวิต เพื่อ
ทรงประกาศพระพุทธศาสนา ประดิษฐานพุทธบริษัทให้ตั้งลงมั่นคงในโลก
คือยังทรงรักษาภพนี้ไว้นั่นเอง เพื่อทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลกต่อไปก่อน

เรื่องนี้แสดงว่าไม่ได้ทรงทอดทิ้งกาย ทรงรักษาไว้และจะต้องบำรุง
กายให้มีกำลังจึงจะปฏิบัติธรรมได้ ดังที่กล่าวกันในบัดนี้ว่า บำรุงสุขภาพ
ทางกาย แต่คติทางพระพุทธศาสนานั้น มีสุขภาพทางกายก็เพื่อปฏิบัติ
อบรมจิต หรือที่กล่าวกันในบัดนี้ว่าเพื่อปฏิบัติให้มีสุขภาพทางจิต มิใช่ว่า
เมื่อมีสุขภาพทางกายแล้ว สุขภาพทางจิตจะมีตามขึ้นมาเองด้วย จะต้องมี
วิธีปฏิบัติอีกส่วนหนึ่งต่างไปจากวิธีบำรุงกาย จึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษา

ทางพระพุทธศาสนามีได้ถือว่า เมื่อร่างกายสบายมีสุขภาพดีแล้ว
จิตจะมีสุขด้วย และมีได้ถือว่าเพียงแต่ใจพลอยสบายไปตามร่างกายที่สบาย
ชื่อว่าจิตมีสุขแล้ว จริงอยู่ ร่างกายและจิตใจย่อมเนื่องกัน อาศัยกัน

ถ้าร่างกายไม่สบาย จิตก็ย่อมจะรับมาไม่สบายด้วย คนทั่วไปยากที่จะแยกจิตออกไปได้ เช่น ร่างกายอ่อนเพลีย จิตใจจะเหี่ยว ร่างกายเจ็บไข้ จิตใจก็เหมือนเจ็บไปด้วย จะคิดอ่านทำการงานอะไรก็ไม่ได้ ในทางตรงกันข้าม เมื่อร่างกายสบาย จิตใจก็ไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะร่างกายที่เนื่องกัน ชื่อว่าสบายไปด้วยกันในทางดังกล่าว แต่จิตใจที่สบายเนื่องไปกับร่างกายดังนี้ไม่ควรเรียกว่าจิตมีสุข ควรจะเรียกว่าร่างกายมีสุขภาพแต่อย่างเดียว ส่วนความสุขของจิตควรจะแยกกล่าวอีกส่วนหนึ่ง เพราะมีลักษณะที่แตกต่างออกไป

ก่อนที่จะกล่าวถึงลักษณะที่แตกต่างกันนั้น จะลองนึกดูถึงฝ่ายที่ถือว่าเมื่อร่างกายสบายจิตก็สบายว่าจะเป็นอย่างไ ฝ่ายที่เห็นดังนั้นก็จะต้องหันบำรุงแต่ร่างกายด้วยอาหารนานาชนิด เครื่องนุ่งห่มที่งดงาม ที่อยู่อาศัยที่สุขสบาย พร้อมด้วยเครื่องใช้เครื่องบำรุงความสุขความสวยงามต่าง ๆ สิ่งทั้งปวงเหล่านี้ล้วนเป็นวัตถุที่คิดสร้างคิดจัดหาและเปลี่ยนไปอยู่เสมอ เพราะร่างกายเป็นวัตถุ สิ่งเครื่องบำรุงร่างกายก็ต้องเป็นวัตถุด้วยกัน ฝ่ายที่เห็นดังนี้จึงเป็นฝ่ายวัตถุนิยม ต้องการที่จะสร้างวัตถุสำหรับบำรุงกายเป็นข้อสำคัญหรือเป็นข้อหลัก ทางจิตใจเป็นข้อรอง บางพวกไม่ถือเป็นสำคัญเอาทีเดียว เพราะเมื่อกายเป็นสุข จิตก็เป็นสุขด้วยแล้ว จะต้องมาคำนึงถึงจิตใจทำไมกัน เมื่อไม่คำนึงถึงจิตใจเช่นนี้ก็เลยไม่คำนึงถึงศาสนาหรือธรรมหรือหลักปฏิบัติทางจิตใจทั้งปวง บางพวกนอกจากไม่คำนึงถึงแล้วยังต้องการทำลาย เพราะเห็นว่าขัดแย้งหรือเป็นอันตรายต่อหลักทางวัตถุ ด้วยเหตุที่เห็นสุดโต่งไปกว่าวัตถุเพื่อร่างกายเท่านั้น

ฉะนั้น คำที่พูดกันว่าเมื่อร่างกายเป็นสุขจิตก็เป็นสุขนั้น หากคิดทบทวนดูแล้ว จะเห็นว่าความเห็นนี้เป็นมูลฐานแห่งความนิยมวัตถุ ตั้งแต่ขั้นปกติสามัญทั่ว ๆ ไปจนถึงขั้นรุนแรงที่สุด เพราะเท่ากับปฏิเสธความสำคัญของจิตใจ ถือว่าร่างกายเป็นสำคัญเป็นข้อนำ ฝ่ายที่ถืออย่างสุดโต่ง

ไปนั้น อาจลืมนึกไปว่าคนเรามีจิตใจอยู่ด้วย และจิตใจนี้เองเป็นตัวผู้คิด ทำนั่นทำนี่ต่าง ๆ ทุกอย่าง เป็นตัวผู้เห็นไปต่าง ๆ แม้ที่เห็นอย่างนั้นก็ จิตใจนี้เองเป็นตัวผู้เห็นไป แต่เขาอาจจะไม่รู้จัก ไม่เข้าใจจิตใจอย่างที่ผู้นับถือ พระพุทธศาสนาเข้าใจกัน เขาอาจเข้าใจว่าเป็นเรื่องของมันสมองซึ่งก็เป็น ร่างกายนั่นเอง ไม่มีจิตใจที่ไหน ผ่าร่างกายนี้ออกกัน ก็จะไม่พบจิตใจได้ เลย พบแต่มันสมองกับประสาทต่าง ๆ เมื่อไม่เข้าใจจิตใจ ไม่เห็นว่าจิตใจมี จึงไม่มีจิตใจที่จะลืมนึกถึงที่กล่าวนั้น น่ายินดีที่เมืองไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา จึงพูดเรื่องจิตใจกันพอเข้าใจ ไม่เช่นนั้นน่าจะลำบากกันยิ่งกว่านี้อีกมาก

มีพระพุทธภาษิตบทหนึ่งในหมวดพระธรรมบทว่า “*ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุทก็ทำตาม ทำก็ตาม ทุกข์ย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น เหมือนดังล้อเกวียนไปตาม รอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็น ใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พุทก็ทำตาม ทำก็ตาม สุขย่อมไป ตามเขาเพราะเหตุนั้น เหมือนดังเงาไม่ละตัวบุคคลฉะนั้น*”

ข้อความข้างต้นนี้แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นความสำคัญของ จิตใจว่าเป็นเบื้องต้นของกรรม (การงานที่ทำ) ทั้งปวง และด้วยเหตุนี้จึง ชื่อว่าเป็นเบื้องต้นแห่งความดีความชั่ว และแห่งสุขทุกข์ที่เป็นผลทุกอย่าง และอะไรคือจิตใจในแง่แห่งพระพุทธศาสนา มิใช่เป็นปัญหาทางสรีรวิทยา ที่จะยกขึ้นค้นหาคำตอบว่าเป็นมันสมองหรือมิใช่ ทั้งมิใช่เป็นปัญหาทาง ความสัมพันธ์กันของทางกายและจิตประเด็นต่าง ๆ แต่เป็นปัญหาทางปฏิบัติ โดยตรง ที่ทุก ๆ คนจะตอบได้ง่าย ๆ ด้วยกำหนดคดูตัวความคิดของตนเอง และกำหนดคดูราคะ (ความติดความยินดีพอใจ) หรือโลภะ (ความโลภอยากได้) โทสะ (ความโกรธแค้นขัดเคือง) โมหะ (ความหลงเข้าใจผิด) หรือภาวะที่ ตรงกันข้าม อากาเรเหล่านี้เป็นอาการของจิตใจ จะเรียกว่า “*ใจคิด*” หรือ “*ใจมีราคะโทสะโมหะ*” ก็ได้

ใจที่มีลักษณะดังนี้คนทั้งปวงก็เข้าใจกัน มีคำเรียกกันทุกชาติทุกภาษา เช่น ภาษาไทยว่า “ใจ” ภาษาบาลีมคธว่า “จิต มโน หรือมนะ” ภาษาอังกฤษว่า “Mind” เป็นต้น ไทยเรายังมีคำพูดเกี่ยวแกใจอีกมาก เช่น “ใจดี ใจร้าย ใจดำ ใจจืด ใจโอบอ้อมอารี” เป็นต้น

ทางพระพุทธศาสนาไม่ประสงค์ให้ไปตั้งปัญหาค้นคิดกันต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่ต้องการให้ปฏิบัติเกี่ยวแกใจตามที่รู้ที่เข้าใจกันนี้แหละ กล่าวคือ ทุกคนมี “ใจ” ดังกล่าวเช่นเดียวกับมีร่างกายทุกส่วนอยู่ด้วยกันแล้ว ใจจะเป็นมันสมองหรือมันสมองจะเป็นใจอย่างไร ไม่ต้องไปสนใจ ต้องการให้สนใจแต่ในประเด็นว่า “ใจเป็นใจดี ใจเป็นใจร้าย ใจเป็นใจโลก โกรธ หลง หรือเป็นใจที่สงบโลก โกรธ หลง อย่างไร” พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ในพระสูตรว่าด้วยการตั้งสติว่า “ตั้งสติตามคูจิตในจิตดังนี้ จิตมีราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้ จิตปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้” เป็นต้น

ในหลายพระสูตร พระพุทธเจ้าไม่ตรัสเรียกว่า จิต แต่ตรัสเรียกว่า วิตก ที่แปลว่า “ความคิด” โดยตรัสสอนให้รู้จักความคิดของตนเอง คิดดีก็รู้ คิดชั่วก็รู้ ตรัสให้ปันความคิดออกเป็น ๒ ส่วน ดีส่วนหนึ่ง ชั่วส่วนหนึ่ง ถ้าคิดชั่วไม่ตี ก็ให้รู้ว่านี่เรากำลังคิดเป็นอกุศล ถ้าคิดดีก็ให้รู้ว่านี่เรากำลังคิดดีเป็นกุศล จะคิดอะไรก็คิดไป แต่ให้รู้ประเภทของความคิดว่านี่ประเภท ชั่วนี้ประเภทดี เท่ากับปันความคิดออกเป็นส่วนอยู่ในตัว

จิตต้องมีการพัฒนา

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ประภัสสร คือมุดม่อง แต่ว่าจิตนั้นเศร้าหมองไปเพราะอุปกิเลส (เครื่องเข้าไปทำให้เศร้าหมอง) ที่จรมา ปุถุชน (คนกิเลสหนา) มิได้สดับข้อนั้นย่อมไม่รู้ตามเป็นจริง เพราะฉะนั้นเรากล่าวว่าจิตตภาวนา(ความอบรมจิต)ไม่มีแก่ปุถุชนผู้มีได้สดับนั้น” และพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในทางตรงกันข้ามว่า “ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ประภัสสร (มุดม่อง) และจิตนั้นพ้นจากอุปกิเลสที่จรมา ศิษย์ของพระอริยะ สดับข้อนี้ ย่อมรู้ตามเป็นจริง เพราะฉะนั้น เรากล่าวว่าจิตตภาวนามีแก่ ศิษย์ของพระอริยะผู้ได้สดับนั้น” พระพุทธภาษิตทั้งสองตอนนี้ แสดงธรรมชาติของจิตว่า ประภัสสร (มุดม่อง) และแสดงกิเลสว่าเป็นสิ่งจรมา เหมือนอย่างอากาศคันคุดะหรือแขก มิใช่เป็นเนื้อแท้ของจิตเอง เหมือนอย่างมิใช่ เป็นเจ้าของบ้าน เป็นเพียงแขก กิเลสแปลว่าเครื่องเศร้าหมองของจิต หมายถึงอาการที่เกิดขึ้นในจิต ซึ่งทำให้จิตเศร้าหมองไม่ม่องใส ไม่เกิดปัญญาที่จะเปิดเผยให้เห็นความจริง เช่น ความโลภอยากได้ ความโกรธแค้นขัดเคือง ความหลงใหล เมื่อเกิดขึ้นก็ทำให้จิตตันรนกวัดแกว่ง มัว ชุ่น ทึบ จึงเรียกว่า กิเลส และเพราะเป็นสิ่งที่เข้าไปในจิต อันหมายถึงว่าเป็นของนอกจิต แต่

เข้าไปในจิต จึงเรียกว่าอุปกิเลส คำว่า “อุป” แปลว่า “เข้าไป” ใช้นำหน้า คำนี้เพื่อชี้ว่าเป็นของจรดั่งกล้าว และที่ต้องเศร้าหมองไปก็เพราะไม่มี จิตตภาวนา ผู้ไม่มีจิตตภาวนาคือปุถุชนผู้มีได้สดับคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่จิตนี้วิมุตติ (หลุดพ้น) จากอุปกิเลสที่จรมาได้ เพราะมีจิตตภาวนา (ความ อบรมจิต) ผู้มีจิตตภาวนาก็คือศิษย์ของพระอริยะผู้ที่ได้สดับแล้วนั่นเอง โดยนัยนี้ จิตตภาวนาจึงเป็นข้อสำคัญทางจิตใจ ถ้าไม่มี จิตก็รับอุปกิเลสเข้าไปทำให้เศร้าหมองอยู่เสมอ ถ้ามี ก็หลุดพ้นจากอุปกิเลสกันได้

จึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับจิตแตกแขนงออกไปอีกว่า พระพุทธ ศาสนาแสดงว่าชำระจิตให้บริสุทธิ์ได้จากกิเลสทุกชนิดด้วยจิตตภาวนา ปฏิบัติอย่างไรเรียกว่าจิตตภาวนา ได้มีพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงทำสมาธิภาวนา คือ อบรมสมาธิให้มีขึ้น ผู้มีจิตตั้งมั่น (เป็นสมาธิ) แล้ว ย่อมรู้ตามเป็นจริง” ฉะนั้น กล่าวโดยย่อ จิตตภาวนาก็คือ สมาธิภาวนา ตลอดถึงปัญญาภาวนา เพียงทราบว่า “ภาวนา” แปลว่า “ทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้น” คือปฏิบัติ มิใช่หมายความว่าพร่ำบ่นบทสวดด้วย ปากหรือด้วยจิต

ฉะนั้น จึงสรุปได้หัวข้อใหญ่ไว้ก่อนว่า จิตตภาวนามี ๒ คือ สมาธิ ภาวนา (อบรมสมาธิ) และ ปัญญาภาวนา (อบรมปัญญา) หรือกล่าว อีกอย่างหนึ่งว่า สมถภาวนา (อบรมสมถะ) และ วิปัสสนาภาวนา (อบรม วิปัสสนา) พระพุทธโอวาทตอนต้นที่ว่า “ท่านทั้งหลายจงอบรมสมาธิ” เป็นการตรัสสอนให้ทำสมาธิภาวนาหรือสมถภาวนา พระพุทธโอวาท ตอนหลังที่ว่า “ผู้มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ ย่อมรู้ตามเป็นจริง” เป็นการทรง แสดงถึงปัญญาภาวนาหรือวิปัสสนาภาวนา

คำว่า “ภาวนา” แปลในที่นี้ว่า “อบรม” แต่ตามพยัญชนะ แปลว่า “การทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น” มักจะแปลกันตามอรรถ (เนื้อความ) ว่า “อบรมเจริญ” ซึ่งมีความหมายถึงการปฏิบัตินั่นเอง

คำว่า “สมาธิ” แปลว่า “ความตั้งจิตมั่น” ตรงกันข้ามกับความคิด
ฟุ้งซ่าน คำว่า “สมถะ” แปลว่า “ความสงบจิตใจ” ตรงกันข้ามกับความ
ไม่สงบ ทั้งสองคำนี้หมายถึงภูมิปฏิบัติแห่งจิตชั้นเดียวกัน ซึ่งมีคำเรียกอีก
ชื่อหนึ่งว่า “จิตตสิกขา” แปลว่า “ศึกษาในจิต” เพราะว่าจิตจะตั้งมั่นได้
ต้องเป็นจิตที่สงบ หรือจิตที่สงบจะต้องเป็นจิตที่ตั้งมั่น ฉะนั้น ภาวะแห่งจิต
ที่เป็นสมาธิและจิตที่เป็นสมถะ ต้องรวมอยู่ในขณะเดียวกัน

ถ้าจะถามว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ก็ตอบได้ว่า เพราะจิตนี้มี *นิรวรณ*
แปลว่า “เครื่องกัน” ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ๕ ประการ คือ ๑. *กามฉันท*
ความพอใจรักใคร่ในกาม (สิ่งที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย) ๒.
พยายาท (ความโกรธแค้นขัดเคือง) ๓. *ถิ่นมิทธะ* (ความมัวง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม)
๔. *อุทธัจจกุกกุกจะ* (ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ) ๕. *วิจิกิจฉา* (ความ
เคลือบแคลงสงสัย) อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ เรียกว่า *นิรวรณ* คือเครื่องกัน
ก็เพราะเป็นเครื่องกันจิตไว้ไม่ให้สงบตั้งมั่นลงได้ ยกตัวอย่างสามัญธรรมดา
เช่น จะอ่านหนังสือตำราเรียนหรือจะทำงาน ใจจะต้องตั้งมั่นอยู่ในเรื่องที่
อ่านหรือในการทำงานที่ทำ แต่ถ้าใจมี *นิรวรณ* ขัดใจอย่างหนึ่งอยู่ เช่น ใจไปผูกพัน
อยู่ในเรื่องอื่นที่ชอบ หรือกำลังโกรธหงุดหงิด หรือว่องเหงาหาวนอน หรือ
คิดอะไรฟุ้งซ่านไป หรือลี้เลสงสัยอะไรอยู่ *นิรวรณ* เหล่านี้ก็กั้นจิตไว้ให้ไม่
สามารถจะอ่านหนังสือให้รู้เรื่องได้ หรือกั้นจิตไว้ให้ไม่สามารถทำการงาน
ได้ ที่อยู่ในภาวะดังนี้เรียกว่า ไม่มีสมาธิหรือไม่มีสมถะ เป็นใจที่ไม่มีกำลัง
ไว้ความสามารถที่จะทำการงานทุกอย่าง ที่เรียกว่าไม่ควรแก่การงาน
จะต้องสงบหรือระงับใจจาก *นิรวรณ* ด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ตั้งใจ
ไว้ในเรื่องที่เลือกขึ้นสำหรับตั้งใจสักเรื่องหนึ่ง จนถอนใจออกจากเรื่อง
ที่เป็นแรงกระตุ้นแห่ง *นิรวรณ* เสียได้ *นิรวรณ* จะสงบ ใจจึงจะเกิดมีสมาธิ คือ
สงบตั้งมั่นแน่วแน่อยู่ในหนังสือที่อ่าน หรือในการทำงานที่ทำ ใจดังนี้เป็นใจ
ที่มีกำลัง มีสมรรถภาพควรแก่การงาน จึงสมควรอบรมสมาธิโดยแท้

จะอ่านหนังสือหรือจะทำงาน เมื่อจิตมีสมาธิจึงจะอ่านหรือทำได้
จิตจะมีสมาธิได้ต่อเมื่อไม่มีนิวรณ์มารบกวน ฉะนั้น สมาธิจิตจึงเป็นข้อ
สำคัญที่จะต้องมี และควรจะต้องรู้วิธีทำสมาธิจิตด้วย

จิตที่สงบจากนิวรณ์ได้เรียกว่าเป็นจิตมีสมาธิ แต่โดยปกติมักจะมี
เรื่องมาทำให้เกิดนิวรณ์อยู่เสมอ โดยที่จิตมักจับเรื่องดังกล่าวมาเป็นนิวรณ์
ก็คือเรื่องที่ผ่านมาทางทวารทั้ง ๖ ของจิตนั่นเอง ได้แก่ เรื่องรูปที่ผ่าน
เข้ามาทางทวารตา เรียกเป็นคำบาลีว่า รูปารมณฺ์ เรื่องเสียงที่ผ่านเข้ามา
ทางทวารหู เรียกว่า สัททวารมณฺ์ เรื่องกลิ่นที่ผ่านเข้ามาทางทวารจมูก
เรียกว่า คันธารมณฺ์ เรื่องรสที่ผ่านเข้ามาทางทวารลิ้น เรียกว่า รสวารมณฺ์
เรื่องสิ่งถูกต้องกายที่ผ่านเข้ามาทางทวารกาย เรียกว่า โผฏฐัพพารมณฺ์
เรื่องรูปเป็นดังกล่าวก่อนที่ประสบพบผ่านมาแล้ว ที่ยังปรากฏอยู่ทางทวารมโน
(ใจ) เรียกว่า ธรรมารมณฺ์ เรื่องเหล่านี้เองที่จิตยังจับยึดอยู่ เรื่องที่ล่วงมาแล้ว
ก็ไม่ปล่อยให้ล่วงไปยังเก็บเป็นอารมณ์ค้างอยู่ในจิต เรื่องที่ยังไม่มาถึงก็ไป
หวังเอามาเป็นอารมณ์หวังอยู่ในจิต ทั้งหวั่นไหวอยู่ในเรื่องที่ประสบเฉพาะ
หน้า เหตุที่เป็นดังนี้ โดยย่อที่สุดมีข้อเดียว ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้
คือ "อโยนิโสมนสิการ การทำไว้ในใจโดยไม่แยกคาง" หมายถึงความ
ขาดปัญญาเป็นข้อสำคัญ ข้อนี้เรียกว่าเป็น "อาหาร" ของนิวรณ์ทุกอย่าง

แต่ก็ควรทราบเหตุเฉพาะของนิวรณ์แต่ละข้อด้วย คือ สุภณิมิต
เครื่องกำหนดหมายว่างาม เป็นเหตุก่อให้เกิดกามฉันท์ เพราะเมื่อจิต
กำหนด หมายลงไปในส่วนไหนของกาย เป็นต้นว่างาม กามฉันท์ก็ย่อม
เกิด ปฏิฆณิมิต เครื่องกำหนดหมายเป็นเหตุกระทบกระทั่ง เป็นเหตุก่อให้เกิด
พิยาโยท ความไม่ยินดี ความเกียจคร้าน ความชบเซา ความ
เมภาตฺร ความท้อแท้แห่งใจ เป็นเหตุก่อให้เกิดถีนมิทธะ ความไม่สงบแห่ง
ใจ เป็นเหตุก่อให้เกิดอุทธัจจกุกกัจะ เรื่องเป็นที่ตั้งแห่งความลังเลสงสัย
เป็นเหตุก่อให้เกิดวิจิกิจฉา เหตุเฉพาะดังกล่าวนี้จะต้องประกอบด้วยอโยนิ

โสมนสิการด้วยทุกข้อ จึงจะสำเร็จเป็นอาหารของนิรณันท์ ยกตัวอย่าง บุรุษ
สตรีเห็นกันและกันว่างามหรือไม่งามย่อมมีเป็นปกติสามัญ ดังที่พูดกันว่า
คนนั้นสวยงาม คนนี้ไม่งามงาม ก็หมดเรื่องกันเพียงเท่านั้น แต่ถ้าจิตใจ
ไปจดจ่ออย่างขาดโยนิโสมนสิการ คือ ขาดความรู้จักควรไม่ควร ก็ย่อมจะ
เกิดกามฉันทน์ขึ้นในที่ไม่ควรเกิดหรือในเวลาไม่ควรเกิด เรื่องกระทบกระทั่ง
กันก็เหมือนกัน ก็ย่อมจะต้องมี ยิงอยู่ใกล้กันอย่างสิ้นกับฟัน ก็ยังมีโอกาสที่
จะเกิดกระทบกระทั่งกันได้ด้วยเรื่องแม่เหล็กน้อย แต่ถ้ามีโยนิโสมนสิการอยู่
ก็จะทำให้เกิดความยับยั้งไม่โกรธ หรือโกรธบ้างก็หายเร็ว ไม่ถึงก่อเรื่อง
ทะเลาะวิวาท

ผู้ให้สุขและ ผู้แสวงสุขที่แท้จริง

คนเรานั้นเมื่อเห็นประโยชน์และเกิดความต้องการสิ่งใด ย่อมจะเกิดความพยายามแสวงหาเพื่อให้ได้สิ่งนั้น แม้เป็นสิ่งที่ได้ตัวยากก็พยายามอยู่ติดทนก็พยายามขุดค้นขึ้นมาจนได้ อยู่ในน้ำก็มเอาขึ้นมาให้ได้ อยู่บนอากาศก็พยายามสอยลงมาหรือหาทางให้ได้มา ฉะนั้น โฉนสิ่งที่อยู่ในจิตใจตนเองจะพยายามทำให้ได้มาไม่ได้ คือ ธรรมที่เป็นเครื่องบำรุงใจให้เป็นสุข อาจทำให้ได้มาโดยไม่ต้องไปหาเครื่องมือที่ไหน เพียงแต่ปฏิบัติทำจิตตภาวนาตามคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น สละเวลาวันหนึ่งเพียงครึ่งชั่วโมงหรือหนึ่งชั่วโมงมาทำ ไม่ใช่มากมายอะไร ทั้งบัดนี้ตำรับตำราที่แสดงเรื่องจิตตภาวนา หรืออาจารย์ที่บอกสอนเรื่องนี้ได้ก็มีอยู่เป็นอันมาก ถ้าจะว่าอ่านหนังสือหรือฟังคำสอนเรื่องนี้ไม่ค่อยเข้าใจ คิดศัพท์แสงเป็นอันมาก ทั้งถ้อยคำสำนวนก็ฟังยาก อ่านฟังได้สักหน่อยก็เบื่อเสียแล้ว ต้องวาง ขีนอ่านหรือฟังก็ปวดศีรษะ ก็อาจจะเป็นจริง แต่นึกถึงการขุดหาทองหาเพชรเป็นการยากเพียงไร ทำไม่จึงทำได้ เมื่อเห็นคุณค่ามีความต้องการ จะเป็นการยากอะไร เพียงแค่ศัพท์หรือถ้อยคำไม่กี่คำ คำที่เป็นปริศนาแบบบอกให้แปลเอาเอง ยังพยายามแปลกันออกไปจนถูกได้ก็มี เพราะต้องการจะได้

ขโมยย่องเบาไม่รู้ว่าทรัพย์เจ้าของเก็บไว้ที่ไหน ยังพยายามขึ้นคันจนพบก็มีเป็นอันมาก จึงมีคำกล่าวเป็นกลาง ๆ ว่า “ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จก็อยู่ที่นั่น” เมื่อลองคิดดูดังนี้แล้ว เรื่องคำศัพท์แสงหรือถ้อยคำสำนวนไม่ใช่เป็นปัญหาที่ยากที่นักเลย ถ้าหากจะเห็นคุณค่าของธรรมเหมือนอย่างเพชรทองของที่ปรารถนา ปัญหาที่แท้จริง จึงอยู่ที่การเห็นประโยชน์หรือที่เรียกว่าคุณค่าของธรรม ซึ่งเกี่ยวกับปัญญาของคน

คุณค่าของวัตถุที่เป็นสิ่งภายนอกเห็นได้ง่ายเพราะปรากฏแก่ตา บางสิ่งก็เกื้อกูลให้เกิดความสุขน้อยหรือมาก บางสิ่งก็สวยงามน่ารักน่าชม จึงชวนใจให้เกิดความปรารถนาต้องการ เกิดมีค่าขึ้นตามความต้องการ และตามที่ตนเองกำหนดขึ้น และข้อสำคัญทำให้เกิดความเข้าใจ “วัตถุที่นำใคร่น่าปรารถนาทั้งหลายดังกล่าวเป็นตัวผู้ให้ความสุข” มองข้ามความจริงไปเสียว่า “จิตใจต่างหากเป็นตัวผู้ให้ความสุขและเป็นตัวผู้เสวยสุข” และ “จิตใจที่จะเป็นผู้ให้ความสุขได้นั้น ต้องเป็นจิตที่ไม่เป็นทาสของตัณหา (ความอยากที่ผิด)” และ “จิตใจเช่นนั้นจะต้องประกอบด้วยธรรม เช่น สติ สมาธิ ปัญญา อันเกิดจากจิตตภาวนา”

คนที่มีธรรมในจิตใจจะมีสุขเพราะจิตใจเองเป็นตัวผู้ให้สุขในฐานะทั้งปวง จะมั่งมีหรือจะยากจน จะมียศสูงหรือมียศต่ำก็มีสุข ทั้งจะรักษาความดีไว้ได้ เพราะไม่เป็นทาสแห่งฐานะดังกล่าว แต่เป็นนายที่จะใช้ฐานะทั้งปวงให้เป็นประโยชน์ ข้อความที่กล่าวนี้เป็นตัวอย่างของคำว่า โยนิโสมนสิการ (ทำไว้ในใจโดยแยบคาย)

วิชาประวัติศาสตร์

ความเข้าใจเรื่องกรรม

ชีวิตเนื่องด้วยกรรม

ชีวิตของทุกคนเกี่ยวข้องกับกรรม ทั้งที่เป็นกรรมเก่า ทั้งที่เป็นกรรมใหม่ จะกล่าวว่าชีวิตเป็นผลของกรรมก็ได้ คำว่ากรรมเก่ากรรมใหม่นี้อธิบายได้หลายระยะ เช่น ระยะไกล กรรมที่ทำแล้วในอดีตชาติเรียกว่ากรรมเก่า กรรมที่ทำแล้วในปัจจุบันชาติเรียกว่ากรรมใหม่ อธิบายอย่างนี้อาจจะไกลเกินไป จนคนที่ไม่เชื่ออดีตชาติเกิดความคลางแคลงไม่เชื่อ จึงเปลี่ยนมาอธิบายระยะใกล้ว่าในปัจจุบันชาตินี้แหละ กรรมที่ทำไปแล้วตั้งแต่เกิดมาเป็นกรรมเก่า ส่วนกรรมที่เพิ่งทำเสร็จลงไปใหม่ ๆ เป็นกรรมใหม่ แม้กรรมที่กำลังทำหรือที่จะทำก็เป็นกรรมใหม่ เพราะฉะนั้น การที่จะเข้าใจเรื่องชีวิตได้ดี จำต้องทำความเข้าใจเรื่องกรรมให้ดีด้วย

คำว่า **กรรม** มีใช้ในภาษาไทยมาก เช่น กรรมการ กรรมกร กรรมธิการ แต่ในภาษาที่พูดกันเคราะห์ร้ายมักตกอยู่แก่กรรม เคราะห์ดีมักอยู่แก่บุญ ดังเมื่อใครประสบเคราะห์ร้าย คือทุกข์ภัยพิบัติต่าง ๆ ก็พูดว่าเป็นกรรม แต่เมื่อใครประสบเคราะห์ดีมักพูดว่าเป็นบุญ และมีคำพูดคู่กันว่าบุญทำกรรมแต่ง เกณฑ์ให้กรรมเป็นฝ่ายดำ ให้บุญเป็นฝ่ายขาว ความเข้าใจเรื่องกรรม และคำที่ใช้พูดกันในภาษาไทยจักเป็นอย่างไรให้คงไว้ก่อน

ควรทำความเข้าใจให้ถูกต้องตามความหมายในพระพุทธศาสนา

คำว่า *กรรม* แปลว่า *กิจการที่คนกระทำ* คำว่า *ทำ* หมายถึง ทั้งทำด้วยกาย อันเรียกว่า *กายกรรม* ทั้งทำด้วยวาจา คือพูด อันเรียกว่า *วจีกรรม* ทั้งทำด้วยใจคือคิด อันเรียกว่า *มโนกรรม* บางทีเมื่อพูดกันว่าทำ ก็หมายถึงทำทางกายเท่านั้น ส่วนทางวาจาเรียกว่าพูด ทางใจเรียกว่าคิด แต่เรียกรวมได้ว่าเป็นการทำทุกอย่าง เพราะจะพูดก็ต้องทำ คือทำการพูด จะคิดก็ต้องทำ คือทำการคิด จึงควรทำความเข้าใจว่า ในที่นี้คำว่าทำใช้ได้ทุกอย่าง เมื่อได้ฟังว่าทำทางกายก็เข้าใจว่าทำอะไรด้วยกายที่เข้าใจอยู่แล้ว เมื่อได้ฟังว่าทำทางวาจา ก็ให้เข้าใจว่าพูดอะไรต่าง ๆ เมื่อได้ฟังว่าทำทางใจ ก็ให้เข้าใจว่าคิดอะไรต่าง ๆ ก็การฟังคำพูดอธิบายหลักวิชาอาจขวางหูอยู่บ้าง แต่เมื่อเข้าใจความหมายแล้วก็จักสิ้นขัดขวาง กลับจะรู้สึกว่า สะดวก เพราะเป็นคำที่มีความหมายลงตัวแน่นอน

คำว่า *กรรม* มักแปลกันง่าย ๆ ว่าการทำ แต่ผู้ฟังศัพท์และความ แปลว่า. กิจการที่บุคคลทำ ดังกล่าวแล้ว ถ้าแปลว่าการทำ ก็ไปพ้องกับ คำว่า *กิริยา* คำว่า *กิริยา* แปลว่าการทำโดยตรง ส่วนคำว่า *กรรม* นั้น หมายถึงตัวกิจหรือการงานที่กระทำ ดังคำที่พูดในภาษาไทยที่ถูกต้อง เช่น กสิกรรม พาณิชยกรรม และคำอื่นที่ยกไว้ข้างต้น คำเหล่านี้ล้วนหมายถึง กิจการอย่างหนึ่ง ๆ ที่สำเร็จจากการทำ (*กิริยา*)

กรรมคืออะไร

กรรมแปลว่าอะไร ได้กล่าวแล้ว แต่ **กรรมคืออะไร** จำต้องทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งเข้าไปอีก พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า “เรากล่าวเจตนา (ความจงใจ) ว่าเป็นกรรม เพราะคนจงใจ คือมีใจมุ่งแล้ว จึงทำทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง” ฉะนั้น กรรมคือกิจที่บุคคลจงใจทำหรือทำด้วยเจตนา ถ้าทำด้วยไม่มีเจตนาไม่เรียกว่ากรรม อย่างเช่นไม่มีเจตนาเหยียบมดตาย ไม่เป็นกรรมคือปาณาติบาต ต่อเมื่อเจตนาจะเหยียบให้ตายจึงเป็นกรรม คือปาณาติบาต แต่เมื่อจัดอย่างละเอียด สิ่งที่ทำด้วยไม่มีเจตนา ท่านจัดเป็นกรรมชนิดหนึ่ง เรียกว่ากรรมสักว่าทำ เพราะอาจให้โทษได้เหมือนกัน เหมือนอย่างที่กฎหมายถือว่าผิดในฐานะประมาท

กรรมเกี่ยวกับคนเราอย่างไร กรรมเกี่ยวกับคนเรา หรือคนเรานั้นแหละเกี่ยวกับกรรมอยู่ตลอดเวลา เพราะคนเรานั้น ตั้งแต่ตื่นนอนขึ้น จนถึงหลับไปใหม่ ก็มีเจตนาทำอะไรต่าง ๆ พูดอะไรต่าง ๆ คิดอะไรต่าง ๆ อยู่เสมอ โดยปกติไม่มีใครหยุดนิ่งอยู่เฉย ๆ ได้ ถึงมือไม่ทำ ปากก็พูด ถึงปากไม่พูด ใจก็คิดถึงเรื่องต่าง ๆ การต่าง ๆ ที่ทำนี้แหละ เรียกว่า กายกรรม คำต่าง ๆ ที่พูดนี้แหละ เรียกว่าวจีกรรม เรื่องต่าง ๆ ที่คิดนี้แหละ เรียกว่า มโนกรรม

กรรมนั้นดีหรือไม่ดี กรรมจะดีหรือไม่ดีก็สุดแต่ผลที่เกิดขึ้นจากกรรมนั้น ๆ ถ้าให้เกิดผลเป็นคุณแก่ตนเองและผู้อื่น ก็เป็นกรรมดี เรียกว่า *กุศลกรรม* แปลว่ากรรมที่เป็นกิจของคนฉลาด หรือ *บุญกรรม* กรรมที่เป็นบุญคือความดี เป็นเครื่องชำระล้างความชั่ว เช่น การรักษาศีล ประพฤติธรรมที่คู่กับศีล หรือแม้กิจการที่ดีที่ชอบ ที่เป็นตามที่แสดงมาแล้ว ที่เป็นสุจริตต่าง ๆ เช่น การตั้งใจช่วยมารดาบิดาทำการงาน การตั้งใจเรียน การตั้งใจประพฤติตนให้ดี การช่วยเหลือเกื้อกูลมิตรสหาย การทำสาธารณสงเคราะห์ต่าง ๆ ส่วนกรรมที่ให้ผลเป็นโทษ เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นกรรมชั่ว **ไม่ดี** เรียก *อกุศลกรรม* แปลว่ากรรมที่เป็นกิจของคนไม่ฉลาด *บาปกรรม* กรรมที่เป็นบาป เช่น การประพฤตินิสิตในศีลธรรม ประพฤติทุจริตต่าง ๆ ที่ตรงกันข้ามกับกุศลกรรม

ตัวอย่างของกรรมดีและกรรมไม่ดี ข้างต้นนั้น กล่าวตามแนวพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกแสดงเป็นทางปฏิบัติไว้ชัดเจน เรียกว่า *กรรมบท* แปลว่าทางของกรรม เรียกสั้น ๆ ว่า ทางกรรม ทรงชี้แจงไว้เพียงพอและเข้าใจง่าย ว่าทางไหนดี ทางไหนไม่ดี คือ

กายกรรม (กรรมทางกาย) นั้น ข่าเขา • ลักของเขา • ประพฤติผิดในทางกาม • เป็นอกุศลไม่ดี เว้นจากการทำอย่างนั้นและอนุเคราะห์เกื้อกูลเขา • เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ • สังวรในกาม • เป็นกุศล เป็นส่วนดี

วจีกรรม (กรรมทางวาจานั้น) พุดมุสา • พุดส่อเสียดเพื่อให้เขาแตกกัน • พุดคำหยาบด้วยใจมิโทสะเพื่อให้เขาเจ็บใจ • พุดเพ้อเจ้อเหลวไหล • เป็นอกุศล **ไม่ดี** เว้นจากการพูดยังนั้น และพุดแต่คำจริง • พุดสมัคสมาน • พุดคำสุภาพระรื่นหูจับใจ • พุดมีหลักฐานถูกต้องชอบด้วยกาลเทศะ • เป็นกุศล เป็นส่วนดี

มโนกรรม (กรรมทางใจ) นั้น คิดเพ่งเล็งอยากได้ของเขามาเป็นของของตนเอง • คิดพยาบาทมุ่งร้ายเขา • เห็นผิดจากคลองธรรม เช่น

เห็นว่าทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ๑ เป็นอกุศล ไม่ได้ ไม่คิดอย่างนั้น และคิด
เสียแฉ่ ๑ คิดแฉ่เมตตาจิตให้เขาอยู่เป็นสุข ๑ คิดเห็นชอบตามคลองธรรม
เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ๑ เป็นกุศล เป็นส่วนดี

คนที่เว้นจากทางกรรมเป็นอกุศล ดำเนินไปในทางกรรมที่เป็น
กุศล เรียกว่า *ธรรมจारी* แปลว่าผู้ประพฤติธรรม *สมจारी* แปลว่าผู้ประพฤติ
เรียบร้อยสม่ำเสมอ ความประพฤติดังนี้เรียกว่า *ธรรมจริยา* หรือ *ธรรมจรรยา*
สมจริยา หรือ *สมจรรยา* สมจริยาดังนี้แหละ คือ **หลักสมภาพในพระพุทธ-**
ศาสนา สมภาพคือความเสมอกันนั้น อาจทำให้เสมอกันได้ ในทางที่อาจจะ
ทำได้ แต่ไม่อาจทำให้เสมอกันได้ในทางที่ไม่อาจจะทำ ในทางที่ไม่อาจจะ
ทำนั้น เช่น คนเกิดมามีเพศต่างกัน มีรูปร่างสูงต่ำดำขาวต่างกัน เป็นต้น
เมื่อเป็นเช่นนี้ใครจะทำให้เสมอกันได้ เช่น ทำให้สูงต่ำเท่ากันหมด แม้ใน
คนเดียวกันนิ้วทั้ง ๕ ก็ไม่เท่ากัน จะทำให้เท่ากันได้อย่างไร สิ่งที่ไม่อาจจะ
ทำให้เท่ากันได้ ถ้าใครไปพยายามจัดทำเข้าก็เหมือนกับนิทานเรื่องเปรต
จัดระเบียบ

เรื่องมีอยู่ว่ามีคนเดินทางหลายคนเข้าไปนอนพักอยู่ในศาลาซึ่งเป็น
ที่พักของคนเดินทางหลังหนึ่ง เมื่อพากันนอนหลับแล้ว มีเปรตเจ้าระเบียบ
คนหนึ่งเข้าไปในศาลา เห็นคนนอนอยู่เป็นแถว จึงไปตรวจดูทางเท้า ก็เห็น
เท้าของคนนอนหลับไม่เสมอกัน จึงดึงเท้าของคนเหล่านั้นลงมาให้เสมอกัน
ครั้งตรวจดูเห็นเท้าเป็นแถวเสมอกันเรียบร้อยดีแล้ว ก็ไปตรวจดูทางด้าน
ศีรษะ เห็นศีรษะของคนเหล่านั้นไม่อยู่ในแถวเสมอกันอีก จึงดึงศีรษะให้ขึ้น
มาเสมอกันเป็นแนวเดียวทั้งหมด แล้วก็ย้อนกลับไปตรวจดูทางเท้าอีก ก็
เห็นเหลือมล้ำไม่เสมอกันอีก ก็ดึงเท้าให้เสมอกันใหม่อีก คนก็ไม่เป็นอันได้
หลับได้นอนเป็นสุข เพราะต้องถูกดึงเท้าบ้าง ดึงศีรษะบ้าง ขึ้น ๆ ลง ๆ
ไม่รู้จักแล้ว ทั้งเปรตเจ้าระเบียบนั้นก็ไม่สามารจัดให้เสมอกันได้

การจัดให้เสมอกันในทางที่ไม่อาจจะจัดได้เช่นนี้ เป็นการจัดที่ไม่

สำเร็จ รังแต่จะให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายไม่สงบสุขอย่างเดียว ส่วนการ
จัดให้เสมอกันในทางที่อาจจัดได้นั้น พระพุทธเจ้าทรงจัดด้วยหลักสมจริยา
นี้ คือ เว้นจากทางกรรม ฝ่ายอกุศล ดำเนินในทางกรรมฝ่ายกุศล ตามที่
ทรงสั่งสอนไว้ดังนี้

คราวนี้มาพิจารณาดูว่า เมื่อปฏิบัติในสมจريانัน เป็นสมภาพได้
อย่างไร สมภาพ แปลว่าความเสมอกัน คือ ตัวเราเองกับผู้อื่น หรือผู้อื่นกับ
ตัวเราเองเสมอกัน ตัวเราเองรักสุขเกลียดทุกข์ ผู้อื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์
เหมือนกัน ตัวเราเองไม่ปรารถนาให้ผู้อื่นมาก่อนกรรมที่ไม่ดีแก่เราทุก ๆ ข้อ
พอใจแต่จะให้เขามาประกอบกรรมที่ดีแก่เราทั้งนั้น ถึงผู้อื่นก็เหมือนกัน
เขาก็ไม่ประสงค์ให้เราไปก่อนกรรมที่ชั่วร้ายแก่เขา ประสงค์แต่จะให้เขาไป
ประกอบกรรมที่ดีแก่เขาเท่านั้น เมื่อทั้งเราทั้งเขาต่างมีความชอบและไม่ชอบ
เสมอกันอยู่เช่นนี้ ทางที่จะให้เกิดสมภาพได้โดยตรงก็คือ ทั้งสองฝ่ายต่าง
ดำเนินเข้าหาจุดที่เสมอกันนี้ คืองดเว้นจากทางกรรมที่ชั่วร้าย ซึ่งต่างก็
ไม่ชอบให้ใครมาทำแก่ตนด้วยกัน และดำเนินไปในทางกรรมที่ดีซึ่งเกื้อกูล
กันที่ต่างก็ชอบจะให้ใครมาทำแก่ตนด้วยกัน เมื่อประพฤติดังนี้ สมภาพที่
ถูกต้องก็เกิดขึ้น และเป็นสมภาพคือเป็นความเสมอกันจริง ๆ และเมื่อมี
สมภาพดังนี้ ภราดรภาพ คือ ความเป็นพี่น้องกันหรือเป็นญาติที่คุ้นเคย
ไว้วางใจกันได้ก็เกิดขึ้น เสรีภาพ คือ ความมีเสรีอันที่จะไปไหน ๆ ได้ ทำ
อะไรก็ได้โดยที่ไม่ถูกใครเบียดเบียนและไม่เบียดเบียนใครด้วยก็เกิดขึ้น สม
จริยาของพระพุทธเจ้า อันยังให้เกิดสมภาพ ภราดรภาพ เสรีภาพ ดังกล่าว
มานี้ เป็นธรรมจรรยา ความประพฤติธรรมประกอบอยู่ด้วยหลักยุติธรรม
และศีลธรรมต่าง ๆ บริบูรณ์

ถ้ามีปัญหา **ประพฤติธรรมคือประพฤติอย่างไร** ก็ตอบได้ว่า
ประพฤติให้เป็นสมจริยาดังกล่าวนั่นเอง และเมื่อเข้าใจความดังนี้แล้ว คำว่า
สมจริยาจะแปลว่า ความประพฤติเรียบร้อยสม่ำเสมอก็ได้ ความประพฤติ

สมควรหรือเหมาะสมก็ได้ ความประพฤติโดยสมภาพก็ได้ เป็นคำแปลที่ถูกต้องกับความหมายทั้งนั้น ดังนี้แหละเป็นธรรมจรรยา

ฉะนั้น หลักธรรมจรรยาของพระพุทธเจ้า ก็เป็นหลักที่เป็นแม่บทของหลักทั้งหลายแห่งความสุขสงบของชุมชนุมชนทั่วไป ถ้าไม่อยู่ในแม่บทนี้แล้วจะเกิดความสงบสุขไม่ได้ สมภาพ ภราดรภาพ เสรีภาพก็จักมีขึ้นไม่ได้ จะมีได้ก็เช่นเสรีภาพของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และผู้ที่จัดทำไปนอกแม่บท ก็จะเป็นเหมือนเปรตจัจฉะเบียดบังกล่าวแล้ว ซึ่งต้องจัดกันไม่รู้จักเสร็จ ทั้งเป็นการก่อกบฏ ก่อเวร ก่อศัตรูและความวุ่นวายเดือดร้อน จัดกันไปจนโลกแตกก็ไม่เสร็จ

กรรมตามที่กล่าวมานี้ ที่ชี้ระบุลงไปว่า กรรมคืออะไร และทำอย่างไรเป็นกรรมดี ทำอย่างไรเป็นกรรมไม่ดี เป็นทางกรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็พอประมวลเป็นหลักใหญ่ ๆ ได้เป็น ๓ ข้อ คือ

๑. พระพุทธศาสนาแสดงว่ามีกรรม โครทำดีก็เป็นกุศลติดตัวอยู่ โครทำชั่วก็เป็นอกุศลกรรมติดตัวอยู่

๒. พระพุทธศาสนาแสดงว่ามีกรรมวิบาก คือผลของกรรม ผลที่ดีเกิดจากกรรมที่ดี ผลที่ชั่วเกิดจากกรรมที่ชั่ว ไม่สับสนกัน เหมือนอย่างผลมะม่วงเกิดจากต้นมะม่วง ผลขนุนเกิดจากต้นขนุน หวานพืชเช่นไรก็ได้ผลเช่นนั้น

๓. พระพุทธศาสนาแสดงว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน คือตัวเราเองทุก ๆ คน เป็นเจ้าของกรรมที่เราทำ และเป็นเจ้าของผลกรรมนั้น ๆ ด้วย เมื่อตัวเราเองทำดี ก็มีกรรมดีติดตัว และต้องได้รับผลดี เมื่อตัวเราเองทำไม่ดี ก็มีกรรมชั่วติดตัว และต้องได้รับผลชั่วไม่ดี จะปิดกรรมที่ตัวเราเองทำให้พ้นตัวออกไป และจะปิดผลของกรรมให้พ้นตัวออกไปด้วยหาได้ไม่ ต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อกรรมของตนเอง

เมื่อหลักการของพระพุทธศาสนามีอยู่ดังนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้ทุก ๆ คนหมั่นนึกคิดอยู่เสมอ ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นกรรมทายาท คือเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัยเฉพาะ (ตนเป็นคน ๆ ไป) นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสไว้ว่า กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่าง ๆ กัน เป็นต้น

หลักการ

นอกพระพุทธศาสนา

ส่วนในลัทธิอื่น บางลัทธิปฏิเสธกรรมเสียเลย บางลัทธิรับรองหลักการบ้าง ปฏิเสธบ้าง แต่การระบุว่าทำอะไรเป็นกรรมดี ทำอะไรเป็นกรรมไม่ดี ก็มีกล่าวไว้ต่าง ๆ กัน ลัทธิที่ปฏิเสธหลักการเสียเลยนั้นคือปฏิเสธว่ากรรมดีชั่วไม่มี ผลของกรรมดีชั่วไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่มีกรรมเป็นของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของกรรม เพราะเมื่อใครทำอะไรทำแล้วก็แล้วไป ไม่เห็นมีอะไรที่เรียกว่ากรรมเหลือติดตัว และที่ว่าดีไม่ดีนั้นก็เป็นการว่าเอาเอง ใครชอบก็ว่าดี ใครไม่ชอบก็ว่าไม่ดี เหมือนอย่างฝนตกแดดออก ใครชอบก็ชม ใครไม่ชอบก็ติ โดยที่แท้เป็นเรื่องของดินฟ้าอากาศ เป็นไปตามธรรมชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่มีผลอะไร กรรมอะไร ส่วนผลต่าง ๆ ที่ได้รับนั้น เกิดขึ้นตามคราวตามสมัย เหมือนอย่างผลไม้ต่าง ๆ ถึงคราวจะมีผล ก็มีผลขึ้นตามชนิด

ลัทธิที่รับบ้างปฏิเสธบ้าง เช่น รับว่าเมื่อทำอะไรไป ก็เป็นบุญเป็นบาป ทำนองรับรองว่ากรรมมี แต่เมื่อคราวจะต้องรับผลของกรรม ก็อยากจะรับแต่ผลของกรรมดี ไม่อยากรับผลของกรรมชั่ว จึงแสดงวิธีทำให้หายบาป เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ทำเองจึงมิใช่เป็นเจ้าของของกรรมที่ทำอย่างแน่นอน

แต่มีเจ้าของอยู่อีกส่วนหนึ่งซึ่งอาจเป็นผู้บันดาลผลอะไรให้เกิดแก่ใครก็ได้ อาจเป็นผู้ยกบาปเพิ่มบาปให้ก็ได้

มีเรื่องเล่าไว้ในพงศาวดารลังกาว่า ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๒ โอรสของเจ้าผู้ครองรัฐที่อยู่กลางเกาะ นามว่าราชสิงหะ ได้ทำปิตุฆาต (ปลงพระชนม์พระบิดา) แล้วเกิดกลัวบาป จึงได้ประชุมพราหมณ์ถามหาวิธีล้างบาป ฝ่ายภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาตอบว่า เป็นอนันตริยกรรม (กรรมหนักที่ให้ผลในอันดับสี่ไปทีเดียว ไม่มีอะไรมาคั่นได้) ไม่มีทางจะล้างบาปได้ พวกพราหมณ์ตอบว่า มีวิธีล้างบาป ราชสิงหะจึงขัดเคืองภิกษุสงฆ์ ไปนับถือศาสนาพราหมณ์ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างของคนที่ยากจะรับแต่ชอบ ไม่อยากรับผิดชอบจากกรรมของตน

อนึ่ง ลัทธิใด ๆ แม้จะรับรองหลักกรรมอยู่บ้าง แต่ก็แสดงว่าทำอะไรดีอะไรไม่ดีต่าง ๆ กัน เพราะถือหลักต่าง ๆ กัน เหมือนอย่างการฆ่าสัตว์ที่ทางพระพุทธศาสนาแสดงว่าเป็นบาป แต่ลัทธิอื่นแสดงว่าเป็นบุญก็มี

หลักในการชี้ว่า อะไรเป็นบุญอะไรเป็นบาป ในทางพระพุทธศาสนานั้น ควรทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่า คือ หลักธรรมจริยา สมจริยา ดังกล่าวแล้วข้างต้น หรือหลักเมตตา หลักยุดิธรรม ฉะนั้น ที่พูดว่าทุกลัทธิศาสนาสอนให้คนละชั่ว ทำดี จึงนับถือได้เหมือน ๆ กัน อาจจะเป็นคำพูดเพื่อประนีประนอม หรือเพื่อแสดงมรรยาทว่าไม่ยกตนข่มท่าน เจตนาที่ดีอยู่ แต่ถ้าจะต้องนับถือกันจริง ๆ และต้องพิจารณาดูแล้ว ก็จะเห็นว่าไม่เหมือนกัน ปฏิบัติไปคนละอย่าง เพราะเห็นว่าเป็นการถูกผิด เป็นบุญบาป หรือดีชั่วกันไปคนละอย่าง เหมือนอย่างการฆ่าสัตว์ดังกล่าวแล้ว

ได้ทราบข่าวคราวหนึ่ง สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้รับสั่งถาม ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจโนโท) วัดบรมนิวาส ว่า เห็นว่าฆ่าสัตว์บุชายัญ ไปสวรรค์เป็นสัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)

หรือมิจฉาภิกฺขุ (เห็นผิด) ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ตอบว่า เป็นสัมมาภิกฺขุแยก
ดังนี้ ท่านตอบเพียงเท่านี้ จะพูดกลับอีกทีหนึ่งก็ว่าเป็นมิจฉาภิกฺขุทาง
พระพุทธศาสนา เรื่องนี้เป็นตัวอย่างว่ามีได้นับถือได้เหมือนกันจริง

ไม่ต้องกล่าวถึงผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น แม้พุทธศาสนิกชนเองซึ่ง
มีศรัทธาในกรรมอยู่บ้าง ก็ยังคงคลงแคลงกันอยู่โดยมากว่า ผู้ทำกรรมจะ
ได้รับผลเมื่อไร เพราะตามที่ปรากฏเห็นกันอยู่บางคนทำดีแต่ไม่เห็นว่ามี
ได้ดี บางคนทำชั่วแต่ไม่เห็นว่ามีได้ชั่ว บางทีกลับได้ผลตรงกันข้าม จะมี
อะไรมาพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ตามที่แสดงไว้ใน
พระพุทธศาสนา

จะพิสูจน์กรรมได้อย่างไร

เดี๋ยวนี้เมื่อพูดว่าอะไรเป็นอะไร ก็มักจะถูกถามว่าพิสูจน์ได้หรือไม่ เหมือนอย่างวิธีพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ อันทุก ๆ สิ่งที่น่าประหลาดใจ หรือสิ่งที่เรียกว่าปรากฏการณ์นั้น ต้องเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้แน่ ในเมื่อมีเครื่องพิสูจน์ที่เพียงพอ แต่จะเป็นเครื่องพิสูจน์ชนิดไหน ก็สุดแต่สิ่งที่จะพิสูจน์ ถ้าสิ่งที่พิสูจน์นั้นเป็นวัตถุหรือสสาร ก็พึงพิสูจน์ด้วยเครื่องพิสูจน์สำหรับวัตถุหรือสสารนั้นทางวิทยาศาสตร์ ดังนี้ เป็นต้น ถ้าสิ่งที่พิสูจน์เป็นอย่างอื่น จะใช้เครื่องพิสูจน์สำหรับวัตถุหรือสสารนั้นก็หาได้ไม่ ถ้าจะพึงใช้เครื่องพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ดังกล่าวได้ทุกอย่างแล้ว ศาลหลวงก็ไม่ต้องตั้งขึ้น เพราะเมื่อใครถูกกล่าวหาฟ้องร้องว่าทำผิด ก็จับตัวมาเข้าห้องวิทยาศาสตร์พิสูจน์ ไม่ต้องขึ้นศาล ในบัดนี้แม้จะมีเครื่องจับเท็จก็ใช้เป็นเพียงเครื่องมือประกอบเท่านั้น ใช้เป็นเครื่องวินิจฉัยเด็ดขาดหาได้ไม่ ฉะนั้น จะพิสูจน์อะไรก็ต้องมีเครื่องพิสูจน์ที่ควรกัน กล่าวอย่างสรุป เมื่อสิ่งที่พิสูจน์เป็นวัตถุหรือสสาร ก็ใช้เครื่องพิสูจน์ในทางนั้น เมื่อสิ่งที่พิสูจน์เป็นความจริงที่นอกไปจากวัตถุหรือสสาร ก็ต้องใช้เครื่องพิสูจน์อย่างอื่นที่จะชี้ถึงความจริงนั้น ๆ ได้ ดังวิธีที่ทั่วโลกก็ใช้กันอยู่แล้ว เป็นต้นว่า

การพิสูจน์ความคิด เมื่อบุคคลถูกกล่าวหาฟ้องร้องว่าทำผิดกฎหมาย ก็ต้องพิสูจน์กันตามวิธีที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย เช่น สืบสวน สอบสวน ไต่สวน พิจารณา วินิจฉัยโดยยุติธรรมตามกฎหมาย

การพิสูจน์ภูมิรัฐสติปัญญา เรื่องนี้จะซึ่งดวงวัดอย่างวัตถุ หรือจะคำนวณด้วยวิธีคณิตศาสตร์ ให้รู้ว่าใครมีภูมิสติปัญญาเท่าไรหาได้ไม่ เพราะมีใช่เป็นสิ่งที่มีส่วนกว้างบางตื้นลึกหนักเบาอย่างสิ่งของ ฉะนั้นจึงต้องใช้วิธีให้แสดงออก เหมือนอย่างในครั้งโบราณ ผู้ที่เรียนสำเร็จศิลปศาสตร์มาแล้วก็แสดงศิลปศาสตร์นั้นในที่ประชุมชน ในบัดนี้ก็ใช้การสอบต่าง ๆ ตั้งข้อสอบให้ตอบ เมื่อตอบได้ตามกฎเกณฑ์ก็รับรองว่าสอบได้ มีภูมิรัฐขั้นนั้นขั้นนี้ แม้การวัดภูมิสติปัญญาที่เรียกว่า ไอคิวของฝรั่ง ก็เป็นวิธีตั้งปัญหาให้ตอบเช่นเดียวกัน แล้วก็ตัดสินว่ามีสติปัญญาขนาดนั้นขนาดนี้ วิธีพิสูจน์ด้วยการสังเกตจากการแสดงออกนี้ ก็กลายเป็นการทำนายอย่างหมอดูซึ่งทำนายไปตามหลักเกณฑ์ ไม่ใช่เป็นความจริงอย่างเต็มที่เหมือนอย่างรู้ด้วยญาณ (ความหยั่งรู้จริง) แต่เรียกว่าเป็นญาณสมมติก็พอได้ คือต่างว่าเป็นญาณ เมื่อใช้วิธีซึ่งเป็นที่รับรองกันแล้วเช่นวิธีสอบดังกล่าว ก็เป็นใช้ได้

การพิสูจน์มติและจิตใจ เมื่อต้องการจะรู้ว่าใครมีความคิดเห็นอย่างไร จะใช้เครื่องซึ่งดวงวัดเป็นต้นก็ได้เหมือนกัน ต้องใช้วิธีให้แสดงออกมาในทางการเมือง เช่น ออกเสียงเลือกตั้ง ออกเสียงประชามติ ในการประชุม เช่น การอภิปราย การลงมติ และในส่วนปลีกย่อย เฉพาะเรื่องเฉพาะบุคคลก็ใช้วิธีหย้ให้บุคคลนั้นแสดงออกมา และสังเกตจากอาการที่เขาแสดงออกมานั้น แต่ถ้าเขาไม่แสดงอาการอะไรออกมาแล้วก็จะรู้ไม่ได้เว้นไว้แต่จะมีญาณหยั่งรู้จิตใจของเขาเท่านั้น

การพิสูจน์ต่าง ๆ ตามที่กล่าวมานี้ แสดงว่าเครื่องพิสูจน์นั้นมีความต่าง ๆ เมื่อเป็นวัตถุก็นำเข้าห้องวิทยาศาสตร์ เมื่อเป็นความคิดก็นำเข้าโรงศาล เมื่อเป็นภูมิรัฐก็นำเข้าสอบไล่ เมื่อเป็นจิตใจก็หย้ให้แสดงออก

ดังนั้นเป็นต้น คราวนี้เป็นกรรม จะนำเข้าวิธีไหน? จะนำเข้าโรงศาล หรือจะนำเข้าห้องสอบไล่ ดังกล่าวแล้วเป็นต้น ก็คงไม่ได้ผล จึงต้องนำเข้าพิธีจนตามหลักเหตุผล อันเป็นเหตุผลอย่างธรรมดาสามัญ ที่สามารถจะเข้าใจได้ด้วยสามัญสำนึกของทุก ๆ คน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ทุก ๆ คนเมื่อตากแดดก็ร้อน เมื่ออาบน้ำก็เย็น เมื่อได้รับความร้อนเย็นตามที่ต้องการก็เป็นสุข เมื่อได้รับเกินต้องการก็เป็นทุกข์ สิ่งที่ทำให้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์เหล่านี้เรียกว่าเหตุส่วนความสุขหรือทุกข์ที่ได้รับเรียกว่าผล ถ้าเป็นเหตุผลในทางให้เกิดสุขก็เรียกว่าดี ถ้าเป็นเหตุผลในทางให้เกิดทุกข์ก็เรียกว่าชั่วร้าย เหตุผลที่เกิดจากการทำของบุคคลก็เช่นเดียวกัน เช่นเมื่อผู้ใดมารังแกตัวเราให้เดือดร้อน เราก็เห็นว่าคนนั้นไม่ดี เกเร เมื่อมีผู้ใดมาช่วยเหลือเกื้อกูลตัวเราให้เป็นสุขสบาย เราก็เห็นว่าคนนั้นเป็นคนดี เป็นคนมีคุณเกื้อกูล ตัวอย่างง่าย ๆ ดังกล่าวนี้นี้เป็นเครื่องแสดงว่า ทุก ๆ คนต่างก็มีสามัญสำนึกบอกตัวเองอยู่ว่าความดีและความชั่วมีจริง เพราะเรารู้สึกตัวของเราเองว่า คนนั้นทำดีแก่เรา คนโน้นทำชั่วร้ายแก่เรา และในทำนองเดียวกัน ตัวเราเองก็มีความรู้สึกเหมือนกันว่า ตัวเราเองทำดีหรือไม่ดีอย่างไร จนถึงบางทีรู้สึกภูมิใจในความดีของเรา หรือเสียใจในความชั่วของเรา ในเมื่อเกิดรู้สึกตัวขึ้น

อันความดีหรือความชั่ว ที่ตัวเราเองทำ หรือที่คนอื่นทำ ซึ่งปรากฏในความรู้สึกของเรานั้น คืออะไรเล่า? ก็คือกรรมนั่นเอง เป็นกุศลกรรม (กรรมดี) บ้าง เป็นอกุศลกรรม (กรรมชั่ว) บ้าง ฉะนั้น กรรมจึงมีจริง และมีตัวอยู่จริง เพราะติดอยู่ในความรู้สึก ในจิตใจของตัวเราเอง ท่านผู้ทำความดีให้แก่เรา เช่น มารดาบิดา และผู้มีอุปการคุณทั้งหลาย พระคุณของท่านเหล่านี้ย่อมติดอยู่ในจิตใจของตัวเรา เกิดเป็นความกตัญญู (รู้พระคุณที่ท่านได้ทำ) และกตเวทิตี (ประกาศพระคุณที่ท่านได้ทำแล้ว คือการตอบแทนพระคุณท่าน) ในทางตรงกันข้าม เมื่อใครทำไม่ดีต่อเราก็มักจะติดใจตัวเรา

กลายเป็นผูกเวรกันต่อไปได้เหมือนกัน กรรมของคนอื่นยังติดใจตัวเราเอง
อยู่ได้ถึงเช่นนี้ โฉนกรรมของเราเองจะติดใจตัวของเราเองอยู่ไม่ได้ เราไม่
สามารถจะแก่งล้างกรรมของเราได้ ถึงจะลืมนไปแล้วก็ยังฝังอยู่อย่างลึกซึ้ง
ในจิตใจ เพราะกรรมเกิดจากเจตนาของเรา จึงเป็นรอยจารึกของจิตใจ

เมื่อรู้สึกว่าการกรรมมีจริง ทำดีเมื่อใดเป็นกรรมดีเมื่อนั้น ทำไม่ดีเมื่อใด
เป็นกรรมชั่วเมื่อนั้น ปัญหาต่อไปจึงมีว่า กรรมวิบากคือผลของกรรมมีหรือ
ไม่และมีอย่างไร คิดดูง่าย ๆ ในเวลาสอบไล่ เมื่อได้รับข้อสอบ คิดออก
ตอบได้ สอบไล่ได้ การที่ตอบได้สอบไล่ได้เป็นผลดี เกิดจากความตั้งใจ
เรียนดีนี้แหละ คือกรรมดี ทำให้เกิดผลดีคือสอบไล่ได้ ถ้าตรงกันข้าม เรียน
อย่างเหลวไหล จนถึงสอบไม่ได้นี่เป็นกรรมชั่ว ทำให้เกิดผลชั่วคือสอบตก
ฉะนั้นผลของกรรม จึงมีอยู่จริง และมีตามชนิดของกรรม คือผลดีเกิดจาก
กรรมดี ผลชั่วเกิดจาก กรรมชั่ว เพราะกรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้
ผลชั่วเสมอ ไม่สับสนกัน เหมือนอย่างต้นมะม่วงให้ผลเป็นมะม่วง ต้นขนุน
ให้ผลเป็นขนุน ป็นไปตามชนิด

แต่ยังมีปัญหาต่อไปอีก กรรมและกรรมวิบากนั้นเป็นของใคร คิดดู
ง่าย ๆ อย่างการเรียนการสอบดังกล่าวแล้ว คนไหนเรียนคนนั้นรู้ คนไหน
ไม่เรียนคนนั้นไม่รู้ ถ้าไม่เรียนใครจะมาบันดาลให้ใครรู้ขึ้นเองหาได้ไม่ ฉะนั้น
กรรมและกรรมวิบากจึงเป็นของคนที่ทำกรรมนั่นเอง ผู้ใดทำกรรมอย่างไร
ก็ย่อมได้ผลกรรมอย่างนั้น เหมือนอย่างหวานพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่น
นั้น ทุก ๆ คนจึงต้องรับผิดชอบต่อกรรมของตนเอง จะไปโยกให้คนอื่นไม่ได้
คนที่ทำดี เช่น ประพฤติตนเรียบร้อย ช่วยทำกิจที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น
จะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ตาม ก็เป็นคนดีขึ้นเพราะกรรมของตน ใครจะรู้จะ
ชมหรือไม่ก็ตาม ตัวผู้ทำเองก็รู้สึกตัวเองว่าทำดี คนที่ทำไม่ดี เช่น ประพฤติ
ตน เกะกะระราน เป็นคนหวัชโมย เป็นต้น ก็เป็นคนชั่วขึ้นเพราะกรรม
ของตน ใครจะรู้จะติหรือไม่ก็ตาม ตัวผู้ทำเองก็รู้สึกว่าตัวของตัวทำชั่ว

อาจจะป้าย ความผิดให้ผู้อื่นด้วยการหลอกให้คนอื่นเข้าใจผิด แต่จะหลอกตัวเองไม่ได้ ตัวเองย่อมรู้สึกสำนึกตัวเองอย่างเต็มที่ ฉะนั้น เมื่อทำดีทำชั่วแล้ว จึงบดตีปิดขั้วออกไปให้พ้นตัวเองไม่ได้ เพราะรู้สึกตัวเองอยู่ทางจิตใจของตน ใครจะแย่งดีไป จะใส่ชั่วให้ก็ไม่ได้ นอกจากจะหลอกให้คนอื่นเข้าใจผิดเท่านั้น ซึ่งไม่เป็นความจริง

สรุปความว่า เมื่อคิดพิสูจนด้วยสามัญสำนึกตามเหตุผลอย่างง่าย ๆ ในเรื่องความดีความชั่วทั่ว ๆ ไปที่มีอยู่เฉพาะหน้า ก็จะได้เห็นได้แล้วว่า

๑. กรรมมี คือ มีความดีความชั่วในการทำของทุก ๆ คน
๒. กรรมวิบากมี คือ มีผลดีของความดี มีผลชั่วของความชั่ว
๓. กรรมเป็นของผู้ทำ คือ ใครทำกรรมอย่างใดก็ได้รับผลอย่างนั้น

เมื่อกล่าวเฉพาะตัวของเราเองแล้วเมื่อเป็นกรรมของเราเองยิ่งพิสูจนได้ง่าย คือนำเข้าพิสูจนในห้องใจของเราเอง เพราะเรารู้ตัวเราเองได้ดี แต่ข้อสำคัญเราต้องมียุติธรรม คือไม่ลำเอียง เหมือนอย่างการพิสูจนวัตถุหรือสสารในห้องวิทยาศาสตร์ เครื่องพิสูจนต้องใช้ได้ หรือการพิสูจนความผิดในโรงศาล โรงศาลก็ต้องยุติธรรม

คำเก่า ๆ มีกล่าวว่า “ถึงคนไม่เห็นเทวดาก็เห็น” เดียวนี้อาจเห็นว่า พันสมัย แต่ถ้าวัดใจคิดคำนี้ก็ยิ่งใช้ได้ คือ เทวดาในดวงใจของเราเอง หมายความว่าความมีหิริ (ละอายใจ) และโอตตปปะ (เกรงบาป) ซึ่งท่านเรียกว่าเป็นเทวดาธรรม (ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา) ใจที่มีละอาย มีเกรงบาปคือความชั่วช้าต่าง ๆ นี้แหละคือเทวดา แต่ใจกระด้าง ดัน หยาบช้า แข็งกร้าว ชั่วร้าย อาจมองไม่เห็น ภาชิตมอญมีกล่าวว่า “เมื่อกาจับที่ใบต้นหญ้า ด้วยคิดว่าไม่มีใครเห็น ถึงกระนั้นก็มีผู้เห็นอยู่ถึงสองเป็นอย่างน้อย” ผู้เห็นทั้งสองในภาชิตมอญนี้คือใคร ขอให้คิดเอาเอง ถ้าคิดไม่เห็นก็ให้ส่องหน้าในกระจกก็จะเห็นผู้ที่เห็นกา แม้พระพุทธรูปภาชิตก็มีกล่าวไว้ว่า “ชื่อว่าที่ลับย่อมไม่มีแก่ผู้ทำชั่ว”

แนวคิดเรื่องกรรม

โหมหาโพธิชาดกตอนหนึ่งเล่าว่า พระราชาแห่งรัฐหนึ่งมีอำมาตย์อยู่ ๔ คน เป็นผู้แสดงลัทธิต่าง ๆ แก่พระราชา อำมาตย์คนที่ ๑ แสดงลัทธิว่า ผลทุกอย่างไม่มีเหตุ อำมาตย์คนที่ ๒ แสดงลัทธิว่า พระอิศวร (พระเป็นเจ้า) สร้าง อำมาตย์คนที่ ๓ แสดงลัทธิว่า ทุก ๆ อย่างเป็นเพราะบุญกรรม (กรรมในปางก่อน) อำมาตย์คนที่ ๔ แสดงลัทธิว่า ชาตสุญ ยังมีชีปะขาวอีกคนหนึ่งซึ่งพระราชาเคารพนับถือ ปวารณาจะไต่วาทะกับอำมาตย์เหล่านั้น จึงไปขยอหนึ่งวานรจากชาวบ้านมาตากทำให้หมดกลืนให้เรียบร้อยดีแล้ว จึงนุ่งห่มหนึ่งวานรและใช้เป็นอย่างผ้าพาดบ่าเข้าไปในพระอุทยาน พระราชาได้ทรงทราบ ได้เสด็จพร้อมกับอำมาตย์ทั้ง ๔ ทอดพระเนตรเห็นท่านชีปะขาวกำลังนั่งสนใจอยู่กับหนึ่งวานร จึงตรัสถาม ชีปะขาวก็ทูลตอบว่า วานรนี้มีอุปการะแก่อาตมามาก ช่วนำน้ำมาให้บ้าง กวาดที่ให้อยู่บ้าง ทำการปฏิบัติให้ต่าง ๆ อาตมาจะไปไหนก็ขึ้นหลังวานรนี้ไป แต่คราวหนึ่งอาตมาเกิดมีจิตใจทราม จึงกินเนื้อของวานรนั้น นำหนังมาตากให้แห้ง ใช้นุ่งห่มตลอดถึงปูนั่งนอน เพราะคิดถึงบุญคุณว่ามีอุปการะแก่อาตมามาก ฝ่ายอำมาตย์ทั้ง ๔ ได้ยินดังนั้น ก็พากันกล่าวเย้ยหยันว่า ตาชีปะขาวนี้เป็นคนอกตัญญู ทรมศต่อมิตร ทำปาณาติบาต

ฝ่ายชีปะขาวจึงกล่าวโต้แก้อำมาตย์คนที่ ๑ ซึ่งถือลัทธิทุก ๆ อย่าง ไม่มีเหตุ ว่าเมื่อผลทุก ๆ อย่างไม่มีเหตุ เกิดขึ้นเอง ความชั่วอะไร ๆ จะมีได้อย่างไร เพราะว่าตามลัทธิของท่านย่อมไม่มีเหตุที่จะทำให้เกิดใคร ๆ ในโลก เศร้าหมองหรือบริสุทธิ์ โลกนี้เป็นไปตามคติและภาวะของตนเอง แปรปรวน วิวัฒนาการไปเอง มีสุขมีทุกข์ไปเอง จะทำอะไรก็ทำไปไม่จำเป็นต้องประสงค์ จะทำดีหรือทำชั่ว ทำ ๆ ไปก็แล้วกัน ทำอะไรก็ทำได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จะมีใครทำบาป หรือทำบุญอะไรเล่า ฉะนั้น ถ้าลัทธิของท่านเป็นจริง ถึงว่า อาตมาจะฆ่าวานรกินเนื้อเสีย อาตมาก็ไม่มีโทษไม่มีบาป อำมาตย์คนที่ ๑ เมื่อถูกโต้เช่นนั้นก็นิ่ง

ชีปะขาวจึงกล่าวโต้อำมาตย์คนที่ ๒ ซึ่งถือลัทธิพระเป็นเจ้าสร้างว่า ถ้าพระเป็นเจ้าสร้างชีวิตแก่โลกทั้งหมด เทียวจัดแจงให้คนนี้ทำกรรม ให้คนนั้นเลี้ยงโค เป็นต้น เป็นผู้สร้างความสำเร็จความเสื่อม ความดีความชั่วทั้งปวง เป็นผู้บันดาลสิ่งทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครทำบาปก็ทำเพราะ พระผู้เป็นเจ้าสั่งให้ทำ พระเป็นเจ้าจึงต้องรับบาปนั้นไปเอง ถึงอาตมาจะฆ่าลิงหรือใครจะทำบาปอะไร ๆ ก็ไม่ต้องรับบาป เพราะทำตามคำสั่งของ พระเป็นเจ้าต่างหาก อำมาตย์คนที่ ๒ ถูกโต้ดังนั้นก็นิ่งไป

ชีปะขาวจึงกล่าวโต้อำมาตย์คนที่ ๓ ซึ่งถือลัทธิกรรมในปางก่อน ว่า ถ้าใคร ๆ พากันถึงสุขทุกข์เพราะกรรมในปางก่อนเป็นเหตุเท่านั้นแล้ว ใคร ๆ ที่ต้องได้รับทุกข์ในบัดนี้ เช่น ถูกเขาฆ่า ถูกเขาลักขโมยทรัพย์ ถูกเขาเบียดเบียนต่าง ๆ ก็เพราะกรรมในปางก่อนของตนเอง เหมือนอย่าง กูหนี่เข้ามาแล้วก็ใช้หนี่เข้าไป ฉะนั้น ถ้าลัทธิของท่านเป็นจริง วานรนี้ก็ คงเคยฆ่าอาตมามาแล้วในชาติปางก่อน เหมือนอย่างเป็นหนี่อาตมาอยู่ มาชาตินี้อาตมาจึงฆ่าเสียบ้าง ลิงนี้จึงถูกฆ่าเป็นการใช้หนี่กรรมเก่าให้สิ้นไป อาตมาซึ่งเป็นผู้ฆ่าจึงเท่ากับเป็นผู้ช่วยลิงนี้ให้พ้นจากหนี่ จึงไม่เป็นบาปอะไร กลับจะเป็นการช่วยไปเสียอีก และใคร ๆ จะฆ่าหรือทำร้ายใคร เมื่ออ้างว่า

เป็นกรรมเก่าของเขา เขาก็ทำได้ทั้งนั้น และอาจอ้างเอาบุญคุณเสียอีกก็ได้
ว่าช่วยฆ่าเขาเป็นการช่วยเปลื้องหนี้กรรมให้แก่เขา อำมาตย์คนที่ ๓ ถูกโต้
เช่นนี้ ก็นิ่งไป

ชีปะขาวจึงกล่าวโต้อำมาตย์คนที่ ๔ ซึ่งถือลัทธิขาดสูญว่า ถ้า
ใคร ๆ ขาดสูญเสียหมด คือตายสูญไปเลยไม่ต้องเกิดอีก จะทำอะไรก็มุ่ง
ประโยชน์เดี๋ยวนี้เท่านั้น แม้ว่าจะต้องทำมาตุมาตพิตุมาตเพื่อประโยชน์
ของคนก็ทำได้ ไม่มีภายหน้าที่จะต้องรับผล ฉะนั้น ถ้าลัทธิของท่าน
ดังกล่าวเป็นจริง แม้ว่าอาตมาจะฆ่าวานรก็ไม่มีบาปอะไรที่จะต้องไปปรับ
ตัวเราเองก็ขาดสูญ บาปและสิ่งทั้งหลายก็ขาดสูญไปด้วยกัน อำมาตย์
คนที่ ๔ เมื่อถูกโต้ดังนั้นก็เงียบไป

ชีปะขาวที่ท่านกล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์ จึงถวายโอวาทพระราช
ามีให้เชื่อถือลัทธิของอำมาตย์ทั้ง ๔ เหล่านั้น และให้ทรงประพฤติธรรม
ปกครองแคว้นแคว้นโดยธรรม

เรื่องในชาดกที่เล่ามานี้แสดงว่าแม้ผู้ที่ถือลัทธิว่าไม่มีความดีความชั่ว
ก็ยังมีสามัญสำนึกอยู่ในความดีความชั่ว ซึ่งเป็นหลักความจริง จึงได้
กล่าวตำหนิชีปะขาวโพธิสัตว์ไปโดยที่ไม่ทันนึกถึงลัทธิของตนที่ถืออยู่ ฉะนั้น
เรื่องของกรรมจึงเป็นเรื่องของความจริง ที่เป็นไปอยู่โดยธรรมดาสัญญ
พระพุทธเจ้าก็ทรงยกเอาความจริงนี้แหละมาสั่งสอน มิได้ทรงแต่งเรื่อง
ของกรรมขึ้นเอง ทั้งมิได้ทรงยกย้ายเปลี่ยนแปลงบิดผันไปจากความจริง
ทรงชี้แจงแสดงเปิดเผยไปตามหลักความจริงเท่านั้น

ข้อที่กล่าวย้าอีกก็คือ มักจะเข้าใจกันอีกอย่างหนึ่งว่า เรื่องของ
กรรมเป็นเรื่องอดีตคือล่วงมาแล้ว ในปัจจุบันเรามักมีหน้าที่ปล่อยตนให้เป็น
ไปตามกรรม ที่เรียกกันว่า ยถากรรม เท่านั้น จึงไม่คิดจะทำอะไร ถ้าเห็น
ดังนี้เป็นความเห็นผิด ดังลัทธิของอำมาตย์ที่ถืออะไร ๆ เกิดเพราะกรรม

ปางก่อน (บุพเพกตเหตุ) ดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนมิให้เชื่อลัทธิ
นี้ ถือว่าเป็นลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนา และตรัสยกเวทนา สุข ทุกข์
ที่ทุก ๆ คนได้รับอยู่เป็นตัวอย่าง ว่าเกิดเพราะโรคต่าง ๆ ในปัจจุบันก็มี เกิด
เพราะกรรมเก่าก็มี ฉะนั้น เมื่อโรคเกิดขึ้นก็ต้องเยียวยา และต้องป้องกัน
รักษาตัวไม่ให้เกิดโรค ในด้านความประพฤติต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกัน ให้
ละกรรมที่ชั่วทำกรรมที่ดี กรรมปัจจุบันนี้แหละเป็นข้อสำคัญแห่งชีวิตของ
ทุก ๆ คน คือ การที่เราทำอยู่เดี๋ยวนี้ ถ้อยคำที่เราพูดอยู่เดี๋ยวนี้ เรื่องที่เรา
คิดอยู่เดี๋ยวนี้ เป็นหน้าที่ของเราจะต้องคอยตรวจดู ให้ตัวเราเองทำพูดคิด
แต่ในทางที่ถูก ก่อให้เกิดคุณประโยชน์โดยส่วนเดียวเท่านั้น อย่าเอาเรื่อง
กรรมเก่ามาเป็นเครื่องตรึงตรอนคุณประโยชน์ มาทำให้นอนรอโชคกลาง ตั้ง
มีเรื่องเล่าเป็นคติไว้ว่า

มีชาย ๒ คน ไปให้หมอดู หมอทำนายทายคนหนึ่งว่าจะได้เสวต-
ฉัตร ทำนายอีกคนหนึ่งว่าจะล้มบาก ชายคนที่ได้รับทำนายว่าจะได้
เสวตฉัตรก็ดีใจ นั่งนอนรอไม่ทำมาหากินอะไร ในที่สุดก็สิ้นทรัพย์สมบัติ
ไปนอนเจ็บป่วยอย่างอนาถที่ปากกลางทุ่ง มีพระธุดงค์เดินผ่านมาพบเข้า มี
จิตสงสารจึงเอากลดไปปักให้ ชายผู้นั้นก็สิ้นใจในกลดของพระธุดงค์ ก็
ได้เสวตฉัตรเหมือนกัน เพราะคำว่าเสวตฉัตรแปลว่าร่มขาว กลดของพระ
ธุดงค์ก็เป็นร่มขาวชนิดหนึ่ง ส่วนชายอีกคนหนึ่งซึ่งได้รับทำนายว่าจะ
ล้มบาก เกิดความกลัวล้มบากจึงตั้งหน้าขวนขวายพากเพียรทำมาหากิน
เก็บออมทรัพย์สินอยู่เรื่อย ๆ มา จึงมีหลักฐานเป็นสุขสบายขึ้นโดยลำดับ
แต่ก็ล้มบากมาก่อนเป็นอันมาก เรื่องนี้เป็นคติสอนใจว่า หน้าที่ของเราทุก ๆ
คน ก็คือทำกรรมปัจจุบันนี้แหละให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปแล

เพราะเหตุไร จึงไม่เชื่อเรื่องกรรม

ในจิตใจที่มีสามัญสำนึกของทุก ๆ คน ย่อมมีความรู้สึกว่ามีความดี ความชั่ว มีผลของความดีความชั่ว และผู้ทำนั้นเอง เป็นผู้มีความดีความชั่วติดตัวอยู่ เพราะใครทำกรรมอันใดกรรมนั้นย่อมจารีกอยู่ในจิตใจ และผู้ทำนั้นเองต้องเป็นผู้รับผล คือรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ความพิศดารในเรื่องนี้ได้แสดงแล้ว แต่การที่คนไม่น้อยยังไม่มี ความเชื่อตั้งมั่น ลงไปในกรรมตามหลักที่กล่าว ซึ่งรวบรัดโดยย่อว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ก็เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. ความลำเอียงเข้ากับตนเอง หรือถือเอาแต่ใจตน
๒. ไม่เห็นผลสนองที่สาสมทันตาทันใจ

ความลำเอียงเข้ากับตนเองนั้น คือ มุ่งประโยชน์ตน หรือมุ่งจะได้เพื่อตนเท่านั้น ไม่คำนึงถึงความเสียหายทุกข์ยากของผู้อื่น ดังเช่น เมื่อโกรธขึ้นมาก็ทำร้ายเขา เมื่ออยากได้ขึ้นมาก็ลักของเขา เมื่อทำได้สำเร็จดังนี้ก็มีความยินดีและอาจเข้าใจว่าทำดี แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่อยากให้ใครมาทำร้ายตัวเรา มาลักของเรา ถ้าใครมาทำเข้าเราก็ต้องว่าเขาไม่ดี ถึงเราจะไปยั่วให้เขาโกรธ เมื่อเขาโกรธขึ้นมาทำร้ายร่างกายเรา เราก็กังว่า

เขาไม่ได้อยู่แน่นอน การกระทำอย่างเดียวกัน จะติบ้างไม่ติบ้างอย่างไรได้ เหมือนอย่างการทำร้ายร่างกาย การลักทรัพย์ เมื่อเราทำแก่เขาได้ก็เป็นดี แต่ถ้าเขาทำแก่เราเป็นไม่ดี จะเป็นดังนี้หาถูกต้องไม่ เพราะเป็นการที่เรา พุดเอาเองอย่างไม่ยุติธรรม

แต่การลำเอียงเข้ากับตนเอง ข้อนี้แหละเป็นเหตุสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้คนเป็นอันมากยังประกอบกรรมชั่ว เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือ ประโยชน์แก่ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน ถึงจะมีกรรมศรัทธาอยู่อย่างผู้ที่นับถือ พระพุทธศาสนา มีอยู่ทั่ว ๆ ไปก็ตาม เมื่อความมุ่งจะได้ (โลภะ) ความ โกรธแค้นขัดเคือง (โทสะ) ความหลงผิด (โมหะ) มีกำลังแรงกล้ากว่ากำลัง ศรัทธา คนก็ประกอบกรรมที่ชั่วได้สุดแต่ใจที่อยากได้ ที่โกรธ ที่หลง จะ จุดชักนำไป ที่เป็นเช่นนี้ไม่ใช่เพราะไม่มีความรู้สึกสำนึกรู้ในความดีชั่ว ก็ มีความรู้สึกสำนึกรู้เหมือนกัน แต่ไม่มีกำลังใจในฝ่ายสูงที่จะห้ามกำลังใจ ในฝ่ายต่ำ จึงยับยั้งตนเองไว้ไม่ได้ มีคนเป็นอันมากเมื่อทำไปแล้วเกิดเสียใจ ในภายหลัง ดังเช่นเมื่อทำอะไรงงไปในขณะที่อยากได้หรือรักชอบอย่างจัด ในขณะที่โกรธจัด ในขณะที่หลงจัด อย่างที่เรียกว่าหลงอย่างไม่ลืมหูลืมตา หรือในขณะที่กำลังเมาสุราอันเรียกได้ว่าหลงเหมือนกัน ครั้นเมื่อสร้างรัก สร้างชัง สร้างหลง สร้างเมาแล้ว ก็กลับเสียใจในกรรมที่ตนได้ประกอบ ไปแล้ว

ในขณะที่ใจวิปริตเช่นนั้น บางทีทำให้เป็นรอยแผลจาริกอยู่ในจิตใจ คอยสะกิดใจให้เจ็บช้ำเดือดร้อนอยู่ตลอดเวลา และทำให้เกิดความ เกลียดตนเอง หรือรังเกียจตนเองจนถึงต้องหลบหน้าเพื่อนฝูงมิตรสหายไปก็มี แต่ถึงจะหลบหน้าคนอื่นเป็นส่วนมากได้ แต่หลบตนเองไม่พ้น เมื่อเกิด ความเกลียดหรือรังเกียจตนเองมากขึ้น จนไม่สามารถจะทนอยู่ในโลกได้ ต้องพยายามทำลายตนเองไปก็มี ฉะนั้น เมื่อเกิดแผลในใจขึ้นก็มักเป็นชนิด โรคเรื้อรังที่รักษาหายยาก สู้ป้องกันไม่ให้มีขึ้นไว้ก่อนไม่ได้ ทั้งนี้ด้วยวิธี

ปลูกกรรมศรัทธาคือความเชื่อกรรมนี้แหละ ให้ตั้งมั่นขึ้นในใจ ให้มันเป็นกำลังใจจนพอที่จะเชื่อใจได้ว่าจะไม่ประกอบกรรมที่ชั่วที่ผิดอะไร ๆ ถ้ายังคงกลางแกลงสงสัย ไม่เชื่อใจตนเองว่าจะยับยั้งใจไว้ได้ ก็ต้องเว้นจากสิ่งชั่วๆ ยั่วร้ายต่าง ๆ ฉะนั้น ทางบิดามารดาหรือผู้ปกครอง และทางโรงเรียน จึงได้คอยแนะนำสั่งสอนห้ามปราม ไม่ให้อ่านหนังสือบางชนิด ไม่ให้ดูภาพยนตร์บางชนิด ที่เป็นเครื่องยุห่วยยั่วเข้าให้ประพฤติดีศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดี คำแนะนำห้ามปรามนั้น ก็สมควรที่จะเชื่อฟังและปฏิบัติตาม เป็นการป้องกันตัวเราเองไว้ตั้งแต่เบื้องต้น

ท่านผู้ใหญ่ที่กรุณาให้คำแนะนำตักเตือนก็ดี พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนก็ดี ท่านก็ได้แต่เป็นเพียงผู้บอกกล่าวแนะนำ ส่วนความเชื่อฟังเป็นหน้าที่ของเราเอง เพราะเป็นสิ่งที่มียูอยู่ในใจของเรา ถ้าใจของเราเกิดตื้อตึงขัดแย้งไม่เชื่อฟังเสียแล้ว คำแนะนำตักเตือนต่าง ๆ ก็ไม่มีประโยชน์ หรือมีประโยชน์น้อยมาก ฉะนั้น จึงควรที่จะคอยตรวจดูใจของเราเองว่า มีความเชื่อฟังต่อคำแนะนำสั่งสอนอยู่เพียงไร มีความตื้อตึงขัดแย้งอยู่เพียงไร และคิดต่อไปว่าเพราะเหตุไร เมื่อหมั่นคิดอยู่ดังนี้แล้ว จะเห็นผลเทียบเคียงได้เอง หรือถ้ายังไม่เห็นได้เองก็ต้องซักถาม และท่านผู้แนะนำอบรมก็มักจะชี้แจงให้รู้ให้เข้าใจ ถ้าคิดตั้งใจฟังคำชี้แจงของท่าน ไม่ตั้งป้อมตื้อตึงเสียก่อนแล้ว ก็คงจะได้ความกระจ่างในคำแนะนำของท่าน และจะได้ความซาบซึ้งในเมตตากรุณาของท่าน

การหัดมีความเชื่อฟังอย่างมีเหตุผลนี้ เป็นวิธีแก้ความลำเอียงเข้ากับตนเอง ที่เป็นเหตุให้ทำอะไรตามใจตนเองโดยส่วนเดียว ผู้ใหญ่ที่ดีจึงไม่ต้องตามใจเด็กในทางที่ผิด คอยแนะนำห้ามปราม หรือแม้ต้องปราบเอาบ้างตามสมควร เป็นการหัดไม่ให้ลำเอียงเข้ากับตนเองหรือถือเอาแต่ใจตนเองมาตั้งแต่อ่อน เข้าในคำว่าดัดไม้ตั้งแต่อ่อน เพราะดัดเมื่อแก่นั้นเป็นการดัดยาก เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นการสั่งสอนให้เป็นคนรู้ผิดรู้ถูกอย่างมีเหตุผล

ในเรื่องที่เกี่ยวข้องทุก ๆ วัน ทำให้รู้จักเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อว่ามีภูมิพิศมิต
มีเหตุมีผล ซึ่งเมื่อเป็นความผิดแล้ว ตัวเราเองทำก็ผิด คนอื่นทำก็ผิด เมื่อ
เป็นความถูกแล้ว ตัวเราเองทำก็ถูก คนอื่นทำก็ถูก ข้อนี้แหละเป็นกรรม
ศรัทธา ที่ผู้ใหญ่สมควรปลูกฝังให้แก่เด็กมาตั้งแต่ต้น และผู้ใหญ่ก็ควรเว้น
จากการกระทำสิ่งที่ไม่เหมาะสมไม่งามให้เด็กเห็นและอ้างได้ว่าทำไมผู้ใหญ่ทำได้
เช่น ห้ามไม่ให้เด็กเล่นการพนันเที่ยวเตร่ แต่ผู้ใหญ่เล่นการพนันเที่ยวเตร่
ห้ามไม่ให้เด็กทะเลาะวิวาทกัน แต่ผู้ใหญ่เมาสุราทะเลาะวิวาทกัน เหล่านี้
เป็นต้น เมื่อทำให้เห็นเป็นตัวอย่างไม่ดี ก็ทำให้เด็กอยากเอาอย่าง ทำให้
น้ำหนักในคำอบรมห้ามปรามน้อยลงไปจนเกือบจะไม่มีมีความหมายอะไร และ
จะเข้าทำนองคำที่ว่า จงทำตามคำที่ฉันพูด แต่อย่าประพฤติอย่างที่ฉันทำ

ไม่เห็นผลสนองที่สามหันตาหันใจ โดยมากต้องการเห็นผลของ
กรรมเกิดสนองให้เห็นอย่างสามหันตาหันใจ เช่น เมื่อทำกรรมดีก็อยาก
เห็นกรรมดีให้ผลเป็นรางวัลอย่างมากมายหันตาหันใจ เมื่อเห็นหรือทราบ
ว่าใครทำกรรมชั่วและไม่เห็นว่าเขาเสื่อมเสียอย่างไรหรือกลับเจริญรุ่งเรือง
ก็สงสัยว่าทำชั่วไม่ได้ชั่วจริงกระมัง

อันที่จริงกรรมดีต้องให้ผลดี กรรมชั่วต้องให้ผลชั่ว ตามที่พระพุทธ-
เจ้าได้ตรัสไว้โดยไม่ผิดโดยแน่นอน และผลที่สนองนั้นจะเรียกว่าเป็นผลที่
สามสภก็ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นตัวอย่างในพระสูตรหนึ่งว่า *กรรม
ย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลาย (หมายถึงทั้งคนทั้งดิรัจฉานเป็นต้นที่เกี่ยวข้อง
อยู่ในโลกทั้งหมด) ให้เลวและดีต่าง ๆ กัน คือ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ทำให้มี
อายุสั้น การเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทำให้มีอายุยืน การเบียดเบียนเขา
ให้ลำบากทำให้มีโรครมาก การไม่เบียดเบียนเขาให้ลำบากทำให้มีโรคน้อย
ความมักโกรธหุนหันซึ่งเคียดคับแค้นขัดเคืองกระเจ้ากระงอดทำให้
ผิวพรรณเศร้าหมองไม่งดงาม ความไม่มักโกรธเคียดแค้นทำให้ผิวพรรณ
ผ่องใสงดงาม ความมักริษยาผู้อื่นทำให้มีศักดิ์ต่ำต้อยน้อยหน้า ความไม่*

ริษยาทำให้มีศักดิ์สูงใหญ่ ความไม่เผื่อแผ่เจือจานทำให้มีโภคสมบัติน้อย
ความเผื่อแผ่เจือจานทำให้มีโภคสมบัติมาก ความแข็งกระด้างถือตัวคูหมิ่น
ท่านทำให้เกิดในสกุลต่ำ ความไม่แข็งกระด้างถือตัวคูหมิ่นท่านมีความ
อ่อนน้อมเคารพนับถือผู้ที่ควรอ่อนน้อมนับถือทำให้เกิดในสกุลสูง ความ
ไม่เข้าหานักปราชญ์หรือผู้รู้ศึกษาได้ถามทำให้มีปัญญาทรม การเข้าหา
นักปราชญ์หรือผู้รู้ศึกษาได้ถามทำให้มีปัญญามาก

ผลที่สามสมกันของกรรม ที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงเป็นตัวอย่างดังที่
กล่าวมานี้ เป็นผลของกรรมเก่าคือกรรมที่ทำไว้แล้วในอดีตกาล ส่วน
กรรมใหม่คือกรรมที่ทำในปัจจุบันนี้ ท่านแสดงว่าจักให้ผลในชาติปัจจุบัน
เหมือนอย่างในวันนี้ ในเดือนนี้ ในปีนี้เองก็มี จักให้ผลในชาติหน้า เหมือน
อย่างในวันพรุ่งนี้ ในเดือนหน้า ในปีหน้าก็มี จักให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป
เหมือนอย่างในวันมะรืนนี้ หรือในเดือนโน้น ในปีโน้นเป็นต้นก็มี ฉะนั้น
การให้ผลของกรรมจึงเกี่ยวแก่กาลเวลาเป็นสำคัญ การกระทำทุก ๆ อย่าง
ที่ให้ผลนั้นต้องเกี่ยวแก่กาลเวลาทั้งนั้น เช่น การปลูกต้นไม้มีผล ก็มีชื่อว่า
ต้นไม้ นั้นจะให้ผลทันที ต้องรอจนต้นไม้เจริญเติบโต และถึงฤดูกาลให้ผลจึง
จะให้ผลตามชนิด การเรียนหนังสือก็มีชื่อว่า จะเรียนให้สอบไล่ได้ในวันเดียว
ต้องเรียนเรื่อยไปจนถึงกำหนดสอบไล่จึงเข้าสอบไล่ บางที่ต้องเรียนซ้ำ
อีกครั้งหนึ่ง เมื่อไม่ละความพยายามก็อาจจะสอบไล่ได้ การทำการค้า
ประกอบกิจการอุตสาหกรรมต่าง ๆ รัฐบาลการ หรือประกอบอาชีพ
ทุกอย่างก็เหมือนกัน จะได้รับผลก็อาศัยกาลเวลาทั้งนั้น และผลที่ได้รับนั้น
จะดีหรือไม่ดีอย่างไร จะรวดเร็วหรือช้าอย่างไรก็สุดแต่สถานการณ์ต่าง ๆ
ที่เกี่ยวข้อง

การให้ผลของกรรม

แม้ในเรื่องกรรมให้ผล ท่านก็แสดงว่าเกี่ยวแก่สถานการณ์ ๔ อย่าง คือ (๑) คติ (๒) วัตถุประสงค์ (๓) กาลสมัย (๔) การประกอบกรรม

(๑) **คติ** คือที่ไป แสดงในปัจจุบัน คือไปทุก ๆ แห่ง จะไปเที่ยวไปพักอาศัยชั่วคราว หรือไปอยู่ประจำก็ตาม คนที่ทำดีมาแล้ว ถ้าไปในที่ที่ไม่ดี ความดีที่ทำไว้ก็อาจจะยังไม่ให้ผล เหมือนอย่างนักเรียนที่เรียนมัธยม ๖ มาแล้วจากต่างจังหวัดเรียกว่าได้ทำความดีมาแล้วถึงขั้นนั้น และเข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพฯ แต่ไปอยู่ในหอพักที่ไม่ดี เมื่อควรจะไปโรงเรียนก็ไม่ไป แต่ไปเตร่เตร่เสียที่อื่น อย่างนี้เรียกว่ามีคติที่ไม่ดี ความดีเท่าที่ทำไว้ คือ ที่เรียนมาจนจบมัธยม ๖ ในต่างจังหวัด ก็ไม่ส่งเสริมให้เจริญวิद्यฐานะขึ้นต่อไป ส่วนนักเรียนที่เรียนมาไม่สู้ดี ไม่จบถึงขั้นไหน แต่เกิดความตั้งใจดี ไปพักอาศัยอยู่ในที่ดีและไปเรียนกวดวิชาอย่างจริงจัง ก็อาจจะสอบขึ้นชั้นสูงได้ ตัวอย่างนี้เป็นเพียงตัวอย่างเฉพาะเรื่องเท่านั้น เมื่อกล่าวโดยส่วนรวมแล้ว คนที่มีกรรมเก่าไม่ดี แต่ว่ามีคติใหม่คืออย่างที่เราเรียกว่ากลับตนดำเนินทางใหม่ คือ เว้นจากทางไม่ดีเก่า ๆ ที่เคยดำเนินมา มาเปลี่ยนดำเนินทางใหม่ที่ดีอันตรงกันข้าม กรรมชั่วที่ทำไว้แล้วแต่ก่อน

ก็อาจยังไม่ให้ผล ได้ในคำว่า *มิตมาสว่างไป* ถ้าทางเก่าก็ไม่ดี ทางใหม่ก็ไม่ดี ได้ในคำว่า *มิตมามีตไป* ก็เป็นอันเอาดีไม่ได้เลย ส่วนคนที่ทำความดีมาแล้ว เรียกว่าเดินทางถูกมาแล้ว แต่ต่อมากลับไปเดินทางผิด กรรมดีที่ทำไว้ แล้วก็อาจยังไม่ให้ผลไม่ได้ ได้ในคำว่า *สว่างมามีตไป* ฝ่ายคนที่มาดี คือเดินทางมาถูกแล้ว และก็เดินทางถูกต่อไป เป็นอันว่าความดีที่ทำไว้ สนับสนุนให้ดีต่อไปไม่ขาดสาย ได้ในคำว่า *สว่างมาสว่างไป*

ฉะนั้นคติที่ไปหรือการไป คือทางที่ทุก ๆ คนดำเนินอยู่ในปัจจุบันนี้แหละสำคัญมาก ในส่วนที่ล่วงมาแล้วจะผิดหรือถูกเราก็ได้ดำเนินมาแล้ว ฉะนั้น ให้ถือว่าเป็นอันแล้วไป หรือให้ถือเป็นบทเรียน ถ้าเดินทางดีมาแล้ว ก็จงเดินทางดีนั้นต่อไป ถ้าทางที่เดินมาแล้วไม่ดีก็เปลี่ยนทางใหม่ เลือกเดินไปในทางที่ดี นับว่าเป็นผู้ที่กลับตัวได้ เข้าในคำว่า *มิตมาสว่างไป* พระพุทธเจ้าโปรดปรานบุคคลเช่นนี้ ดังเช่นองค์สุทโธทวารโฆสเป็นตัวอย่าง เพราะทุก ๆ คนย่อมผิดพลาดมาแล้วมากบ้างน้อยบ้าง ยิ่งผ่านชีวิตมามาก ยิ่งมีโอกาสมีผิดพลาดได้มาก จนถึงมีคำพังเพยว่า ความผิดพลาดของเรื่องมนุษย์ ข้อสำคัญจึงอยู่ที่เมื่อทำผิดไปแล้วก็ให้รู้ตัวว่าทำผิด และตั้งใจไม่ให้ทำผิดอีก เป็นอันนำตัวให้เข้าทางที่ถูก นี่แหละคือคติที่ดีของชีวิตปัจจุบัน

(๒) **อัฐภาพ** หมายถึงความมีร่างกายสมบูรณ์ประกอบด้วย *พละนามัย* สามารถทำสิ่งที่ควรทำได้ตามต้องการ พละนามัยของร่างกายนี้เป็นสิ่งสำคัญ ความดีจะให้ผลเต็มที่ต่อเมื่อร่างกายสมบูรณ์ด้วย เช่น เรียนหนังสือมาได้ถึงขั้นใดขั้นหนึ่ง นับว่าได้ทำความดีมา จะเรียนต่อไปได้จนสำเร็จก็ต้องมีร่างกายสมบูรณ์ที่สามารถจะเรียนต่อไปได้ ถ้าป่วยเป็นโรค กระเสาะกระแสะ การเรียนต่อก็ขัดข้องไม่สะดวก หรือคนที่กำลังทำงาน ถ้าล้มป่วยลงความเจริญก็ชะงัก ในทางตรงกันข้าม คนที่เคยประพฤติผิดพลาดเหลวไหลมาแล้ว แต่ต่อมาได้คติของชีวิตที่ดีตั้งกล่าวแล้วในคติ ก็อาจประกอบกรรมที่ดีสืบต่อไปได้ ความเหลวไหลที่ล่วงมาก็อาจยังไม่มี

โอกาสให้ผล ความมีอัตภาพร่างกายสมบูรณ์เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตทุกอย่าง เพราะเครื่องปั้นทอนต่าง ๆ นั้นมีเป็นอันมาก กล่าวโดยเฉพาะในทางการแพทย์ปัจจุบันนี้ก็แสดงว่ามีเชื้อโรคต่าง ๆ ในที่ต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกโดยรอบร่างกายมากมายหลายชนิด เมื่อร่างกายมีกำลังต้านทานเชื้อโรคเพียงพอก็ไม่เกิดอาการเจ็บป่วย ร่างกายอ่อนแอลงเมื่อใดเชื้อโรคก็ได้ช่องเมื่อนั้น ฉันทิก็ติ กรรมดีกรรมชั่วต่าง ๆ ที่บุคคลทำไว้ในปางหลังก็มีมากมาย ถ้าเราตั้งตัวไว้ดี กรรมชั่วก็อาจไม่มีโอกาสให้ผล กรรมดีมีโอกาสดังเสริม แต่เมื่อเพลิงพล้ำลงเมื่อใด กรรมชั่วก็มีโอกาสให้ผลซ้ำเติมเมื่อนั้น

(๓) **กาลสมัย** หมายถึงว่า**ในกาลสมัยที่สมบูรณ์** มีผู้ปกครองดี มีหมู่ชนที่ดี กรรมดีก็มีโอกาสให้ผลได้มาก กรรมชั่วก็อาจสงบผลอยู่ก่อน เพราะในกาลสมัยเช่นนี้จะพากันยกย่อง อุดหนุนคนดี ไม่นับสนุนคนชั่ว ทำให้คนดีมีโอกาสปราภฏตัว ประกอบกรรมที่ดีอำนวยให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมยิ่งขึ้น แต่ในกาลสมัยที่บกพร่อง มีผู้ปกครองไม่ดี มีหมู่ชนไม่ดี กรรมดีที่ตนทำไว้ก็ไม่มีโอกาสให้ผล กรรมชั่วกลับมีโอกาสให้ผลเพราะเป็นกาลสมัยที่กดคนดี ยกย่องคนชั่ว นับว่าเป็นกาลวิบัติอีกอย่างหนึ่ง ในกาลสมัยที่มีการกดขี่ เบียดเบียนกัน จนถึงทำสงครามกัน ดังเช่นสงครามโลกที่แล้ว ๆ มา คนในโลกได้รับภัยสงครามกันเป็นอันมาก นี้เรียกว่าเป็นโอกาสที่กรรมชั่วซึ่งต่างได้กระทำไว้ในอดีตให้ผล ทำให้ประสบภัยต่าง ๆ ตลอดถึงความทุกข์ยากขาดแคลนกันทั่ว ๆ ไป แต่ในกาลสมัยที่มีความสงบเรียบร้อยก็เป็นไปตรงกันข้าม ต่างไปเล่าเรียนศึกษาประกอบการงานกันตามปกติ

(๔) **การประกอบกรรม** หมายถึง **การประกอบกระทำในปัจจุบัน** ถ้าประกอบกระทำกรรมที่ดีที่ชอบอยู่ในปัจจุบัน กรรมชั่วที่ทำไว้ในอดีตก็อาจยังระงับผล หรือแม้กำลังให้ผลอยู่แล้วก็อาจเบาลงได้ ดังเช่น ผู้ที่ถูก

กักขังจองจำ เมื่อประพาศตัวก็ย่อมได้รับผ่อนผัน และลดเวลากักขัง
จองจำนั้นให้น้อยเข้า ถ้ากรรมเก่าติดอยู่แล้วยังจะส่งเสริม เหมือนอย่าง
นักเรียนที่ตั้งใจเรียนดีมาแล้ว และตั้งใจเรียนดีอยู่ในปัจจุบัน ก็ช่วยกันให้
เรียนดียิ่งขึ้น แต่ถ้าในปัจจุบันนี้ประกอบกรรมที่ชั่วเสียหาย ก็จะตัดผลของ
กรรมดีที่เคยทำมาแล้วด้วย เหมือนอย่างข้าราชการที่ทำงานมาโดยสุจริต
แล้ว แต่มาทำทุจริตขึ้นก็อาจตัดผลของความดีที่ทำมาแล้ว ในเมื่อการทำ
ทุจริตในหน้าที่นั้นปรากฏขึ้น

การให้ผลของกรรม ย่อมเกี่ยวแก่กาลเวลา ประกอบกับ
สถานการณ์ทั้งสี่ดังกล่าวมานี้ ท่านเล่าเรื่องเป็นตัวอย่างเป็นเปรียบเทียบ
ไว้ว่า เหมือนอย่างว่าบุรุษผู้หนึ่งรับราชการ ได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าเมือง
แห่งหนึ่ง แต่บุรุษผู้นั้นมิได้ปฏิบัติหน้าที่โดยชอบ ไปข่มขู่ถือเอาทรัพย์สิน
ต่าง ๆ ของประชาชนในเมืองที่ปกครองโดยพลการ แต่ก็ยังไม่มีการร้อง
ฟ้องร้องว่ากล่าวเพราะกลัวอำนาจ บุรุษผู้นั้นกำเริบยิ่งขึ้น ถึงกับไปคิดใน
บุคคลที่เป็นใหญ่กว่าตน มีอำนาจยิ่งกว่าตน จึงถูกจับไปเข้าเรือนจำ และ
มีประกาศให้ประชาชนที่ถูกข่มเหงร้องทุกข์กล่าวโทษ จึงมีเสียงร้องทุกข์
กล่าวโทษขึ้นตั้งร้อยตั้งพัน บุรุษนั้นจึงถูกลงโทษไปตามความผิด เรื่องนี้
พึงเห็นความเปรียบเทียบดังนี้ เวลาที่บุรุษนั้นได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองกำลัง
รุ่งเรือง ก็เท่ากับเวลาตั้งอยู่ในคติคือตำแหน่งมีอำนาจ ประกอบด้วยมีฐานะ
ของตนสูง ทำอะไรได้ตามต้องการ อยู่ในสมัยที่ตนมีอำนาจ ทั้งอยู่ในหน้าที่
เป็นโอกาสให้ประกอบกระทำอะไรได้ อุกุศลกรรมจึงยังไม่มีโอกาสจะให้ผล
ต่อเมื่อถูกจับเข้าเรือนจำ เสียงร้องทุกข์กล่าวโทษเกิดขึ้นตั้งร้อยตั้งพันเรื่อง
ก็เท่ากับถึงกาลวิบัติของตน สถานการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวที่เคยดีก็กลับ
เลวลง เข้าในค่าน้ำนาลดตอผุด อุกุศลกรรมที่ตนทำไว้จึงมีโอกาสนำผล

รวมความว่า ทุก ๆ คน ทำกรรมใด ๆ ไร กรรมนั้น ๆ ย่อมให้ผล
ในปัจจุบันบ้าง ในภายหน้าบ้าง ในเวลาต่อ ๆ ไปบ้าง ตามแต่กรรมนั้น ๆ

จะหนักเบาอย่างไร ท่านเปรียบเทียบเหมือนอย่างยืนอยู่บนที่สูงและโยนสิ่งต่าง ๆ มีก้อนหิน ก้อนดิน กิ่งไม้ ใบหญ้า เป็นต้นลงมา ของที่มีน้ำหนักมากย่อมตกลงสู่พื้นดินก่อน ส่วนของที่มีน้ำหนักน้อยกว่าก็ตกถึงพื้นดินภายหลัง โดยลำดับ กรรมก็ฉนั้น กรรมที่หนักให้ผลก่อน ส่วนกรรมที่น้ำหนักน้อยกว่าหรือเบากว่าก็ให้ผลตามหลัง การให้ผลของกรรมจึงเกี่ยวกับกาลเวลา ประกอบด้วยสถานการณ์ ๔ อย่าง คือ (๑) คติ (๒) อัตภาพ (๓) กาลสมัย (๔) การประกอบกรรมในปัจจุบัน แต่กรรมย่อมให้ผลแน่นอนตามพระพุทธภาษิตว่า

กตุยาณการี กตุยาณั

ทำดีได้ดี

ปาปการี จ ปาปัก

ทำชั่วได้ชั่ว

กรรมเวร

“ฝากไว้ก่อนเถิด รอให้ถึงที่เราบ้าง” นาย ข คิดผูกใจไว้เมื่อถูก นาย ก ช่มเหงคะเนงร้าย ต่อเมื่อนาย ข ได้โอกาสก็ทำร้ายนาย ก ตอบแทน นาย ก ก็ทำร้ายนาย ข ตอบเข้าอีก แล้วต่างก็ทำร้ายตอบกันไปตอบกันมา ตัวอย่างนี้แหละเรียกว่าเวร บางรายผูกเวรกันไปชั่วลูกชั่วหลาน บางรายผู้ใหญ่ผูกเวรกันแล้วยังห้ามไม่ให้บุตรหลานของตนผูกมิตรกันอีกด้วย ถือว่าไปผูกมิตรกับลูกหลานศัตรู มิใช่แต่ต้องร้ายแรง จึงเรียกว่าเวร ถึงรายย่อย ๆ ดังการตอบโต้กันในวงต่างชกต่อยก็เรียกว่าเวร เช่น นาย ก ต่ำ นาย ข ชกต่อยนาย ข ก่อน นาย ข ก็ต่ำตอบชกต่อยตอบ แล้วต่างก็ต่ำและต่างก็ชกต่อยกันอุตุลุต บางทีวงวิวาทขยายออกไป คือ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพลียงพล้ำ ก็ไปบอกพรรคพวกร่วมคณะร่วมโรงเรียนให้พลอยโกรธ แล้วยกพวกไปชกต่อยต่อสู้กัน ขยายเวรออกไป บางรายเด็กทะเลาะกันแล้วไปฟ้องผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ฝ่ายเข้ากับเด็กที่เป็นบุตรหลานของตน ก็ออกต่อว่าต่อปากคำวิวาทกัน เวรวงเล็กก็ขยายออกเป็นเวรวงใหญ่ เรื่องเล็กกลายเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องทะเลาะวิวาทกันรายใหญ่ ๆ มิใช่น้อยที่เกิดจากมูลเหตุที่เล็กน้อยนิดเดียว ดังนิทานเรื่องน้ำผึ้งหยดเดียวทำให้เกิดสงครามกลางเมือง

วงเวรในระหว่างบุคคลให้เกิดความเสียหายในวงแคบ ส่วนวงเวร
ในระหว่างหมู่คณะให้เกิดความเสียหายในวงกว้างออกไป ยิ่งวงเวรใน
ระหว่างประเทศชาติ ในระหว่างค่ายของชาติทั้งหลาย ยิ่งให้เกิดความ
เสียหายอย่างกว้างขวางตลอดจนถึงทั่วโลก เหล่านี้เป็นเรื่องของเวรทั้งนั้น
ฉะนั้น จึงควรทำความเข้าใจควบคู่กันไปกับเรื่องกรรม

เวรคือความเป็นศัตรูกันของบุคคล ๒ คน คือ ๒ ฝ่าย เพราะฝ่าย
หนึ่งก่อกรรมเสียหายแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่ได้รับ ความเสียหายนั้นก็ผูก
ใจเจ็บและคิดแก้แค้นตอบแทน เวรจึงประกอบด้วยบุคคล ๒ คน หรือ ๒ ฝ่าย
คือ ผู้ก่อความเสียหาย • ผู้รับความเสียหาย • บุคคลที่ ๒ นี้ผูกใจเจ็บแค้น
จึงเกิดความเป็นศัตรูกันขึ้น นี้แหละคือเวร

เวรเกิดจากความผูกใจเจ็บแค้นของบุคคลที่ ๒ คือ ผู้รับความ
เสียหาย พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ว่า “ชนเหล่าใดผูกอยู่ว่า คนนี้ได้ทำเรา
ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา ได้ลักขโมยของเรา เวรของชนเหล่านั้นไม่สงบ” ดังนี้
ทั้งนี้เพราะลำพังบุคคลที่ ๑ ฝ่ายเดียวก็ยังไม่เป็นเวรสมบูรณ์ ต่อเมื่อบุคคลที่
๒ ผูกใจเจ็บไว้จึงเกิดเป็นเวรโดยสมบูรณ์ แต่ถ้าบุคคลที่ ๒ นั้นไม่ผูกใจเจ็บ
ก็ไม่เกิดเป็นเวรขึ้นเหมือนกัน ฉะนั้น ความเกิดเป็นเวรขึ้นจึงเพราะบุคคล
ที่ ๒ เป็นสำคัญ เห็นอย่างง่าย ๆ ในเรื่องเวรสามัญ เมื่อมีใครมาทำความ
ล่วงเกินอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ต่อเรา เมื่อเราไม่ผูกอาฆาต เขาและเราก็ไม่
เกิดเป็นศัตรูกัน คือไม่เกิดเป็นคู่เวรกันนั่นเอง เหมือนอย่างตบมือข้างเดียว
ไม่เกิดเสียง

เวรระงับเพราะบุคคลที่ ๒ ไม่ผูกอาฆาตตั้งกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสไว้โดยความว่า “ส่วนชนเหล่าใดไม่ผูกอยู่ว่า คนนี้ได้ทำเรา ได้ฆ่า
เรา ได้ชนะเรา ได้ลักขโมยของเรา เวรของชนเหล่านั้นย่อมสงบระงับ เวรไม่
ระงับด้วยเวรในกาลไหน ๆ เลย แต่ย่อมระงับลงด้วยความไม่ผูกเวร” ดังนี้
น่าคิดว่าเมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลที่ ๒ เป็นผู้ที่น่าติมากกว่าบุคคลที่ ๑ เพราะ

ทำให้เป็นเวรขึ้น ในเรื่องเวรก็เป็นความจริงอย่างนั้น ยกตัวอย่างง่าย ๆ เหมือนอย่างเป็นความกันในโรงศาล เมื่อมีใครเป็นโจทก์ฟ้องใครเป็นจำเลย ขึ้นจึงเกิดความ คดีถึงที่สุดหรือโจทก์ถอนฟ้องเสียเมื่อใดความก็ระงับเมื่อนั้น แต่ถ้าจำเลยไม่เป็นตัวการก่อกรรมเสียหายแก่โจทก์ เมื่อกล่าวโดยปกติมิใช่ แกล้งกันแล้ว โจทก์ก็คงไม่ฟ้อง ฉะนั้นใดก็ดี บุคคลที่ ๑ นั้นเองเป็นมูลเหตุของ เวร เพราะเป็นตัวการก่อกรรมเสียหายขึ้นก่อน

เวรเกี่ยวกับกรรมของบุคคลที่ ๑ ซึ่งทำความเสียหายให้แก่บุคคล ที่ ๒ และเกี่ยวกับกรรมของบุคคลที่ ๒ ซึ่งทำตอบด้วย ดังเช่น นาย ก ฆ่า นาย ข ลักทรัพย์ของนาย ข นาย ข จึงผูกใจอาฆาต เกิดเป็นเวรกันขึ้น นี้ก็เพราะกรรมของนาย ก นั้นเอง ซึ่งทำแก่นาย ข และนาย ข ก็ผูก ใจทำตอบ ฉะนั้นเวรจึงเกี่ยวแก่กรรมของบุคคลนั่นเอง ที่ยังให้เกิดความเสียหายเจ็บแค้นแก่คนอื่น กรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ละเว้นใน ศีล ๕ คือการฆ่าสัตว์ ๑ การลักทรัพย์ ๑ การประพฤตินิโคตประเพณีในทาง กาม ๑ การพูดเท็จ ๑ การดื่มน้ำเมา ๑ เรียกว่าเวร ๕ หรือภัย ๕ อย่าง เพราะเป็นกรรมที่ก่อเวรก่อภัยทั้งนั้น เช่น การฆ่าสัตว์ ก็มีผู้ฆ่าฝ่ายหนึ่ง ผู้ถูกฆ่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นคู่เวรคู่ภัยกัน การลักทรัพย์ก็มีผู้ลักฝ่ายหนึ่ง ผู้ถูกลักอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นคู่เวรคู่ภัยกัน ดังนี้เป็นตัวอย่าง เมื่อกล่าวโดย รวบรวม เวรเกิดจากกรรมที่ก่อความเสียหายให้แก่ใคร ๆ นั้นเอง

ผลของกรรมได้แสดงแล้วว่า ผลดีต่าง ๆ เกิดเพราะกรรมดี ผลชั่ว ต่าง ๆ เกิดเพราะกรรมชั่ว ส่วนผลของเวรคือความทุกข์ที่บุคคล ๒ ฝ่าย ผู้เป็นศัตรูคู่เวรก่อให้แก่กัน กรรมเมื่อให้ผลแล้วก็หมดไป เหมือนอย่างผู้ ต้องโทษครบกำหนดแล้วก็พ้นโทษ ส่วนเวร เมื่อบุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นยัง ผูกใจเป็นศัตรูกันอยู่ตราบใด ก็ยังไม่ระงับตราบนั้น แต่เมื่อบุคคลทั้ง ๒ ฝ่าย เลิกเป็นศัตรูกันเมื่อใด เวรก็ระงับเมื่อนั้น ฉะนั้น เวรจึงอาจยาวก็ได้ สั้นก็ได้ สุดแต่บุคคล ๒ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง สัตว์บางชนิดพบกันเข้าไม่ได้ เป็นต้องทำ

ร้ายกัน เช่น ทากกับนกเค้า บัณฑิตผู้ฉลาดในการสอนยกเป็นตัวอย่างของ
เวรที่ผูกกันยืดยาวไม่รู้จักจบ เหมือนกับผูกกันมาตั้งแต่ปฐมกาลไป และผูกกัน
ไปไม่สิ้นสุด ในหมู่มนุษย์บางชาติบางเหล่าก็คล้าย ๆ กันอย่างนั้น

เรื่องนี้เป็นที่... ๑... ๒... ๓... ๔... ๕... ๖... ๗... ๘... ๙... ๑๐... ๑๑... ๑๒... ๑๓... ๑๔... ๑๕... ๑๖... ๑๗... ๑๘... ๑๙... ๒๐... ๒๑... ๒๒... ๒๓... ๒๔... ๒๕... ๒๖... ๒๗... ๒๘... ๒๙... ๓๐... ๓๑... ๓๒... ๓๓... ๓๔... ๓๕... ๓๖... ๓๗... ๓๘... ๓๙... ๔๐... ๔๑... ๔๒... ๔๓... ๔๔... ๔๕... ๔๖... ๔๗... ๔๘... ๔๙... ๕๐... ๕๑... ๕๒... ๕๓... ๕๔... ๕๕... ๕๖... ๕๗... ๕๘... ๕๙... ๖๐... ๖๑... ๖๒... ๖๓... ๖๔... ๖๕... ๖๖... ๖๗... ๖๘... ๖๙... ๗๐... ๗๑... ๗๒... ๗๓... ๗๔... ๗๕... ๗๖... ๗๗... ๗๘... ๗๙... ๘๐... ๘๑... ๘๒... ๘๓... ๘๔... ๘๕... ๘๖... ๘๗... ๘๘... ๘๙... ๙๐... ๙๑... ๙๒... ๙๓... ๙๔... ๙๕... ๙๖... ๙๗... ๙๘... ๙๙... ๑๐๐...

นิทานเรื่องระงับเวร

ท่านเล่าเป็นเรื่องสอนให้ระงับเวร ดังจะเล่าโดยย่อต่อไป มีเรื่องที่เคยเกิดขึ้นแล้วว่า พระเจ้าพรหมทัตครอบครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ในรัฐกาสิ ได้เสด็จกรีธาทัพไปย่ำยีพระเจ้าทีฆิติ แห่งแคว้นโกศล พระเจ้าทีฆิติทรงประมาณกำลังเห็นว่าต่อสู้อยู่ไม่ได้ จึงทรงพาพระมเหสีเสด็จหนีออกจากพระนคร ปลอมพระองค์เป็นปริพาชก (ชีปะขาว) ไปทรงอาศัยอยู่ในบ้านของนายช่างหม้อที่ชานเมืองพาราณสี ซึ่งเป็นนครของราชศัตรู ฝ่ายพระเจ้าพรหมทัตก็ทรงยกทัพเข้าครอบครองแคว้นโกศล

ต่อมาพระมเหสีของพระเจ้าทีฆิติทรงพระครรภ์ เกิดอาการแพ้พระครรภ์ ด้วยทรงอยากทอดพระเนตรกองทัพประกอบด้วยองค์ ๔ คือ กองช้าง กองม้า กองรถ และกองราบในเวลาอาทิตย์ขึ้น และอยากจะทรงดื่มน้ำล้างพระครรภ์ จึงกราบทูลพระราชสวามี พระเจ้าทีฆิติพระราชสวามีได้ตรัสห้าม พระนางก็ตรัสยืนยันว่า ถ้าไม่ทรงได้ก็จักสิ้นพระชนม์

ครั้งนั้น พราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตเป็นพระสหายของพระเจ้าทีฆิติ พระเจ้าทีฆิติจึงเสด็จไปหาตรัสเล่าความให้ฟัง ฝ่ายพราหมณ์ปุโรหิตก็ขอไปเฝ้าพระเทวีก่อน พระเจ้าทีฆิติทรงนำไปยังบ้านที่พักอาศัย

พราหมณ์ปุโรหิตได้เห็นพระมเหสีของพระเจ้าที่มิตีเสด็จดำเนินมาแต่ไกล ก็ยกมือพนมนอบน้อมไปทางพระนาง เปล่งวาจาขึ้นว่า “พระเจ้าโกศล ประทับอยู่ในพระนคร” แล้วกล่าวรับรองจะจัดการให้พระนางได้ทอดพระเนตรเห็นกองทัพทั้งสิ้นเหล่า และได้ตีมน้ำล้างพระขรรค์ พราหมณ์ปุโรหิตจึงเข้าเฝ้าพระเจ้าพรหมทัตทราบทูลว่า ได้เห็นนิมิตบางอย่าง ขอให้ทรงจัดกองทัพสี่เหล่า ใหยกออกตั้งขบวนในสนามในเวลารุ่งอรุณวันพรุ่งนี้ และให้ล้างพระขรรค์ พระเจ้าพรหมทัตทรงอำนวยการตาม พระมเหสีพระเจ้าที่มิตีจึงได้ทอดพระเนตรกองทัพและได้ทรงตีมน้ำล้างพระขรรค์สมอาการที่ทรงแพ้พระนคร

ต่อมาได้ประสูติพระโอรส ตั้งพระนามว่า ทิฆมาว เมื่อทิฆมาวกุมารเติบโตขึ้น พระเจ้าที่มิตีทรงส่งออกไปให้ศึกษาศิลปศาสตร์อยู่ภายนอกพระนคร เพราะทรงเกรงว่าถ้าพระเจ้าพรหมทัตทรงทราบก็จักปลงพระชนม์เสียทั้ง ๓ พระองค์

ต่อมานายช่างกลบของพระเจ้าที่มิตีซึ่งมาอาศัยอยู่ในราชสำนักของพระเจ้าพรหมทัต ได้เห็นพระเจ้าที่มิตีที่ชานพระนครก็จำได้ จึงไปเฝ้ากราบทูลพระเจ้าพรหมทัตให้ทรงทราบ พระเจ้าพรหมทัตจึงมีรับสั่งให้จับพระเจ้าที่มิตีพร้อมทั้งพระมเหสีมาแล้ว รับสั่งให้พันธุนาการ ให้โกนพระเศียร ให้นำตระเวนไปตามถนนต่าง ๆ ทั่วพระนคร แล้วให้นำออกไปภายนอกพระนคร ให้ตัดพระองค์เป็นสี่ท่อน ทิ้งไว้สี่ทิศ พวกเจ้าพนักงานได้ปฏิบัติตามพระราชบัญชา

ในขณะที่เขานำพระเจ้าที่มิตีกับพระมเหสีตระเวนไปรอบพระนครนั้น ทิฆมาวกุมารได้ระลึกถึงพระราชมารดาบิดาจึงเข้ามาเพื่อจะเยี่ยม ก็ได้เห็นพระราชมารดาบิดากำลังถูกพันธุนาการ เขากำลังนำตระเวนไปอยู่ จึงตรงเข้าไปหา ฝ่ายพระเจ้าที่มิตีทอดพระเนตรเห็นพระราชโอรสกำลังมาแต่ไกล ก็ตรัสขึ้นว่า “พ่อทิฆมาว เจ้าอย่าเห็นยาว อย่าเห็นสั้น พ่อทิฆมาว

เวรทั้งหลายย่อมไม่ระจับด้วยเวรเลย แต่ย่อมระจับด้วยความไม่ผูกเวร” พอพวกเจ้าหน้าที่เหล่านั้นได้ยินพระดำรัสนั้นก็พากันกล่าวว่า พระเจ้าที่มิติเสียดพระสติรับสั่งเพื่อไป พระเจ้าที่มิติก็ตรัสว่า พระองค์มิได้เสียดสติ ผู้ที่เป็นวิญญูจักเข้าใจ แล้วได้ตรัสซ้ำ ๆ ความอย่างนั้นถึง ๓ ครั้ง เมื่อพวกเจ้าหน้าที่นำตระเวนแล้วก็นำออกนอกพระนคร ตัดพระองค์ออกเป็นสี่ท่อนทิ้งไว้สี่ทิศ แล้วตั้งกองรักษา

ที่ฆาตุกุมารได้นำสุราไปเลี้ยงพวกกองรักษาจนเมาพุบหลับหมดแล้ว เก็บพระศพของพระมารดาบิดามารวมกันเข้าถวายเป็นเพลิง เสร็จแล้วก็เข้าป่า ทรงกันแสงคร่ำครวญจนเพียงพอแล้วก็เข้าสู่กรุงพาราณสี ไปสู่โรงช้างหลวง ฝากพระองค์เป็นศิษย์นายหัตถาจารย์

ในเวลาใกล้รุ่ง ที่ฆาตุกุมารมักตื่นบรรทมขึ้น ทรงขับร้องด้วยเสียงอันไพเราะและติดพัน พระเจ้าพรหมทัตได้ทรงสดับเสียง รับสั่งถาม ทรงทราบแล้วตรัสให้หาที่ฆาตุกุมารเข้าเฝ้า ครั้นทอดพระเนตรเห็นที่ฆาตุกุมารก็โปรดให้เป็นมหาดเล็กในพระองค์ ที่ฆาตุกุมารได้ตั้งหทัยปฏิบัติพระเจ้าพรหมทัต เป็นที่โปรดปรานมาก ในไม่ช้าก็ได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ประจำในตำแหน่งเป็นที่วางพระราชหฤทัยในภายใน

วันหนึ่งพระเจ้าพรหมทัตเสด็จทรงรถออกไปทรงล่าเนื้อ ที่ฆาตุกุมารเป็นนายสารภีรถพระที่นั่ง ได้นำรถพระที่นั่งแยกทางไปจากพวกทหารรักษาพระองค์ ครั้นไปไกลมากแล้ว พระเจ้าพรหมทัตทรงเหน็ดเหนื่อย มีพระราชประสงค์จะบรรทมพัก จึงโปรดให้หยุดรถ แล้วทรงบรรทมหนุนบนเปล (หน้าตัก) ของที่ฆาตุ ครู่เดียวกับบรรทมหลับ ฝ่ายที่ฆาตุคิดถึงเวรขึ้นว่า “พระเจ้าพรหมทัตนี้ ได้ทรงประกอบกรรมก่อความเดือดร้อนให้เป็นอันมาก จนถึงปลงพระชนม์พระราชมารดาบิดาของตน บัดนี้ถึงเวลาจะสิ้นเวรกันเสียที” จึงชักพระขรรค์ขึ้นจากฝัก ในขณะที่นั้นพระดำรัสของพระราชบิดาก็ลุกขึ้นในหทัยของที่ฆาตุกุมาร เตือนให้คิดว่า

ไม่ควรละเมิดคำของพระราชบิดา จึงสอดพระขรรค์เข้าฝัก ครั้นแล้วความคิดที่เป็นเวรก็ผุดขึ้นใหม่เป็นครั้งที่ ๒ ที่ฆาตูกุมารก็ชักพระขรรค์ขึ้นจากฝัก แต่เมื่อระลึกถึงพระคำรัสของพระราชบิดาก็สอดพระขรรค์เก็บอีก ในครั้งที่ ๓ ก็เหมือนกัน ที่ฆาตูกุมารชักพระขรรค์ขึ้นแล้วด้วยอำนาจเวรจิตแล้วก็สอดพระขรรค์เก็บด้วยอำนาจคำรัสของพระราชบิดา

ในขณะนั้น พระเจ้าพรหมทัตทรงเสด็จเสด็จลุกขึ้นโดยฉับพลัน มีพระอาการตกพระทัยกลัว ที่ฆาตูกุมารจึงกราบบังคมทูลถาม จึงรับสั่งเล่าว่าทรงพระสุบินเห็นที่ฆาตูกุมารโอรสพระเจ้าทีฆิติทรงพระองค์ให้ล้มลงด้วยพระขรรค์ ทันใดนั้นที่ฆาตูกุมารก็จับพระเศียรของพระเจ้าพรหมทัตด้วยหัตถ์ซ้าย ชักพระขรรค์ออกด้วยพระหัตถ์ขวา ทูลว่า “เรานี้แหละคือที่ฆาตูกุมารโอรสของพระเจ้าทีฆิติ ซึ่งพระองค์ได้ทำความทุกข์ยากให้อย่างมากมาย จนถึงปลงพระชนม์พระราชมารดาบิดาของเรา บัดนี้ถึงเวลาที่เราจะทำให้สิ้นเวรกันเสียที” พระเจ้าพรหมทัตจึงหมอบลงขอชีวิต “ข้าพระองค์อาจจะถวายชีวิตแก่พระองค์ได้อย่างไร พระองค์นั้นเองพึงประทานชีวิตแก่ข้าพระองค์” “พอที่ฆาตุ ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงให้ชีวิตแก่เรา และเราก็ให้ชีวิตแก่เจ้า” พระเจ้าพรหมทัตและที่ฆาตูกุมารทั้งสองจึงต่างให้ชีวิตแก่กันและกัน ต่างได้ทำการสวดสาบานว่าจะไม่คิดทรยศต่อกัน ครั้นแล้วพระเจ้าพรหมทัตก็เสด็จขึ้นประทับรด ที่ฆาตูกุมารก็ขับรตมาบรรจบพบกองทหารแล้วเข้าสู่พระนคร

พระเจ้าพรหมทัตรับสั่งให้ประชุมอำมาตย์ ตรัสถามว่า ถ้าพบที่ฆาตูกุมารโอรสพระเจ้าทีฆิติจะพึงทำอย่างไร อำมาตย์เหล่านั้นกราบทูลว่าให้ตัดมือตัดเท้าตัดหูตัดจมูกบ้าง ให้ตัดศีรษะบ้าง พระเจ้าพรหมทัตจึงตรัสว่า “ผู้นี้แหละคือที่ฆาตูกุมาร โอรสพระเจ้าทีฆิติ แต่ใครจะทำอะไรไม่ได้ เพราะว่ากุมารนี้ให้ชีวิตแก่เราแล้ว และเราก็ให้ชีวิตแก่กุมารนี้แล้ว” แล้วทรงหันไปตรัสขอให้ที่ฆาตูกุมารอธิบายพระคำรัสของพระราชบิดาในเวลาที่จะสิ้นพระชนม์

ที่ฆาตกรรมจึงกราบทูลอธิบายว่า “คำว่าอย่าเห็นยาว คืออย่าได้
ทำเวรให้ยาว คำว่าอย่าเห็นสั้น คืออย่าด่วนแตกกับมิตร คำว่าเวรทั้งหลาย
ย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย แต่ย่อมระงับด้วยความไม่ผูกเวร คือถ้าข้าพระองค์
คิดว่าพระองค์ทรงปลงพระชนม์พระราชมารดาบิดาของข้าพระองค์ จึง
ปลงพระชนม์ของพระองค์เสีย พวกคนที่จงรักภักดีต่อพระองค์ก็จะพึงปลง
ชีวิตของข้าพระองค์ ส่วนพวกคนที่ชอบข้าพระองค์ก็จะพึงปลงชีวิตพวก
คนเหล่านั้น เวรจึงไม่ระงับลงได้ด้วยเวรอย่างนี้ แต่ว่าบัดนี้พระองค์ได้
ประทานชีวิตแก่ข้าพระองค์ และข้าพระองค์ก็ได้ถวายชีวิตแก่พระองค์แล้ว
เวรนั้นจึงเป็นอันระงับลงด้วยความไม่ผูกเวร” พระเจ้าพรหมทัตตรัส
สรรเสริญแล้วพระราชทานคินราชสมบัติของพระเจ้าทีฆิติ และได้
พระราชทานพระราชธิดาแก่ที่ฆาตกรรม เรื่องนี้ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า
กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงพระนิพนธ์เป็นคำฉันท์ไว้ เรียกว่า *ที่ฆาต
คำฉันท์*

นิทานเรื่องระงับเวรที่เล่านี้เป็นเรื่องโบราณ ยังมีนิทานเรื่องระงับ
เวรในระยะเวลาใกล้ ๆ นี้ คือ ในสงครามโลกคราวที่แล้ว เมื่อญี่ปุ่นเดินทัพ
ผ่านประเทศไทย จับฝรั่งมาเป็นเชลย กำหนดให้ทำงานต่าง ๆ คนไทยก็
พากันสงสารเชลยฝรั่งและแสดงเมตตาจิตสงเคราะห์ จนเห็นพวกชาวบ้าน
หาบคอนผลไม้ไปคอยให้ พากันช่วยเจือจานต่าง ๆ ไม่ได้ถือว่าเป็นคู่เวร
คู่ศัตรู ครั้นเมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามกลับเป็นเชลย คนไทยก็กลับสงสารญี่ปุ่น
อานาจเมตตาจิตของคนไทยส่วนรวมนี้นี้เชื่อกันว่า เป็นเครื่องผูกมิตรในจิตใจ
ของทั้งฝรั่งทั้งญี่ปุ่น ซึ่งได้ช่วยประเทศไทยไว้อย่างมากมาย ถ้าคนไทยมี
นิสัยผูกเวรมากกว่าผูกมิตรแล้ว เหตุการณ์ก็น่าจะไม่เป็นเช่นนี้

อาศัยการปฏิบัติตามคำที่ทุกคนคงได้ฟังจนคุ้นหู คือ “ขอยภัย”
กับคำว่า “ให้อภัย” เมื่อใครทำอะไรล่วงเกินแก่คนอื่นก็กล่าวคำขอยภัยหรือ
ขอโทษ ฝ่ายที่ถูกล่วงเกินก็ให้อภัยคือยกโทษให้ คนเราต้องอยู่ร่วมกันเป็น

หมู่ คือ ร่วมบ้านเรือน ร่วมโรงเรียน ร่วมประเทศชาติ เป็นต้น ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ก็อาจจะประพดิล่วงเกินกันบ้างเพราะความประมาทผลต่าง ๆ ถ้าต่างไม่รู้จักขอภัยและไม่รู้จักให้อภัยแก่กันและกันแล้ว ก็ทะเลาะวิวาทกัน แดกญาติ แดกมิตร แดกสหายกัน ไม่มีความสุขสงบ นี่แหละคือเวรอันได้แก่ความเป็นศัตรูกัน หรือที่เรียกอย่างเบา ๆ ว่า ไม่ถูกกันนั่นเอง

อนึ่ง จะคิดว่าล่วงเกินเขาแล้วก็ขอโทษเขาได้ตั้งนี้แล้ว ไม่ระมัดระวังในความประพดิตของตนก็ไม่ถูก เพราะโดยปกติสามัญย่อมให้อภัยกันในกรณีที่ควรให้อภัย ซึ่งผู้ประพดิล่วงเกินแสดงให้เห็นได้ว่าทำไปด้วยความประมาท หรือด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา และให้โทษไม่มากนัก คนที่มีจิตใจสูงเป็นพิเศษเท่านั้นจึงจะให้อภัยในเรื่องที่ร้ายแรงได้ ซึ่งก็มีเป็นส่วนน้อย และถึงแม้จะให้อภัยในส่วนตัว แต่กฎหมายของบ้านเมืองไม่ยอมอภัยให้ก็มี และโดยเฉพาะเมื่อเป็นบาป หรืออกุศลกรรมแล้ว กรรมที่ตนก่อขึ้นไม่ให้อภัยแก่ผู้ก่อกรรมนั้นเลย ฉะนั้น ทางที่ดีจึงควรมีสติระมัดระวัง มีขันติคือความอดทน มีใสร็จจะคือความสงบเสงี่ยม คอยเจียมตน ประหยัดตน ไม่ให้ออกเหตุเป็นเวรเป็นภัยแก่ใคร พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้ว่า

“สัตตมุตโต เวรํ น จียติ ผู้ระมัดระวังอยู่ย่อมไม่ก่อเวร”

ชีวิตจะเป็นสุขได้อย่างไร?

ฟุ้งผิดที่ชีวิตย่อมมีภัย

ภัยของชีวิตโดยตรงคือกิเลส กล่าวอย่างสามัญ คือโลภะ ความอยากได้ โทสะ ความขัดเคือง โมหะ ความหลง เรียกกันสั้น ๆ ว่า โลก โกรธหลง สำหรับภูมิคฤหัสถ์ หมายถึง ที่เป็นมูลให้ประพฤติชั่ว เรียกว่า กิเลสภัย ๑ อกุศลทุจริตบาปกรรม เรียกว่า ทุจริตภัย ๑ ทางดำเนินที่ชั่ว ประกอบด้วยทุกข์เดือดร้อน เรียกว่า ทุกคติภัย ๑ ทั้ง ๓ นี้เป็นเหตุผลเนื่องกัน คือกิเลสเป็นเหตุให้ประกอบทุจริต ทุจริตก็ส่งไปสู่ทุกข์ ภัยเหล่านี้บุคคลนั้นเองก่อขึ้นแก่ตน คือก่อกิเลสขึ้นก่อน แล้วก็ก่อกรรม ก่อทุกข์เดือดร้อน ทั้งนี้เพราะระลึกแล่นไปผิด จะกล่าวว่าถึงสรณะผิดก็ได้ คือถึงกิเลสเป็นสรณะ ได้แก่ ระลึกแล่นไปถึงสิ่งที่เป็นเครื่องก่อโลกโกรธหลง เช่น แก้ว แหวนเงินทองลาภยศ เป็นต้น ที่ไม่ควรได้ควรถึงแก่ตน จะกล่าวว่าถึงลาภยศเช่นนั้นเป็นสรณะก็ได้ ด้วยจำแนกออกเป็นสิ่ง ๆ และระลึกแล่นไปถึงบุคคลผู้มีโลกโกรธหลงว่าผู้นั้นเป็นอย่างนั้นผู้นี้เป็นอย่างนี้ และถือเอาเป็นตัวอย่าง ถึงกรรมที่เป็นทุจริตเป็นสรณะ คือระลึกแล่นไปเพื่อมาสัตว์ตัดชีวิต เพื่อลักขโมยฉ้อโกง เพื่อประพฤติผิดในทางกาม เพื่อพูดเท็จ เพื่อดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท หรือระลึกแล่นไปในทางอบายมุข

ต่าง ๆ เมื่อจิตระลึกลั่นไปเช่นนี้ ก็เป็นผู้เข้านั่งใกล้กิเลสทุจริตนั้น ๆ ด้วย
จิตก่อน แล้วก็เข้านั่งใกล้ด้วยกาย ด้วยประพตติทุจริตนั้น ๆ ทางกาย วาจา
ใจ ทางดำเนินของตนจึงเป็นทุกตติตั้งแต่เข้านั่งใกล้กิเลสทุจริตในปัจจุบันนี้
ทีเดียว คนเป็นผู้ก่อภัยขึ้นแก่ตนด้วยตนเอง เพราะถึงขณะที่ผิดฉะนี้ และ
เพราะมีกิเลสกำบังปัญญาอยู่ จึงไม่รู้ว่า เป็นภัย ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทธรเจ้า
พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ ที่ระลึกลั่นไปของจิต ตลอดถึงนำกายเข้า
นั่งใกล้เป็นอุบาสกอุบาสิกาของพระพุทธรเจ้า ย่อมเป็นผู้ไม่ก่อภัยเหล่านี้
เพราะพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกที่ไม่ก่อภัยทุกอย่างจึงเป็นผู้ละภัยได้

อนึ่ง ผู้ถึงพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ เข้านั่งใกล้
พระรัตนตรัย ย่อมเป็นผู้ใคร่ปรารถนาธรรม ที่เรียกว่าธรรมกามบุคคล
จึงเป็นผู้พอใจชวนขวยและตั้งใจสดับฟังธรรม จึงได้ปัญญาธรรมยิ่งขึ้น
โดยลำดับ ความรู้ธรรมนั้น กล่าวโดยตรงก็คือรู้สัจจะ สภาพที่จริง กล่าว
อย่างสามัญ ได้แก่ รู้ว่าอะไรดีมีคุณมีประโยชน์ เป็นบุญเป็นกุศล เป็นทาง
เจริญ อะไรชั่วเป็นโทษไร้ประโยชน์ เป็นบาปเป็นอกุศลเป็นทางเสื่อมเสีย
อะไรเป็นวิธีที่จะละเลิกทางเสื่อมเสียนั้น ๆ ดำเนินไปสู่ทางเจริญ กล่าว
อีกนัยหนึ่ง ก็คือรู้ร้อยสัจจ์ แปลว่าของจริงของพระอรหันต์ คือรู้จักทุกข์ รู้จัก
เหตุเกิดทุกข์ รู้จักความดับทุกข์ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หลัก
อรหันต์สัจจ์นี้อาจนำมาใช้เพื่อแก้ทุกข์ในโลกได้ทั่วไป และเป็นธรรมที่
พระพุทธรเจ้าทรงสั่งสอนแก่ผู้ที่ยังเกลือกกลั้วอยู่ด้วยทุกข์ และมีความ
ปรารถนาเพื่อจะเปลื้องทุกข์ออกจากตน เพราะหลักอรหันต์สัจจ์เป็นหลักของ
เหตุผล ผลต่าง ๆ นั้นย่อมเกิดแต่เหตุ เมื่อจะเปลี่ยนแปลงผลก็ต้องเปลี่ยน
แปลงเหตุหรือแก้เหตุ ผู้กล่าวว่าไม่ต้องการผลอย่างนี้ ๆ แต่ยังประกอบเหตุ
เพื่อให้เกิดผลอย่างนั้นอยู่ ไม่สามารถจะพ้นจากผลอย่างนั้นได้ เช่น กล่าว
ว่าไม่ต้องการความเสื่อมทรัพย์ แต่ดำเนินไปในออบายมุข มีเป็นนักเลง
การพนัน เป็นต้น ก็ต้องประสบความเสื่อมทรัพย์อยู่นั่นเอง กล่าวได้ว่าไม่

ต้องการความวิวาทบาดหมางในระหว่าง แต่ยังไม่ประพตีก่อเหตุวิวาทอยู่
ก็คงต้องวิวาทกันอยู่นั่นเอง กล่าวว่าจะไม่ต้องการทุกคติ แต่ยังไม่ประพติตุจจริต
อยู่ ก็คงต้องประสบทุกคติอยู่นั่นเอง กล่าวว่าจะไม่ยากแก่เจ็บตาย แต่ยังไม่ยึดถือ
แก่เจ็บตายเป็นของเราอยู่ ก็ต้องประสบทุกข์เหล่านี้อยู่นั่นเอง ทุกข์ในข้อ
หลังนี้ พระบรมศาสดาทรงยกแสดงเป็นทุกข์สังข์ ในที่ทรงแสดงอริยสังข์
ทั่วไป และทรงยกค้นหาคือความดิ้นรนกระเสือกกระสนของใจ เพื่อได้
สิ่งที่ชอบ เพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ เพื่อไม่เป็นนั่นเป็นนี่ว่าเป็นเหตุเกิดทุกข์ ยก
ทางมืองค์แปดมีความเห็นชอบเป็นต้น ว่าเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์
ความเห็นชอบนั้นก็คือเห็นเหตุผลทั้งสองฝ่าย ตามหลักอริยสังข์นี้นั่นเอง
กล่าวโดยย่อ เมื่อจะละทุกข์ก็ต้องรู้จักทุกข์และปล่อยทุกข์เสีย ด้วยปัญญาที่
เข้าถึงสังข์จะคือความจริง เมื่อละทุกข์ได้ ก็ย่อมประสบความสงบสุขโดย
ลำดับ

ความสุขอยู่ที่ไหน ?

อันความสุขย่อมเป็นที่ปรารถนาของคนทุก ๆ คน และทุก ๆ คนย่อมเคยประสบความสุขมาแล้ว ความสุขเป็นอย่างไร จึงเป็นที่รู้จักกันอยู่ในเวลาที่กายและจิตใจอิ่มเอิบสมบูรณ์สบาย ก็กล่าวกันว่าเป็นสุข ความสุขที่เกิดขึ้นที่กายและจิตใจนี้เอง สำหรับกายนั้น เพียงให้เครื่องอุปโภคบริโภคพอให้เป็นไปได้ก็นับว่าสบาย แม้กายสบายดังกล่าวมานี้ ถ้าจิตใจไม่สบาย กายก็พลอยซุบซิดเศร้าหมองด้วย ส่วนกาย เมื่อไม่สบายด้วยความเจ็บป่วยหรือด้วยความคับแค้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าจิตยังร่าเริงสบายอยู่ ก็ไม่รู้สึกร่าเริงเป็นทุกข์เป็นร้อนเท่าใดนัก และความไม่สบายของกายก็อาจบรรเทาไปได้เพราะเหตุนี้ ความสุขจิตสุขใจนั้นแลเป็นสำคัญ อันความสุขทางจิตใจนี้ คิด ๆ ดูก็น่าเห็นว่าหาได้ไม่ยากอีก เพราะความสุขอยู่ที่จิตใจของตนเอง จักต้องการให้จิตเป็นสุขเมื่อใดก็น่าจะได้ ใคร ๆ เมื่อคิดดูก็จักต้องยอมรับว่าน่าคิดเห็นอย่างนั้น แต่ก็ต้องยอมรับอีกว่า สามัญชนทำไม่ได้เสมอไป เพราะยังต้องการเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุข หรือเรียกว่าเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุข มีเงิน ทอง เครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น ถ้าเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุขขาดไปหรือมีไม่เพียงพอ ก็ทำให้เป็นสุขมิได้

นี่เรียกว่ายังต้องปล่อยใจให้เป็นไปตามเหตุการณ์อยู่ ข้อนี้เป็นความจริง เพราะเหตุฉะนั้น ในที่นี้จึงประสงค์ความสุขที่มีเครื่องแวดล้อมหรือที่เรียกว่า สุขสมบัติ อันเป็นความสุขขั้นสามัญชนทั่วไป

คิดดูเถิน ๆ ความสุขนี้น่าจักหาได้ไม่ยาก เพราะในโลกนี้มีเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุขแวดล้อมอยู่โดยมาก หากสังเกตดูชีวิตของคนโดยมาก ที่กำลังดำเนินไปอยู่ จักรู้สึกว่ตรงกันข้ามกับที่คิดคาด ทั้งนี้มีไ้เพราะ เครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุขในโลกนี้มีน้อยจนไม่เพียงพอ แต่เป็นเพราะ ผู้ขาดแคลนความสุขสมบัติ ไม่ทำเหตุอันเป็นศรีแห่งสุขสมบัติ จึงไม่ได้ สุขสมบัติเป็นกรรมสิทธิ์ ส่วนผู้ที่ทำเหตุแห่งสุขสมบัติ ย่อมได้สุขสมบัติมา เป็นกรรมสิทธิ์ เพราะเหตุนี้ ผู้ปรารถนาสุขจึงสมควรจับเหตุให้ได้ก่อนว่า อะไรเป็นเหตุของความสุข และอะไรเป็นเหตุของความทุกข์ บางคนอาจ เห็นว่า เหตุของความสุขความทุกข์อยู่ภายนอก คือสุขเกิดจากสิ่งภายนอก มีเงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง บ้านที่สวยงาม เป็นต้น ส่วนความทุกข์ก็เกิดจาก สิ่งภายนอกนั้น เหมือนกัน บางคนอาจเห็นว่าความสุขความทุกข์เกิดจาก เหตุภายใน จักพิจารณาความเห็นทั้งสองนี้ต่อไป

เงื่อนไขของความสุข

สิ่งภายนอกโดยมาก ถ้าเป็นส่วนที่ดี มีเงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น ก็เป็นที่ปรารถนาตรงกันของคนเป็นอันมาก จึงต้องมีการแสวงหาแข่งขันกันโดยทางใดทางหนึ่ง เมื่อได้มาก็ให้เกิดความสุขเพราะสมปรารถนาบ้าง เพราะนำไปเลี้ยงชีพตน และผู้อื่นให้อิ่มหนำสำราญบ้าง สิ่งภายนอกย่อมอุดหนุนความสุขฉะนี้ แต่สิ่งภายนอกเป็นไม่ยั่งยืน แปรเปลี่ยนไปอยู่เสมอ ความสุขที่เกี่ยวข้องเกาะติดอยู่ก็ต้องแปรเปลี่ยนไปตาม ความทุกข์จึงปรากฏขึ้นติด ๆ กันไปที่เดียว ความสุขเช่นนี้เป็นความสุขที่ลอยไปลอยมา หรือเรียกว่าเป็นความสุขลู่ไป และในความแสวงหา ถ้าไม่ได้หรือได้สิ่งที่ไม่ชอบก็ให้เกิดความทุกข์ เพราะไม่สมปรารถนา อนึ่ง ถ้าได้สิ่งนั้น ๆ มาด้วยการกระทำที่ไม่ดี การกระทำนั้นก็จักเป็นเครื่องตัดทอนตนเองอีกส่วนหนึ่ง ข้อความที่กล่าวมานี้แสดงว่าสิ่งภายนอกอุดหนุนความสุขสำราญให้บ้าง แต่จัดเป็นเหตุของความสุขหรือ? ถ้าเป็นเหตุของความสุข ผู้ที่มีสิ่งภายนอกบริบูรณ์จักต้องเป็นสุขทุกคน แต่ความจริงไม่เป็นอย่างนั้น ผู้ที่บริบูรณ์ด้วยสิ่งภายนอกแต่เป็นทุกข์มีถมไป เพราะเหตุนี้ สิ่งภายนอกจึงมิใช่เป็นตัวเหตุของความสุข เป็นเพียงเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุข ดัง

กล่าวแล้วเท่านั้น บัดนี้ยังเหลืออยู่อีกความเห็นหนึ่งซึ่งว่าสุขทุกข์เกิดจากเหตุภายใน

อันสิ่งภายนอกมี เงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น อันเป็นอุปกรณ์แก่ความสุข เมื่อคิดดูให้ซึ่งลงไป จักเห็นว่าเกิดจากการกระทำของตนเอง ถ้าตนเองอยู่เฉย ๆ ไม่ทำการงานอันเป็นเหตุที่เพิ่มพูนสิ่งภายนอกเหล่านั้น สิ่งภายนอกนั้นก็จะไม่เกิดขึ้น ที่มีอยู่แล้วก็ต้องแปรเปลี่ยนไป ถ้าไม่มีใหม่มาชดเชยก็จักต้องหมดไปในที่สุด เพราะเหตุฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าสิ่งภายนอกที่เป็นอุปกรณ์แก่ความสุขนั้น ก็เกิดขึ้นเพราะการกระทำของตนเอง ในทางธรรม การประกอบอาชีพ มีกสิกรรม พาณิชยกรรม เป็นต้น ไปตามธรรมดา ไม่เรียกเป็นการงานที่ดีหรือชั่ว แม้ชาวโลกก็ไม่เรียกผู้ประกอบการอาชีพไปตามธรรมดาว่าเป็นคนดีหรือเป็นคนเลว แต่หากว่ามีการทำอย่างอื่นพิเศษออกไป ถ้าต้องด้วยเนติอันงามก็เรียกกันว่าดี ถ้าไม่ต้องด้วยเนติอันงามก็เรียกกันว่าเลวไม่ดี เพราะเหตุฉะนั้น ผู้ปรารถนาสุขเบื้องต้นจึงสมควรหมั่นประกอบการงานหาเลี้ยงชีพตามทางของตน ๆ โดยไม่ตัดรอนกัน ไม่เฉื่อยชาเกียจคร้าน และแก้ไขในการงานของตนให้ดีขึ้น ก็จักไม่ต้องประสบความแร้นแค้นขัดข้อง ถ้าไม่หมั่นประกอบการงาน เกียจคร้าน เฉื่อยชา และไม่คิดแก้ไขการงานของตนให้ดีขึ้น ปล่อยให้ไปตามเรื่อง ก็อาจจักต้องประสบความยากจนคั่นคั้น ต้องออกห่างเป็นทุกข์ และนั่นเป็นความคิดใหญ่ต่อประโยชน์ปัจจุบันของตนเอง

การทำอย่างหนึ่ง ทางธรรมเรียกว่าดี เป็นวิถีทางของคนฉลาด และทางโลกยกย่องนับถือว่าดี การทำอย่างนี้ เรียกว่า สุจริต แปลว่า ประพฤติดี ประพฤติดีทั้งกาย เรียกกายสุจริต ประพฤติดีทั้งวาจา เรียกว่าวจีสุจริต ประพฤติดีทั้งใจ เรียกว่า มโนสุจริต กายสุจริต จำแนกเป็น ๓ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิรันดร์ในทางกามประเวณี วจีสุจริต จำแนกเป็น ๔ คือ ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูด

เพื่อเจ้อเหลวไหล มีโนสุจริต จำแนกเป็น ๓ คือ ไม่เฟ่งเล็งทรัพย์สมบัติ
ของผู้อื่น ด้วยโลภเจตนาคิดจะเอามาเป็นของ ๆ ตน ไม่พยายามปกป้องรัาย
ไม่เห็นผิดจากคลองธรรม มีความเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น
รวมเป็น ๑๐ ประการ ส่วนการกระทำที่ตรงกันข้าม เรียกว่าทุจริต
แปลว่าประพฤติชั่ว ประพฤติชั่วทางกาย เรียกว่ากายทุจริต ประพฤติชั่ว
ทางวาจา เรียกว่า วจิตุจริต ประพฤติชั่วทางใจ เรียกว่ามโนทุจริต ทุจริต
๓ นี้มีจำแนกตรงกันข้ามกับสุจริต

คำว่า ประพฤติ มักจะพูดมุ่งหมายถึงการกระทำทางกายและ
วาจา คำว่า ทำ ก็มักพูดหมายถึงการทำทางกาย การทำทางวาจา
เรียกว่า พูด การทำทางใจเรียกว่า คิด ส่วนทางธรรม การทำ พูด คิด
เรียกเป็นอย่างเดียวกันว่า ทำ หรือประพฤติ และมีคำว่ากาย วาจา ใจ
กำกับเพื่อให้รู้ว่าทำหรือประพฤติทางไหน

ทุจริต ทางธรรมเรียกว่าไม่ดี เป็นวิถีทางของผู้ไม่ฉลาด ทางโลก
ก็เหยียดหยามว่าเลว ไม่ดี โดยนัยนี้จึงเห็นว่า ทั้งทางโลก ทั้งทางธรรม
นับถือสิทธิของผู้อื่น หรือเรียกว่านับถือขอบเขตแห่งความสงบสุขของผู้อื่น
เพราะสุจริตและทุจริตที่จำแนกไว้อย่างละ ๑๐ ประการนั้น โดยความก็คือ
ไม่ประพฤติละเมิดสิทธิ หรือไม่เบียดเบียนความสงบสุขของผู้อื่น และ
การประพฤติละเมิดสิทธิและความสงบสุขของผู้อื่นนั่นเอง แต่ทางโลก
นับถือสิทธิของบุคคลและสัตว์เดียวิจฉานบางจำพวก ไม่นับถือบางจำพวก
โดยอาศัยกฎหมายเป็นหลัก ส่วนทางธรรมนับถือทั่วไปไม่มีแบ่งแยกยกเว้น
เพราะทางธรรมละเอียดประณีต

อนึ่ง ทุจริต อยู่เฉย ๆ ประพฤติไม่ได้ ต้องประพฤติด้วยความ
ชวนชววยพยายามจนผิดแผกแปลกไปจากปกติ จึงจัดเป็นทุจริตได้ ส่วน
สุจริตประพฤติได้โดยไม่ต้องลงทุนลงแรง ประพฤติไปตามปกติของตน
นั่นแล ไม่ต้องตบแต่งเปลี่ยนแปลงก็เป็นสุจริตได้ เพราะเหตุนี้ เมื่อว่า

ทางความประพฤติ สุจริตจึงประพฤติได้ง่ายกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุไรทุจริตจึงเกิดขึ้นได้? ข้อนี้นี้เป็นเพราะยังขาดธรรมในใจเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ความประพฤติจึงเป็นไปตามใจของตนเอง ผู้รักษาศีล หรือประพฤติสุจริต หรือแม้ประพฤติกฎหมายของบ้านเมือง ถ้าไม่มีธรรมอยู่ในใจบ้างแล้ว ก็มักจะรักษาหรือประพฤติทำนองหนายว่าความ เพราะการกระทำบางอย่างไม่ผิดศีลตามสิกขาบท ไม่ผิดสุจริตตามหัวข้อ แต่ผิดธรรมมีอยู่ และจะประพฤติหรือรักษาให้ตลอดไปไม่ได้ เพราะเหตุนี้จึงสมควรมีธรรมในใจสำหรับประพฤतिकู้กันไปกับสุจริต

ธรรมมีมาก แต่ในที่นี้จักเลือกแสดงแต่ธรรมที่สมควรประพฤติปฏิบัติคู่กันไปกับสุจริต โดยนัยหนึ่ง คือ มีความละเอียดใจในการเบียดเบียน มีความเอ็นดู ขวนขวายอนุเคราะห์สัตว์ทั้งปวงด้วยประโยชน์ คู่กับการไม่ฆ่าสัตว์ มีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เฉลี่ยความสุขของตนแก่คนที่ควรเฉลี่ยให้ด้วยการบริจาคให้ คู่กับการไม่ลักทรัพย์ มีสันโดษยินดีเฉพาะสามีหรือภรรยาของตน ไม่คิดนอกใจ สำหรับผู้ที่ยังไม่มีครอบครัว ก็มีเคารพในธรรมนิยมประเพณีที่ดี ไม่คิดละเมิด คู่กับการไม่ประพฤติผิดในทางกามประเวณี อนึ่ง มีปากตรงกับใจ ไม่ลดเลี้ยวลบลมคมใน คู่กับไม่พูดปด พูดชักให้เกิดสามัคคี สมานสามัคคีด้วยใจสมาน คู่กับไม่พูดส่อเสียด พูดกันดี ๆ อ่อนหวาน ตามสมควรแก่ภาษานิยม มีชู้กด มีชู้ยกยอ ด้วยอริยาตย์อ่อนโยนนิมนวล ไม่กระด้าง คู่กับไม่พูดคำหยาบพูดมีหลักฐานที่อ้างอิง มีกำหนด มีประโยชน์ มีจบอย่างสูง เรียกว่า มีวาจาสิทธิ์ด้วยความตกลงใจกันทั่วทั้งที่ มั่นคง ไม่โง่งนงนโลเล คู่กับไม่พูดเพื่อเจ้อเหลวไหล อนึ่ง มีใจสันโดษ ยินดีในสมบัติของตนตามได้ ตามกำลังตามสมควร และมีใจยินดีด้วยหรือวางใจเฉย ๆ ด้วยความรู้เท่าในเมื่อผู้อื่นได้รับสมบัติ หรือในเมื่อเห็นสมบัติของผู้อื่น คู่กับไม่เพ่งเล็งทรัพย์สมบัติของผู้อื่นด้วยโลกเจตนา คิดจะเอามาเป็นของตน มีเมตตาไมตรีจิตในสัตว์ทั้งปวง

สุจริตธรรม เหตุแห่งความสุขที่แท้จริง

สุจริตธรรมให้เกิดผลอย่างไร ทุจริตธรรมให้เกิดผลอย่างไร คิดให้รอบคอบสักหน่อยก็จักให้เห็นได้ในปัจจุบันนี้เอง ผู้ประพดติสุจริตธรรมย่อมเป็นคนไม่มีภัย ไม่มีเวร มีกายวาจาใจปลอดโปร่ง นี่เป็นความสุขที่เห็นกันอยู่แล้ว ส่วนผู้ประพดติทุจริตธรรม ตรงกันข้าม มีกายวาจาใจ หมกมุ่น วุ่นวาย แม้อัจฉริยะ ยศ ชื่อเสียงสักเท่าใด ก็ไม่ช่วยให้ปลอดโปร่งได้ ต้องเปลืองทรัพย์ เปลืองสุข ระวังทรัพย์ ระวังรอบด้าน นี่เป็นความทุกข์ที่เห็นกันอยู่แล้ว ส่วนในอนาคตเล่า จักเป็นอย่างไร อาศัยพุทธภาษิตที่แสดงว่า กถุณณการี กถุณณ ผู้ทำดียอมได้ตี ปาปการี จ ปาปกั ผู้ทำชั่วยอมได้ชั่ว จึงลงสันนิษฐานได้ว่า สุจริตธรรมอำนวยผลที่ดีคือความสุข ทุจริตธรรมอำนวยผลที่ชั่วคือความทุกข์ แม้ในอนาคตแน่แท้ อนึ่ง ในที่นี้รวมผลแห่งสุจริตธรรมทั้งสิ้นแสดงรวมยอดอย่างเดียวว่าความสุข เพราะเหตุนี้ สิ่งใดเป็นอุปกรณ์แห่งความสุขหรือเรียกว่าสุขสมบัติ เช่น ความบริบูรณ์ทรัพย์ ฝีมือวรรณงาม อายุยืน ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นผลแห่งสุจริตธรรม

จักแสดงวิธีปฏิบัติสุจริตธรรมสักคู่หนึ่งโดยย่อไว้เพื่อผู้ต้องการต่อไป

คือ ไม่พยายาทกับเมตตา เมื่ออารมณ์ร้ายอย่างเบาคือความหงุดหงิดไม่พอใจ แร่งขึ้นเป็นความฉุนเฉียวร้ายกาจ แร่งขึ้นอีกเป็นพยายาท เหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ควรทำความรู้จักตัวและพิจารณาโดยนัยว่า นี่เท่ากับทำโทษตน เผาตนโดยตรง มิใช่ทำโทษหรือแผดเผาผู้อื่นเลย คราวที่ตนผิดใจยังเคยให้อภัย ไม่ถือโทษ โกรธแค้น เหตุไฉนเมื่อผู้อื่นทำผิดใจจึงมาลงโทษแผดเผาตนเล่า ผู้อื่นที่ตนโกรธนั้น เขามีได้ทุกวันไปกับเราด้วยเลย อนึ่ง ควรตั้งกติกาข้อบังคับสำหรับตนว่า เมื่อเกิดอารมณ์ร้ายมิโกรธเป็นต้นขึ้น จักไม่พูด จักไม่แสดงกิริยาของคนโกรธ หรือตั้งกติกาประการอื่นซึ่งอาจจกรักษาอารมณ์ร้ายเหล่านั้นไว้ข้างใน มิให้ออกมาเด่นอยู่ข้างนอก และพยายามดับเสียด้วยอารมณ์เย็นชนิดใดชนิดหนึ่ง ด้วยการพิจารณาให้แยบคาย มิให้ลุกระหือลุอมอกอยู่ได้

เมตตา มิตร ไมตรี สามคำนี้ เป็นคำหนึ่งอันเดียวกัน เมตตา คือความรักใคร่ปรารถนาจะให้มีความสุข มิตรคือผู้มีเมตตาปรารถนาสุขประโยชน์ต่อกัน ไมตรีคือความมีเมตตาปรารถนาดีต่อกัน ผู้ปรารถนาจะปลุกเมตตาให้่องงามอยู่ในจิต พึงปลุกด้วยการคิดแผ่ ในเบื้องต้นแผ่ไปโดยเจาะจงก่อน ในบุคคลที่ชอบพอ มีมารดาบิดา ญาติมิตรเป็นต้น โดยนัยว่า ผู้นั้น ๆ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีควมเบียดเบียน ไม่มีทุกข์ มีสุขสวัสดิ์ รักษาตนเกิด เมื่อจิตได้รับการฝึกหัดคุ้นเคยกับเมตตาเข้าแล้ว ก็แผ่ขยายให้กว้างออกไปโดยลำดับดังนี้ ในคนที่เฉย ๆ ไม่ชอบไม่ชัง ในคนที่ไม่ชอบน้อย ในคนที่ไม่ชอบมาก โนมนุชย์และดิริจฉานไม่มีประมาณ เมตตาจิต เมื่อคิดแผ่กว้างออกไปเพียงใด มิตรและไมตรีก็มีความกว้างออกไปเพียงนั้น เมตตา ไมตรีจิตมิใช่อำนวยความสุขให้แก่เฉพาะบุคคล ย่อมให้ความสุขแก่ชนส่วนรวม ตั้งแต่สองขึ้นไปด้วย คือ หมู่ชนที่มีไมตรีจิตต่อกันย่อมหมดความระแวง ไม่ต้องจ่ายทรัพย์ จ่ายสุข ในการระวังหรือเตรียมรุกรับ มีโอกาสประกอบการงาน อันเป็นประโยชน์แก่ตนเองและหมู่เต็มที มีความเจริญรุ่งเรืองและความสงบสุขโดยส่วนเดียว

เพราะเหตุนี้ พระสัมมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาของเรา
ทั้งหลาย ผู้ทรงมีพระเมตตาไมตรี มีมิตรภาพในสรรพสัตว์ ทอดพระเนตร
เห็นการณ์ไกล จึงได้ทรงประทานศาสนธรรมไว้หนึ่งฉันทกาลา แปล
ความว่า บุคคลพึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมให้เป็น
ทุจริต ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ในโลกนี้และในโลกอื่นดังนี้

ในข้อว่า พึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมให้
เป็นทุจริต ในฉันทกาลานั้น คำว่าธรรม นำจักหมายเอาการงานทั้งปวง
ที่ทำ ทางกาย วาจา และใจ คือ การทำ การพูด การคิด ที่เป็นไปอยู่
ตามปกตินี้เอง ทรงสอนให้ทำ พูด และคิด ให้เป็นสุจริตมิให้เป็นทุจริต ส่วน
ในข้อว่า ผู้มีปกติประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขนั้น คำว่าธรรมหมายความว่าความ
ดี ดังคำว่ามีธรรมอยู่ในใจ ดังที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไป ผู้ประพฤติกาย
วาจาให้เป็นสุจริต ไม่ประพฤติให้เป็นทุจริต ทั้งประพฤติธรรมคือมีธรรม
อยู่ในใจ ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้ และในโลกอื่นคือในโลกอนาคตอันจักค่อย
เลื่อนมาเป็นโลกปัจจุบันแก่ทุก ๆ คนในเวลาไม่ช้า

ความสุข ย่อมเกิดจากเหตุภายในคือสุจริตธรรมด้วยประการฉะนี้
เพราะฉะนั้น ผู้ปรารถนาสุข เมื่อจับตัวเหตุการณ์แห่งความสุขและความ
ทุกข์ได้ฉะนี้แล้ว ควรเว้นทุจริตธรรมอันเป็นเหตุของความทุกข์ ควร
ประพฤติสุจริตธรรมอันเป็นเหตุของความสุสุข ถ้าประพฤติดังนี้ ชื่อว่าได้
ก่อเหตุการณ์ของความสุสมบัติทั้งปวงไว้แล้ว นี่เป็นความชอบยิ่งของ
ตนเอง ถ้ากลับประพฤติทุจริตธรรม เว้นสุจริตธรรมเสีย ย่อมชื่อว่าได้
ก่อเหตุการณ์แห่งความทุกข์บีบิตทั้งปวงไว้แล้ว นี่เป็นความผิดของตนเอง

อนึ่ง ถ้ามีปัญหาในชีวิตปัจจุบันของผู้ประพฤติสุจริตธรรม หรือ
ทุจริตธรรมเกิดขึ้น พึงทราบว่าเป็นคราวที่สุจริตธรรมที่ได้ทำไว้แล้ว
กำลังให้ผลอยู่ ผู้ประพฤติทุจริตธรรมย่อมพริ้งพร้อมด้วยสุขสมบัติและ
ความสดชื่นร่าเริง อาจสำคัญทุจริตธรรมคัจฉาน้ำหวาน และอาจเหยยหยันผู้

ประพตีสุจริตรรมได้ แต่ในกาลที่ทุจริตรรมของตนให้ผล ก็จักต้อง
ประจวบทุกข์พิบัติชบเขาเศร้าหมองคุดตันไม้ในฤดูแล้ง อนึ่ง ในคราวที่
ทุจริตรรมที่ได้ทำไว้แล้วกำลังให้ผลอยู่ ผู้ประพตีสุจริตรรมก็ยังคง
ประสบทุกข์พิบัติชบเขาอับเฉาอยู่ก่อน แต่ในกาลที่สุจริตรรมของตนให้
ผล ย่อมเกิดสุขสมบัติน่าพิศวง คุดตันไม้ในฤดูฝน แม้สุจริตรรมจัก
ยังไม่ให้ผล โดยนัยที่กล่าวนี้ ภาย วาจา และใจของตน ก็ย่อมปลอดภัย
เป็นสุขสงบ เป็นผลที่มีประจำทุกทิวาราตรีกาล

**พระพุทธศาสนา
และการนับถือพระพุทธศาสนา**

พระพุทธศาสนาคืออะไร ?

ถ้าจะตั้งปัญหาว่า **พระพุทธศาสนาคืออะไร** ซึ่งเป็นคำถามรวมทั้งหมดย่อมตอบให้หมดสิ้นได้ยาก นอกจากจะตอบอย่างว่า "คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า" ได้เคยมีคำถามเช่นนี้มาแล้วในครั้งพุทธกาล และท่านได้เคยตอบกันมาแล้ว เป็นคำตอบที่ถูกต้องเหมาะสมที่สุด ซึ่งมักเป็นคำตอบสั้น ๆ แต่กินความรวบยอด แต่ก็ได้ในทางหรือนัยหนึ่ง ๆ การที่จะตอบให้ถูกต้องได้อย่างรวบรัดที่สุด ก็จำเป็นต้องศึกษาให้มีความรู้พระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึง ถึงอย่างนั้นก็ยังมิปัญหาอีกว่า อย่างไรจึงจะเรียกว่ามีความรู้ทั่วถึง อ่านศึกษาจบพระไตรปิฎกอย่างนั้นหรือ ถ้ารับรองอย่างนั้น ก็ยังมีคำค้านได้อีกว่า นั้นเป็นเพียงความรู้ตำราเท่านั้น เหมือนอย่างความรู้ตำราสมุนไพรมะ แต่ไม่รู้จักต้นไม้ที่เป็นตัวยาสักต้นเดียว ซึ่งก็เป็นความจริง อ่านศึกษาจบพระไตรปิฎกอย่างเดียวเป็นความรู้ขั้นปรีชา คือ ชั้นเล่าเรียนท่องบ่นจดจำ ถ้ายังมีได้ปฏิบัติก็ยังไม่มีความรู้ในปฏิบัติ แม้ปฏิบัติไปยังไม่ได้ผลที่เป็นความรู้แจ้งแทงทะลุตลอด ก็ยังไม่รู้ในปฏิเวธ ที่แปลว่าความแทงตลอด หมายถึงปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอด ถึงดังนั้น ก็ยังมีปัญญาดังกล่าวนี้อีกหลายระดับ

ฉะนั้น **ความรู้พระพุทธศาสนาทั่วถึง** จะมีได้ต่อเมื่อได้ปฏิบัติจนได้ปัญญาที่เป็นตัวปฏิเวธขั้นสูงสุดแล้วเท่านั้น เมื่อได้ปัญญาถึงขั้นนี้ จึงจะตอบปัญหาข้างต้นได้อย่างถูกต้อง รวบรัด และแม่นยำนั้น ก็ตอบได้ทาง

หนึ่งหรือนัยหนึ่ง ๆ ดังกล่าว เพราะตามตัวอย่างคำตอบที่ท่านได้ตอบกัน
มาแล้ว แต่ละท่านก็ตอบไปแต่ละนัย ซึ่งต่างก็ถูกต้องตรงจุดหมายเดียวกัน
ด้วยกัน ส่วนผู้ที่ยังมีความรู้ไม่ทั่วถึงตามความหมายที่สมบูรณ์นั้น ถ้าแม่
ได้สนใจศึกษาให้มีความรู้ในแบบแผน คือ พระพุทธวจนะในพระไตรปิฎก
จนถึงพอจับทางของพระพุทธศาสนาได้ อันพอตอบให้ถูกแบบ ก็พอใช้ได้

พระภิกษุสงฆ์ตั้งแต่เก่าก่อนได้ถือกันเคร่งครัดที่จะพูดจะแสดงให้
ถูกแบบแผน เพราะเกรงว่าจะเป็นการกล่าวตู่พระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า
กล่าวตู่ก็คือเช่นที่กล่าวว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่าอย่างนี้อย่างนั้นโดยที่
พระพุทธองค์มิได้ตรัสไว้อย่างนี้อ่างนั้นเลย ดังนั้นเรียกว่ากล่าวตู่ ฉะนั้น
เทศน์ของพระจึงมีการยกพระบาลีขึ้นเป็นแม่บท แล้วอธิบายไปตาม
แนวความของธรรมในพระบาลี ทั้งเมื่อจะว่าอะไรให้เป็นหลักฐานจริงจังก็
ยังอ้างพระพุทธวจนะอื่น ๆ มาอีก กล่าวได้ว่านี่เป็นธรรมเนียมนิยมใน
ฝ่ายเถรวาท จึงได้รักษาพระพุทธศาสนาสายเดิมไว้ได้เรื่อยมา นี้จะว่าเป็น
เหตุหนึ่งที่ทำให้พูดกันว่าฝั่งเทศน์ไม่รู้เรื่อง แต่พระก็ยังเทศน์ คนก็ยังฟัง
ทั้งพระพุทธศาสนาสายเดิมก็ยังดำรงอยู่ต่อไปไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น

มีผู้ที่สนใจศึกษาพระพุทธศาสนาหลายคนกล่าวว่า พระพุทธ-
ศาสนามีใช่เป็น Religion ที่แปลกันว่าศาสนา แต่เป็น Philosophy ซึ่งไทย
เราแปลว่า ปรัชญา เพราะเมื่อเทียบกับศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดูที่เขา
ได้เห็นในอินเดียแล้วต่างกัน ศาสนานั้นเต็มไปด้วยพิธีบูชาต่าง ๆ (Ritual)
อันที่จริงคำว่า "Religion" คำรากศัพท์ให้คำแปลไว้ถึงมูลศัพท์ว่า ผูกพันไว้
ด้วยกัน หมายถึงกับเทวะในความเชื่อถือ จึงใช้แสดงถึงความเชื่อถือใน
อำนาจของเทวะที่เหนือมนุษย์ ตลอดถึงอำนาจทั้งหลายที่พึงเชื่อถือและ
บูชา ในฐานะเป็นผู้สร้างผู้ปกครองจักรวาล ทั้งหมายถึงความแสดงความ
เชื่อถือนี้ออกไปเป็นการกระทำและพิธีบูชา กำเนิดคำ Religion เกี่ยวแก่
เทวะดังนี้ แต่ก็มาใช้กว้างขวางออกไปจนถึงระบบพิเศษแห่งศรัทธา การ

บูชา และความประพฤติ เป็นต้น ที่เกี่ยวกับประมวลจริยธรรมและปรัชญา
ดังที่เราเรียกในคำไทยว่า ศาสนา เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาพราหมณ์
ตลอดถึงศาสนาพุทธ เป็นต้น เลยเรียกว่า Religion ไปด้วยกันทั้งหมด เมื่อ
ว่าโดยกำเนิดมาแล้ว ควรใช้เรียกศาสนาที่มีการผูกพันนับถือให้เนื่องอยู่
กับเทวะเท่านั้น ซึ่งไม่พ้นไปจากพิธีกรรมบูชา เพราะจะต้องบูชาเทวะ ซึ่ง
เชื่อว่าเป็นผู้สร้าง เป็นผู้ปกครอง ด้วยวิธีที่จะทำให้ถูกใจเทวะตามความ
เชื่อถือ ถ้าว่าโดยความวิวัฒนาการของภาษา ซึ่งใช้พิเศษออกไปถึงระบบ
พิเศษต่าง ๆ ของศรัทธา เป็นต้น ดังกล่าวในศาสนาทั้งปวง จนถึงเลยใช้
คำนี้เรียกศาสนาทั้งหลาย ก็ควรใช้ไปกับเขาด้วยได้ จะใช้อย่างอื่นคนก็
จะไม่เข้าใจว่าเป็นศาสนา

ในพระพุทธศาสนาเองก็ได้นำเอาคำเก่าของพราหมณ์มาใช้เป็น
อันมาก เช่น อรหันต์ นิพพาน ภควา เมื่อนำมาใช้ให้คำอธิบายใหม่
ตามหลักของพระพุทธศาสนาเอง นับว่าเป็นวิวัฒนาการของภาษาได้
เหมือนกัน แม้เช่นนั้นก็ควรทราบที่พระพุทธศาสนาไม่ได้มีความหมายให้
มีความผูกพันอย่างนั้น แต่แสดงสัจธรรมเพื่อให้คนได้รู้และปฏิบัติตนเอง
เพื่อความเป็นไทแก่ตนเองอย่างสมบูรณ์ และในขั้นสมบูรณ์ย่อมไม่มีความ
ผูกพันด้วยสิ่งใดทั้งสิ้น

คำว่า “ศาสนา” เป็นคำเหมาะที่สุด เราแปลว่า “คำสอน” หรือ
“คำสั่งสอน” เพราะพระพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่บริสุทธิ์ คือ สอนให้
ละความชั่ว ให้ทำความดี ให้ชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ ไม่มีที่จะสอนให้
ทำชั่ว ให้เพิกเฉยละเลยความดี ให้ทำจิตใจให้มัวหมอง แม้แต่น้อย
เพียงเท่านั้นก็เห็นได้แล้วว่า เป็นศาสนา คือคำสอนที่บริสุทธิ์

ส่วนที่ว่าเป็น “Philosophy” นั้น ตำราศัพท์ได้แสดงความหมาย
กำเนิดคำนี้ไว้ว่า รักรู รักรูลาด ใช้หมายถึง การเรียน การสำเนียง
กระบวนการทั้งหลายที่รอบความคิดและการกระทำ ตลอดถึงทฤษฎีหรือ

การสอบสวนค้นคว้าหลักหรือกฎซึ่งจะจัดระเบียบจักรวาลโลก เป็นต้น
ไทยเราแปลว่า ปรัชญา ซึ่งเป็นคำสันสกฤต ตรงกับคำบาลีว่า ปัญญา ซึ่ง
เป็นคำแปลเพียงครึ่งคำของ Philosophy (Philo = รัก, sophia = ปัญญา หรือ
ปรัชญา) ยังขาดคำว่ารัก และเมื่อได้เติมคำที่ขาดนี้เข้าไป ซึ่งหมายถึง
เพียงรักค้นคว้า แสวงหาปัญญา ยังเป็นความรู้ที่ยังไม่จบ ทั้งยังยืนยันไม่ได้
ว่าถูกต้อง จะเห็นได้ทันทีว่า พระพุทธศาสนามีใช่ Philosophy แน่ เพราะ
เป็นศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงมีพระปัญญาคุณสมบูรณ์แล้ว

คำสอนของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาบริบูรณ์ด้วยหลักธรรม สำหรับทุกคนจะเลือกปฏิบัติได้ แต่มีใช้หมายความว่า จะปฏิบัติได้ทุกข้อโดยไม่เลือก เหมือนอย่างร้านค้าที่มีสรรพสินค้าสำหรับคนจะเลือกซื้อได้ทุกอย่างที่ต้องการ แต่มีใช้ว่าจะต้องซื้อทุกอย่างโดยไม่ต้องเลือก ใครต้องการสิ่งใดก็ซื้อสิ่งนั้น ตามกำลังทรัพย์ของตน ถ้าต้องการสิ่งที่แพงกว่ากำลังทรัพย์ของตนก็ไม่อาจซื้อได้เหมือนกัน จึงต้องรู้ก่อนว่าตนต้องการอะไร มีกำลังที่จะซื้อได้เพียงไร สรรพธรรมในพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน ควรที่ผู้ปฏิบัติจะต้องรู้ก่อนว่าตนต้องการอะไร มีกำลังที่จะพึงปฏิบัติได้เพียงไร คือต้องรู้จักตนเองโดยฐานะภาวะเป็นต้น เมื่อตนเองเป็นคฤหัสถ์ก็ปฏิบัติธรรมสำหรับคฤหัสถ์ เมื่อตนเองเป็นบรรพชิตก็ปฏิบัติธรรมสำหรับบรรพชิต จะทำเครื่องคฤหัสถ์เครื่องบรรพชิตนั้นไม่ชอบ มีมากข้อที่คฤหัสถ์ทำอยู่ โดยปกติพระพุทธเจ้าไม่ตรัสว่าเป็นบาป แต่เมื่อบรรพชิตไปทำเข้าตรัสว่าเป็นบาปทันที ฉะนั้น เรื่องบาปจึงมีอยู่หลายชั้น เรื่องบุญก็เช่นเดียวกัน ยกตัวอย่าง ภิกษุมีศีล ๒๒๗ ข้อ แปลว่ามีบาปอยู่ ๒๒๗ ข้อสำหรับภิกษุถ้าไปละเมิดศีลเหล่านี้ ส่วนคฤหัสถ์มีศีล ๕ ศีล ๘ ก็แปลว่ามีบาปอยู่ ๕ หรือ ๘ ข้อ ถ้าไปทำผิดศีลเข้า บาปของคฤหัสถ์จึงน้อยกว่าบาปของภิกษุมาก ถ้านำเอาบาปของภิกษุไปปรับคฤหัสถ์ด้วยแล้ว ก็จะต้องว่าคฤหัสถ์พากันทำบาปอยู่มากมายทุกวัน แต่ก็ไม่มีใครว่าอย่างนั้น ถ้าคฤหัสถ์ไปทำมี

ศีลอย่างพระเสียดีกจะถูกว่าใช้ไม่ได้ เช่น ไม่ประกอบอาชีพที่ยวขอเขา แม้ด้วยอาการอย่างสมณะก็ตาม ถ้าไปทำเข้าก็กลายเป็นบาปสำหรับ คฤหัสถ์ไป ส่วนบรรพชิตถ้าไปประกอบอาชีพอย่างคฤหัสถ์เล็กเที่ยว บิณฑบาตก็ใช้ไม่ได้เหมือนกัน

เรื่องของบาป มีความหมายอย่างไรจึงเกี่ยวแก่ภาวะที่เป็นอยู่ของ บุคคลด้วย จึงต้องรู้ว่าเตี้ยนี้ “เราเป็นอะไร” หรืออย่างทีพูดกันว่าเรายืน อยู่ที่ไหน เราควรจะได้รับบาปบุญในพระพุทธศาสนาเมื่อสักเพียงไหน จะ ยกตัวอย่าง นิจศีล คือศีล ๕ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับคฤหัสถ์ ในพิธีบำเพ็ญบุญทุกแห่งย่อมมีการขอขมาและศีล ๕ นี้กันโดยทั่วไป ผู้ใด รับศีล ๕ ก็แปลว่าถือบาปบุญไว้ ๕ ข้อ อยู่ในศีลก็เป็นบุญ ทุศีลก็เป็นบาป ตามที่รับถือไว้ ถ้ารับศีลไว้ข้อใดข้อหนึ่งก็แปลว่าถือบาปบุญไว้ข้อใดข้อหนึ่ง ถ้าไม่รับเลยก็ไม่ถือไว้เลย คือสุดแต่ศรัทธาที่จะถือเพียงไรของแต่ละบุคคล จึงต้องมีคำขอขมาและศีล แสดงว่าต้องการ พระก็ให้ตามที่ต้องการ เหตุ ที่เป็นดังนี้ก็คือเหตุดังกล่าวแล้ว สรุปลงว่าสุดแต่จะต้องการ พระพุทธเจ้า หรือพระพุทธศาสนามีได้นำเอาบาปบุญบาปไปยึดยึดให้แก่ใคร ๆ จนเต็มไปหมด หากแต่แสดงไว้พร้อมสรรพตามสัจจะ (ความจริง)

คนทุกคนถ้ารู้ภาวะของตนและรับเอาบาปบุญมาถือตามควรแก่ ภาวะ เช่น รับศีล ๕ มาเท่านั้น หรือรับศีลข้อใดข้อหนึ่งเป็นเวลาสักเท่าไร ก็ตาม ก็ถือเพียงเท่านั้นว่าเป็นบุญหรือบาปของตน นอกนั้นไม่ต้อง คำนึงถึงเพราะมิได้รับมาถือก็จะไม่เดือดร้อน เพราะไปคิดถึงบาปบุญในเรื่องมากมายที่ตนมิได้รับมาถือไว้

อนึ่ง **พระพุทธศาสนามีลักษณะพิเศษ** ที่ควรจะกล่าวในที่นี้ คือ ต้องการให้วิจัยหรือวิจารณ์ ว่าดังนี้มิได้อ้างเอาเอง แต่มีข้ออ้างคือบทธรรม ในโพชฌงค์ว่า “ธรรมวิจัยะ” วิจัยธรรม และมีเป็นบทสอนว่า “พึงเลือก

เห็นธรรมโดยแยกกายหรือให้ถึงต้นเหตุ” คนที่ศึกษาและมีวิจยธรรมดีมัก จะมีความเข้าใจธรรมถูกต้อง ผู้ที่ไม่เข้าใจนั้นเพราะขาดการศึกษาและวิจย บางทีก็ยิ่งชอบแสดงความเห็นอย่างผิด ๆ ถูก ๆ หรือผิดไปทีเดียว บางคน สนใจศึกษาแต่ถามดั่งที่ได้มีคำถามคำตอบบางเรื่องดังต่อไปนี้

ถามว่า พระพุทธศาสนาสอนเกี่ยวกับเรื่องความเจริญทางวัตถุ หรือไม่ ?

ตอบว่า ก่อนอื่นควรเข้าใจว่า พระพุทธศาสนามีใช้เศรษฐศาสตร์ หรือศาสตร์อะไรต่าง ๆ แต่เป็นศาสนาคือคำสั่งสอนที่มุ่งให้ประพฤติปฏิบัติ ในขั้นแรก พระพุทธเจ้าทรงสอนมุ่งไปทางโลกุตระคือพ้นโลก เพราะทรง สอนแก่นักพรตผู้มุ่งเช่นนั้น ต่อมาทรงสั่งสอนธรรมสำหรับผู้ที่ประสงค้อยู่ ในโลกด้วย คือ กิเลสธรรม ธรรมสำหรับคฤหัสถ์ซึ่งมีอยู่ไม่น้อย ทรงสั่งสอน ธรรมสำหรับนักปกครองก็มี ยกตัวอย่างเช่น คำสอนเรื่องทฎฐธัมมิกัตถะ “ประโยชน์ปัจจุบัน” และเรื่องสัมปรายิกัตถะ “ประโยชน์ภายหน้า” คือ สิ่ง ที่ต้องการในปัจจุบันเฉพาะหน้า เช่น ทรัพย์เครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น จะเกิดขึ้นจากความหมั่นขยันเป็นข้อต้น นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่ต้องการใน ภายหน้าอีก ซึ่งจะเกิดขึ้นจากศรัทธาที่ถูกต้องเป็นข้อแรก ตามที่อ้างมานี้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนให้หาทรัพย์ ให้ใช้ทรัพย์สำหรับตนก่อน แล้วจึงสอนให้ทำทานบริจาคต่าง ๆ ซึ่งนับเข้าในประโยชน์ภายหน้า เพราะถ้าไม่หาให้มีทรัพย์ของตนขึ้นแล้วจะเอาทรัพย์ที่ไหนไปทำทาน และ ก่อนที่จะสอนให้ทำทานก็สอนให้ใช้เลี้ยงชีวิต

ถามว่า เมืองไทยแต่ก่อนไม่เป็นอย่างนี้ เข้ามาเห็นครั้งนี้เปลี่ยนแปลงไปมากทางวัตถุ การดำเนินชีวิตของคนก็เปลี่ยนไป หลายอย่างที่น่ากลัวเป็นอันตราย พระพุทธศาสนามีคำสอนที่จะยับยั้งบ้างหรือไม่ ?

ตอบว่า ประเทศกำลังพัฒนา พระพุทธศาสนาไม่ขัดขวางการ พัฒนาของประเทศ แต่ก็ได้สอนในทางที่ยับยั้งทางที่เป็นอันตรายอยู่ทั่วไป

คำสอนเรื่อง ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ในหมวดประโยชน์ภายนอก
เป็นข้อธรรมที่สอนกันแพร่หลาย แต่มีคนไม่น้อยที่ไม่เข้าใจและกล่าวหาว่า
พระพุทธศาสนานั้นเหมาะสำหรับคนที่ตายไปแล้ว เพราะมุ่งให้เอาผลใน
ชาติหน้าภพหน้าก็มี ความจริงเป็นหลักธรรมสำหรับที่จะยับยั้งการที่จะ
ก้าวไปในทางที่ผิด ดังเช่นศรัทธาความเชื่อของคนนั้น ถ้าเชื่อผิดก็เท่า
กับก้าวไปในทางที่ผิดครึ่งทางแล้ว ถ้าเชื่อถูกก็เท่ากับก้าวไปในทางที่
ถูกครึ่งหนึ่งแล้วเช่นเดียวกัน ฉะนั้น จึงได้สอนย้ำเรื่องให้เชื่อกรรม หมายถึง
ถึงความดีความชั่วว่า มีผลที่ผู้ทำจะต้องเป็นผู้รับ เมื่อเชื่อดังนั้นแล้วก็จะไม่
ก้าวไปในทางชั่วหรือทางอันตรายแน่ คนเรามุ่งก้าวหน้า คือ มุ่งความ
เจริญไปข้างหน้า หรือหวังอนาคตที่เจริญ หลักธรรมเกี่ยวกับประโยชน์
ภายนอก ก็คือ เป็นหลักธรรมสำหรับสร้างความเจริญมั่งคั่งของชีวิต
อนาคตนั่นเอง ซึ่งอาจจะเป็นชั่วโมงหน้า เดือนหน้า ปีหน้าก็ได้ ฉะนั้น
คำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องความเจริญทางวัตถุ จึงเป็นคำสอนที่สมบูรณ์
ครบทั้งปัจจุบันทั้งอนาคต

หลักกรรม

คนส่วนมากยังมีความเชื่อว่าผีผู้ดลบันดาล เช่น ดลบันดาลให้เกิดภัย ดลบันดาลให้เกิดโชคลาภ เป็นต้น แต่ทางพระพุทธศาสนาได้แสดงว่าคนมีกรรมเป็นของตน จะมีสุขหรือทุกข์เพราะกรรม ก็เปลี่ยนให้คนมากลัวกรรมกันอีกเช่นเดียวกับที่เคยกลัวผู้ดลบันดาล เมื่อคิดถึงกรรมก็คิดเห็นไปคล้ายกับเป็นตัวทุกข์มืด ๆ อะไรอย่างหนึ่งที่น่าสะพึงกลัว ผู้เดือดร้อนจะลงโทษ กรรมจึงคล้ายผู้เคราะห์ร้ายที่ถูกเข้าใจในทางร้ายอยู่เสมอ เมื่อได้ดีมีสุขก็กลับกล่าวว่า เป็นบุญบารมี กรรมจึงไม่มาเกี่ยวในทางดีตามความเข้าใจของคนทั่วไป นอกจากนี้ คนจะทำอะไรในปัจจุบันก็ไม่ได้นึกถึงกรรม เพราะเห็นว่ากรรมไม่เกี่ยว กรรมจึงกลายเป็นอดีตที่น่ากลัว ที่คอยแต่จะให้ทุกข์เมื่อไรก็ไม่รู้ ซึ่งไม่สามารถจะป้องกันได้เท่านั้น ดูก็เป็นเคราะห์กรรมของกรรมยิ่งนักที่ถูกคนเข้าใจไปเช่นนี้ อันที่จริง พระพุทธศาสนาหาได้สอนให้คนเข้าใจในกรรมเช่นนี้ไม่ ไม่ได้สอนให้คนกลัวกรรม เป็นโทษของกรรม หรืออยู่ใต้อำนาจกรรม แต่สอนให้รู้จักกรรม ให้มีอำนาจเหนือกรรม ให้ควบคุมกรรมของตนในปัจจุบัน

กรรมคือการอะไรทุกอย่างที่คนทำอยู่ทุกวันทุกเวลา ประกอบด้วยเจตนาคือความจงใจ ทุกคนจะทำอะไร จะพูดอะไร จะคิดอะไร ย่อมมีเจตนา คือ ความจงใจนำอยู่ก่อนเสมอ และในวันหนึ่ง ๆ ก็ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องพูดอย่างนั้นอย่างนี้ ไปตามที่ดินเองจงใจจะพูดจะทำจะคิด นี่แหละคือ

กรรม วันหนึ่ง ๆ จึงทำกรรมมากมายหลายอย่าง หลีกกรรมไม่พ้น พระพุทธศาสนาสอนเรื่องกรรม หลักใหญ่ก็มุ่งให้พิจารณาให้รู้จักปัจจุบัน กรรมของตนนี้แหละว่า อะไรดีอะไรชั่ว อะไรควรหรือไม่ควร เพื่อที่จะได้ เว้นกรรมที่ชั่วที่ไม่ควร เพื่อจะทำกรรมที่ดีที่ควร และพระพุทธเจ้ายังได้ ตรัสไว้ว่า บุคคลสามารถที่จะละกรรมที่ชั่วทำกรรมที่ดีได้ จึงได้ตรัสสอน ไว้ให้ละกรรมที่ชั่วทำกรรมที่ดี ถ้าไม่เช่นนั้นก็ไม่ตรัสสอนไว้ และการละ กรรมชั่วทำกรรมดีทำให้เกิดโทษทุกข์ ก็จะไม่ตรัสไว้อย่างนี้ แต่เพราะให้ เกิดประโยชน์สุข จึงตรัสสอนไว้อย่างนี้ พระพุทธโอวาทนั้นแสดงว่า คนมี อำนาจเหนือกรรม อาจควบคุมกรรมของตนได้ แต่ทั้งนี้ต้องไม่ลืมว่าต้อง ควบคุมจิตเจตนาของตนได้ด้วย โดยตั้งมั่นแน่วแน่อยู่ในธรรม เช่น เมตตา สติ ปัญญา สังจาธิฐาน เป็นต้น อันเป็นส่วนจิตและศีล อันหมายถึง ตั้งเจตนาเว้นการที่ควรเว้น ทำการที่ควรทำ ในขอบเขตอันควร

ที่ว่าคนมีอำนาจเหนือกรรมปัจจุบัน ด้วยการควบคุมจิตเจตนาให้ เว้นหรือทำกรรมอะไรก็ได้ นั้น ถ้าพูดเพียงเท่านั้นก็ดูไม่มีปัญหา แต่ถ้าพูดถึง กรรมอดีตที่จะส่งผลให้ในปัจจุบัน ก็เกิดปัญหาขึ้นอีกสำหรับผู้ที่เชื่ออดีตชาติ ว่า กรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติจะส่งผลให้ในชาตินี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น จึง กลัวอำนาจของกรรมอดีต เหมือนอย่างกลัวอำนาจมืดที่จะมาทำร้ายเอาแน่ ในเรื่องนี้พระพุทธศาสนาแสดงไว้อย่างไร สมควรจะพิจารณา

ประการแรก พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลเป็นทายาทรับผลกรรม ที่ตนได้ทำไว้แล้ว ขอนี้เป็นกฎธรรมชาติมาตिका คือ แม่บท ไม่มีผิด เหมือนอย่างทีคำโบราณว่า กำปั้นทุบดิน แต่ยังมีกฎประกอบอีกหลายข้อ เหมือนอย่างดินที่ทุบนั้นยังมีปัญหาต่อไปอีกหลายข้อว่าดินที่ตรงไหนเป็นต้น เมื่อกล่าวว่าดินแล้วก็คลุ้มไปทั้งโลก คำว่ากรรมก็ฉนั้นนั้น คลุ้มไปทั้งหมด เพราะคนทุกคนทำกรรมต่าง ๆ ชับซ้อนกันมากมายเหลือเกิน กรรมอัน ไหนจะให้ผลเมื่อไร จึงมีกฎแบ่งกรรมออกไปอีก สรุปลงว่า กรรมหนักหรือ

กรรมที่ทำบ่อย ๆ ให้ผลก่อนกรรมที่เบากว่า หรือที่ทำไม่บ่อยนัก คนเรานั้นทำมาทั้งกรรมดีทั้งกรรมชั่ว จึงมีสุขบ้างทุกข์บ้างสลับกันไป ผู้ที่มีสุขมาก ก็เพราะกรรมหนักหรือกรรมที่ทำบ่อย ๆ ฝ่ายดีกำลังให้ผล ผู้ที่มีทุกข์มากก็ตรงกันข้าม และในปัจจุบันนี้ใครก็ตามมีความไม่ประมาทประกอบกรรมที่ดีย่างหนักหรือบ่อย ๆ กรรมดังกล่าวนี้จะสนองผลให้ก่อนกรรมชั่วในอดีตหากได้ทำไว้ ถ้าเบากว่าก็ไม่มีโอกาสให้ผล ฉะนั้น ผู้ที่ทำกรรมดีมากอยู่เสมอ ๆ จึงไม่ต้องกลัวกรรมชั่วในอดีตหากจะมี กุศลของตัวจะช่วยให้ความสุขความเจริญสืบต่อไป และถ้าแผ่เมตตาจิตอยู่เนื่อง ๆ ก็จะช่วยคุ้มเวรอดีตได้อีกด้วย ระวังได้ตลอดถึงปัจจุบัน ทั้งเมื่อได้ดำเนินในมรรคมืองค์ ๘ ของพระพุทธเจ้าเพื่อความสิ้นทุกข์ ก็จะดำเนินเข้าสู่ทางที่พ้นจากกรรมเวรทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า *ต้นเหตุเป็นกรรม สมุทัยคือเหตุให้เกิดกรรม มรรคเป็นทางดับกรรม* ฉะนั้น จึงไม่ต้องกลัวอดีต แต่ให้ระวังปัจจุบันกรรม และระวังใจตั้งใจให้มั่นไว้ในธรรม ธรรมก็จะรักษาให้ความสวัสดีทุกกาลทุกสถาน

ชาติไทยเรานับถือพระพุทธศาสนามาช้านาน จนกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย คนต่างชาติผู้ไม่รู้จักเมืองไทยมักสงสัยว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับอิทธิพลในวงสังคม ในทางการเมือง การเศรษฐกิจ การศึกษาในประเทศไทยอย่างไร

อิทธิพลคืออำนาจหรือพละานุภาพที่จะให้สำเร็จผลขึ้นในทางที่ผู้มีอยู่ประสงค์ เป็นคำที่มักใช้ในทางการเมืองหรือในทางคติโลก คนโลกหรือคนต่างประเทศก็มักใช้คำนี้กับพระพุทธศาสนาด้วย

ก่อนอื่นควรทำความเข้าใจขั้นมูลฐานว่า บุคคลหรือสิ่งที่มีอิทธิพลยังให้เกิดความจำยอมด้วยความกลัว คนทั้งหลายมีความเกรงกลัวจึงต้องสยบยอมตามคำสั่งหรือความประสงค์ เมื่อสิ้นอิทธิพลหรือสิ้นความกลัวก็เกิดความไม่ยอมขึ้นทันที ศาสนาที่สอนให้กลัวเรียกว่ามีอิทธิพลต่อคนที่กลัวได้

พระพุทธศาสนามีได้สอนมาให้กลัว กลับสอนให้ละความกลัว เว้นไว้แต่ความกลัวผิด (โศดตปปะ) ซึ่งมีอธิบายเป็นอีกอย่างหนึ่ง คนที่นับถือจึงนับถือด้วยศรัทธาและปัญญา มิใช่ด้วยความกลัวว่าหากไม่นับถือไม่ทำตามจะถูกสาปแช่ง เชื่อว่าคนไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนาย่อมมีความรู้สึกในพระพุทธศาสนาเหมือนอย่างเป็นบิดามารดาครูอาจารย์ผู้เปี่ยมด้วยเมตตากรุณา ประกอบด้วยความสงบเยือกเย็น หรือจะกล่าวให้ทั่วไปก็เหมือนอย่างทุก ๆ คนที่เป็นมิตร มีเมตตากรุณา บุคคลเหล่านี้ไม่เรียกว่าผู้มีอิทธิพล เรียกว่ามีคุณธรรมจะเหมาะกว่า ยังให้เกิดความเคารพนับถือยิ่งกว่าที่จะให้เกิดความกลัว

ฉะนั้น จะกล่าวว่าพระพุทธศาสนาไม่มีอิทธิพลอยู่ในวงการดังกล่าวทั้งหมดก็ได้ ดังจะเห็นว่าในวงการสังคม การเมือง การเศรษฐกิจ การศึกษาเหล่านี้ วงการศาสนาจะเป็นวัดกิติ พระสงฆ์กิติ ไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวให้ต้องจัดอย่างนั้นอย่างนี้ในทางที่เรียกว่าใช้อิทธิพล คนไทยจะไม่นับถือผู้ที่ดำรงภาวะฐานะทางศาสนาที่ออกไปแสดงตัวยุ่ง ๆ อยู่กับส่วนเหล่านั้น แต่อีกด้านหนึ่ง ธรรมในพระพุทธศาสนาได้ฝังรากลงในจิตใจ จนกลายเป็นนิสัยสันดานของคนไทยอยู่ไม่น้อย เช่น ความนับถือผูกพันกันในระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา ครูอาจารย์กับศิษย์ เป็นต้น ตามหลักทศ ๖ ของพระพุทธเจ้า ทำให้เกิดหลักของสังคมที่ตั้งอยู่บนรากฐานของความกตัญญูตเวทีและเมตตากรุณา เป็นต้น การปกครองโดยธรรมตามหลักทศพิธราชธรรมเป็นต้น เป็นหัวใจของการปกครอง รัฐธรรมนูญเองก็มีธรรมทั้งในชื่อหรือถ้อยคำ ทั้งในความ การเศรษฐกิจย่อมเจริญขึ้นตามหลักประโยชน์ปัจจุบัน แต่จะไม่เป็นนายที่จะทำให้เป็นทาสของวัตถุ พระพุทธศาสนาเป็นผู้รักษาคุ้มครองให้เต็มที่ การศึกษานั้นก็ได้มีพระพุทธศาสนาประกอบอยู่ตามส่วน แต่ข้อสำคัญอยู่ที่การใช้ความรู้ที่ได้ศึกษามา ธรรมย่อมเข้ามีส่วนมากในขั้นนี้

การนับถือพระพุทธศาสนา

ปัญหาที่อาจจะมีผู้ถามต่อไปก็คือว่า *อย่างไรจึงชื่อว่านับถือพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ?*

ก่อนอื่นจะขอจำกัดความคำว่า “การนับถือพระพุทธศาสนา” ก่อน การนับถือพระพุทธศาสนา กล่าวกว้าง ๆ ก็ได้แก่ การยอมรับนับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระศาสดาของตน และยอมรับปฏิบัติธรรมที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า การนับถือพระพุทธศาสนาดังกล่าวมานี้ ก็ย่อมเนื่องไปถึงการเคารพนับถือบูชาทะนุบำรุงวัตถุที่เนื่องกับพระพุทธศาสนา เช่น ปุชนิยสถาน วัดวาอาราม ตลอดถึงการทะนุบำรุงผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาให้เป็นผู้สามารถปฏิบัติศาสนธรรมได้สะดวกไม่ขัดข้อง นี่เป็นคำกำหนดความหรือจำกัดความคำว่า “การนับถือพระพุทธศาสนา” โดยย่อ

ที่จริงตามที่กล่าวมานี้ ถ้าจะเพ่งดูว่าเราใช้คำว่า “การนับถือพระพุทธศาสนา” นั้นเป็นการเหมาะแล้วหรือยัง ก็จะรู้สึกว่ายังไม่เหมาะนัก แต่ว่าอาศัยที่คำนี้เป็นคำที่ใช้กันดาษดื่นเป็นที่เข้าใจกัน ฉะนั้น ก็ไม่ควรจะต้องเปลี่ยนแปลงเป็นคำอื่น ใช้คำนี้และให้ความหมายให้ถูกต้องกับความประสงค์ดีกว่า

การนับถือพระพุทธศาสนาตามที่กำหนดความหมายมานั้น จะเข้าใจแจ่มแจ้งได้ด้วยการที่พิจารณาประวัติของผู้นับถือพระพุทธศาสนา แต่เดิมว่าได้เป็นมาอย่างไร เพราะว่าผู้นับถือพระพุทธศาสนานี้เองมีส่วน

ทำให้พระพุทธศาสนาปรากฏขึ้น ตั้งอยู่ได้ เป็นไปได้ในโลก แต่ก็ต้องอาศัยพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรม แล้วทรงแสดงธรรมสั่งสอน เพราะพระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ถ้าไม่ทรงแสดงธรรม ทรงอยู่เฉย ๆ ก็คงเป็นพระปัจเจกพุทธะ คือ พระผู้รู้เฉพาะพระองค์เท่านั้น แต่ว่าเพราะทรงแสดงธรรมสั่งสอนและมีผู้ฟังคำสั่งสอนของพระองค์ และรู้ถึงธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนได้ ฉะนั้น จึง “ปรากฏพระพุทธศาสนาขึ้นในโลก ตั้งแต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมครั้งแรก และตั้งแต่เมื่อมีผู้ฟังที่รู้ถึงธรรมคนแรก”

เมื่อกล่าวมาเช่นนี้แล้ว ก็น่าจะระลึกถึงเรื่องพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาแก่พระเบญจวัคคีย์ พระโกณฑัญญะได้รู้ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงก่อน พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงเปล่งอุทานว่า “โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โทณทัตถุญะได้รู้แล้วหนอ” พระโกณฑัญญะซึ่งเป็นผู้รู้ธรรมนี้เอง เป็นพุทธศาสนิกคนแรก ด้วยการที่รู้ธรรมของพระพุทธเจ้า และต่อมาพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมสอนพระเบญจวัคคีย์รูปอื่นจนได้รู้ธรรมตาม ๆ กันขึ้นไป และทรงแสดงธรรมแก่ผู้อื่นอีก ผู้ที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ารู้ธรรมที่ทรงสั่งสอน และมีศรัทธาเลื่อมใส ก็แสดงตนขอบรรพชาอุปสมบทถือเพศเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาขึ้น ที่มีศรัทธาปาสาทาหะ คือมีความเชื่อ ความเลื่อมใสต่ำกว่านั้น ก็แสดงตนถึงพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์ว่า เป็นสละคือที่พึ่งของตน และขอให้พระพุทธเจ้าจำตนไว้ว่าเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกา ที่แปลกันว่า ผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย

เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว การนับถือพระพุทธศาสนาในตอนต้น เมื่อกล่าวถึงทางจิต ก็คือการรู้ธรรมของพระพุทธเจ้า ที่ยังไม่สามารถจะรู้ธรรมได้ ก็มีศรัทธามีปาสาทาหะในพระพุทธศาสนา นี่เป็นส่วนภายใน ส่วนทางกายก็คือ การประกาศตนเป็นภิกษุด้วยการขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ต่อมาก็มีภิกษุณีและสามเณร สามเณรีขึ้น

ตามเรื่อง หรือที่ไม่ถึงอย่างนั้น ก็ประกาศตนถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ และแสดงตนเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกา นี่เป็นการ นับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่ต้นเดิม

ฟังเข้าใจว่า ผู้นับถือพระพุทธศาสนาคือผู้รู้ถึงธรรมที่พระพุทธเจ้า ทรงแสดงนี้เอง คือ พระสงฆ์ ที่เรียกกันเต็มที่ว่า "สาวกสงฆ์" คือ หมู่ของผู้ฟังของพระผู้มีพระภาค เพราะฉะนั้น ที่ชื่อว่าผู้นับถือพระพุทธศาสนา โดยตรงก็คือว่าผู้เป็นพระสงฆ์นั่นเอง หรือว่าถ้าไม่ถึงอย่างนั้น ก็เป็นผู้ที่ นับเนื่องอยู่ในพระสงฆ์ ผู้นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อกล่าวโดยหลักธรรม ที่แท้จริงแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นผู้นับเนื่องอยู่ในพระสังฆรัตนะผู้หนึ่ง ๆ ด้วยกัน ทั้งนั้น ทั้งกฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิต

แต่ว่าต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายออกไป การนับถือพระพุทธศาสนาได้แปรไปจากเดิม กล่าวคือ ได้กลายเป็นการนับถือประจำตระกูล ประจำหมู่ ประจำชาติ จนถึงกับเมื่อเกิดมาในชาติ ในหมู่ หรือในตระกูลที่นับถือก็นับถือด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมักจะถูกเกณฑ์ให้ นับถือตั้งแต่เกิด ทั้งที่ยังไม่รู้ว่าพระพุทธศาสนาคืออะไร เมื่อโตขึ้นก็ สำคัญตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาทีเดียว บางทีทั้งที่ไม่รู้ว่า พระพุทธศาสนาคืออะไร พระพุทธเจ้าคือใคร พระธรรมคือใคร พระสงฆ์ คือใคร บางทีก็ไม่ได้ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ข้าประพฤติบาป อธรรมก็มี แต่ก็สำคัญตนว่านับถือพระพุทธศาสนา นี่เป็นการนับถือที่ได้ แปรมา เพราะเหตุนี้ ถ้าจะถามผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างนี้ ถามผู้ที่ ตั้งอยู่ในศีลในธรรม ก็จะทำข้าพเจ้านับถือพระพุทธศาสนา ถามผู้ที่เป็น ผู้ร้ายฆ่าคนหรือเป็นโจรปล้นทรัพย์ชาวบ้าน เขาก็จะทำข้าพเจ้านับถือ พระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เป็นอันว่านับถือพระพุทธรศาสนาด้วยกันทั้งนั้น ทั้งคนที่ดี ทั้งคนที่ไม่ดี ทั้งคนที่น่าสนใจปฏิบัติ ธรรมในพระพุทธศาสนา ทั้งคนที่ไม่สนใจปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

เพราะฉะนั้น ถ้าเราไม่หยิบยกการนับถือพระพุทธศาสนาของเราขึ้นมาพิจารณาว่า บัดนี้เรานับถือพระพุทธศาสนากันอย่างไร? และนับถือกันไปอย่างไรที่ฆ่าเขาก็นับถือ ลักทรัพย์เขาก็นับถือ ต้มเหล้าเมายาเอาเรื่องเอาราวอะไรไม่ได้ก็นับถือ ก็จะไปกันใหญ่ ฉะนั้น จึงควรหยิบยกขึ้นมาดูให้รู้ว่า เราควรจะนับถืออย่างไร ควรจะแก้ไขอย่างไร

จริงอยู่ แม้การนับถือพระพุทธศาสนาที่แปรมาดังกล่าวนี จะไม่สำเร็จประโยชน์เหมือนอย่างตอนต้นก็จริง แต่ก็ยังดี เพราะถึงอย่างไรก็ชื่อว่านับถือในทางวัตถุ ถึงแม้จะไม่นับถือในทางที่เข้าถึงธรรม กล่าวคือ ก็ยังมีความเคารพบูชาสถานและวัตถุที่ควรเคารพในพระพุทธศาสนาอยู่ ข้อนี้เปรียบเทียบเหมือนอย่างว่า ได้ผลไม้ที่มีรสไว้ เช่น เป็นอ้อยหรือมังคุด แม้จะยังไม่บริโภคผลไม้เหล่านั้น ก็ชื่อว่าได้ผลไม้ที่มีรสหวานไว้แล้ว บริโภคเมื่อไรก็จะได้รับเมื่อนั้น ข้อนี้ก็เช่นเดียวกัน แม้การนับถือของเราจะเป็นอย่างไรก็ตาม ก็ชื่อว่าได้นับถือในวัตถุที่ถูกต้องอยู่แล้ว เมื่อได้พิจารณาถึงวัตถุประสงค์และพยายามที่จะศึกษาให้รู้จักพระพุทธศาสนาและปฏิบัติพระพุทธศาสนา ก็ย่อมสามารถจะได้รับประโยชน์แห่งการนับถือนั้นได้อย่างน้อยก็ย่อมจะทำให้มีความประพฤติปฏิบัติดีขึ้น

เรื่องที่ต้องเข้าใจก่อน

แต่ฟังเข้าใจว่า การนับถือพระพุทธศาสนานั้นจำเป็นจะต้องมีการรับปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าตามสามารถอย่างน้อยก็ต้องมีศีล ๕ จะสามารถทำตัวของเราให้เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง ต้องอาศัยหลักที่จะนำมากล่าวในที่นี้ ๓ ประการ คือ

๑. การฟังหรือการเรียนให้รู้จักพระพุทธศาสนา
๒. การปฏิบัติพระพุทธศาสนา
๓. ความรู้ความเห็นธรรม

ในข้อแรกนั้น คือ การฟังหรือการเรียนให้รู้จักพระพุทธศาสนา ข้อนี้เป็นข้อสำคัญในเบื้องต้นเป็นอันมาก แม้พระสงฆ์เองท่านก็แสดงว่า ภาวโต ฮาวสจฺจิม หมายความว่า ผู้ฟังของพระผู้มีพระภาค แปลว่า ท่านต้องเป็นผู้สดับฟังจึงจะรู้ได้ เพราะฉะนั้น ในการที่จะทำตนให้เข้าถึงศาสนาในเบื้องต้น จึงจำเป็นที่จะต้องสดับฟังหรือต้องเรียนให้รู้จักพระพุทธศาสนา ว่าพระพุทธศาสนาสอนอย่างไร แม้โดยย่อพอเป็นทางปฏิบัติของตน

พระพุทธศาสนานั้น เมื่อกล่าวโดยย่อแล้ว ย่อมสอนให้ละความชั่ว ให้ประพฤติความดี และให้ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผุดผ่องตามหลักที่ทรงแสดงไว้ในโอวาทปาติโมกข์ และยังมีหลักที่เราผู้นับถือพระพุทธศาสนา ควรที่จะฟังจะศึกษาให้รู้ไว้อีก คือหลักในเรื่องกรรม หลักในเรื่องอริยสัจเหล่านี้เป็นข้อใหญ่ใจความซึ่งเป็นองค์ประกอบแห่งพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาตามที่กล่าวมานี้ ก็จำต้องอาศัยภาษาคือคำพูด
จะเป็นภาษาบาลีก็ตาม จะแปลมาเป็นภาษาไทยก็ตาม และเราฟัง ก็ฟัง
ภาษา ภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง เรียกตรง ๆ เป็นกลาง ๆ ว่า
“ภาษาธรรม” เป็นข้อที่เราควรจะต้องทำความเข้าใจ

ภาษาธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น ท่านกล่าวว่าปริบูรณ์
บริสุทธิ์ด้วยพยัญชนะคือถ้อยคำ ด้วยอรรถคือเนื้อความ ไม่จำจะต้องตัด
ต้องเพิ่มเติมชำระแก้ไขทั้งอรรถทั้งพยัญชนะตรงกันสมกัน ถ้อยคำที่ทรง
แสดงอย่างไร เนื้อความก็ต้องอย่างนั้น ไม่มีสับสน ไม่เหมือนอย่างคำพูดที่
พูดกันเป็นคำปากตลาด ยกตัวอย่างเช่น พูดกันว่า “ทานข้าว” ถ้อยคำ
ใช้ว่า “ทานข้าว” แต่หมายความว่า “กินข้าว” ทีนี้ถ้าจะแปลถ้อยคำออก
ไปว่า “ทาน” แปลว่า “ให้” เพราะฉะนั้น “ทานข้าว” ก็ต้องแปลว่า
“ให้ข้าว” ไม่ใช่แปลว่า “กินข้าว” พูดว่า “ให้ข้าว” แต่หมายความว่า
“กินข้าว” ภาษาที่พูดกันเป็นรูปนี้เป็นส่วนมาก แต่ภาษาธรรมของ
พระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นอย่างนั้น เมื่อท่านพูดว่า “ให้ข้าว” ก็ต้องเป็น
“ให้ข้าว” เมื่อท่านพูดว่า “กินข้าว” ก็ต้องเป็น “กินข้าว” ยังมีอีกหลาย
คำที่เก็บจากภาษาธรรมไปพูดแต่ก็พูดกันผิด ๆ เช่น ถ้าโกธรพูดว่า
“โมโห” ความจริง โมโห แปลว่า “หลง” ไม่ใช่โกธร ถ้าริษยาพูดว่า
“อิจฉา” แปลว่า ความปรารถนา หรือความอยาก แต่ไปหมายความว่า
“ริษยา” ทีนี้ถ้อยคำจึงเป็นอย่างหนึ่ง อรรถเป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่ภาษา
ธรรมของพระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นอย่างนั้น ถ้อยคำก็ต้องอย่างเดียวกับอรรถ
คือเนื้อความที่ทรงมุ่ง เพราะฉะนั้นแม้พระพุทธศาสนาจะได้ล่วงมาเป็น
เวลาหลายพันปีแล้ว เราจึงสามารถอาศัยพยัญชนะคือถ้อยคำที่ทรงแสดง
นั้นสืบหาความหมายของธรรมได้ เพราะภาษากับความหมายไม่สับสนปร
กัน ไม่เหมือนกับภาษาที่พูดกันอยู่เป็นพื้น

อนึ่ง จำต้องอาศัยให้รู้จักนิทานของธรรมที่ทรงแสดง นิทานนั้น
เรามักเข้าใจกันว่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เล่าอ้างกันมาปรัมปราอะไรต่าง ๆ

แต่ว่าในที่นี้หมายความว่าเรื่องที่เป็นมูลเค้าให้ทรงแสดง พระพุทธเจ้า
จะทรงแสดงธรรมก็ต้องมีนิทานคือเรื่องที่เป็นมูลเค้าให้ทรงแสดง ไม่ใช่
ทรงแสดงเปล่า ๆ เฉย ๆ ยกตัวอย่างดังจะทรงแสดงคาถาหนึ่งก็จะทรง
พิจารณาดูเรื่องที่เป็นมูลเค้าว่าเป็นอย่างไร ควรจะแสดงธรรมอย่างไร
เช่นที่ท่านเล่าว่า

พระจักขุบาลเถระได้ประพฤติกความเพียรอย่างหนัก จนถึงกับ
จักขุบอดทั้งสองข้างจึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เมื่อได้สำเร็จแล้วท่านได้
เดินจงกรมในคืนวันที่มีฝนตก ได้เหยียบตัวแมลงเม่าตายไปเป็นอันมาก
เพราะท่านจักขุบอดมองไม่เห็น ฝ่ายพวกภิกษุเห็นเข้าเช่นนั้นไม่ทราบว่
ท่านเป็นพระอรหันต์ ก็กล่าวหาว่า ในเวลาที่ตายังดีไม่ทำความเพียร พอ
ตาเสียแล้วมาปรารภความเพียร มาสัตว์ให้ตายไปเป็นอันมาก พระพุทธเจ้า
ก็ทรงพยากรณ์ว่า ท่านเป็นพระอรหันต์ไม่มีเจตนาที่จะฆ่าสัตว์ จึงได้ตรัส
พระคาถาหนึ่งสอนภิกษุทั้งหลายว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจ
ประเสริฐสำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจถูกโทษประทุษร้ายแล้ว จะพูดก็ตาม
จะทำก็ตาม ความทุกข์ย่อมติดตามผู้นั้น เพราะทุจริตนั้นเหมือนอย่าง
ล้อเกวียนที่ติดตามรอยเท้าของโคที่ลากเกวียนไปฉะนั้น”

นี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงคาถานี้ก็เพราะมีนิทานคือมีเรื่องที่เป็นเหตุ
แล้วก็ทรงแสดงธรรมให้เหมาะกับนิทานคือเรื่องที่เป็นเหตุ นั้น ๆ และใน
ธรรมที่ทรงแสดงนั่นเอง ก็มีเหตุมีผลอยู่ในตัวว่าจะอะไรเป็นเหตุอะไรเป็นผล
ซึ่งส่องถึงกัน เพราะฉะนั้น การที่เรียนรู้นิทานคือมูลเค้าที่พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงธรรมจึงเป็นข้อที่สำคัญมาก ที่จะทำให้สามารถปฏิบัติพระพุท
ศาสนาได้โดยถูกต้องและได้รับผล

การที่มีผู้ป่นว่านับถือพระพุทธศาสนาแต่ไม่ได้รับผลตามที่ต้องการ
เช่น รักษาศีลหรือให้ทานก็ยิ่งจะจน ยิ่งจะลำบาก ไม่เหมือนกับผู้ที่ประพฤ
ติในทางที่แสวงหาทรัพย์ทั้งโดยตรงทั้งโดยอ้อม เขาไม่มีศีลเขาไม่มีธรรมอะไร

แต่เขาก็ยังมีคริสต ออะไรเหล่านี้เป็นต้น หรือพระพุทธศาสนาเป็นเหตุให้
เกิดความเสื่อมโทรมอย่างนั้นอย่างนี้ นี่ก็เพราะไม่ได้ศึกษาให้รู้ทันาน คือ
มูลค่าที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมนั้น ๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมไว้
แม้โดยตรงจะทรงมุ่งวิมุตติ คือความหลุดพ้นหรือความสละโลก แต่ว่าถ้าผู้
ที่ยังไม่สามารถจะสละเช่นนั้นได้ ก็ทรงแสดงให้ประกอบด้วยธรรมที่จะนำ
ไปให้สำเร็จประโยชน์ปัจจุบันบ้าง ให้สำเร็จประโยชน์ภายหน้าบ้างเป็น
ชั้น ๆ ขึ้นไป และธรรมบางประการก็ทรงแสดงแก่ภิกษุซึ่งได้สละความ
กังวลในฆราวาสวิสัยแล้ว บางประการก็ทรงแสดงแก่ฆราวาส เพราะ
ฉะนั้น จะปฏิบัติธรรมก็ต้องรู้ทันาน คือมูลค่าที่ให้ทรงแสดงนั้นว่า ทรงมุ่ง
แสดงแก่คนชั้นไหน ทรงปรารภเหตุอย่างไร จึงจะสามารถเลือกปฏิบัติ
ธรรมนั้นให้ได้รับผลดีได้

ลองสมมติดูว่า ถ้าจะทรงแสดงธรรมแก่เรา จะทรงแสดงธรรม
อะไร ที่นี้สมมติว่าเรากำลังอยู่ในวัยที่จะเล่าเรียนศึกษา กำลังอยู่ในวัยที่จะ
ต้องการประกอบกิจการงาน มุ่งความก้าวหน้าในการอาชีพ มุ่งเกียรติ มุ่ง
ชื่อเสียง มุ่งยศ สมมติอย่างนั้น นี้ตัวเราเองเป็นนิทาน คราวนี้จะทรงแสดง
ธรรมอะไรสอน ถ้าเป็นเช่นนั้นก็จะทรงแสดงให้ประกอบด้วยประโยชน์ปัจจุบัน
คือให้ถึงพร้อมด้วยความหมั่นแสวงหาทรัพย์เป็นต้น และจะต้องทรงสอนให้
ถึงพร้อมด้วยประโยชน์ภายหน้าที่จะทำให้มีความสุขสืบไป ตลอดถึงภายหน้า
ไม่ใช่ในปัจจุบันเท่านั้น และให้เผื่อแผ่ความสุขนั้นแก่ผู้อื่นต่อไปอีกด้วย
กล่าวคือ ให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ให้ถึงพร้อมด้วย
ศีลคือความประพฤติดี ดังนี้เป็นต้น

ที่นี้สมมติว่าเรากำลังประสบความทุกข์ เช่นว่าต้องเสียทรัพย์หรือ
เสียบุคคลที่เป็นที่รักไป จะทรงสอนอย่างไรเมื่อเหตุเป็นเช่นนี้ ก็จะต้อง
สอนให้ปรารภถึงคติธรรมว่าเราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจ
ทั้งสิ้น และใช้การอธิบายเพื่อโอนมน้าวไปให้เห็นคติธรรมดา

เพราะฉะนั้น ถ้าถือเอาตัวเราเองเป็นนิทาน ก็ว่าถือเอาเรื่องที่เร
เป็น ๆ อยู่ประสบอยู่เป็นมูลเค้า และคิดว่าถ้าพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนเรา
จะทรงสอนอย่างไรแล้ว เลือกเอาคำสอนมาปฏิบัติให้เหมาะแก่นิทาน คือ
ว่าเรื่องของเราแต่ละคนแล้วเราจะได้รับประโยชน์จากธรรมของพระพุทธเจ้า
ไม่มีการเสียประโยชน์เลย การที่เราไม่ได้รับประโยชน์นั้น เพราะเราไป
เอาธรรมที่ทรงแสดงเพราะเรื่องของคนอื่น ซึ่งไม่เหมาะกับเรื่องของเรา
ปฏิบัติ นี่เป็นเพราะเหตุนี้

ในการปฏิบัติวิปัสสนาธุระ ก็ต้องให้เหมาะแก่นิทานของแต่ละคน
เช่นเดียวกัน ดังจะเล่าเรื่องพระจุลบันดกแทรกลงไว้อีกเรื่องหนึ่ง

พระมหาบันดกเถระผู้ให้พระจุลบันดกเรียนคาถาบทหนึ่งถึง ๔
เดือน ก็ไม่อาจเรียนได้เพราะที่บ้นัก จึงขับไล่ให้ไปเสีย พระจุลบันดกคิดจะ
สึกเดินออกไปในเวลาเช้าตรู่ พระศาสดาทรงพบเข้าตรัสถาม ก็กราบทูล
ให้ทรงทราบ พระศาสดาตรัสปล่อยโยน ทรงลูบศีรษะด้วยฝ่าพระหัตถ์
ทรงนำไปพระคันธกุฎีที่ประทับ ทรงสั่งให้นั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก
ประทานผ้าสะอาดให้ลูบ พลางบริกรรมว่า **โรหธณฺ์ โรหธณฺ์** "เท้าไคล
เท้าไคล" พระจุลบันดกมองดวงอาทิตย์ลูบผ้าบ่อย ๆ ผ้าก็เปื้อนหมอง
ก็คิดว่าผ้านี้สะอาดเหลือเกิน แต่อาศัยอัธยาพินิจจึงสกปรกอย่างนี้ จิตก็
ดำเนินสู่กระแสวิปัสสนา กำหนดความสิ้นความเสื่อมว่า สังขารทั้งหลาย
ไม่เที่ยงเป็นต้น บรรลุพระอรหันต์แล้ว ความสำเร็จผลดีดังนี้ เพราะ
พระศาสดาทรงทราบนิทานของท่านแล้วทรงสอนให้เหมาะ

เพราะฉะนั้น จึงควรศึกษาให้รู้นิทาน คือเหตุที่เป็นมูลเค้าที่
พระพุทธเจ้าทรงแสดง ไน้มน้าวนำมาปฏิบัติให้เหมาะกับนิทานคือเรื่อง
ของเรา เราจะได้รับประโยชน์ไม่มีการเสื่อมประโยชน์จากพระพุทธศาสนา
เลย การที่น้อมเอาธรรมมาปฏิบัติให้เหมาะเช่นนี้แหละชื่อว่าเป็นการปฏิบัติ
ธรรมสมควรแก่ธรรม นี่เป็นข้อที่ควรจะต้องฟังจะศึกษาให้รู้ข้อแรก

ข้อที่ ๒ คือ การปฏิบัติ เมื่อเรียนธรรมของพระพุทธเจ้าพร้อมทั้ง
นิทาน และวิธีปฏิบัติให้สมควรแก่ธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว การปฏิบัตินั้น
คือการทำน้อมนำเอาธรรมมาปฏิบัติให้เป็นผู้มีความประพฤติดี คือมีศีล
เป็นผู้มีจิตใจดี เป็นผู้มีความเห็นชอบ มีความเห็นตรงอันเป็นตัวปัญญาทาง
พระพุทธศาสนา

การปฏิบัตินี้จำต้องอาศัยศรัทธา ศรัทธานี้แหละเป็นเหตุชักนำให้
ปฏิบัติ ถ้าขาดศรัทธาเสียแล้ว ก็ไม่สามารถจะปฏิบัติธรรมได้ ศรัทธา
แปลกันว่าเชื่อ การปฏิบัติบางทีกล่าวว่า ถือ ที่มาจากคำว่า สมาทาน
ศรัทธา กับ สมาทาน แปลรวมกันว่า เชื่อถือ ถือปฏิบัติ เชื่อกับถือปฏิบัติ
นี้จะต้องคู่กัน การปฏิบัตินี้เองเป็นเครื่องส่งถึงความเชื่อในพระพุทธ
ศาสนาว่ามียู้อย่างไร อย่างที่พูดถึงคนที่เข้าวัดถือศีลฟังธรรมหรือให้
ทานว่าคนมีศรัทธา นี้ก็ยกเอาการปฏิบัติขึ้นมาว่า แม้ในพระบาลีก็มี
แสดงไว้ คือ ในติกนิบาต พระพุทธเจ้าทรงแสดงองค์ของผู้มีศรัทธาไว้ ๓
ประการ คือ ประสงค์จะเห็นผู้มีศีล ๑ ปวารณาจะฟังธรรม ๑ สละความ
ตระหนี่บริจจาคทาน ๑ เมื่อประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้ จึงเรียกว่า
ผู้มีศรัทธา นี้ก็เอากการปฏิบัติเข้ามาเป็นเครื่องวัดว่ามีศรัทธาหรือไม่
เพราะฉะนั้น ศรัทธาจึงเป็นประการสำคัญมาก เราจะต้องพยายามทำ
ศรัทธาของเราให้เชื่อดูก ไม่ใช่เป็นการเชื่อเฉยๆหรือเป็นความเชื่อที่คลอน
แคลน ไม่ตั้งมั่น

ศรัทธาคือความเชื่อที่เฉยๆนี้ เนื่องมาจากการที่ไม่ได้สดับฟังให้
รู้จักพระพุทธศาสนา หรือว่าเกิดจากการที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยถือ
ตาม ๆ กันมา ซึ่งหนักไปทางวัตถุไม่ใช่หนักไปในทางที่มุ่งเข้าถึงตัวธรรม
ซึ่งเป็นหลักของพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง ดังจะเห็นได้ว่าเราสร้าง
พระพุทธรูปเพื่อเป็นเครื่องสักการะบูชา เป็นวัตถุที่จงใจให้ระลึกถึงพระ
พุทธเจ้า เพื่อเกิดความศรัทธาในพระองค์ เพื่อนำเอาธรรมของพระองค์

มาปฏิบัติ แต่ว่าต่อมาก็เชื่อเฉไฉไปจนกลายเป็นเครื่องรางซึ่งห่างไปจาก
หลักเดิม คนดีก็มีเครื่องราง คนร้ายก็มีเครื่องราง แล้วก็ต่างมุ่งให้เครื่อง
รางนี้คุ้มครองป้องกันตน ทั้งในทางทำดี ทั้งในทางทำร้าย เป็นผู้ร้ายจะ
ฆ่าเขาหรือจะปล้นเขาก็มีเครื่องรางคุ้มมิให้เป็นอันตรายในการที่จะทำการ
ร้าย ตลอดถึงตำรวจก็มีเครื่องรางป้องกันมิให้เป็นอันตรายในการที่จะ
จับคนร้าย นี่เป็นความเชื่อที่ได้ห่างไกลออกมา แต่ว่าก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นสิ่งที่มี
โทษทั้งนั้น ถ้านับถือให้ถูกต้องคือให้เป็นที่พึ่งของจิตใจสำหรับในการที่จะ
กระทำความดีแล้ว ก็ย่อมสามารถที่จะอำนวยความสะดวกให้ได้ตามสมควร
แต่ก็ต้องปรับเข้ามาหาหลักว่าถูกต้องอย่างไร ควรอย่างไร ด้วยการที่มาสดับ
ฟังให้รู้จักพระพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร จนถึงสามารถรู้และปฏิบัติธรรม
ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ศรัทธาก็จะตรง ความปฏิบัติ
ก็จะตรงตามไปด้วย

เมื่อทำศรัทธาให้ตรงแล้ว ก็จะต้องทำศรัทธาให้ตั้งมั่นด้วย ดังจะ
เห็นได้ว่าในบางคราวคิดว่ามีศรัทธาตั้งมั่น รับผิดชอบตั้งแต่ข้อเว้นจากการ
ปาณาติบาตไปจนถึงข้อเว้นจากการดื่มน้ำเมา แต่ครั้นไปพบสัตว์ที่จะพึง
ฆ่า ไปพบทรัพย์ที่จะพึงลัก บางทีถ้าน้อย ๆ ก็ไม่ลัก แต่ถ้าบางทีไปพบ
มาก ๆ หรือบางทีไปพบเพื่อนฝูงที่เป็นนักดื่มสุรา ศรัทธาหายไปเสียแล้ว
ก็กลับประพฤตินทางฆ่าสัตว์บ้าง ลักทรัพย์บ้าง ประพฤติผิดในทางกาม
บ้าง พุดเท็จบ้าง ดื่มสุราเมรัยบ้าง นี่ศรัทธาไม่ตั้งมั่น ฉะนั้น **ต้องทำ
ศรัทธาให้ตั้งมั่น การปฏิบัติจึงจะตั้งมั่นคง**

การที่จะทำศรัทธาให้มั่นคงนี้ ต้องอาศัยมีกำลังใจด้วยการฝึกหัด
ข่ม บ่ม อบรมใจให้เข้มแข็งที่จะประพฤติกความดี พยายามตั้งจิตไว้ในทางที่ดี
แข็งใจที่จะทำความดี ไม่อ่อนไปตามความชั่ว นี่แหละเป็นหลักของสมาธิ
คือตั้งใจมั่น หมายความว่า ตั้งใจมั่นไว้ในทางของความดี แข็งใจไว้ในทาง
ของความดี ไม่อ่อนไปตามความชั่ว

อีกประการหนึ่ง เกี่ยวกับความเห็น ก็เพราะเห็นว่าศีลคือความประพฤติดีเช่นนั้น ยังไม่สามารถที่จะอำนวยความสะดวกที่ประสงค์ให้ได้ จึงทิ้งศีลเสีย เพราะฉะนั้น คนเราจึงแบ่งออกเป็น ๒ พวก คือ พวกที่ไม่ถือศีล เพราะเห็นว่าการประพฤติทุจริตผิดศีลเป็นเหตุให้ได้ผลและได้อย่างเห็น ๆ อีกพวกหนึ่งคือ พวกถือศีล เพราะเห็นว่าถือศีลเป็นเหตุให้ได้ผลดี

คราวนี้มาพิจารณาดูว่า ถือศีลได้อะไร เสียอะไร ไม่ถือศีลได้อะไร เสียอะไร

การไม่ถือศีล เมื่อฆ่าสัตว์ก็สามารถที่จะได้เนื้อมาเป็นอาหารเป็นต้น หรือได้ฆ่าสมปรารถนา การลักทรัพย์ได้อะไร ก็ได้ทรัพย์ บางทีได้มาก ๆ จนร่ำรวย การประพฤตินอกในกาม การพูดเท็จ การดื่มสุราได้อะไร ก็ได้ตามที่กระทำนั้น แต่พวกที่ไม่ถือศีลซึ่งประพฤติดังที่ว่านั้น ก็ไม่ใช่ได้อย่างเดียวต้องเสียเหมือนกัน คือ เสียความไม่มีเวรไม่มีภัย คราวนี้เมื่อรักษาศีลเสียอะไร เมื่อเว้นจากการฆ่าสัตว์ก็ต้องเสียโอกาสที่จะได้ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ก็เสียโอกาสที่จะได้ทรัพย์ ไม่ประพฤตินอกในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มสุราและเมรัย ก็เสียโอกาสที่จะได้ประกอบกรรมนั้น ๆ แต่เมื่อรักษาศีล ก็ได้ความไม่มีเวรไม่มีภัย ได้ศีลานิสงส์ ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า ศีลให้ถึงสุคติ ศีลให้โภคสมบัติ ศีลให้ถึงความดับทุกข์ร้อน ปุณฺณสามัญญย่อมจะมีความเห็น ๒ อย่างนี้ปะปนกัน และประพฤติไปตามความเห็นจะประพฤติในศีลได้มั่นคง ก็ต้องเห็นคุณศีล เห็นโทษของความไม่รักษาศีล จะเห็นดังนี้ได้จริงต่อเมื่อทำความเข้าใจโดยตรงต่อคลองธรรม

ทำความเข้าใจโดยตรงต่อคลองธรรมนั้น จะทำได้อย่างไร ?

ที่แรกต้องพิจารณาส่วนที่ได้กับส่วนที่เสียทั้งสองนี้ เปรียบเทียบกันว่าอย่างไรหนืออย่างไรหนือเร็วกว่ากัน และลงความเห็นตัดสินว่าควรยึดถือเอาฝ่ายไหน แต่ต้องไม่ลงความเห็นตัดสินด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือในขณะที่กำลังโลภ โกรธ หลง เพราะในเวลาเช่นนั้น ความรู้จัก

ดีชั่วผิดถูกอันเป็นตัวปัญญาย่อมมีอยู่น้อยหรือหมดไป ไม่อาจลงความเห็น
ตัดสินอะไรให้ถูกธรรมโดยปราศจากอคติไร ๆ ได้ และอาจทำอะไรได้อย่าง
ผิด ๆ ฉะนั้น ต้องลงความเห็นในเวลาสงบโลก โกรธ หลง จึงจะถูกต้อง
ในข้อนี้มีหลักฐานยืนยัน คือ ย้อนพิจารณาดูตัวเราเอง สิ่งที่เคยเห็นว่าดี
หรือไม่ดีนั้น ในขณะที่จิตใจกำลังโลก โกรธ หลง อยู่เป็นอย่างหนึ่ง ในขณะที่
ที่จิตใจสงบบริสุทธิ์เป็นอีกอย่างหนึ่ง ฉะนั้น ต้องพิจารณาดูด้วยปัญญาที่
ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง จึงจะเห็นได้ว่า ผลที่ได้เพราะ
การประพฤติทุจริตผิดศีลนั้นเป็นผลได้ชั่วคราว ส่วนผลเสียหายมามากกว่า
เพราะก่อความมีเวรมีภัยเป็นต้นขึ้น ส่วนการรักษาศีล แม้จะเสียโอกาส
ที่จะได้ผลบางอย่าง แต่ก็ได้ผลที่ดีกว่า คือ ความสงบแรม สงบภัย ได้
ศีลานิสงส์ดังกล่าว

เห็นอย่างนี้แหละจึงเป็นความเห็นที่ตรงที่ถูกคลองธรรม ความรู้จัก
พิจารณาเทียบเคียงผิดชอบชั่วดีลงความเห็นตัดสินให้ถูก ให้ตรงคลองธรรม
นี้ เป็นตัวปัญญาที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์โลกพิเศษกว่าสัตว์ร่วมโลกเดียวกัน
ถ้าขาดปัญญาเหล่านี้เสียแล้ว ก็ไม่มีอะไรที่ทำให้พิเศษกว่ากัน และเมื่อมี
ความเห็นตรง ก็สามารถประพฤติความดีขึ้น ตามที่มีความเห็นตรงขึ้นได้
เพียงไร

อีกประการหนึ่ง **ความรู้ความเห็นธรรม** อันเป็นข้อที่ครบ ๓ ข้อนี้
เป็นข้อสำคัญมาก พุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา แม้จะเป็นผู้ที่
มีความเห็นตรงในทางปฏิบัติแล้ว ถ้าขาดความรู้ความเห็นธรรมเสียแล้ว ก็
ชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกเพียงครั้งเดียวหรือเพียงส่วนเดียวเท่านั้นยังไม่เต็มที่
จะเป็นพุทธศาสนิกเต็มที่ก็ต้องมีความรู้เห็นธรรม ความรู้เห็นธรรม กล่าว
ง่าย ๆ ก็คือความรู้ความเห็นในสิ่งที่รวมกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อนนี้ว่ามี
ความเกิดมีความดับเป็นธรรมดา ไม่เห็นแต่เกิดแก่ส่วนที่รวมกันอยู่เท่านั้น
มองทะลุเกิดไปให้เห็นดับ อันเป็นความเสื่อมสิ้นแตกสลายแห่งส่วนนั้น ๆ

ด้วย เห็นอย่างนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเห็นคติธรรมดา เมื่อทำความเห็นใน
คติธรรมดานี้ให้มีขึ้นได้แล้ว ก็สามารถบรรเทาความโลภ ความโกรธ
ความหลงอันเป็นเหตุให้ประพฤติดี และเป็นเหตุละความมัวเมาประมาท
ความยึดถือให้เบาบางลงไปได้

มีตัวอย่างเล่าว่า พระราชอนุชาของพระเจ้าอโศกมหาราชตั้งอยู่
ในฐานะเป็นพระยุพราช ในคราวหนึ่งได้เสด็จไปล่าเนื้อ ได้เห็นฝูงเนื้อเล่น
กันอยู่อย่างร่าเริง จึงมาคิดว่าหมู่นี้เหล่านี้เพียงแต่กินหญ้าเท่านั้นยังมี
ความคะนองกันอยู่เช่นนี้ ก็เฝ้าพวกภิกษุที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรง
ทะนุบำรุงด้วยประการต่าง ๆ เช่น ให้ได้ฉันอาหารที่ดี ๆ เป็นต้น จะไม่มี
ความคะนองสนุกสนานบ้างเล่า เมื่อเสด็จกลับจากล่าเนื้อแล้ว จึงได้เข้า
เฝ้าพระเจ้าอโศกมหาราช กราบทูลความคิดนี้ให้ทรงทราบ พระเจ้าอโศก
มหาราชทรงหาเหตุทำเป็นเหมือนกริวอย่างมาแล้ว ก็รับสั่งให้พระอนุชา
ซึ่งเป็นพระยุพราชนั้นเสวยราชสมบัติ ๗ วัน พันจาก ๗ วันแล้วจักให้นำ
ตัวไปประหารเสีย ฝ่ายพระยุพราชอยู่ในราชสมบัติ ๗ วัน แต่ว่านึกอยู่
ว่าอีก ๗ วันเราจะตาย พอล่วงมาได้วันหนึ่งก็นึกว่าอีก ๖ วันเราจะตาย
เรื่อย ๆ มาเช่นนี้จนถึงอีก ๑ วันเราจะตาย ไม่เป็นอันสร่งสนาน ไม่เป็นอัน
เสวย ไม่เป็นอันบรรทม ก็ทรงซุบผอมลงไปเป็นลำดับ ฝ่ายพระเจ้าอโศก
มหาราชก็ทรงถามว่าก็เธอเสวยราชสมบัติอยู่เช่นนี้ บริบูรณ์ด้วยความ
สุขต่าง ๆ เป็นอันมาก ทำไมเธอจึงเป็นเช่นนี้ พระอนุชาที่ทูลตอบให้ทรง
ทราบว่ารู้สึกเป็นสุขอย่างไร เพราะมานึกเดือนอยู่เสมอว่าอีก ๗ วัน อีก
๖ วัน อีก ๕ วัน จนถึงอีก ๑ วันจะตาย พระเจ้าอโศกมหาราชจึงได้ตรัส
ให้ทราบว่า ที่มอบให้เสวยราชสมบัติและภาคโทษไว้เช่นนี้ก็เพื่อเป็นการ
สอนโดยอ้อม เพื่อให้รู้ว่าความคะนองสนุกสนานนั้นไม่ได้เกิดเพราะเหตุ
ที่อยู่ในความแวดล้อมด้วยความสุขต่าง ๆ อย่างพระยุพราชนี้แวดล้อม
ด้วยความสุขต่าง ๆ ยิ่งกว่าภิกษุเป็นอันมาก แต่ว่าก็หาความสุขไม่ได้

เพราะอะไร ก็เพราะนึกถึงความตายที่จะมีแก่ตน เพราะฉะนั้นจึงไม่รู้รู้สึกเป็นสุข ก็พวกภิกษุที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทะนุบำรุงนั้นนึกถึงความตายอยู่เสมอ โฉนจะมีความคะนองสนุกสนานเล่า

นี่เป็นเรื่องที่สาธกให้เห็นว่า การที่เรามาคำนึงถึงความเกิดความดับอยู่เสมอ อย่างต่ำก็เป็นเหตุให้เกิดความไม่ประมาท ยับยั้งความคะนองไปในทางประพฤติก้าวเสียวาย และให้รีบเร่งประพฤติกวัดความชอบให้ทันกาลทันเวลา อย่างสูงก็ให้เข้าถึงธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงว่าโกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอก็คือหมายความว่ารู้คติธรรมดานี้เอง ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า พระโกณฑัญญะฟังปฐมเทศนาแล้วก็เกิดธรรมจักขุดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นความรู้เห็นในคติธรรมดานี้ จึงเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาที่จะทำให้เข้าถึงพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้เป็นพุทธศาสนิกควรที่จะพยายามกระทำให้เกิดขึ้น

รวมหลักเป็นเครื่องนำเข้าไปสู่ความเป็นพุทธศาสนิกเป็น ๓ ประการ คือ การสดับฟังหรือการเรียนให้รู้พระพุทธศาสนา (ปริยัติ) ๑ การปฏิบัติพระพุทธศาสนา (ปฏิบัติ) ๑ ความรู้ความเห็นธรรม (ปฏิเวธ) ๑ เมื่อประกอบอยู่ใน ๓ ประการนี้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิก คือผู้นับถือพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่า ในพระพุทธศาสนามีวิธีการนับถือที่ควรทราบไว้ตั้งแต่เบื้องต้น คือ นับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ (ที่พึ่ง) ที่เรียกว่า ไตรสรณคัมภ์ (ถึงสรณะ ๓) ฉะนั้น ผู้นับถือพระพุทธศาสนาด้วยศรัทธาเลื่อมใส จึงมีที่พึ่งใจอันแท้จริงอย่างแน่นอน ไม่เป็นคนอนาถา (ไม่มีที่พึ่ง) ส่วนศาสนาอื่น ๆ โดยมากสอนให้นับถือเทวดาองค์เดียวหรือ

มากองค์เป็นที่ที่ พระพุทธศาสนามีได้ปฏิเสธเทวดาเสียเลยทีเดียว แต่ไม่ได้สอนให้นับถือเทวดาเหมือนอย่างนั้น เพราะเทวดายังมีกิเลสมีความกลัวเหมือนอย่างสามัญมนุษย์ทั่วไป คือ ยังมีภาวะทางจิตใจเป็นปุถุชนอยู่เหมือนกัน พระพุทธเจ้าทรงสิ้นกิเลสสิ้นความกลัว ทรงเป็นที่พึ่งพันภัยของเทวดาและมนุษย์ทั้งปวง ทรงเป็นศาสดาของทั้งสองจำพวก ศาสดาโดยมากสอนให้มนุษย์ผูกพันเหมือนอย่างเป็นทาสของเทวดา คือ มอบความเชื่อทั้งหมดต่อเทวดาอย่างทาสต้องเชื่อฟังคำสั่งของนายโดยเด็ดขาด พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาองค์เดียวที่ทรงเลิกทาสดังกล่าวโดยเด็ดขาดสิ้นเชิง ทรงเป็นมนุษย์ที่นับถือความรู้ความสามารถของมนุษย์ ประกาศอิสราริขิปไตยและสิทธิของมนุษย์ชนทั่วไป ตลอดถึงสัตว์ดิรัจฉานทั้งหมด เพราะมิใช่แต่มนุษย์เท่านั้นที่พึงมีสิทธิในชีวิตและความสุขของตน สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายก็พึงมีสิทธิของตนดังกล่าวเหมือนกัน

พระกรุณาของพระพุทธเจ้าแผ่ไปกว้างขวางครอบคลุมโลกครอบจักรวาล ยิ่งกว่ากรุณาของมนุษย์ที่แผ่ไปกว้างขวางในหมู่มนุษย์ด้วยกัน เทวดาจึงกลายมาเป็นเสมอกับมนุษย์ปุถุชนด้วยกัน และเมื่อเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าก็อาจรู้ธรรมอาจละกิเลสเป็นพระอริยบุคคลได้เหมือนกัน เป็นเทวดาเสียอีกอาจจะละกิเลสได้ยากกว่าเพราะมีสุขมาก จึงมักจะติดสุขไม่อาจเห็นทุกข์ เช่นเดียวกับคนที่มีสุขสมบูรณ์ในหมู่มนุษย์นั่นเอง เป็นมนุษย์อยู่ตั้งนี้แหละ มีโอกาสที่จะรู้ธรรมละกิเลสได้สะดวกกว่า เรื่องเทวดาองค์เดียวหรือหลายองค์จึงไม่มีความสำคัญในพระพุทธศาสนา ยกเรื่องเทวดาออกเสียทั้งหมด พระพุทธศาสนาก็ไม่ขาดสาระอะไรไปเลยแม้แต่น้อย

แต่คนเราจะต้องมีที่เคารพนับถือไม่อย่างนั้นก็อย่างนั้น เมื่อไม่นับถือเทวดาจะพึ่งนับถืออะไร ก็พึ่งนับถือท่านผู้มีพระคุณสูงสุด อันควรเป็นที่เคารพนับถือของเทวดาของมนุษย์ได้แท้จริงทั้งหมด คือ พระพุทธเจ้ากับพระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งได้ทรงเลิกทาสให้แก่ตนเองนี้แหละ ด้วยวิธีไตรสรณคมน์

ความหมายของสรณะ

ควรเข้าใจว่า ทางพระพุทธศาสนามีได้มุ่งให้นับถือพระพุทธองค์อย่างเทวดาผู้บันดาล แต่มุ่งให้นับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระพุทธรูป (ผู้ตรัสรู้ความจริงด้วยพระองค์เองแล้วทรงแสดงสั่งสอน) จริง นับถือพระธรรมว่าเป็นพระธรรม (ที่พระพุทธเจ้าตรัสดี) จริง นับถือพระสงฆ์ว่าเป็นพระสงฆ์ (ผู้ปฏิบัติดี) จริง สรณะทั้งสามนี้เป็นของจริงเป็นที่พึ่งได้จริง เมื่อเป็นเช่นนี้อาจจะมีบางคนสงสัยว่า แล้วการที่พระองค์ตรัสสอนว่าตนเป็นที่พึ่งของตนนั้น จะมีเป็นการค้านกับหลักไตรสรณคมน์หรือ เพราะตามหลักนั้น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่ง มีค่าสวดปฏิเสศและรับรองทีละอย่าง ๆ ว่าไม่มีที่พึ่งอื่น พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ไม่มีที่พึ่งอื่น พระธรรมเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ไม่มีที่พึ่งอื่น พระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ไม่มีที่พึ่งอื่น ตามคำสวดนี้เมื่อฟังเดิน ๆ ก็ดูค้านกันเองอีก แต่ทั้งหมดนี้ไม่ค้านกันเลย

จะว่าถึงวัตถุทั้งสามก่อน แม้จะต่างกันโดยวัตถุว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ก็เป็นอย่างหนึ่งอันเดียวกันโดยเนื้อความ เพราะทั้งสามปรากฏจากกันไม่ได้ คือ พระพุทธตรัสรู้พระธรรม พระธรรมอันพระสงฆ์ทรงรักษาไว้ พระสงฆ์ก็เป็นสาวกของพระพุทธ จึงเนื่องเป็นอันเดียวกัน เหมือนไม้ ๓ อันตั้งพิงกันอยู่ฉะนั้น เมื่อถึงวัตถุหนึ่งเป็นที่พึ่ง ก็เป็นอันได้ถึงทั้งสามวัตถุ อีกนัยหนึ่ง พระพุทธเป็นที่พึ่งเอก พระธรรม

พระสงฆ์ ก็เหมือนกัน ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละวัตถุ อีกนัยหนึ่ง คำ
สวดนั้นเป็นสำนวนความง่าย ๆ ว่า ไม่มีที่พึ่งอื่นนอกจากพระพุทธ ไม่มีที่
พึ่งอื่นนอกจากพระธรรม ไม่มีที่พึ่งอื่นนอกจากพระสงฆ์ คือ นอกจากทั้ง
สามนี้ก็ไม่มีที่พึ่งอื่นอีก

คราวนี้จึงถึงปัญหาว่าจะแย้งกับคำสอนที่สอนให้มีตนเป็นที่พึ่งหรือ
ไม่? อันที่จริงที่พึ่งคือวัตถุ ๓ ใช้คำว่า *สรวมะ* ที่พึ่งคือตนใช้คำว่า *นากะ*
แต่จะไม่วิจารณ์คำจากบาลี คำสอนนี้ไม่ขัดแย้งกันแต่สอดคล้องกันเป็น
อย่างยิ่ง ถ้าจะเทียบการดำเนินชีวิตกับการเดินทางที่กล่าวได้ว่า พึ่ง
พระพุทธเจ้าเป็นผู้บอกทาง พึ่งพระธรรมเป็นทาง พึ่งพระสงฆ์เป็นผู้บอก
ต่อ ๆ มา และพึ่งตนเป็นผู้เดินทางเอง ตนคือตัวเราเองของทุก ๆ คนเป็น
สิ่งที่พึ่งไม่ได้ ต้องพึ่งตนเองตั้งแต่เกิดมา

คิดดูสักนิดหนึ่งที่ว่า เด็ก ๆ พึ่งตนเองไม่ได้ พ่อแม่ต้องอุปการะ
ทุกอย่าง ก็เป็นความจริง แต่เด็กก็ต้องพึ่งตนเองในส่วนสำคัญ ตัวอย่าง
ผู้อุปการะให้อาหาร ก็ให้ได้อย่างมากเพียงป้อนเข้าปาก เด็กต้องเคี้ยวกลืน
อาหารเอง ร่างกายก็ต้องรับย่อย ในการเคี้ยวกลืนอาหารเป็นต้นนี้ เด็ก
ต้องพึ่งตนเอง คือ ตนเองต้องทำ ในการเรียนก็เหมือนกัน เด็กต้องพึ่งผู้
ปกครองในการฝากโรงเรียน ค่าเล่าเรียน เป็นต้น แต่เด็กต้องเรียนเอง จะ
ไปพึ่งพ่อแม่ หรือใคร ๆ ให้ช่วยเรียนให้เพื่อให้ตนรู้โดยไม่ต้องเรียนหาได้ไม่
ในการเรียนที่จะให้ความรู้เกิดขึ้นแก่ตนนี้ต้องพึ่งตนเอง คือ อาศัยกำลัง
ร่างกาย กำลังสติปัญญาของตนเล่าเรียนไป นี่แหละเรียกว่าพึ่งตน แต่ไหน
จะพึ่งตนเองได้ คือ ไม่เกียจคร้านเหลวไหล ก็ต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้า ดรัสสอนให้มีความขยันหมั่นเพียรพยายาม ก็ตั้งใจพากเพียร
พยายามไปจนกว่าจะสำเร็จ นี่แหละเรียกว่าพึ่งพระพุทธ พระธรรม พระ
สงฆ์ คือนึกถือพระและปฏิบัติตามพระ พระก็เป็นที่พึ่งได้ และตนก็เป็น
ที่พึ่งของตนเองได้อย่างแท้จริง

อนึ่ง อาจจะมีปัญหาว่า **เวลานี้พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหน?** นักศึกษาพุทธประวัติก็จะตอบว่า เวลานี้มีแต่พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้เมื่อพระองค์ยังทรงมีพระชนม์อยู่ ซึ่งตั้งอยู่ในฐานะเป็นศาสนาทนพระองค์พระพุทธเจ้าตามที่ได้ทรงสั่งตั้งไว้เมื่อใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน แต่นักศึกษารวมก็อาจจะตอบให้แง่คิดว่า พระพุทธเจ้าทรงบรรจุอมตธรรม (ธรรมที่ไม่ตาย) จึงทรงเป็นอมตะ เวลานี้พระพุทธเจ้าก็ยังมิอยู่ และมิอยู่เป็นนิรันดรกาล มิอยู่ในที่ไหน ก็มิอยู่ในอมตธรรมนั้นแหละ นักศึกษารวมยังอ้างหลักฐานในพระสูตรอีกว่า พระพุทธศาสนาไม่แสดงว่าพระตถาคตพุทธเจ้าและพระอรหันต์ตายสูญตายเกิด หรือทั้งตายสูญทั้งตายเกิด เพราะสิ่งที่ตายนั้น คือ ขันธะ หรือ สกัณฑะ (สกนธกาย) ส่วนพระตถาคตพุทธเจ้าและพระอรหันต์มิใช่ขันธ จะเห็นท่านตายสูญหรือตายเป็นอะไรอย่างไรจึงไม่ถูกทุกอย่าง นักศึกษารวมยังกล่าวยืนยันต่อไปว่า ตามที่กล่าวว่าพระพุทธเจ้ามิอยู่เป็นอมตะนั้น ไม่ได้อ้างเอาเองอย่างลม ๆ แล้ง ๆ แต่อาจเห็นได้จริง ๆ คือ ถ้าใครต้องการจะเห็นพระองค์ในเวลานี้หรือในเวลาไหน ๆ ก็ตาม ก็ตั้งใจปฏิบัติ พระพุทธศาสนา อบรมจิตใจให้เป็นสมาธิ อบรมปัญญาในธรรม ก็จะได้เห็นพระพุทธเจ้าด้วยตนเอง เพราะได้ตรัสไว้แล้วว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” หลักฐานเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงดำรงอยู่เป็นอมตะและอาจเห็นได้จริง การถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ (ที่พึ่ง) ดังที่กล่าวถึงกันว่า **พุทธํ สรณํ คจฺจามิ** จึงไม่เป็นการถึงอย่างว่างเปล่า เพราะไม่มีพระพุทธเจ้าอยู่แล้ว แต่มีพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งเป็นสรณะได้จริง

วิธีปฏิบัติถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะนั้น ให้ตั้งใจระลึกถึงพระพุทธรูปขอใดขอหนึ่ง หรือระลึกถึงโดยสรุปว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้จริง ทรงบริสุทธิจริง ทรงมีพระกรุณาจริง พระพุทธเจ้าก็จะปรากฏขึ้นในพระคุณ ความว่าเหว่หวาดกลัวทุกอย่างก็จะหมดไปจากจิตใจ หรือถ้ามี

ความทุกข์ร้อนหม่นหมองอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งก็จะหายไปสิ้น จะหาย
ความอัดอั้นตันใจ จะเห็นทางออกอย่างดีที่สุด นี่เป็นพุทธานุภาพที่มีจริง
ข้อสำคัญให้ตั้งใจถึงพระองค์ให้เป็นสวณะของตนให้จริง พระองค์ก็จะมา
เป็นสวณะได้จริง จิตใจที่มีสวณะดังกล่าวจะเป็นจิตใจที่อบอุ่นไม่ว่าเหตุ ที่
เข้มแข็งไม่อ่อนแอ ที่กล้าหาญไม่สะดุ้งหวาดเสียว ที่ห้องใสไม่เศร้าหมอง
ทำให้เกิดความเห็นที่ถูกต้อง เป็นเครื่องนำชีวิตให้ดำเนินไปในทางที่ถูก ทั้ง
เมื่อได้บรมสมมติปัญญาในธรรมจนได้เห็นธรรม ก็ได้เห็นองค์พระพุทธเจ้า
อย่างประจักษ์แจ้ง พระพุทธเจ้าและพระศาสนาของพระองค์จึงเป็นของ
จริงแท้ เป็นสวณะที่พึ่งของทุก ๆ คนของโลกได้อย่างแน่นอน

ศีลธรรม

คือรากฐานของความสุข

ความจำเป็นของศีล

การอยู่ร่วมบ้านกัน จนถึงอยู่ร่วมประเทศชาติกัน และในวงกว้างก็ร่วมกันทั้งโลกดังนี้ เป็นการอยู่ร่วมกันอย่างหนึ่ง ถ้าเป็นบรรพชิต การอยู่ด้วยกันในเครื่องอยู่อาศัย หรือในที่อยู่คือธรรมวินัย ก็เป็นการอยู่ด้วยกันอีกอย่างหนึ่ง และเมื่อมีธรรมวินัยเป็นอันเดียวกัน ก็ชื่อว่ามีธรรมเป็นเครื่องอยู่หรือมีธรรมเป็นที่อยู่เสมอกัน นับว่าเป็น "สมภาพ" อย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

สมภาพ ในพระพุทธศาสนานี้ มิได้หมายความว่า มีความเสมอกันโดยไม่ต้องมีพ่อแม่ ไม่มีบุตรธิดา ไม่ต้องมีครูอาจารย์ ไม่ต้องมีศิษย์ ที่จะต้องเคารพนับถือ ในพระพุทธศาสนาก็คงแสดงว่า มารดาบิดาเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้ทำอุปการะก่อนเป็นบุพการี บุตรธิดาเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้รับอุปการะของท่าน ก็พึงมีความกตัญญูกตเวที และสอนให้มีความเคารพนบนอบต่อท่านผู้เจริญในตระกูล ท่านผู้เจริญด้วยคุณธรรมทั้งหลาย ความบูชาท่านผู้ควรบูชา และความเคารพนับถือท่านผู้ควรเคารพนับถือ เป็นมงคล คือเป็นเหตุให้ถึงความเจริญอันอุดม พระพุทธศาสนามีได้สอนให้ติดตามเสมอกันผู้น้อยไม่ต้องเคารพผู้ใหญ่ แต่สอนให้มีความเคารพนับถือดังกล่าวแล้ว ส่วนความที่พึงมีสมภาพนั้น ก็มีสอนไว้ในพระพุทธศาสนา ดังสอนให้รู้จักว่า "ทุก ๆ คนต่างรักชีวิตของตน" เป็นต้น ซึ่งเป็นสมภาพอย่างหนึ่งที่มีอยู่ทั่วไปแก่สัตว์ทั้งหลาย และสอนให้มีความประพฤติดูเสมอกัน คือการอยู่ด้วย

กันในธรรมวินัยอันเดียวกัน หมายความว่า ทุก ๆ คนต่างประพฤติปฏิบัติ
ธรรมวินัยสม่ำเสมอ ในการประพฤติปฏิบัติธรรมวินัยสม่ำเสมอนั้น
ก็ต้องเริ่มต้นตั้งแต่ศีล แต่ในที่นี้ มุ่งจะอธิบายให้รู้จักศีลในลักษณะทั่วไป
ไม่เจาะจงจำเพาะศีลของภิกษุบริษัท หรืออุบาสกบริษัท และมุ่งที่จะกล่าว
ถึงศีลอันเป็นนิจศีลที่คนทั่วไปพึงรักษาเป็นตัวอย่าง การอธิบายจึงเน้น
หนักไปในหลักศีลทั่ว ๆ ไป และโดยเฉพาะก็สำหรับชนหมู่มาก

การถือศีล นั้น อาจจะปฏิบัติในวงกว้างก็ได้ ในวงแคบก็ได้ เช่น
ชาวประมงก็อาจรักษาศีลข้อ ๑ ใต้ในวงจำกัด คือ ปาณาติปาตา เวรมณี
ยกเว้นสัตว์ที่เป็นอาชีพของตน หรือว่างเว้นโดยไม่จำกัดในวันใดวันหนึ่ง
เช่น ในธรรมเนียมเก่าของไทยเรา เว้นการฆ่าสัตว์ในวันพระ ในเวลานี้ใน
ชนบทหลายแห่งก็ยังปฏิบัติกันอยู่

เรื่องศีลเป็นข้อปฏิบัติขั้นแรกของพระพุทธศาสนา หรือจะกล่าว
อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นข้อปฏิบัติของความเป็นคนก็ได้ เพราะฉะนั้น "ศีล"
โดยเฉพาะศีลห้า จึงเป็น "มนุษยธรรม" คือเป็นธรรมของมนุษย์ แปลว่า
คนเราจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้น มิใช่ว่าจะเกิดมาเป็นมนุษย์เท่านั้น จะ
ต้องมีธรรมสำหรับมนุษย์อีกด้วย จนถึงมีภาษิตติโคปเทศ ที่กล่าวไว้โดย
ความว่า "คนและสัตว์เดรัจฉานนั้น ย่อมมีการกิน การนอน การสืบพันธุ์
เสมอกัน" แต่สิ่งที่ทำให้คนต่างกับสัตว์เดรัจฉานนั้นก็คือ ธรรม และธรรม
ที่เป็นเครื่องสนับสนุนให้มีศีล ๕ ที่เรียกว่า เป็นเหตุอันใกล้ ก็คือ "hiri"
ความละอายแก่ใจ "โอตตปเป" ความเกรงกลัวต่อความชั่ว hiriโอตตปเป
นี้เป็นเหตุไกลของศีล

มีปัญหบางข้อเกี่ยวกับการปฏิบัติของศีล เช่น ในข้อที่เว้นจาก
การฆ่าสัตว์ คำว่า สัตว์ แปลมาจากคำว่า "ปาณะ" ในคำว่า ปาณาติ
ปาตา คำว่า ปาณะ นั้น แปลตามศัพท์ว่า ผู้มีปราณ ปาณะหรือปราณ

นั่น ได้แก่ ลมหายใจ คือผู้ที่ต้องหายใจ จะเป็นมนุษย์ก็ตามจะเป็นสัตว์
เดรัจฉานก็ตาม ได้ชื่อว่าเป็นปาดะในที่นี้ และลมหายใจนี้เป็นสัญลักษณ์
ของชีวิต คือเมื่อมีลมหายใจอยู่ก็แสดงว่ามีชีวิต เพราะฉะนั้น จึงแปลกัน
ตามความหมายว่า สัตว์มีชีวิต ก็เกิดปัญหาขึ้นหลายข้อ เช่นว่าเชื้อโรค
ต่าง ๆ นับเป็นสัตว์มีชีวิตหรือไม่ จุลินทรีย์ต่าง ๆ ที่ปนอยู่ในน้ำที่บริโภค
เป็นต้น เป็นสัตว์มีชีวิตหรือไม่ พิจารณาตามที่ท่านปฏิบัติ สัตว์มีชีวิตใน
สิกขาบทที่ ๑ นี้ ไม่หมายถึงเชื้อโรคต่าง ๆ ตลอดไปจนถึงจุลินทรีย์
ต่าง ๆ ที่ปนอยู่ในน้ำที่บริโภคเป็นต้น ซึ่งในครั้งก่อนไม่ปรากฏว่าแพทย์
รู้จัก แต่ในปัจจุบันมองเห็นด้วยกล้องจุลทรรศน์ เพราะมีพระพุทธานุญาต
ให้ภิกษุใช้ยาบำบัดโรคได้ และก็ต้องมีการดื่มน้ำ และมีอนุญาตให้ดื่มน้ำ
สำหรับใช้ สำหรับฉันได้ด้วย ฉะนั้น คำว่าสัตว์มีชีวิตในสิกขาบทที่ ๑ จึง
ไม่หมายถึงเชื้อโรคหรือจุลินทรีย์ต่าง ๆ เช่นนั้น ถ้าจะ
หมายถึงเช่นนั้นแล้วก็เป็นอย่างอื่นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรง
สอนธรรมก็ทรงสอนที่ปฏิบัติได้ ไม่ใช่สอนในข้อที่ปฏิบัติไม่ได้

แต่ก็ยังมีปัญหาอีกว่า พวกตัวแมลงต่าง ๆ ตลอดจนถึงลูกน้ำ
เป็นต้น จัดเป็นสัตว์มีชีวิตหรือไม่ พวกแมลงต่าง ๆ เหล่านี้บางอย่างก็เป็น
พาหะนำเชื้อโรคแก่มนุษย์ ถ้ามนุษย์ไม่ทำลาย มันก็จะทำลายชีวิตมนุษย์
แต่พวกแมลงต่าง ๆ เป็นต้นเหล่านี้ ก็ต้องนับเป็นสัตว์มีชีวิตที่ต้องห้ามใน
สิกขาบทที่ ๑

ก็ยังมีปัญหาว่า พวกที่มีอาชีพเช่นเป็นชาวประมง ต้องจับปลา
ขายเป็นอาชีพ หรือจำพวกที่เลี้ยงสัตว์ต้องฆ่าเอาเนื้อมาเป็นอาหาร
สัตว์เหล่านี้จะนับว่าต้องห้ามด้วยหรือไม่ ก็ตอบว่า พวกปลาในแม่น้ำก็
สัตว์บกต่าง ๆ ก็ดี ก็ต้องถือว่าเป็นสัตว์มีชีวิตที่ต้องห้ามในสิกขาบทที่ ๑

ก็มีปัญหาว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น การบัญญัติศีลสิกขาบทที่ ๑ ก็เป็น
การขัดกับความประพฤติกของคนในโลก อย่างเช่น พวกแมลงต่าง ๆ ก็ต้อง

มีการทำลายกัน และก็ต้องมีอาชีพ เช่น อาชีพการประมง อาชีพการเลี้ยงสัตว์ ตลอดจนถึงมีการฆ่าสัตว์นำเอาเนื้อมาเป็นอาหาร และคนก็นำเอาเนื้อมาบริโภคเป็นอาหารกัน ตลอดจนถึงพระที่เป็นผู้สอนมิให้ฆ่าสัตว์ก็ยังมีบริโภค ก็เท่ากับว่าเป็นการสนับสนุนให้ฆ่าสัตว์ในทางอ้อม หรือจะเรียกว่าเป็นการร่วมในการฆ่าสัตว์ด้วยก็ได้ ดังที่มีผู้ไม่เห็นด้วยในการที่จะให้พระบริโภคเนื้อสัตว์

ในข้อนี้ก็ตอบได้ว่า การบัญญัติศีลของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้มีพระกรุณาในสัตว์ทั้งปวง ไม่ใช่มีพระกรุณาจำเพาะในมนุษย์เท่านั้น เพราะฉะนั้น การบัญญัติศีลของพระองค์จึงทรงบัญญัติครอบคลุมไปทั้งหมดเช่นนี้ ก็เป็นพระกรุณาที่เป็นเหตุผล กล่าวคือ บรรดาสัตว์ที่มีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานจำพวกไหน ต่างก็มีความรักชีวิตของตนเอง จนถึงแม้คนเราก็ยังได้จัดเอาว่า ความรักชีวิต ความกลัวตาย เป็นสัญชาตญาณอย่างหนึ่ง และก็มีความรักสุขเกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น

มีนักสังเกตบางท่านได้แสดงว่า สัตว์จำพวกที่มีความรู้อ่อนมาก รู้แต่กลัวเจ็บ แต่ยังไม่รู้จักกลัวตาย สัตว์ที่รู้จักกลัวตายนั้นเป็นสัตว์ที่มีความรู้สูงขึ้นแล้ว เช่น สัตว์เดรัจฉานชนิดที่มีความรู้สูงขึ้น ตลอดจนถึงมนุษย์ที่มีความรู้จักกลัวตาย แต่แม้ว่าจะไม่รู้จักกลัวตาย เพียงแต่รู้จักกลัวเจ็บ ก็กล่าวได้ว่า ต่างก็รู้จักรักสุขเกลียดทุกข์ คือไม่อยากจะเจ็บด้วยกันทั้งนั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงควรที่จะพิจารณาด้วยอาศัยหลักยุติธรรม คือหลักความเสมอกันว่า เรายังรักชีวิตของตัวเอง เรายังรักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด บุคคลอื่นสัตว์อื่น ก็มีความรักชีวิต มีความรักสุขเกลียดทุกข์ ฉะนั้น เราไม่ยอมให้ใครมาฆ่าเรา มาทำร้ายเราฉันใด บุคคลอื่นสัตว์อื่นก็ไม่ยอมให้ใครมาฆ่าเขา ทำร้ายเขาคำนั้น เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ควรที่จะไปฆ่าเขาไปทำร้ายเขา นี่เป็นหลัก "สมภาพ" ในพระพุทธศาสนา

หลัก "สมภาพ" ในพระพุทธศาสนาย่อมมีความหมายดังนี้ และ
สมภาพในพระพุทธศาสนาเนื่อง คือ **ธรรม** ดังที่เราเรียกกันในปัจจุบันนี้
ว่า "**ความยุติธรรม**" เพราะฉะนั้น จึงมีคำเรียกควบกันว่า "**ธรรมจริยา**
และ สมจริยา" แปลว่า "**ความประพฤติธรรม ความประพฤติสม่ำเสมอ**"
ก็คือประพฤติถูกชอบหรือว่ายุติธรรม คำว่าประพฤติสม่ำเสมอ ก็เป็น
อธิบายของคำว่าประพฤติธรรม คือความประพฤติอย่างที่มีสมภาพดังที่
กล่าวมาแล้ว เราฉันใด เขาก็ฉันนั้น เขาฉันใด เราก็คฉันนั้น ความรู้จัก
เอาใจเขามาใส่ใจเรา เอาใจเราไปใส่ใจเขา ในลักษณะที่มีความรักชีวิต
เสมอกัน มีความรักสุขเกลียดทุกข์เสมอกัน ดังนั้นแหละเรียกว่าเป็นสมภาพ

ความหมายของศีล

ความสมภาพนี้ หาได้ในหมู่มนุษย์ด้วยกันเท่านั้นไม่ แต่ไว้ในหมู่เดรัจฉานทั้งหลายก็ย่อมมีสมภาพเช่นนี้ด้วยเหมือนกัน พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติธรรมที่เป็นความยุติธรรมที่เป็นสมภาพอย่างสม่ำเสมอทั้งหมด ไม่มีเลือกที่รักมักที่ชัง ไม่จำกัดเฉพาะมนุษย์ แต่ทั่วทั่วไปทั้งหมด และมีพระกรุณาที่แผ่ครอบคลุมไปทั้งหมด เพราะฉะนั้นการบัญญัติศีลของพระองค์จึงเป็นการบัญญัติอย่างบริสุทธิ์อย่างบริบูรณ์ที่สุด ถ้าจะทรงบัญญัติยกเว้นเสียอีก ก็จะเป็นข้อที่ครหาว่าไม่ยุติธรรม ไม่มีสมภาพหรือไม่เป็นธรรมเสมอไปทั้งหมด เพราะว่าที่ว่าสัตว์จำพวกนี้เป็นอาหาร สัตว์จำพวกนี้นำเชื้อโรค นี่มนุษย์เราว่าเอาทั้งนั้น สัตว์ทั้งหลายแม้เป็นพวกแมลงก็นำเชื้อโรคได้ มันก็ไม่อยากจะนำเชื้อโรค แต่ว่าธรรมชาติของมันเป็นอย่างนั้นก็เหมือนอย่างคนเราเอง ทุก ๆ คนก็ไม่อยากเป็นโรค แต่แล้วมันก็ต้องเป็นและบางทีมันก็เป็นโรคที่ติดกันได้ เช่น เป็นโรคเรื้อน วัณโรค เป็นต้น ก็ทำไมไม่เอาพวกนี้ไปทำลายเสียให้หมด เพราะว่าคนจำพวกที่เป็นโรคเหล่านี้ก็เป็นพาหะนำเชื้อโรคเหมือนกัน แต่ว่าคนเราไม่ทำกัน เพราะว่ามีความหมายคุ้มครองมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งอยู่ในขอบเขตที่จำกัด แต่ว่าธรรมของพระพุทธเจ้า จะบัญญัติคุ้มครองเฉพาะคนเท่านั้นหาได้ไม่ พระองค์ทรงคุ้มครองทั่วไปหมด เพราะมีพระกรุณาที่แผ่ไปทั้งหมด

และเมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะมีปฏิบัติได้อย่างไร ในข้อนี้ก็ตอบได้ว่า การปฏิบัติในศีลและในธรรมของพระพุทธเจ้านั้น ไม่ใช่เป็นการบังคับให้ปฏิบัติ พระพุทธเจ้าเองก็ไม่เคยบังคับให้ใครถือศีล ให้ปฏิบัติธรรม แม้พระสงฆ์สาวกทั้งหลายที่ได้นำพระพุทธศาสนาสืบต่อมาจนถึงในปัจจุบัน ก็ไม่ได้บังคับใครให้ถือศีล ให้ปฏิบัติธรรม ผู้ที่พร้อมจะปฏิบัติในศีลก็ตั้งใจสมาทานศีลขึ้นด้วยตัวเอง และก็รับศีลมาปฏิบัติตามควรแก่เวลาและขอบเขตของตน เพราะฉะนั้น จึงมีธรรมเนียมการขอศีล เช่น มีการขอศีล ๕ มีการขอศีล ๘ ตลอดจนถึงเมื่อต้องการจะปฏิบัติศีลของนักบวช ก็มาสัมภวขอบวชเป็นระยะ สั้นบ้าง ยาวบ้าง ตามความสามารถ เพราะฉะนั้น เมื่อการปฏิบัติในศีลเป็นไปตามความสะดวกของบุคคลแต่ละคน เมื่อใครพร้อมที่จะรับศีลอย่างไร เมื่อไร ก็รับศีลอย่างนั้น เมื่อนั้น การปฏิบัติศีลในพระพุทธศาสนา จึงเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้เพราะขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลดังที่กล่าวมาแล้ว ไม่ใช่เป็นกฎที่วางไว้อย่างกฎหมายของบ้านเมือง

อีกประการหนึ่ง การปฏิบัติในศีลนั้น ก็สุดแต่บุคคลจะปฏิบัติในแต่ละข้อ เช่นว่า ในข้อที่ ๑ ให้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ชาวประมงก็อาจจะถือศีลข้อนี้ได้ กล่าวคือสัตว์ที่เป็นอาชีพของตน เมื่อไม่สามารถที่จะเว้นได้ ก็ไม่เว้นสัตว์จำพวกนั้น แต่ว่าถือศีลข้อนี้ โดยเว้นจากการฆ่าสัตว์จำพวกอื่น ดังนี้ เป็นต้น แต่ว่าในศีลข้อ ๑ ก็ยังมีขอบเขตที่อาจจะแบ่งปฏิบัติได้ตามความเหมาะสมของตน ไม่ใช่ว่าทำไม่ได้

ศีลข้อที่ ๒ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ โดยมีเจตนาคิดจะลัก เรื่องการลักขโมยสิ่งของนี้เป็นกิจที่ไม่ควรทำ ซึ่งเป็นที่รับรองกันทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ก็จะไม่สู้มีปัญหอะไรทางกฎหมายและทางศีลธรรม แต่ว่าในทางปฏิบัตินั้น ก็ปรากฏว่ายังมีการล่องละเมิดศีลข้อ ๒ กันอยู่มาก เรียกว่าเป็นการที่ลักลอบละเมิดก็มีอยู่มาก ศีลข้อที่ ๑ เสียอีกที่ศีลบัญญัติห้าม แต่ว่ากฎหมายไม่ห้าม เช่น เกี่ยวแก่การประมงต่าง ๆ

หรือการเลี้ยงสัตว์ที่ใช้เนื้อเป็นอาหารต่าง ๆ กฎหมายไม่ได้ห้าม คนก็ทำ โดยที่ไม่ผิดกฎหมายและผู้ที่ต้องการที่จะรักษาศีลก็เว้น ส่วนศีลข้อที่ ๒ นี้ ไม่มีกฎหมายยกเว้นว่าให้ลัทธิขงจื้อบางอย่างได้ ลัทธิขงจื้อบางอย่างไม่ได้ เพราะฉะนั้น ในทางปฏิบัติของคน จึงปรากฏว่าได้มีการปฏิบัติละเมิดศีล ข้อนี้กันมาก โดยหลบเลี่ยงกฎหมาย หรือโดยวิธีที่กฎหมายเข้าทำโทษไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่าเป็นความทุจริต คอรัปชั่นกันในที่ต่าง ๆ ใน วงการต่าง ๆ ซึ่งเป็นการผิดทั้งกฎหมายทั้งศีลธรรม แต่ว่าคนไม่ปฏิบัติ แล้วก็กลับทำตัวอย่างให้พากันทำตาม เพราะกระทำตรงไปตรงมาก็เอารำรวยไม่ได้ ขัดกับอำนาจของศีล ที่พระบอกลูกครวว่า "สีเลน โภคสมุปทา" ถึงพร้อมด้วยโภคะก็ด้วยศีล หรือว่าพูดง่าย ๆ ว่าจะรำรวยก็ด้วยศีล แต่ว่าการปฏิบัตินั้นตรงกันข้าม คือจะรำรวยได้ก็ด้วยการละเมิดศีล ละเมิดกฎหมาย การปฏิบัติของคนแม้ในถิ่นที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็ยังเป็นไปเช่นนี้อยู่โดยมาก นี่เป็นปัญหา แต่ไม่เป็นปัญหาเหมือนอย่าง ศีลข้อที่ ๑ แต่ว่าเป็นปัญหาเกี่ยวแก่การปฏิบัติของคนที่ไม่ปฏิบัติตามศีล ตามกฎหมาย แม้จะรับรองต้องกัน

สิกขาบทที่ ๓ เว้นจากการประพาศิณในกาม ในข้อนี้ก็เป็นที่รับรองกันว่าเป็นการไม่สมควร เพราะการทำลายบุตร ภริยา สามี ของเขานั้น เป็นการไม่ควรเป็นการไม่ชอบ แต่ว่าเพราะอำนาจของสิ่งยั่วยวนทั้งหลาย ชักจูงใจคนให้ประพาศิณในทางนี้กันมาก ซึ่งจะโทษแต่ฝ่ายชายเท่านั้นก็หาได้ไม่ ก็ต้องโทษฝ่ายหญิงด้วยเหมือนกัน ที่ต่างประพาศิณปฏิบัติตัวในทางเพิ่มพูนความรู้สึกลงในทางกามกันทางต่าง ๆ มาก ปัญหาจึงมิได้อยู่ที่ตัวศีล แต่ว่าอยู่ที่ทางปฏิบัติของคน

สิกขาบทที่ ๔ การพูดเท็จทำลายประโยชน์ เป็นการหลอกลวงกัน ก็เป็นที่รับรองกันเป็นการไม่ชอบ แต่ว่าเรื่องการพูดเท็จนี้ก็มิมีปัญหาบางอย่างเกี่ยวแก่การปฏิบัติ เพราะบางทีเพื่อป้องกันตนจึงพูดเท็จ ดังนั้นก็มี

คือไม่ได้คิดหลอกลวงทำลายประโยชน์ของใคร แต่ต้องการที่จะป้องกันตน แต่ว่าลักษณะเช่นนี้ก็อาจจะมียุ่บ้าง แต่คงจะน้อย ส่วนใหญ่นั้นเป็นการพูดเท็จเพื่อทำลายประโยชน์ของกันและกัน ที่เป็นความมุ่งหมาย แต่ถ้าถืออย่างเคร่งก็เป็น การรุดเว้นจากการพูดเท็จทุกอย่าง ทั้งนี้ก็สุดแต่ใครจะถือได้มากแค่ไหน แต่ว่าเมื่อเป็นการทำลายประโยชน์ของผู้อื่น ต้องการจะหลอกลวงผู้อื่น ก็เป็นข้อที่ควรเว้น

เว้นจากการพูดเท็จนี้ มิได้หมายความว่าให้พูดความจริงทุก ๆ อย่าง เพราะว่าความจริงบางอย่างเมื่อพูดออกไปแล้วให้โทษ ดังนั้นก็ควรนิ่งไม่พูด แต่ว่าความจริงบางอย่างเมื่อพูดออกไปแล้วเป็นประโยชน์ ก็ควรรู้กาลเวลาที่จะพูด เหมือนดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในที่แห่งหนึ่งว่า “พระองค์ตรัสวาจาที่เป็นจริงและเป็นประโยชน์ ทั้งทรงรู้กาลเวลาที่จะตรัส” ดังนั้น รวมความก็คือว่า เว้นจากการพูดที่หลอกลวงกัน ทำลายประโยชน์กัน แต่พูดในทางที่จะเป็นประโยชน์เกื้อกูล เช่น ก่อให้เกิดความสามัคคีกัน ส่งเข้ามาถึงอรรถยาศัยจิตใจที่มีความซื่อตรงต่อกันอันจะทำให้ไว้วางใจกันได้

ในทางปฏิบัติของคนนั้น มักจะปฏิบัติต่อกันในทางที่ไม่ซื่อตรงต่อกัน ทำให้ไว้วางใจกันไม่ได้ คนที่อยู่กันเป็นหมู่ในชนบทบางแห่งมีความซื่อตรงกันไว้วางใจกันได้ แต่เมื่อเกิดความเจริญแบบปัจจุบันเข้าไปสู่ ดังที่เรียกกันว่า ความศิวิไลซ์ เข้าไปถึง ก็เลยเกิดความโกลาหลอลหม่าน เมื่อมีผู้ต่างถิ่นเข้าไปอยู่ร่วมด้วยมาก ๆ เข้า เหมือนอย่างในกรุงเทพฯ นี้ อยู่ใกล้ ๆ กัน ก็ไม่รู้จักกัน แล้วก็ไว้วางใจกันก็ไม่ได้ เพราะไม่รู้ว่าจะใครจะมีใจคอดอกกันอย่างไร หากความซื่อตรงต่อกันยาก ดังนั้นก็เป็นปัญหาในทางปฏิบัติคืออย่างหนึ่ง ไม่ใช่ปัญหาของศีล แต่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องแก่การปฏิบัติของคน

สิกขาบทที่ ๕ เว้นจากน้ำเมา คือสุราเมรัยอันเป็นฐานประมาท ในข้อนี้ การปฏิบัติของคนก็มักจะไม่ได้ถือศีลข้อนี้ ทางบ้านเมืองเองก็อนุญาต

ให้มีโรงงานต้มกลั่นสุราสำหรับจำหน่ายได้ มีการควบคุมจำเพาะที่ต้ม
กลั่นเอาเอง ซึ่งเป็นการผิดกฎหมาย แต่เมื่อปฏิบัติถูกกฎหมายแล้ว ก็ขาย
กันได้ ต้มกันได้ เมื่อต้มกันแล้วไม่ไปก่อเรื่องวิวาท ทำร้าย อันเป็นการ
ผิดกฎหมาย ก็ไม่เป็นการผิดกฎหมาย แต่ว่าผู้ที่ต้องการจะถือศีลเว้นจาก
การตีม้าเมา ก็มาถือศีล เพราะฉะนั้น การปฏิบัติของคนจึงเป็นไปใน
รูปที่ไม่ได้ถือศีลข้อนี้ แต่ก็มีผู้ที่ถือศีลข้อนี้กันอยู่ และบางทีก็พยายามจะ
อธิบายให้ตีได้บ้าง เช่นอธิบายว่า ท่านว่าตีม้าเมาเป็นฐานประมาท
เมื่อไม่เผลอประมาทก็ไม่ผิด ดังนั้นเป็นต้น แต่ว่าถ้าว่าตามกฎหมายเกณฑ์ของ
ศีลแล้ว ขึ้นชื่อว่าม้าเมา ตีมเข้าไปก็ต้องเมา เมื่อเมาก็ต้องเป็นฐานประมาท
เช่นนั้น ต่างกันแต่ว่าประมาทน้อยหรือประมาทมากเท่านั้น เพราะฉะนั้น
แม้ศีลข้อนี้ก็มิมีปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติของคน

รวมความว่า คนเรายังปฏิบัติกันอยู่ในทางที่ตรงกันข้ามกับศีล
ซึ่งเรียกว่าเป็นทางโลก การปฏิบัตินั้น เป็นการปฏิบัติโดยชอบด้วยกฎหมาย
บ้าง เป็นการปฏิบัติโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายบ้าง เพราะฉะนั้น ส่วนใหญ่
อันเกี่ยวแก่ปัญหาของศีล จึงไม่ใช่อยู่ที่ตัวศีลมีปัญหา แต่อยู่ที่การปฏิบัติ
ของคนที่ยังเป็นไปอีกทางหนึ่งดังกล่าว

ธรรมสร้างสังคม

ธรรมของพระพุทธเจ้า ที่เราได้ศึกษาปฏิบัติอยู่นี้ เป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกประโยชน์แก่ชาติไทยเรามาตลอดเวลาช้านาน และหลักธรรมของพระพุทธเจ้าได้เข้าไปฝังเป็นนิสัยสันดานของส่วนรวมอยู่เป็นอันมาก และด้วยอำนาจของพระธรรม ทำให้คนไทยเรามีลักษณะที่พิเศษ เป็นต้นว่า ลักษณะที่รวมกันอยู่เป็นครอบครัว และมีบุพการี เช่น ปู่ย่า ตายาย มารดาบิดาเป็นที่เคารพนับถือ และมีบุตรธิดาตลอดจนถึงรุ่นต่อลงไปเป็นกตัญญูกตเวที เมตตาदारुณา ประพฤติสังคหวัตถุธรรมในกันและกัน ดังนี้ เป็นต้น

ก็ขอให้ท่านทั้งหลายได้พิจารณาเปรียบเทียบดูว่า สิ่งที่เราเรียกว่าสังคมของมนุษย์เรานี้ ย่อมมีขึ้นโดยธรรมชาติส่วนหนึ่ง และมีขึ้นโดยธรรมอีกส่วนหนึ่ง ที่มีขึ้นโดยธรรมชาตินั้น เป็นต้นว่าความสืบทอดกันมาเป็นมารดาบิดา เป็นบุตรธิดา และรุ่นต่อ ๆ กันก็เป็นมารดาบิดาเป็นบุตรธิดาสืบทอดกันมา และนอกจากนี้ก็มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นสามีภรรยา เป็นมิตรสหาย จนถึงควบคุมกันเป็นหมู่ก็มีหัวหน้าหมู่ ดังนี้ เป็นต้น ความที่สัมพันธ์กันดังนี้เรียกกันตามสมัยว่า สังคมที่มีขึ้นโดยธรรมชาติ และสังคมโดยธรรมชาตินี้ สัตว์เดรัจฉานก็มีเหมือนกัน เพราะว่าสัตว์เดรัจฉานนั้นก็มีการสืบทอดกันไป มีการครองคู่และมีการเกี่ยวข้องกัน และเมื่อรวมกันเป็นหมู่ ก็มีหัวหน้าโขลง หัวหน้าหมู่เหมือนกัน

แต่คราวนี้ให้เราสังเกตดูว่า ในมนุษย์เรามีธรรมเป็นเครื่องผูกพันสังคมอยู่อีกส่วนหนึ่ง กลายเป็น สังคมที่ตั้งขึ้นโดยธรรม เหนือธรรมชาติ แต่ว่าสังคมของสัตว์เดรัจฉานนั้น ยังเป็นสังคมโดยธรรมชาติ ให้พิจารณาเทียบเคียงดู ดังจะพึงเห็นได้ว่า ในสังคมสัตว์เดรัจฉานนั้น เมื่อมีลูก ที่แรกแม่มักรักลูก แต่ว่าพอนั้นดูเหมือนคล้ายๆว่าจะไม่รับรองลูก แต่ว่ามีสัตว์บางชนิดที่เป็นพ่อก็จะรับรองรักเลี้ยงดูแลลูกอยู่เหมือนกัน แต่ว่าความรักของสัตว์เดรัจฉานนี้มีโดยธรรมชาติธรรมดา และมักจะมีอยู่ในระยะต้นเท่านั้น ในเมื่อลูกยังเล็กและรักษาตัวเองป้องกันตัวเองไม่ได้ เหมือนอย่างธรรมชาติสร้างมาให้สัตว์เดรัจฉานรู้จักรักลูก รับรองลูกในระยะต้นนี้เท่านั้น แต่ครั้นว่าลูกโตใหญ่แล้ว พ่อที่จะรักษาตัวเองได้ เลี้ยงตัวเองได้แล้ว ก็เหมือนว่าไม่รู้จักกันไม่รับรองกัน ข้อนั้นไม่ต้องพูดถึง โดยมากไม่รับรองลูกมาตั้งแต่เบื้องต้นแล้ว และเมื่อถึงระยะนั้นพ่อแม่ก็เหมือนอย่างเล็กเป็นพ่อแม่ ลูกก็เหมือนอย่างเล็กเป็นลูก ไม่รับรองกัน ไม่ต้องนับถือกัน และเมื่ออยู่ด้วยกัน ก็มีการเล่นกันเหมือนอย่างเป็นมิตรสหายกัน แต่ในเวลาทีพบอาหารเข้าแล้วแย่งกันกัดกันอย่างสุนัข ปกติก็เหมือนอย่างเป็นมิตรกัน ในเวลาที่พบอาหารเข้า ความต้องการอาหารมากกว่า แย่งกันกัดกัน เลิกเป็นเพื่อนกันแล้วในขณะที่พบอาหาร และในระหว่างการครองคู่ก็เป็นเหมือนอย่างเป็นมิตรกัน ในเวลาที่ต้องการขึ้น ก็ปฏิบัติต่อกันในขณะต้องการเท่านั้น แล้วก็เลิกกันเหมือนอย่างไม่มีการนับถือว่าเป็นสามีภรรยา กัน ทั้งไม่ต้องนึกถึงหิริโอตตปละอะไรทั้งนั้น เพราะไม่มีความรู้ที่จะมีธรรมเหล่านี้ที่เป็นสังคมธรรมชาติ

มนุษย์เราก็คือเป็นสังคมธรรมชาติ แต่ว่ามีธรรมนี้เองที่เป็นเครื่องสร้างในสังคม เป็นสังคมธรรมอีกส่วนหนึ่ง ข้อที่อยู่ในสังคมธรรมชาติ เช่นภาวะของความผูกพันอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นตระกูลร่วมกัน โดยที่มีบุพการี เช่น ปู่ย่า ตายาย มารดาบิดา เป็นที่เคารพนับถือ และมีอนุชน

เช่น บุตรธิดา หลาน เป็นต้น เป็นกตัญญูทเวที และมีพรหมวิหารธรรม มีเมตตากรุณา เป็นต้น เป็นข้อปฏิบัติต่อกัน นอกจากนี้ ความเกี่ยวพันกัน ก็ยังมีในภาวะที่เป็นสามภรรยาครองคู่กันเป็นหลักฐาน และในระหว่าง มิตรสหายก็มีการปฏิบัติต่อกันฉันท์มิตรสหาย เป็นต้น รวมเข้าก็ต่างประ- พุติตัวอยู่ในหลักของสังคหวัตถุธรรมต่อกัน ธรรมเหล่านี้พระพุทธเจ้าได้ ทรงสั่งสอนไว้อย่างสมบูรณ์ ดังเช่นที่ท่านได้รวบรวมประมวลไว้ในหมวด คิหิปฏิบัติ เป็นต้นว่า ทิศ ๖ ที่เป็นหลักของสังคมใหญ่ที่ให้ทุก ๆ ฝ่ายต่างมี ความสำนึกรับผิดชอบในหน้าที่ที่จะปฏิบัติต่อกันโดยชอบ และพระพุทธเจ้า ก็ได้ทรงสั่งสอนไว้อย่างละเอียดว่า ทุก ๆ ฝ่ายจะพึงปฏิบัติต่อกันอย่างไร จึงจะเป็นการปฏิบัติโดยชอบ และยังได้ทรงวางหลักที่เป็นหลักปฏิบัติเป็น ส่วนรวม เช่น **หลักสังคหวัตถุธรรม ๔ ประการ** คือ

๑. ทาน

๒. ปิยวาจา

๓. อັคคจริยา

๔. สมานัตตตา

และได้ทรงแสดงไว้ในหลักสังคหวัตถุธรรมเหล่านี้อย่างเพลากรต ซึ่ง เมื่อรตมิเพลาจึงแล่นไปได้ฉับไฉน หมู่ชนในโลกนี้เมื่อมีสังคหวัตถุธรรมต่อกัน จึงดำเนินไปได้ฉับนั้น และเพราะเหตุนี้ มารดาบิดาจึงได้รับความเคารพ นับถือจากบุตรธิดา และบุตรธิดาก็ได้รับความเอื้ออาทร เมตตา กรุณาจาก มารดาบิดา อย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น หลักธรรมของพระพุทธเจ้านี้เอง จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่คนเราได้ปฏิบัติกันมา จนถึงบังเกิดเป็นระบบสังคมที่ สร้างขึ้นด้วยธรรมดังกล่าวเหนือระบบสังคมโดยธรรมชาติอย่างสัตว์ เดรัจฉาน

เพราะฉะนั้น ก็ให้เราทั้งหลายได้มีความสำนึกในธรรมานุภาพ ของพระพุทธเจ้า และก้ตั้งใจปฏิบัติอย่างดีที่สุด อย่าไปเอาอย่างระบบ

สังคมฝรั่งที่เหลวแหลกจนเกือบจะใกล้เคียงกับระบบสังคมชนชาติของสัตว์
เดรัจฉานดังที่กล่าวมาแล้ว และก็อย่าตามใจตนเอง ตามใจตัวเองนั้นก็คือ
ตามใจค้นหา ความดีนรณะยานอยากในใจของตัวเอง เพื่อจะได้มีความ
ประหยัดจากกรรมชั่ว ส่งเสริมคนในกรรมดี เป็นต้นว่าใครที่มีครอบครัว
เป็นหลักฐานแล้ว ก็ให้มีความสำนึกในความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของสามี
ภรรยา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ ไม่ประพฤติตัวเป็นคนเจ้าสำรวย
เหมือนอย่างคนที่ชอบปล่อยตัวเองเหมือนอย่างไม่รับผิดชอบอะไรดังนี้ เรียก
ว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่รับผิดชอบ ไม่เป็นผู้ใหญ่ ไม่ใช่เป็นผู้ปกครองตัวเอง
เพราะฉะนั้นก็อย่าปฏิบัติ แม้ในฐานะอื่นก็เช่นเดียวกัน เมื่ออยู่ในฐานะที่
ควรประพฤติตัวอย่างไร มีหน้าที่ที่ควรกระทำอย่างไร ก็กระทำอย่างนั้น
ดังนี้แหละจึงจะได้ชื่อว่าได้ปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้า

ศีลคือพื้นฐานของความสุข

ในการที่จะปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้าได้ ดังกล่าวมานี้ ก็จะต้องเป็นไทแก่ตัว ที่เรียกว่าเป็นไทแก่ตัวนี้ ก็คือ ไม่เป็นทาสแห่ง ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากแห่งใจ ตัณหาก็ดังที่ได้ศึกษากันมาแล้ว แบ่งออกไปเป็น กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ก็อย่าได้ให้ตัวเรานี้เป็นทาสของตัณหา คือความอยากในกาม ในภพความเป็นนั้นเป็นนี่ ในวิภพความไม่เป็นนั้นเป็นนี่ ให้เป็นไทแก่ตัว ศีลของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า "อริยกันตศีล" ศีลที่พระอริยเจ้าใคร่ ศีลที่พระอริยเจ้าปรารถนา คือศีล ๕ นี้แหละ ก็คือศีลที่ได้ประพฤติดจนเป็นไทแก่ตัว ไม่เป็นทาสแห่งตัณหา ศีลจึงจะบริสุทธิ์ ไม่เป็นท่อน ไม่เป็นช่อง ไม่ต่าง ไม่พร้อย เรียกว่า "อริยกันตศีล"

เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวมาถึงตอนนี้ ก็ควรที่จะย้อนกล่าวไปถึงเรื่องความไม่ประพฤตศีล ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าคนส่วนใหญ่ที่ไม่ปฏิบัติ อยู่ในศีลทั้ง ๕ ข้อ เมื่อพิจารณาดูให้ดีแล้ว ก็จะเห็นว่า ส่วนใหญ่ไม่ใช่ เพราะเป็นเหตุจำเป็นว่ารักษาไม่ได้ปฏิบัติไม่ได้ จำเป็นที่จะต้องละเมิด จำเป็นที่จะต้องไม่รักษา ส่วนใหญ่ไม่ใช่เป็นเช่นนั้น แต่ว่าส่วนใหญ่เกิดเพราะตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากแห่งใจนี้เอง คนเราไม่เป็นไทแก่ตัว แต่เป็นทาสแห่งตัณหา เพราะฉะนั้น ตัณหาหนึ่งจึงเป็นเครื่องชักนำคนให้ไม่พอใจที่จะปฏิบัติในศีล ศีลดำเนินไปในทางหนึ่ง แต่ตัณหาจะทำให้คนดำเนินไปในทางอีกทางหนึ่ง

คราวนี้เราก็ควรมาพิจารณาดูว่า ส่วนใหญ่ที่ว่าไม่จำเป็น คือ คนเราไม่จำเป็นต้องละเมียดคิด แต่ว่าความละเมียดส่วนใหญ่หรือการไม่ปฏิบัติตามส่วนใหญ่ นั้นเป็นเพราะฉันทหาอย่างไร และทำให้เกิดผลเสียหายอย่างไร ดังจะพึงเห็นได้ว่า

ประการที่ ๑ ความเจริญต่าง ๆ ความสุขต่าง ๆ ที่มีอยู่แก่ตนเอง และแก่หมู่คณะนั้น เกิดจากอะไร เอาเฉพาะตัวเองก่อน ที่ตัวเราเองอยู่เป็นสุขนี้ เราอยู่เป็นสุขได้ด้วยอานุภาพของอะไร

ข้อนี้กล่าวได้ว่า ด้วยอานุภาพของศีล แม้ตัวเองจะไม่มีศีล ก็ด้วยอานุภาพของศีลของบุคคลอื่น กล่าวคือ ตัวเราเองอยู่เป็นสุขได้นี้ ก็เพราะว่าไม่มีใครฆ่าเรา มาทำร้ายเรา ไม่มีใครมาลักขโมยของเรา ไม่มีใครมาประทุษร้ายประทุษร้ายตระกูลของเรา ด้วยวิธีประทุษคิดในทางกาม ไม่มีใครมาทักท้วงหรือทักท้วงจ้องตัวเราให้เข้าใจผิดเสียประโยชน์ ไม่มีใครมาทำให้ตัวเราเสียสติด้วยวิธีต่าง ๆ ที่ตัวเราเองอยู่ได้เป็นสุขทุกวันทุกเวลา ก็เพราะอานุภาพของศีล แม้ตัวเราจะไม่มีศีล แต่ก็ด้วยอานุภาพแห่งศีลของบุคคลอื่น กล่าวคือ ตัวเราเองอยู่เป็นสุขได้นี้ ก็เพราะว่าไม่มีใครมาทำร้ายเรา และนอกจากตัวเราแล้ว รอบตัวของเราหมู่ของเราอยู่ได้ มีความสุขปราศจากการถูกเบียดเบียน ก็ด้วยอานุภาพของศีล เพราะไม่มีใครมาทำร้ายเราดังกล่าวแล้ว และการที่บุคคลจะร่วมกันอยู่ได้เป็นหมู่ตั้งแต่หมู่เล็กขึ้นไปตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป จะร่วมกันอยู่ได้ก็ด้วยอานุภาพของศีล กล่าวคือ บุคคลที่อยู่ในหมู่นั้นนั่นเองต่างก็มีศีล คือไม่ฆ่ากัน ไม่ทำร้ายกัน ไม่ลักขโมยซึ่งกันและกัน รวมความว่าไม่ประทุษเบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีธรรมต่อกัน เป็นต้นว่ามีความซื่อตรงต่อกัน จึงร่วมกันอยู่ได้

แม้ในหมู่โจรเอง ประพฤติโจรกรรมต่อคนอื่น แต่ก็ต้องมีศีลอยู่ในหมู่โจรด้วยกัน คือไม่ฆ่ากัน ไม่ทำร้ายกัน ไม่ลักขโมยซึ่งกัน รวมความว่า ไม่เบียดเบียนกัน มีธรรมต่อกัน เช่น มีความซื่อตรง มีความสงเคราะห์กัน

มีฉะนั้นก็รวมกันไม่ได้ ถ้าในหมู่โจรด้วยกันไม่มีศีลธรรมต่อกัน หมู่โจรที่จะรวมกันเป็นหมู่อยู่ได้ก็ต้องมีศีลพร้อมทั้งมีธรรมต่อกัน ถ้าหากว่าไม่มีศีลต่อกันก็รวมกันไม่ได้ ต้องแตกกัน

นี่ก็ด้วยอนุภาพของศิลปะประการหนึ่ง ขอให้พิจารณาดูให้คิดจะเห็นว่า ศิลปะเป็นความจำเป็นของคนที่จะต้องมีเพื่อความอยู่สงบสุขมากเพียงไร

ประการที่ ๒ ในทางโภคกิจ หรือที่เรียกว่า เศรษฐกิจอันเกี่ยวข้องกับของกิน ดังที่เรียกว่าเครื่องบริโภครูปโภค หรือแม้จะเรียกอย่างอื่นก็ตาม อันแสดงถึงว่า คนเราดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร แม้ในทางพระพุทธศาสนาก็มีแสดงอยู่ว่า **สพฺพ สตฺตา อาหารนิสฺสิตา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร** และแม้ในภิกษุบริษัท ก็ยังมีแสดงนิสสัย ๔ เพื่อเป็นเครื่องอาศัยดำรงชีวิตอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และโดยทั่วไปก็ได้แสดงปัจจัย ๔ คือ จีวร ภัณฑาหาร เสนาสนะ และคิลานเภสัช

สำหรับที่ทรงสอนแก่ภคฤหัสถ์ทั่วไป ในเบื้องต้น พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงสอนให้รู้จักทำมาหากิน เป็นประการแรก ดังที่มีแสดงไว้ใน **ทิฏฐธัมมิกัตถะ** ประโยชน์ปัจจุบัน ๔ ประการ และเพื่อที่จะให้ดำรงตนรักษาทรัพย์ไว้ได้ด้วยดี ก็ได้แสดงสอนให้พ้นจากอบายมุขทั้งหลาย และยังมีสอนอย่างอื่นอีกหลายประการ คำสั่งสอนอันเกี่ยวแก่ประโยชน์ปัจจุบัน หรือเกี่ยวแก่โลกคือว่าโลกนี้ ส่วนใหญ่ก็สอนให้สร้างตนให้มีความสุข โดยที่มีปัจจัยสำหรับอาศัยดำรงชีวิตอย่างเพียงพอ นี่เป็นคำสอนให้สร้างตนให้มีความสุข โดยมีปัจจัยสำหรับอาศัยดำรงชีวิตอย่างเพียงพอ นี่เป็นคำสอนในด้านเศรษฐกิจหรือโภคกิจทั้งนั้น

และการที่บุคคลจะประกอบอาชีพ โดยจะเป็นการทำนาทำสวน การหัตถกรรม หรือว่าการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม กิจการทั้งปวงเหล่านี้ จะเป็นไปได้ก็ด้วยอนุภาพของศิลปะ ช่างนาสามารถไปทำนาได้

ชาวสวนสามารถไปทำสวนได้ ผู้ที่ประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งสามารถไปประกอบอาชีพของตนได้ ก็ด้วยมีความปลอดภัยเกี่ยวกับชีวิตร่างกาย เกี่ยวแก่ทรัพย์สิน เป็นต้น การอาชีพทั้งปวงจึงได้ดำเนินไปได้ นี่ก็อานุภาพของศีล คือต้องไม่มีใครมาเป็นผู้ร้าย ที่จะทำร้ายชีวิตร่างกายที่จะมาปล้นลักทรัพย์ เป็นต้น การอาชีพทั้งปวงจึงจะดำเนินไปได้ จะต้องมิและเป็นด้วยอานุภาพของศีล

และความบังเกิดขึ้นของเครื่องอุปโภคบริโภคทุกอย่างย่อมบังเกิดขึ้นด้วยการกระทำของคน เช่นว่าข้าวก็มีขึ้นเกิดขึ้นด้วยการปลูกของคน การทำนาของคน ผลไม้ต่าง ๆ บังเกิดขึ้นก็ด้วยการทำสวนของคน เสื้อผ้าต่าง ๆ ที่นุ่งห่มกันอยู่มีขึ้นก็ด้วยการกระทำของคน ตลอดจนถึงที่อยู่อาศัยหยุดยกาแก้ไข และทรัพย์สินทั้งปวง ก็เกิดขึ้นด้วยการกระทำของคนทั้งนั้น หาใช่เกิดขึ้นด้วยการลักขโมยไม่

ขอให้คิดดูว่า ถ้าไม่มีคนประกอบอาชีพต่าง ๆ เหล่านี้ ทุก ๆ คนพากันที่จะจ้องขโมย ก็จะไม่มียทรัพย์สินอันใดให้ลักขโมย ข้าวก็จะไม่มีบริโภค ผ้านุ่งห่มก็จะไม่มีใช้ เพราะว่าไม่มีใครทำ เมื่อทุก ๆ คนพากันคิดว่าจะลักขโมย เพราะฉะนั้น แม้ผู้ที่ลักขโมย แม้ผู้ที่ประพฤติกุจริตทั้งหลาย คอรัปชั่นต่าง ๆ นั้น ก็ต้องอาศัยทรัพย์สินที่เขาลงทุนลงแรงและทำขึ้นอาศัยอานุภาพของศีลที่ทำให้การประกอบอาชีพต่าง ๆ นั้น เป็นไปได้สะดวก

เพราะฉะนั้น ก็จะพึงเห็นได้ว่า ความประพฤติกุศลศีลย่อมเป็นเครื่องบ่อนทำลายทรัพย์สิน ทั้งของส่วนตัวและของส่วนรวม คนที่เขาประกอบอาชีพเหน้อยยาก ได้ทรัพย์มาและถ้ามาถูกลักขโมยปล้นสะดมเป็นอาชญากรรมโดยตรง หรือแม้มาเสียภาษีอากรให้หลวงเพื่อที่จะทำนุบำรุงประเทศส่วนรวมให้มีความเจริญก้าวหน้า แม้ความสุขออกไปทั่ว ๆ กัน ก็ยังมาถูกทุจริตคอรัปชั่นของหลวงอีก ก็เป็นเครื่องรื้อถอนการสร้าง

สรรคความเจริญให้แก่ประเทศชาติเป็นส่วนรวม ล้วนเป็นการทำลายทั้งนั้น แม้ว่าบุคคลบางคนจะร่ำรวยขึ้นก็ตาม แต่ว่าความร่ำรวยนั้นร่ำรวยขึ้นจากความทุกข์ของคนอื่น โดยที่แย่งเอาสมบัติของเขามา แย่งเอาความสุขของเขาเพื่อตนและสร้างความทุกข์ให้แก่คนอื่น การที่จะมีความสุขบังเกิดขึ้นเป็นส่วนรวม เช่นว่า มีถนนหนทาง มีน้ำมีไฟใช้สมบุรณ์ และมีความสุขสะดวกต่าง ๆ แต่เมื่อมาถูกแย่งเอาไปทำให้การปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลแก่ส่วนรวมเป็นไปได้ไม่สะดวกต่าง ๆ การกระทำนั้นย่อมเป็นการทำลายความสุขส่วนรวม ความมั่งมีที่บังเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น หาใช่เป็นความดีไม่ แต่เป็นการปฏิบัติของผู้ทำลาย ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ควรจะเอาเป็นตัวอย่าง

ถ้าหากว่าต่างก็มีศีลกันอยู่ในทุกระดับ ต่างตั้งใจทำมาหากิน และก็เสียภาษีแก่หลวง ทางเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ก็นำเอาเงินที่ได้มานั้น มาทำนุบำรุงส่วนรวม ก่อสร้างให้เกิดความสุขความเจริญ ให้มีโรงเรียนสำหรับเรียนหนังสือเพียงพอ ให้มีเครื่องอุปกรณต่าง ๆ สำหรับดำรงชีวิตเพียงพอ ความสุขความเจริญก็จะบังเกิดขึ้นโดยทั่วไป การประกอบอาชีพก็จะสะดวกและเจริญยิ่งขึ้น ความสุขของคนส่วนรวมก็จะมากขึ้น และก็จะแผ่แผ่กันไปโดยทั่วถึง แปลว่าจะมีความอึดจะมีความสุขโดยทั่วกัน

ความสุขที่จะแผ่ไปทั่วกันนั้น ก็จะต้องมีความอึดท้องนี้แหละเป็นข้อสำคัญ แล้วก็เป็นอย่างนี้ ความสุขของส่วนรวมจึงจะบังเกิดขึ้น การที่จะเป็นดังนี้ได้ก็ด้วยอำนาจของศีล และเมื่อการที่ความสุขทั้งของส่วนตัวและของส่วนรวมที่มีอยู่นั้นก็ด้วยอำนาจของศีล ถ้าไม่มีศีลคุ้มครองอยู่แล้วก็จะยังเกิดกสียุค หากความสุขไม่ได้ เพราะฉะนั้น ก็ให้พิจารณาดูให้ดีว่า แม้การดำรงชีพของส่วนรวม การทำมาหากินของส่วนรวมอันรวมส่วนตัวเข้าด้วยนี้ ที่ยังเป็นไปได้ก็ด้วยอำนาจของศีล เพราะฉะนั้นควรชำระศีลให้บริสุทธิ์ ดังนั้นอันสงส์ศีลที่พระได้บอกอยู่เสมอนี้ สมควรที่จะพิจารณาให้เกิดปัญญาคือความรู้ตามเหตุและผล

คนที่ทั้งหลายถึงสุดก็ด้วยศีล สุกฺติ นั้น แปลว่า คติ คือ ที่ไปหรือ
การไปที่ดี หมายถึงที่ไปหรือการไปอันประกอบด้วยความสุข ไม่ประกอบด้วย
ความทุกข์ สุกฺติดังกล่าวนี้ไม่จำเป็นที่จะต้องคิดถึงชาติหน้า ให้คิดถึง
ชาตินี้คือปัจจุบันนี้ว่า คติคือที่ไปที่ดีบัดนี้ การไปที่ดีชาตินี้ก็ด้วยศีล คือ
เพราะมีศีลต่อกัน ไม่ทำร้ายเบียดเบียนกัน จึงมีการไปดี และจะไปในที่ไหน
เมื่อในที่นั้นคนมีศีลต่อกัน ที่ไปนั้นก็เป็นที่ไปดี ถ้าหากว่าที่ไปนั้นคนไม่มี
ศีลต่อกัน เบียดเบียนกันอยู่เสมอ นั่นเป็นทุคติ เพราะฉะนั้น ศีลสร้างสุคติ
ให้ในปัจจุบันนี้เอง

โภคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยโภคะคือของกิน อันหมายถึงเครื่อง
อุปโภคบริโภคต่าง ๆ จัดทำนุบำรุงกาย มีขึ้นก็ด้วยศีล ดังที่ได้กล่าวมา
แล้วว่า โภคะนั้นคนเราต้องทำขึ้น การที่จะมีโภคะนั้นก็ด้วยอานุภาพแห่ง
ศีล ชาวนาทำนาได้ ชาวสวนทำสวนได้โดยปลอดภัย ดังนั้นเป็นต้น โภคะ
ต่าง ๆ จึงเกิดพอกพูน และเมื่อทุกฝ่ายต่างประกอบขึ้นมาอาศัยอยู่ด้วยกัน
ดังนี้แล้ว และก็แลกเปลี่ยนกันกิน ก็จะพากันมีความอ้อมท้อง มีความสุขกาย
ทั่วกัน นี้ก็ด้วยอานุภาพของศีล ถ้าหากว่าปราศจากศีลเสียแล้ว การที่จะ
สร้างโภคะขึ้นก็จะเป็นไปไม่สะดวก และยังเมื่อมีการลักขโมย มีการแบ่ง
ส่วนไปโดยทุจริต ทำให้การทำนุบำรุงความเป็นอยู่ของชีวิตไม่สมบูรณ์ ก็
ยิ่งเกิดความขัดข้อง แร้นแค้น โภคสัมปทาก็ไม่บังเกิดขึ้น เพราะที่จะชื่อว่า
โภคสัมปทานั้น หมายความว่าของกินสมบูรณ์ คือว่าเพียงพอ เพียงพอที่
จะเลี้ยงตนเอง เพียงพอที่จะเลี้ยงผู้อื่น ที่ร่วมกันอยู่เป็นส่วนรวม ดังนั้นก็ด้วย
อานุภาพศีล และก็เป็นโภคสมบัติปัจจุบันนี้แหละ เพราะโภคสมบัตินี้ต้อง
อาศัยอยู่ทุกวัน เพราะว่าคนเราต้องกินกันอยู่ทุก ๆ วัน ขาดไม่ได้ จำเป็น
ที่จะต้องมิโภคสมบัติคือมีของกินให้สมบูรณ์ ให้เพียงพอ การที่มีของกิน
บกพร่อง ไม่เพียงพอ ย่อมเป็นเหตุแห่งความวิบัติต่าง ๆ เป็นอันมาก ทั้งที่
เป็นส่วนตัว ทั้งที่เป็นส่วนรวม แต่ว่าโภคสมบัติดังกล่าวจะมีขึ้นได้ก็ด้วย
อานุภาพของศีล

นิพพัตติ คือ ความดับทุกข์ร้อนใจ ก็มีด้วยศีล อันนี้เห็นได้ง่าย
เห็นได้ชัด เพราะว่าความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ นั้น บังเกิดขึ้นจากการที่
เบียดเบียนกันทำร้ายกันโดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง การเบียดเบียนทำร้าย
กันนี้เองเป็นเครื่องสร้างความทุกข์ร้อน เพราะขาดศีล ถ้าหากว่ามีศีล
ต่อกันแล้ว การเบียดเบียนกันก็จะไม่บังเกิดขึ้น จะมีการดับทุกข์ร้อนใจ มี
ความสุขสงบอยู่ด้วยกัน เพราะฉะนั้น ก็ให้พิจารณาดูให้ดีจะมองเห็นว่า
คนเราแม้ไม่มีศีล มีความสุขอยู่ได้ ก็ด้วยอำนาจของศีลนี้แหละที่คุ้มครอง
รักษาอยู่

ศีลต้องคู่กับธรรม

แต่ก็ควรทราบอีกประการหนึ่งว่า ธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ ไม่ใช่ที่จะทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่งโดยเฉพาะ การปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า จะต้องมีการปฏิบัติหลายข้อประกอบกันไป ดังจะพินิจเห็นได้ว่า แม้แต่มรรคยังมีองค์ ๘ ประการ จะต้องมีการปฏิบัติรวมกันไปหลายประการ แม้การปฏิบัติในศีลเพียงข้อเดียวก็จะต้องมีการปฏิบัติธรรมข้ออื่นประกอบกันไปด้วย คนที่ไม่มีความเข้าใจธรรมอย่างเพียงพอ หรือตามสมควรดังนี้ จึงได้มีการกล่าวหาต่าง ๆ เช่น กล่าวหาว่ารักษาศีลทำให้อ้วน หรือรักษาศีลทำให้เกิดความวิบัติ รักษาศีลทำให้เกิดความล้มเหลวทางเศรษฐกิจ ต่าง ๆ ดังนี้ เป็นต้น การที่กล่าวหาดังนี้ เพราะความไม่เข้าใจในวิธีปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายจึงควรเข้าใจว่า เมื่อเป็นผู้มีศีลก็ควรที่จะต้องมีการปฏิบัติธรรมข้ออื่น ๆ ควบคู่กันไป หรือประกอบกันไปด้วย ดังจะกล่าวโดยลำดับพอเป็นข้อสะกิดใจ

ประการที่ ๑ ธรรม ๕ ประการที่คู่กันกับศีล คือ เมตตา ความปรารถนาให้เป็นสุข กรุณา ความช่วยเหลือเกื้อกูล เมตตากรุณานี้เป็นธรรมที่ควรอบรมให้มีขึ้นในจิตใจ คู่กันไปกับศีลข้อที่ ๑ คือ เว้นจากปาณาติบาต การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เพราะเมื่อได้อบรมให้มีเมตตากรุณาอยู่ในจิตใจ เมตตากรุณานี้อย่างไร ก็จะเป็นเครื่องเกื้อกูลให้การปฏิบัติในศีลเป็นไปได้ดีและ

เป็นไปโดยอัตโนมัติ ที่ว่าเป็นไปได้โดยอัตโนมัติ นั่นคือเมื่อมีเมตตากาธุณา
ในสัตว์ บุคคลผู้ใดที่ย่อมจะไม่ประพฤติเบียดเบียนสัตว์ บุคคลผู้นั้นก็เหมือน
อย่างที่เราคาดปิตามีความเมตตากาธุณาแก่บุตรธิดา ย่อมไม่มีความคิดที่จะ
เบียดเบียนบุตรธิดา หรือแม้ว่าคนที่เลี้ยงสัตว์มีเมตตากาธุณาอยู่ในสัตว์เลี้ยง
ก็ย่อมจะไม่ประพฤติเบียดเบียนสัตว์ที่ตัวเลี้ยงนั้นให้ได้รับความลำบาก ดังนี้
เรียกว่า ศีลบังเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ คือโดยอนุภาพของเมตตากาธุณาที่เป็น
ธรรมนั่นเอง เพราะฉะนั้น เมตตากาธุณาจึงเป็นธรรมที่ควรอบรมให้มีขึ้น
คู่กันไปกับศีลข้อที่ ๑

สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ เป็นธรรมที่ควรปฏิบัติคู่กันไปกับศีล
ข้อที่ ๒ คือ เว้นจากการลักทรัพย์ สัมมาอาชีวะนี้เป็นข้อสำคัญ เพราะว่า
คนเราจะต้องกินอยู่เสมอ ขาดไม่ได้ จะได้ของกินมาอย่างไร ก็จะต้องมี
อาชีวะคือการอาชีพ ถ้าหากว่าไม่มีการอาชีพให้ได้ของกินมา ก็จะต้องมี
ผู้ให้ หรือว่าไม่มีผู้ให้ ก็อาจจะต้องลักขโมยเขามากิน เพราะไม่มีจะกิน
เพราะฉะนั้น จึงต้องมีอาชีพ คือการประกอบการงานหาเลี้ยงชีวิต เพื่อให้
ได้ของกินมาเลี้ยงตนและครอบครัว และก็พึงเป็นสัมมาอาชีวะ คือเว้นจาก
การเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด ประกอบการเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ นี่เป็นธรรม
ที่คู่กับศีลข้อที่ ๒ และเมื่อมีสัมมาอาชีวะอยู่ ก็จะทำให้การปฏิบัติในศีล
ข้อที่ ๒ เป็นไปด้วยดี จนถึงการปฏิบัติอันเป็นอัตโนมัติดังกล่าวแล้ว

ความสันโดษ ยินดีพอใจอยู่ด้วยคู่ครองของตน เป็นธรรมที่ควร
ปฏิบัติคู่กันไปกับศีลข้อที่ ๓ คือความงดเว้นจากความประพฤติผิดในกาม
เพราะว่าอันชีวิตของฆราวาสนั้นเป็นชีวิตที่เรียกว่า ต้องมีการบริโภคกาม
คือสิ่งที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจทั้งหลาย โดยเฉพาะก็จะต้องมีการ
เป็นสามีภรรยาสำหรับที่จะสืบตระกูลสืบต่อไป แต่ก็ให้มีความยินดีพอใจ
อยู่ในคู่ครองของตน และเมื่อเป็นเช่นนี้ ธรรมข้อนี้เองจะป้องกันไม่ให้ล่วงศีล
ข้อที่ ๓ ทำให้ศีลข้อที่ ๓ เป็นไปด้วยดี หรือเป็นไปได้โดยอัตโนมัติดังกล่าว

ดีจจะ คือความจริง คือการรักษาัจจะ รวมทั้งความซื่อตรง ความภักดี ไม่ทรยศ ความมีกตัญญูกตเวที เป็นต้น เป็นธรรมที่ควรอบรมให้มีขึ้นคู่กันไปกับศีลข้อที่ ๔ คือเว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการหลอกลวง เมื่อมีธรรมข้อนี้อยู่ในใจ ก็ทำให้ปฏิบัติศีลข้อที่ ๔ เป็นไปได้ด้วยดี จนถึงเป็นไปโดยอัตโนมัติ

ความไม่ประมาท คือความมีสติที่รอบคอบ เป็นธรรมที่ควรอบรมให้มีขึ้นในใจ คู่กันไปกับศีลข้อที่ ๕ คือเว้นจากน้ำเมาคือสุราเมรัย อันเป็นฐานแห่งความประมาท เมื่อมีจิตใจเย็นดีอยู่ในความไม่ประมาท รักษาความไม่ประมาทเหมือนอย่างทรัพย์สินอันประเสริฐ ก็ย่อมเหมือนอย่างทำให้การปฏิบัติในศีลข้อที่ ๕ เป็นไปได้ด้วยดี จนถึงเป็นไปโดยอัตโนมัติ ดังกล่าว

เพราะฉะนั้น ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ จึงเป็นกัลยาณธรรม คือ ธรรมที่งดามอันควรปฏิบัติคู่กันไปกับศีล ๕ เมื่อมีทั้งศีลทั้งธรรมเหล่านี้ ก็ย่อมจะเป็นผู้ที่มีความประพฤติดีด้วย และเป็นผู้ที่ไม่ขาดตกบกพร่องด้วยปัจจัย ด้วยโภคะ อันเป็นเครื่องอาศัยของชีวิตด้วย ศีลกับธรรมจึงเป็นเครื่องที่ช่วยกันส่งเสริมบุคคลให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้าอยู่

ธรรมกั้อาศัยธรรม

ข้อปฏิบัตินั้นไม่ใช่มีศีลเพียงข้อเดียว ยังมีข้อปฏิบัติข้ออื่นอีกที่พึงปฏิบัติคู่กันไปและพึงปฏิบัติรวมกันไปด้วยที่กล่าวมาตามลำดับ และนอกจากนี้ ข้อปฏิบัติอีกหลายข้อที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้เป็นข้อปฏิบัติ ช่วยในธรรมข้อใดข้อหนึ่งที่ร่วมกับศีล เช่น ช่วยในข้อสัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยชอบ อันคู่กับศีลข้อที่ ๒ เช่น ที่ทรงสอนให้เว้นจากอบายมุขต่าง ๆ ดังที่แสดงไว้ในหนังสือนวโกวาท และมีหมวดธรรมที่ผู้ศึกษาธรรมผู้ต้องการจะดำเนินชีวิตอยู่ในโลกพึงศึกษาให้เข้าใจก็คือ ทิฏฐธัมมิกัตถตตประโยชน์ ประโยชน์ปัจจุบันและสัมปรายิกัตถตตประโยชน์ ประโยชน์ภายหน้า

ข้อปฏิบัติทั้ง ๒ หมวดนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนแก่ผู้มากราบทูลถามว่า คนต้องการที่จะดำรงชีวิตอยู่ในโลกเป็นคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ต้องการจะได้ประโยชน์สุขในการดำรงชีวิต ก็ขอให้ตรัสบอกธรรมสำหรับเป็นข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงประโยชน์สุขดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนธรรมหมวดที่ ๑ เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถตตประโยชน์ ประโยชน์ในปัจจุบัน คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ลุกขึ้นประกอบการงานแสวงหาทรัพย์ เป็นต้น
๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ เป็นต้น
๓. กัลยาณมิตตตา คบเพื่อนที่ดีงาม
๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้

ประโยชน์ปัจจุบันนี้เป็นข้อปฏิบัติสำหรับที่จะให้ได้รับสุขประโยชน์
ในปัจจุบัน ให้สังเกตดูใน ๔ ข้อนี้ ไม่มีสอนให้บริจาทาน ให้รักษาศีล
เป็นต้น แต่ว่าสอนให้มีความขยันหมั่นเพียร ประกอบการงานแสวงหา
ทรัพย์ เป็นต้น จะได้ทรัพย์มาทางไหนบ้างก็ไม่ได้บอกเอาไว้โดยตรง วาง
เป็นหลักให้ปฏิบัติไว้เป็นกลาง ๆ เพราะว่ามุ่งประโยชน์ปัจจุบันเป็นที่ตั้ง

มาถึงหมวดที่ ๒ สัมปรายิกัตตประโยชน์ ประโยชน์ในภายหน้า
ทรงสอนให้มี

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความเชื่อในวัตถุที่ควรเชื่อ
๒. สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล
๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยจาคะ ความสละบริจาคน
๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือความรู้จักบาปบุญ
คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น

ข้อปฏิบัติ ๔ ข้อนี้ เป็นข้อปฏิบัติตั้งที่เรียกว่า ทางศีลธรรม

คราวนี้ก็มีปัญหาว่า จะให้ปฏิบัติธรรมทั้งหมดทั้ง ๒ หมวดนี้พร้อม
กัน หรือว่าปฏิบัติในปัจจุบันแต่ประโยชน์ปัจจุบัน ส่วนประโยชน์ภายหน้า
ยังไม่ปฏิบัติ ไปปฏิบัติเอาข้างหน้า ปรากฏว่าได้มีบางท่านเข้าใจดังนี้ และ
ได้มีบางท่านกล่าวว่า พระพุทธศาสนานั้นเหมาะสำหรับคนที่ตายไปแล้ว
แต่ว่าไม่เหมาะสำหรับคนที่ยังดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ก็น่าที่จะเข้าใจว่า
พระพุทธศาสนาสอนให้ไปหวังผลเอาข้างหน้าดังสอนให้ทำบุญเพื่อไปสวรรค์
อย่าทำบาปเพราะจะไปนรก สวรรค์นรกนั้นอยู่ชาติหน้า เพราะฉะนั้นจึง
เหมาะสำหรับคนที่ตายไปแล้ว อีกอย่างหนึ่ง ก็น่าจะเพราะเข้าใจเอาจาก
ประเด็นที่ตั้งขึ้นว่า ประโยชน์ภายหน้านั้นไปปฏิบัติเอาข้างหน้า และพระ
พุทธศาสนานั้นก็สอนเรื่องศรัทธาเรื่องศีลเป็นต้นนี้เอง จึงเหมาะสำหรับ
อนาคตก็คือชาติหน้า ความเข้าใจและกล่าวดังนี้ไม่ถูกต้อง

ธรรมทั้ง ๒ หมวดนี้ว่าถึงการปฏิบัติ ก็พึงปฏิบัติในปัจจุบันเช่นกัน
ถึงมีอุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรเป็นต้นในบัดนี้ พึงมี
ศรัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธาในบัดนี้ คือพึงมีในบัดนี้ด้วยกัน ไม่ใช่
ว่าเดี๋ยวนี้ไม่ต้องมีศรัทธา ไม่ต้องมีศีล รอไว้ข้างหน้าจึงค่อยมีศรัทธา มีศีล
ไม่ใช่อย่างนั้น ในบัดนี้ก็พึงมีศรัทธา มีศีล เพราะฉะนั้น การปฏิบัติใน
ธรรม ๒ หมวดนี้ ก็พึงปฏิบัติในปัจจุบันด้วยกันคู่กันไป และเมื่อปฏิบัติคู่กัน
ไปดังนี้ ธรรมที่แสดงไว้ในประโยชน์ภายหน้านี้องค์มาเป็นเครื่องจำกัดการ
ปฏิบัติประโยชน์ในปัจจุบัน คือในประโยชน์ปัจจุบันสอนให้มีอุฏฐานสัมปทา
ถึงพร้อมด้วยขยันหมั่นเพียรแสวงหาทรัพย์ แต่ไม่ได้บอกจะให้แสวงหาทาง
ไหน จะไปขโมยเขาได้ไหม เมื่อปฏิบัติในสัมปรายกัถกตประโยชน์ ประโยชน์
ภายหน้า ก็ย่อมจำกัดว่าจะไปลักเขาไม่ได้ เพราะถึงปฏิบัติอยู่ในศีลสัมปทา
ถึงพร้อมด้วยศีล ก็จะต้องงดเว้นในการลักขโมย เพราะฉะนั้น การแสวง
หาทรัพย์ก็ต้องแสวงหาในทางที่ชอบ ในสัมมาอาชีวะดังนี้

คราวนี้ที่แบ่งเรียกว่า ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้านั้น
ก็เพราะว่าผลที่ได้รับเป็นบุญประโยชน์ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วย
การขยันหมั่นเพียร แสวงหาทรัพย์ก็ย่อมจะได้ทรัพย์มา ในเมื่อการแสวงหา
เป็นการกระทำเหมาะสม กระทำเหมาะสมขึ้นเมื่อใด ก็ย่อมได้ทรัพย์ขึ้นเมื่อนั้น
เป็นปฏิบัติแต่เมื่อไปมีการเว้นเข้าแล้ว ในปัจจุบันอาจจะเป็นการเสีย แต่ว่า
จะไปได้รับประโยชน์ต่อไป เหมือนอย่างว่า อุฏฐานสัมปทา เกิดขยันจนไป
ขโมยเขาเข้า เพราะมันมีทรัพย์ล่อใจที่จะขโมยได้ง่าย ขโมยเมื่อใดก็ได้เมื่อนั้น
ขยันขโมยก็เป็นอุฏฐานเหมือนกัน แต่คราวนี้ไปผิดศีล เพราะฉะนั้น เมื่อ
รักษาศีลก็ต้องเว้น เว้นเข้าก็เลยไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นการขาดไม่ได้
ต้องขยันทำมาหากินไปตามน้ำพิกน้ำแรงโดยชอบได้มาวันละ ๑๐ บาท ๒๐
บาทดังนี้ เป็นต้น ขโมยเขาบิ๊บเดียวบางที่ได้มาพันบาทหมื่นบาท แต่เมื่อ
มา มีศีลเข้าแล้วต้องเว้นทำไม่ได้ นี่ประโยชน์ปัจจุบันขาด แต่ว่าประโยชน์
ภายหน้าคือเป็นประโยชน์ที่จะพึงได้ภายหน้า

คราวนี้ก็ยังมีข้ออื่นอีก เช่น จากสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการสละ
บริจาคนั้น สละบริจาคนั้นเมื่อใด ก็เสียทรัพย์เมื่อนั้น ก็จะต้องขัดกับหลักของการ
อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา รักษาทรัพย์ที่หามาได้ ถ้าปฏิบัติ
ตามข้อนี้ข้อเดียว ได้มากก็ใช้ไม่ได้ ต้องรักษา เป็นอันว่าไม่ต้องใช้กัน ถ้า
เป็นข้อเดียว เพราะว่าในปัจจุบันเองก็ยังมีข้อ ๔ คือสอนให้เลี้ยงชีวิตตาม
สมควรแก่กำลัง ทรัพย์ที่หามาได้ แต่ว่าก็เป็นการสอนให้ใช้เลี้ยงตัวเอง
และครอบครัวอยู่ในวงภายใน แต่ว่าสำหรับเป็นประโยชน์ภายนอก คือ
จากสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการสละบริจาคนั้น เป็นการสอนให้สละบริจาคนั้น
ผู้อื่น เป็นการเผื่อแผ่ความสุขแก่ผู้อื่น ในข้อนี้ก็เหมือนกัน ให้เมื่อใดก็เสีย
เมื่อนั้น ให้มากก็เสียมาก แต่ว่าที่ตรัสสอนว่าเป็นประโยชน์ภายนอกก็
เพราะจะให้ประโยชน์บังเกิดขึ้นในเวลาต่อไป

อีกประการหนึ่ง สำหรับในข้อจากะนี้ ก็ย่อมเป็นข้อปฏิบัติเนื่องไป
จากประโยชน์ปัจจุบันด้วย คือจะต้องแสวงหาให้ได้ทรัพย์มาก่อน แล้วจึง
จะมีทรัพย์สำหรับบริจาคนั้น ถ้าตัวเองไม่มีทรัพย์ จะเอาอะไรบริจาคนั้น เพราะ
ฉะนั้น จากะจึงต้องมาทีหลัง สิ่งที่จะต้องมาก่อนคือความมีทรัพย์ ความมี
ทรัพย์นี้ก็เกิดขึ้นจากประโยชน์ปัจจุบัน จึงต้องปฏิบัติในประโยชน์ปัจจุบัน
ก่อน จนถึงต้องมีทรัพย์ขึ้นจึงจะทำการบริจาคนั้นได้ นี่เป็นเหตุผลที่ต่อเนื่อง
กันไปสำหรับในข้อจากะ

คราวนี้ **ศีล** กับ **จาคะ** นี้เป็นปัญหาสำคัญว่าจะให้ประโยชน์สุข
ภายนอกอย่างไร เพราะปัจจุบันนี้ต้องเสีย รักษาศีลก็ต้องเสีย ปฏิบัติใน
จาคะคือทำทานก็ต้องเสีย เพราะขาดประโยชน์ที่จะได้ดังกล่าว เพราะ
ฉะนั้น จึงต้องมีธรรมอีก ๒ ข้อ คือ **ศรัทธา** เป็นข้อแรก และ **ปัญญา** เป็น
ข้อท้าย คือจะต้องมีความเชื่อที่ถูกต้อง และมีปัญญารู้จักผิดชอบชั่วดี คือ จะ
ต้องมีศรัทธาอันประกอบด้วยปัญญา หรือมีปัญญาอันประกอบด้วยศรัทธา
คู่กันไป จึงจะเป็นเหตุให้มีการปฏิบัติในศีล ในจาคะ หรือในทาน เพราะว่า

ในข้อนี้ดูในเฉพาะปัจจุบันแล้วดูเป็นการตัดรอนหรือเป็นการเสีย แต่ว่า เป็นประโยชน์สุขในภายหน้า

คราวนี้จึงมาพิจารณาถึงปัญหาข้อนี้ว่า เป็นประโยชน์สุขในภาย หน้าจริงหรือ และประกอบด้วยประโยชน์สุขภายหน้านั้นเป็นประโยชน์สุข แก่ใคร ในข้อนี้ถ้าพิจารณาดูให้ถี่ก็จะมองเห็นว่า

ประการที่ ๑ เป็นประโยชน์สุขถึงคนปัจจุบันนี้แหละ เพราะว่าศีล นั้นเป็นการเว้น อย่างการลักขโมยเป็นต้น ก็เป็นการเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน เพราะฉะนั้นจึงเป็นประโยชน์สุขแก่หมู่ที่อยู่รวมกัน ในปัจจุบันที่เคยกล่าวมาแล้ว และจากระหรือทานนั้น ก็เป็นการเผื่อแผ่เฉลี่ย ความสุขของตนแก่ผู้อื่น ทำให้เกิดความสุขทั่ว ๆ กันไป

ฉะนั้น จึงได้มีบางท่านอธิบายเอาไว้ อันที่จริงสัมปราชัยกัตตประโยชน์ ประโยชน์ภายหน้านั้น หมายความว่า เป็นประโยชน์ที่เนื่องไปถึงผู้อื่น คือเป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่สังคมคนที่อยู่รวมกันในปัจจุบัน ดังท่าน อธิบายดังนี้ ซึ่งก็เป็นความถูกต้องและประโยชน์สุขที่พึงได้ร่วมกันในหมู่ คนที่อยู่ร่วมกันดังนี้ จะต้องพิจารณาด้วยน้ำใจที่กว้างขวางสักหน่อยหนึ่ง จึงจะมองเห็น และก็เพื่อความจริง และนอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์ที่จะพึง บังเกิดภายหน้า ตามที่แสดงไว้ในหมวดธรรมตรง ๆ ด้วย

อยู่ในปัจจุบันแต่อย่าลืมอนาคต

มองดูให้คิดแล้ว อนาคตมากมายกว่าปัจจุบัน ปัจจุบันถ้าดูอย่างละเอียดก็มีนิดเดียว ที่เราพูดกันว่า ภายหน้าคือ ชาติหน้านั้นมองไกล แต่ถ้ามองเข้ามาให้ละเอียดแล้ว ภายหน้านั้นมีอยู่ในชาตินี้เอง อย่างปีหน้าก็เป็นภายหน้า ละเอียดเข้ามาอีก เดือนหน้าก็เป็นภายหน้า วันพรุ่งนี้ก็เป็นภายหน้า ชั่วโมงหน้าก็เป็นภายหน้า จนถึงนาที่หน้าก็เป็นภายหน้า ดังนี้ เป็นต้น ถ้าแบ่งละเอียดดังนี้แล้ว เกือบจะหาปัจจุบันไม่พบ จะต้องแบ่งให้เล็กลงไปกว่าวินาที ที่ล่วงก็เป็นอดีต ที่ยังไม่มาก็เป็นอนาคต เพราะฉะนั้นทุกคนจะต้องพบกับภายหน้า

การทำอะไรที่คิดถึงแต่ปัจจุบัน ที่จริงก็เหมือนจะเป็นธรรมสูงอย่างทำวิปัสสนากรรมฐาน ให้พิจารณาถึงปัจจุบันธรรม แต่เมื่อมองอีกแง่หนึ่งแล้ว คือในแง่ของสังขจะ กาลเวลาที่เกี่ยวกับชีวิต เป็นความจริงที่ชีวิตบุคคลจะต้องพบกับกาลภายหน้าอีกเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้สอนข้อปฏิบัติไว้สำหรับที่จะปฏิบัติในปัจจุบันนี้ เพื่อที่จะให้พบกับปัจจุบันที่มีความสุขด้วย เพื่อให้พบกับอนาคตที่มีความสุขด้วยทั้ง ๒ สถานจะเป็นอนาคตเมื่อใดก็ได้ทั้งนั้น จะเป็นพรุ่งนี้ เดือนหน้า ชาติหน้า ได้ทั้งนั้น

เรามาลองพิจารณาเทียบเคียงดูว่า ทุก ๆ คนได้มีการเตรียมตัวเพื่ออนาคตกันมาตั้งแต่เด็ก ดังเช่นเมื่อเป็นเด็กเข้าโรงเรียนก็เรียนหนังสือเพื่อจะให้พบความสำเร็จในอนาคตและเพื่อที่จะได้ทำการงาน คราวนี้ถ้า

ไปดูจำเพาะวัน ๆ ที่เรียนหนังสือ เช่นว่าเป็นเด็กอายุ ๕ ขวบ เข้าโรงเรียน
ไปวันหนึ่ง ๆ ถ้าจะดูปัจจุบันจำเพาะวัน ๆ แล้ว จะไม่เห็นว่าได้อะไรขึ้นมา
แล้วต้องใช้จ่ายไปเท่าไรเป็นการลงทุน แปลว่าต้องใช้จ่ายในค่าความเป็นอยู่
ค่าเล่าเรียนต่าง ๆ โต้ขึ้นก็ยิ่งใช้จ่ายมาก เป็นการลงทุนทั้งนั้น แปลว่าต้อง
เสียสละทรัพย์เพื่อจะได้วิชาสำหรับอนาคต และในการปฏิบัติในการ
ศึกษานี้ ก็จะต้องมีศีลในการศึกษา มีศีลเพื่อการศึกษา มีจาคะในการ
ศึกษา มีศีลเพื่อการศึกษา ก็คือจะต้องมีการเว้นจากสิ่งที่เป็นอันตรายต่อ
การศึกษาทั้งหลาย นี้เรียกว่ามีศีลเพื่อการศึกษา จะต้องมีจาคะเพื่อการ
ศึกษาในปัจจุบันแม้จะมองไม่เห็นผล แต่ว่าผลนี้ก็ต้องมีการสละต่าง ๆ เช่น
สละทรัพย์เพื่อการศึกษา ดังนี้ ก็เห็นได้ว่าถ้าจะดูศีล จาคะ เพื่อการศึกษา
ในปัจจุบันแล้วจะมองไม่เห็นผล แต่ว่าผลนี้จะมองเห็นได้ในอีกหลายปีข้าง
หน้า เมื่อเด็กสำเร็จการศึกษา นั้นแหละจึงจะเห็นผลของศีลและจาคะเพื่อ
การศึกษา

เพราะฉะนั้น ในบัดนี้ ทุก ๆ คนที่ทำการปฏิบัติอยู่ทั้ง ๒ อย่าง คือ
การปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ปัจจุบัน และการปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ภายหน้า
ยกตัวอย่างเช่นการศึกษาที่เป็นเด็กดังกล่าว เพราะฉะนั้น ประโยชน์ภาย
หน้าของพระพุทธเจ้านี้จึงเป็นธรรมที่มีเหตุผล ซึ่งทุก ๆ คนพึงปฏิบัติตั้งแต่
ในปัจจุบันแล้วจะพบสุขประโยชน์ในปัจจุบันด้วย ในภายหน้าด้วย ศีลและ
จาคะที่ปฏิบัติในปัจจุบันนี้ ถ้ามองเห็นเฉพาะในปัจจุบันแล้ว ก็จะพบการ
ขาดประโยชน์ พบความเสียดังกล่าวแล้ว แต่ว่าเป็นศีลและเป็นจาคะ เพื่อ
ประโยชน์สุขที่ทุกคนพึงจะพบในอนาคตของตนซึ่งจะต้องพบ เพราะฉะนั้น
จึงจะต้องมีการปฏิบัติทั้ง ๒ อย่างนี้ ต้องมีการปฏิบัติธรรมทั้ง ๒ หมวดนี้
ควบคู่กันไป จึงจะเป็นผู้ที่พบประโยชน์สุขในบัดนี้ด้วย ในอนาคตด้วย

๒ ไตรสิกขา :

การศึกษาเพื่อยกระดับชีวิต

การศึกษาคืออะไร ?

“บุตรที่ยังไม่เกิด • บุตรที่ตายไปแล้ว • และบุตรที่โง่เขลา • บุตร ๒ จำพวกข้างต้นยังดีกว่าจำพวกท้าย เพราะสองจำพวกข้างต้นให้เกิดความทุกข์ชั่วคราว ส่วนจำพวกหลังคือบุตรที่โง่เขลาให้เกิดความทุกข์อยู่ทุกระยะเวลา”

คำข้างบนนี้เป็นคำแปลภษิตินโหิตโปเทศ แสดงเป็นพระราชดำริของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่ง ซึ่งทรงปรารถนาถึงพระราชบุตรผู้ยังมีได้ศึกษา จึงโปรดจัดให้มีพระอาจารย์ถวายการศึกษาแก่พระราชบุตร

การศึกษาเป็นเรื่องสำคัญของชีวิต ทำชีวิตให้มีคุณค่าขึ้น จนถึงเห็นกันมาตั้งแต่โบราณแล้วว่า ผู้ที่ยังไม่เกิดมาหรือผู้ที่ตายไปแล้วยังดีกว่าผู้ที่ได้รับการศึกษาซึ่งยังมีชีวิตอยู่ มารดาบิดาและผู้มีเมตตาทั่วไปจึงอุปการะให้การศึกษาแก่เด็กของตน ถึงจะให้อย่างอื่นไม่ได้ก็พยายามให้การศึกษา เพราะวิชาเป็นทรัพย์ที่ติดตัว ทำให้สามารถดำรงตนได้

ในบัดนี้ การศึกษากำลังก้าวหน้ามาก แบ่งเป็นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา เหมือนอย่างต้นไม้แบ่งเป็นโคนต้น กลางต้น และยอด ทุก ๆ คนกำลังมีศึกษาพฤกษ์ คือต้นไม้การศึกษาที่อยู่ จึงได้รับความรู้ซึ่งแปลกหูแปลกตาแปลกใจขึ้นทุกวัน

การรับความรู้ตามหลักสูตร เป็นสิ่งที่ทางรัฐบาลเลือกสรรแล้วตามควรแก่สมัย ส่วนการรับความรู้นอกหลักสูตรหรือนอกโรงเรียนซึ่งมี

อยู่เป็นอันมาก เป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวัง เพราะความรู้บางอย่างเมื่อไปรับมาแล้ว ทำให้เกิดความหลงเข้าใจผิด คิดเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นชีวิตเนื้อหาของชาติ ความรู้บางอย่างทำให้ใจแตก ไม่ประพฤติตนอยู่ในทางที่ดี ความรู้บางอย่างก็มีประโยชน์

ทางมาของความรู้เหล่านี้มาโดยตรงก็มี มาโดยอ้อมแฝงก็มี และบัดนี้มีเครื่องสื่อความรู้กันได้อย่างรวดเร็วตลอดทั้งโลก มีวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ มีรถยนต์ยานพาหนะที่วิเศษต่าง ๆ และมีหลายฝ่ายหลายพวก แต่ละฝ่ายก็ชักจูงให้รับรู้ให้ปฏิบัติกันไปทางหนึ่ง ๆ เรียกว่า ศิคาปาโมกข์ หรือมีครูมากพวกมากฝ่าย บางพวกก็สอนให้เดินตรงกลาง ผู้ที่เชื่อฟังก็จะพากันเดินชนกันเองกลุ่มไปหมดเท่านั้น เหมือนอย่างไรโรงเรียน นักเรียนทั้งหมดมาเดินเข้าแถวอยู่กลางสนาม ครูคนหนึ่งบอกให้นักเรียนขวาหัน แล้วบอกหน้าเดินพร้อม ๆ กัน เมื่อเป็นเช่นนี้ลองคิดมองดูภาพ นักเรียนทั้งโรงเรียนจะเดินชนกันอย่างยุ่งเหยิงกันไปหมดเท่านั้น เพราะเมื่อยืนเข้าแถวกัน ฝ่ายหนึ่งซ้ายหัน ฝ่ายหนึ่งขวาหัน ก็คือหันหน้าชนกัน แล้วเดินชนกันอย่างอลหม่าน ส่วนฝ่ายที่หันหน้ากลาง ๆ นั้นก็จะพลอยถูกชนด้วย เว้นไว้แต่จะเดินออกไปเสียจากสนาม เมื่อยังอยู่ในสนามแล้วก็ไม่อาจจะพ้นจากการถูกชนให้รวดเร็วไปในทางใดทางหนึ่ง นี่เป็นตัวอย่างสมมติในสนามโรงเรียน ซึ่งน่าจะยังไม่เคยมี แต่ก็เป็นข้อที่น่าแปลกที่ปรากฏว่ามีในสนามนอกโรงเรียน เช่น ในถนนหนทางในประเทศต่าง ๆ คนหลายพวกได้รับความรู้ตามคำสั่งสอนของครูต่าง ๆ ออกมาเดินชนกัน ปะทะกันสับสนวุ่นวายอยู่ตามถนนหนทาง ดังที่ปรากฏในบางประเทศแม้ในเร็ว ๆ นี้

ส่วนในประเทศไทยไม่ปรากฏเหตุการณ์เช่นนั้น เพราะรัฐบาลและประชาชนเคารพยึดมั่นอยู่ใน **หลักไตรรงค์** คือ **ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์** ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งธงชาติ และพากันบำรุงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ทั้งส่วนมากแม้จะได้รับรู้จากครูเป็นอันมาก

แต่ก็ยังเคารพนับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นครูที่เยี่ยมยอดเพียงพระองค์เดียว
ไม่นับถือว่าครูไหนเยี่ยมยอดกว่า ทั้งมีความรักเคารพในพระมหากษัตริย์
เป็นอย่างยิ่ง เมื่อตั้งมั่นอยู่ในหลักไตรรงค์เช่นนี้จึงไม่หันเหไปทางไหนอื่น
นอกจากทางหลักไตรรงค์นี้เท่านั้น จึงควบคุมกันอยู่อย่างสงบเรียบร้อย
แสดงว่ามีหลักของตนคืออยู่ ส่วนผู้ที่รับเอาหลักอื่นให้กว้างขวางไขว่เขว
แสดงว่าตนเองไม่มีหลักของตนเองอยู่ ดังที่เรียกว่าคนหลักลอย ไม่เป็นที่
นับถือไว้วางใจของใคร ผู้ที่ยาว่ความคิดอาจมีความคิดผิดทางไปได้ง่าย
เป็นยาวชนอาจจะยาว่ความคิด เพราะยังยาว่วัย เป็นผู้ใหญ่อาจจะยาว่
ความคิดเพราะไม่ฉลาดขาดการศึกษา หรือเพราะหลงเชื่อไปในทางที่ผิด
จึงจำต้องวางรากฐานหรือเสริมฐานของหลักไตรรงค์ให้มั่นคงทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่
จึงควบคุมกันอยู่โดยสงบสุขเรียบร้อยได้ตลอดไป

วิธีวางรากฐานหรือเสริมฐานหลักไตรรงค์ คืออบรมปลูกความ
เคารพรักในองค์ ๓ นั้นลงไปในจิตใจของทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ รักษาธรรมเนียม
ประเพณีเกี่ยวกับองค์ทั้งสามนี้ไว้ นับถือเป็นสิ่งสำคัญไม่ทอดทิ้งละเลย เมื่อ
รักษาส่งเสริมหลักของตนให้มั่นคง เรียกว่าคนมีหลักร่วมกันอยู่เป็นอันเดียว
กัน ก็เกิดความสามัคคีอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นโอกาสให้ได้ศึกษารับ
ความรู้ต่าง ๆ ท้นต่อความรู้และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และรับความเจริญใน
ด้านวัตถุต่าง ๆ มาทะนุบำรุงบ้านทะนุบำรุงเมืองให้มั่นคงเป็นสุข โดยเฉพาะ
ยาวชนก็ตั้งใจเล่าเรียนศึกษาในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย ให้มีความรู้
ความก้าวหน้ายิ่งขึ้น เว้นรับความรู้ที่จะชักพาให้เสียหาย เว้นสิ่งย่ำยวนที่
เป็นอันตรายแก่การศึกษาและความดี

เมื่อเป็นดังนี้ องค์ที่เป็นหลักทั้งสามนั้น จึงไม่ขัดอะไรกับความ
เจริญก้าวหน้า กลับเป็นเครื่องรักษาส่งเสริมให้เจริญก้าวหน้าขึ้นโดยสวัสดิ
เพราะมีหลักเป็นที่พึ่งอาศัยให้เกษมสวัสดิ ไม่ใช่เจริญก้าวหน้าไปอย่าง
หลักลอย ซึ่งมีหวังว่าจะล้มลงอย่างง่ายดาย และทำให้เจริญก้าวหน้าไป
อย่างมีระเบียบเรียบร้อย

ทั้งนี้เป็นข้อที่ควรภูมิใจได้ว่า ได้มีหลักที่ดีที่เจริญแล้วของตนเอง เป็นที่ยึดเหนี่ยวมาแต่โบราณกาล ถึงจะยังคงอยู่ในด้านวัตถุและในด้าน ความรู้สาขาต่าง ๆ แต่ในด้านหลักยึดเหนี่ยวที่ดีทางจิตใจแล้วไม่ด้อยเลย ชื่อว่าเป็นอารยะ คือเป็นคนเจริญได้ทีเดียว ส่วนผู้ที่หมิ่นแคลนทอดทิ้ง หลักของตนเสียนั้นแหละ แสดงว่าเป็นผู้ที่หมิ่นตนเอง ไม่ควรแก่การนับถือ ไว้วางใจ

คำว่า "ศึกษา" ตามปทานุกรมให้ความหมายไว้ว่า "การเล่าเรียน ผูกฝนอบรม" ในตำราศัพท์อภินิหารหนึ่งให้ความหมายไว้ว่า "การถือเอา วิชา" ทางบ้านเมืองได้วางแผนการศึกษาของชาติไว้เป็น ๔ ส่วน คือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษา ตามที่โรงเรียนทั่วไป ได้สอนอยู่แล้ว เมื่อพิจารณากล่าวอย่างสรุป การศึกษาก็เพื่อ

(๑) ให้มีความรู้ความสามารถในการประกอบกิจการงาน และใน การสังคมเป็นต้นได้อย่างดี

(๒) เพื่อให้มีความเป็นคนโดยสมบูรณ์

ความประสงค์ของการศึกษาข้อแรกมีความชัดเจนแล้ว ส่วนข้อ ๒ หมายความว่า คนที่ถือกำเนิดเป็นคนนั้นยังไม่จัดว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์ เพราะเหตุเพียงที่เกิดมามีรูปร่างเป็นคน ต่อเมื่อมีการปฏิบัติประกอบด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีสมกับความเป็นคน จึงจะเรียกว่าเป็นโดยธรรม เมื่อมีธรรมของคนบริบูรณ์จึงจะชื่อว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์ แม้คำในหิโตป-เทศก็กล่าวว่า "การกิน การนอน ความกลัว และการสืบพันธุ์ของคนและ สัตว์ดิรัจฉานเสมอกัน แต่ธรรมของคนและสัตว์ดิรัจฉานเหล่านั้นแปลก กว่ากัน เว้นจากธรรมเสีย คนก็เสมอกับสัตว์ดิรัจฉาน"

การศึกษาที่มีความรู้ความสามารถ แต่ขาดธรรม ยังเป็นเหตุใช้ ความรู้ความสามารถนั้นไปในทางที่ผิด ดังเช่น เป็นโจรจำพวกต่าง ๆ ดัง เรื่องต่อไปนี้

ในสมัยพุทธกาล บุตรของนางพราหมณีมันตานี ภรรยาของพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล กรุงสาวัตถี ได้เกิดในราตรีวันหนึ่ง เมื่อเกิดนั้นอาวูรต่าง ๆ ได้สว่างโพล่งขึ้นทั่วพระนคร ตลอดถึงพระแสงหอกพระแสงดาบของพระราชา พราหมณ์ปุโรหิตออกดูดาวนักษัตรเห็นว่าบุตรของตนเกิดในโจรฤกษ์จึงเข้าไปเฝ้าพระราชา กราบทูลถามความผาสุกในการบรรทม พระราชาตรัสว่าจะบรรทมเป็นสุขจากที่ไหน มงคลอาวูรสว่างโพล่งขึ้น ชะรอยจะมีอันตรายแก่พระราชสมบัติหรือแก่ชีวิต พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลว่าบุตรของตนเกิด อาวูรเหล่านั้นสว่างโพล่งขึ้นด้วยอำนาจของเด็กนั้น เด็กนั้นจะเป็นโจรต่อไป แต่ว่าจักเป็นโจรผู้เดียว มิใช่เป็นโจรราชสมบัติ ตนจะให้ฆ่าเสีย พระราชาตรัสว่า เมื่อเป็นโจรผู้เดียวจักทำอะไรได้ จงเลี้ยงไว้เถิด ฝ่ายพราหมณ์ปุโรหิตพร้อมกับพวกญาติชานานามเด็กนั้นว่า อหิงสกะ แปลว่าผู้ไม่เบียดเบียน ด้วยถือเป็นนิมิตว่าอาวูรทั้งหลายสว่างขึ้นแต่ก็ไม่เบียดเบียนใคร

เมื่ออหิงสกะเติบโตขึ้นถึงวัยเล่าเรียนก็ส่งไปเรียนในกรุงทักศิลา อหิงสกะได้ตั้งใจเรียนศิลปวิทยา และตั้งใจปฏิบัติอาจารย์เป็นอย่างดีจนเป็นที่รัก เป็นศิษย์ก้นกุฎิของอาจารย์ ฝ่ายศิษย์อื่นซึ่งพากันต่ำต้อยด้อยเป็นศิษย์ภายนอกก็พากันริษยา คิดจะทำลายอหิงสกะ จึงปรึกษากันเห็นว่า “จะไปยุแหย่ออาจารย์ว่าอหิงสกะโกงเวลาหรือประพฤติไม่ดีหรือว่ามีชาติต่ำต้อยหาได้ไม่ เพราะอหิงสกะมีปัญหา มีความประพฤติดีมีชาติดีพร้อม มีอยู่ทางเดียวคือหาวิธียุแหย่ให้อาจารย์กินแห่งระวางใจอหิงสกะ” จึงแบ่งกันออกเป็น ๓ พวก เข้าไปหาอาจารย์ที่ละพวก ยุแหย่ว่าอหิงสกะคิดร้ายอาจารย์ ที่แรกอาจารย์ไม่เชื่อ ขับไล่พวกศิษย์ที่มายุแหย่ออกไป พุดล่ำทับว่า “อย่ามายุให้เราแตกกับบุตรของเราเลย” ครั้นถึงพวกที่ ๒-๓ อาจารย์ก็ชักแคลงใจ จนถึงเชื่อว่าเป็นความจริง จึงคิดจะฆ่าอหิงสกะเสีย แต่ครั้นจะฆ่าโดยเปิดเผยก็เกรงจะเกิดโทษ เกิดเสื่อมเสียชื่อเสียงและลามผลต่อไป

จึงคิดหาวิธีฆ่าให้แนบเนียน ครั้นคิดได้แล้วจึงเรียกหิงสกะมากล่าวว่า การเรียนศิลปะใกล้จะสำเร็จแล้ว แต่จักเข้าเขตสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อไปฆ่าคน ให้ครบพัน คืออาจารย์คิดเห็นทางว่า เมื่อหิงสกะไปฆ่าคนเป็นอันมาก จักมีคนหนึ่งต่อสัสฆ่าหิงสกะเสีย

ฝ่ายหิงสกะที่แรกตอบปฏิเสธอาจารย์ แต่ครั้นอาจารย์อ้างว่าจะไม่ได้รับผลของศิลปะ ด้วยความรักที่จะได้ศิลปะจึงถืออาวุธไปดักฆ่า มนุษย์อยู่ในดง ครั้นฆ่าได้หลายคนเข้าก็จำไม่ได้ว่ากี่คน เพราะโดยปกติ หิงสกะเป็นคนมีปัญญาไม่ตั้งจิตไว้ต่อเรื่องปาณาติบาต ฉะนั้น ต่อมาจึง ตัดนิ้วไว้นิ้วหนึ่ง ๆ เก็บได้ ครั้นนิ้วเหล่านั้นหายไปเสียอีก จึงนำมาเสียบ เป็นพวงนิ้วแขวนไว้กับตน จึงเกิดเรียกชื่อขึ้นว่า องคุลิมาล แปลว่า ผู้มี พวงมаланิ้วมือ หรือมีนิ้วเป็นพวงมาลา

ชื่อเสียงขององคุลิมาลโจรได้กระฉ่อนเป็นที่กลัวเกรงของคนทั่วไป จนไม่มีใครกล้าเข้าป่า องคุลิมาลโจรจึงเข้าไปจับคนฆ่าในบ้านในตำบล ภายนอกกรุงสรวัดดี ประชาชนต้องอพยพเจ้าไปในกรุงสรวัดดี ประชุม กันที่ห้องพระลานหลวง กราบทูลร้องทุกข์

ฝ่ายพราหมณ์ปุโรหิตทราบข่าวจึงกลับไปบอกนางมณฑานีผู้เป็น ภรรยาว่า “โจรองคุลิมาลเกิดขึ้น ไม่ใช่คนอื่นคงเป็นอหิงสกะกุมาร บัดนี้ พระราชาจักปราบปราม จะควรทำอย่างไร” นางมณฑานีบอกว่าตนจะ ออกไปนำบุตรกลับ พราหมณ์ปุโรหิตก็กล่าวห้ามมิให้ออกไป อ้างว่าไม่ควรทำวิสาสะคือความไว้วางใจในชน ๔ จำพวก คือไม่ควรไว้วางใจในโจร ว่าเป็นสหายเก่า ในเพื่อนว่าเป็นคนชิตชอบมาเก่า ในพระราชาว่าทรง นับถือ และในสตรีว่าอยู่ในอำนาจ แต่ใจของมารดาเป็นของอ่อนด้วยความ รักในบุตร จึงออกไปจากบ้านเพื่อจะนำบุตรของตนกลับ

เข้าวันนั้น พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูโลก ทรงทราบว่าถ้าไม่เสด็จ ไปโปรด องคุลิมาลก็จะทำมาตุฆาต ถ้าเป็นเช่นนี้ก็จะเป็นผู้ที่โปรดไม่ขึ้น

ครั้นเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ทรงทำภักติกแล้ว จึงเสด็จไปยังที่อยู่ขององคฺลิมาลโจร แม้มีพวกคนเลี้ยงโคพวกชวานาเป็นต้นห้ามมิให้เสด็จ ก็คงเสด็จต่อไปโดยุษณี

ฝ่ายองคฺลิมาลโจรได้เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกลก็มีความแปลกใจว่าในสมณชนนี้มาได้เพียงผู้เดียว คนอื่น ๆ ต้องมากันเป็นพวก ๆ ถึงเช่นนั้น ก็ยังแพ้เรา ชะรอยว่าจะมาวางข่ม จะต้องปลงชีวิตเสีย จึงวิ่งตามพระพุทธเจ้าอย่างเต็มกำลัง แต่ก็ไม่อาจจะทัน จึงร้องให้พระพุทธเจ้าหยุดพระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เราหยุดแล้วองคฺลิมาล ฝ่ายท่านจงหยุด” องคฺลิมาลคิดว่า “สมณะเหล่านี้เป็นผู้พูดจริง แต่พระองค์นี้เดินอยู่พูดว่าหยุดควรจะต้งถามดู” จึงร้องถามว่าพูดอย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เราวางอาชญาในสัตว์ทั้งปวง จึงชื่อว่าหยุดแล้ว ส่วนท่านยังเที่ยวฆ่าฟันประหัตประหาร จึงชื่อว่ายังไม่หยุด” พอองคฺลิมาลได้ยินพระพุทธเจ้าดำรัสเป็นคำสะกิดใจ ก็กลับได้สติขึ้นทันที จึงกราบพระบาทของพระพุทธเจ้าทูลขอบวชพระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้อุปสมบทด้วยตรัสว่า จงเป็นภิกษุมาเกิดองคฺลิมาลโจรจึงกลับเป็นภิกษุพุทธสาวก ตามเสด็จพระพุทธเจ้ากลับสู่พระเชตวันาราม

เมื่อท่านเป็นพระภิกษุแล้วก็ได้รับพระราชทานอภัยโทษ ต่อมาได้บำเพ็ญเพียรจนได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ท่านเป็นตัวอย่างของบุคคลประเภทมิดมาสว่างไป ซึ่งเป็นผู้ที่เคยผิดไปแล้วกลับตัวได้ และเรื่องนี้เป็นตัวอย่างแสดงว่าเชื่อครุผิดที่สั่งให้หันไปต่าง ๆ ก็ทำให้หันไปผิดจนกว่าจะได้พบครูที่ถูกต้อง และแสดงว่า การศึกษาให้มีความรู้ความสามารถอย่างเดียวอาจกลายเป็นโง่ไปก็ได้ และสามารถทำความชั่วร้ายเสียหายได้มากกว่าคนที่ไม่มีความรู้ความสามารถ ต่อเมื่อได้ศึกษาให้เป็นคนโดยสมบูรณ์อีกส่วนหนึ่ง การศึกษาของตนจึงจะสมบูรณ์ ดังเช่นองคฺลิมาลโจร เมื่อพบพระพุทธเจ้าจึงได้พบทางที่ถูกต้องของชีวิต

การศึกษาสามอย่าง

การศึกษาเพื่อให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ ต้องศึกษาธรรมตามหลักศึกษา
๓ ของพระพุทธเจ้า คือ

๑. ศิลศึกษา ศึกษาศิล
๒. จิตตศึกษา ศึกษাজิต
๓. ปัญญาศึกษา ศึกษาศาปัญญา

ดอกไม้ที่จัดไว้ในพานและแจกันอย่างเป็นทางการระเบียบงดงามบนโต๊ะ
บูชาพระ เมื่อมองดูจะรู้สึกว่ายิบร้อยงดงามน่าดูน่าชม ในห้องที่อยู่อาศัย
เมื่อวางสิ่งของต่าง ๆ ไว้ตามที่โดยเรียบร้อยก็จะดูเรียบร้อยงดงาม ได้
ประโยชน์ ดังคำว่า ของใช้ไว้เป็นที่หายก็รู้ดูก็งามตา บ้านเรือน เมื่อจัด
วางสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบ รักษาความสะอาดให้ทั่วถึงตลอดถึงบริเวณ
บ้าน ก็จะดูงดงามน่าอยู่น่าอาศัย อาหารที่บริโภคน่ารับประทานสำหรับใช้
ตลอดถึงเครื่องปรุงอาหารต่าง ๆ เครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ ที่หลับที่นอน ตลอด
ถึงที่ทิ้งที่ถ่ายสิ่งที่ไม่สะอาด เมื่อจัดให้เรียบร้อยให้สะอาด และถูกต้องด้วย
หลักสุขลักษณะอนามัย ก็จะน่าดูน่าชมให้เกิดความสุข แม้ภายนอกบ้าน
ออกมา ถนนหนทางบ้านเรือนทั่วไป ตลอดถึงโรงเรียนและสถานที่ต่าง ๆ
ที่ใช้ร่วมกัน เมื่อช่วยกันรักษาความเรียบร้อยความสะอาด ไม่ทำให้สกปรก
รุงรัง ก็จะแลดูเรียบร้อยงดงามและให้เกิดความสุขร่วมกันโดยทั่ว ๆ ไป
แม้สิ่งของตนเองที่นอกจากนี้ เช่น หนังสือเรียน สมุด ดินสอ ก็รักษาความ

สะอาดและทะนุถนอม เมื่อจะเขียนก็เขียนเฉพาะเรื่องที่ควรเขียนลงไป ในสมุด และเขียนให้เรียบร้อยให้มีระเบียบและถูกต้อง หนังสือนั้นเขียนสำหรับอ่าน ก็ต้องเขียนให้อ่านออก และสำเนียงสัทวิธีใช้ตัวอักษรสะกด การันต์เพื่อเขียนให้ถูก หนังสือเมื่อเปิดอ่านก็ไม่เปิดพลิกโดยแรงและไม่เปิดแบะเกินไปจะเป็นเหตุให้ฉีกขาดเสียหาย บางทีหนังสือยับไปเสียก่อน เหล่านี้เป็นต้น แม้กิจกรรมารยาทก็เช่นเดียวกัน การพูดจา การแสดงกิริยาทางกาย เมื่อใช้วาจาที่ถูกต้องเรียบร้อย จะยืน เดิน นั่ง นอน ก็เรียบร้อย มีมารยาทดี รู้จักแสดงความเคารพในผู้ที่ควรเคารพ ไม่แสดงกิริยาชนิดไม่มีมารยาทหรือชนิดล่วงเกินต่อผู้ใหญ่และบุคคลทั่ว ๆ ไป ปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีสมบัติของสุดีคือสมบัติของคนดี คนที่มีกิริยามารยาทดีทั้งทางกายทั้งทางวาจาเช่นกล่าวมานี้ ย่อมเป็นคนเรียบร้อย น่านิยมชมชอบ นี้แหละคือความมีระเบียบ เมื่อมีระเบียบเพราะจัดให้ถูกที่เหมาะสม ก็ย่อมเกิดความเรียบร้อยงดงาม

ความมีระเบียบนี้ ย่อมมีอยู่แม้โดยธรรมชาติ ดังเช่น มีในต้นไม้ และในร่างกายของสัตว์ดิรัจฉาน ในต้นไม้มีลำต้น กิ่ง ใบ ดอก มีรูปและสีต่าง ๆ ประกอบกันอยู่ตามที่ ร่างกายของสัตว์ดิรัจฉานเล่า มีรูปพรรณสัณฐาน มีขนสีต่าง ๆ ประกอบกันอยู่อย่างมีระเบียบ เช่น นกต่างชนิดแม้ร่างกายของคนเราเอง อวัยวะต่าง ๆ ก็ประกอบกันอยู่อย่างมีระเบียบ เช่น ส่วนศีรษะ ส่วนลำตัว ส่วนแขนขา อวัยวะภายในต่าง ๆ เช่น มันทสมอง ประสาทต่าง ๆ หัวใจ ปอด เป็นต้น ก็ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีระเบียบทั่วถึงกัน ถ้าร่างกายประกอบกันไม่ถูกต้องที่ เช่น หู ตา จมูก ปาก ของใครประกอบอยู่ผิดที่ ก็จะดูพิกลพิการพิลึกพิลั่น แผลงผู้แปลกคนไป และเมื่อหัวใจปอดเป็นต้น ไม่ปฏิบัติหน้าที่ไปอย่างมีระเบียบ ก็หมายความว่าเกิดเป็นโรครึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะต้องรีบแก้ไขรักษา แม้ธรรมชาติก็ยังมีความเป็นระเบียบเช่นนี้ ถึงส่วนที่ใหญ่กว่านี้ก็มีความเป็นระเบียบเช่น

เดียวกัน เช่น การหมุนของโลก ของดวงจันทร์ และของดาวพระเคราะห์ทั้งหลายที่หมุนไปรอบตัวเอง และรอบดวงอาทิตย์ ก็หมุนไปอย่างมีระเบียบ เรียบร้อยและมีเกณฑ์ที่แน่นอน ฉะนั้น กำหนดวันเดือนฤดูและปีจึงเป็นไปได้สม่ำเสมอแน่นอน อาจคำนวณเวลาได้โดยถูกต้อง ถ้าไม่มีระเบียบ เวลาต่าง ๆ ก็จะคลาดเคลื่อนไปหมด และจะเกิดอันตรายอย่างมหาดศาล คิดดูง่าย ๆ เฉพาะโลกนี้เท่านั้น ผู้ที่เรียนภูมิศาสตร์ย่อมจะทราบได้ว่าบนพื้นผิวของโลกก็มีบริเวณที่เป็นน้ำมากกว่าพื้นดิน ถ้าโลกหมุนผิดทำไปอย่างไร คือเอียงผิดระเบียบไป น้ำในมหาสมุทรก็จะบ่าพังลงมาท่วมโลกที่เป็นส่วนพื้นดิน ทำลายชีวิตคนและสัตว์ดิรัจฉานที่อาศัยอยู่บนพื้นดินให้หมดไปทั้งโลกก็อาจจะได้ หรือหมุนเข้าไปใกล้ดวงอาทิตย์จนเกินไปก็จะเกิดไฟไหม้โลกขึ้นได้ หรือมีฉะนั้นถ้าหมุนคว้างคว้างไปอย่างไม่มีระเบียบก็จะไปชนกับดาวดวงอื่น ๆ ที่เป็นโลกแต่ละโลก จนทำให้โลกแตกไปด้วยกัน แต่เหตุการณ์ดังกล่าวนี้จะไม่เกิดขึ้นในเมื่อโลกหมุนไปอย่างมีระเบียบ ด้วยอำนาจของแรงถ่วงหรือแรงดึงดูด ซึ่งรักษาความเป็นระเบียบที่เป็นดุลยภาพไว้ได้

มิใช่แต่ในธรรมชาติเท่านั้น แม้ในธรรมดาก็มีความเป็นระเบียบเหมือนกัน เป็นต้นว่าหลักของกรรม คือสัตว์โลกทั้งปวงทั้งมนุษย์และดิรัจฉานย่อมหมุนไปตามกรรม กรรมเป็นแรงถ่วงหรือแรงดึงดูดให้สัตว์ทั้งหลายเป็นไปในระเบียบเดียวกัน คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว อันนี้แหละเป็นหลักยุดิธรรมหรือดุลยภาพของธรรมดา ทำให้เกิดระเบียบเป็นอันเดียวขึ้น ถ้าไม่มีหลักกรรมดังกล่าวก็จะมีดุลยภาพหรือยุดิธรรมในธรรมดา ก็จะเกิดสับสนวุ่นวายดังที่เรียกว่า เป็นไปตามพระมโน (คือใจ) ของใครก็ได้ที่เข้าใจว่าเป็นผู้บันดาลต่าง ๆ แต่ความสับสนวุ่นวายอย่างนั้นไม่มี ก็เพราะมีหลักกรรมทำให้เกิดดุลยภาพดังกล่าว เช่นเดียวกับมีหลักแรงความถ่วงหรือแรงดึงดูดทำให้เกิดดุลยภาพในการหมุนของโลก เป็นต้น ความเป็นระเบียบของสิ่งต่าง ๆ จึงมีอยู่โดยทั่วไป

คนเรามีสติปัญญาสูงกว่าสัตว์ดิรัจฉาน จึงรู้จักสร้างความเป็นระเบียบให้เกิดขึ้นแก่ตนและสังคมยิ่งกว่าพื้นเพเดิม พึ่งมองเทียบดูกับสัตว์ดิรัจฉาน สัตว์ดิรัจฉานตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจนบัดนี้ ไม่มีปัญญาสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นแก่ตน การกิน การอยู่อาศัย และกิริยาอาการต่าง ๆ เป็นต้น เดิมเป็นอย่างไร บัดนี้ก็เป็นอย่างนั้น ทำอะไรได้เท่าที่ธรรมชาติอำนวยให้มาเท่านั้น ส่วนหมู่มนุษย์มีสติปัญญาปรับปรุงให้ดีขึ้นเจริญขึ้นโดยลำดับ ดังจะเห็นได้ว่าอาหารก็ปรับปรุงให้ดี เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เป็นต้นก็จัดสร้างให้เพียงพอแก่ความต้องการ และให้วิจิตรสวยงามให้เป็นสุขสบาย และรวมกันเป็นบ้านเป็นเมืองเป็นประเทศชาติ มีพระเจ้าแผ่นดิน มีรัฐบาล มีโรงเรียน โรงพยาบาล มีอาชีพต่าง ๆ มีเครื่องทะนุบำรุงความสุขต่าง ๆ มีทหารตำรวจ ตลอดจนถึงมีศาสนาสำหรับเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เหล่านี้แหละรวมเรียกว่า วัฒนธรรม หมายถึงเพาะปลูกความเจริญให้เกิดขึ้น หรือเรียกว่าอารยธรรมหรือนาครธรรม หมายถึงรู้จักสร้างให้เป็นบ้านเมืองที่มีความเจริญเทียบพร้อมด้วยสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม

วัฒนธรรมและอารยธรรมนี้ หาไม่ได้หรือหาได้ยากในหมู่สัตว์ดิรัจฉาน และในพวกคนป่าที่ยังประพฤติดูตามเดิมอย่างสมัยดึกดำบรรพ์ เมื่อมองหมู่มนุษย์เทียบกับหมู่สัตว์ดิรัจฉานหรือคนป่าแล้ว ย่อมจะเข้าใจความหมายของคำว่าวัฒนธรรมและอารยธรรม เพราะคนเรามีวัฒนธรรมและอารยธรรม จึงเจริญก้าวหน้าไปไกล ต่างจากสัตว์ดิรัจฉานมากมาย ดังที่เป็นไปอยู่

แต่วัฒนธรรมและอารยธรรมโดยมากมีอยู่เพียงผิวเผินเหมือนอย่างเพียงผิวหนัง พันผิวหนังไปแล้วก็ไม่พบวัฒนธรรมหรืออารยธรรม หมายความว่าแม้แต่ภายนอกเท่านั้น ส่วนภายในเต็มไปด้วยหายนธรรม (เหตุของความเสื่อม) หรือนายธรรม (ความเป็นป่าเถื่อนไม่เจริญ) ฉะนั้น คนเรา

การศึกษาชั้นปฐม

หลักแรกที่ทรงวางไว้ก็คือ ศิล คำว่า ศิล แปลตามศัพท์ว่า ปกติ หมายความว่า ความเป็นปกติเรียบร้อย อย่างหนึ่ง ความเคยชินลงรูปลงตัว ติดอยู่ ประจำอยู่เป็นปกติ อย่างหนึ่ง ความปกติเรียบร้อยนั้น หมายถึง ความปกติเรียบร้อยของความประพฤติ เพราะเว้นการที่ควรเว้น ประพฤติ การที่ควรประพฤติ จะเว้นอะไรจะทำอะไร เมื่อกล่าวโดยทั่วไปก็สุดแต่ระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ระเบียบของตระกูล ระเบียบของโรงเรียน ระเบียบราชการ ระเบียบของทหาร ดังที่เรียกว่า วินัยราชการ วินัยทหาร เป็นต้น เมื่อเป็นพุทธศาสนิกก็ต้องถือวินัยของพระพุทธเจ้า คือ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามไว้ ทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอนุญาตไว้ ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เหล่านี้แหละเรียกว่า วินัย ซึ่งเป็นคำสั่ง คู่กับพระธรรมซึ่งเป็นคำสอน พระธรรมและพระวินัย รวมเป็นพระพุทธศาสนา คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ในชั้นแรก พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาเป็น พระธรรม คือคำสอน ต่อมาเมื่อมีพุทธบริษัทขึ้น คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา กล่าวโดยเฉพาะภิกษุบริษัท เมื่อมีผู้เข้ามาบวชมีเชื้อชาติ วรรณะ ตระกูล ต่าง ๆ กัน มีศรัทธาต่าง ๆ กันเพิ่มจำนวนมากขึ้น มีผู้ที่บวชมานานมากขึ้น ใพบูลย์มากขึ้น ลากติ ๆ มากขึ้น ทำให้เกิดความไม่เรียบร้อยในสงฆ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติ พระวินัย คือ คำสั่งเป็นเครื่องปกครองพระสาวก

เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยบริสุทธิสะอาดเสมอกันในสงฆ์ อำนาจประโยชน์
คือวัตถุประสงค์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย ขึ้นนั้น ก็คือ

เพื่อให้เป็นสงฆ์คือเป็นหมู่กันด้วยดี

เพื่อให้สงฆ์มีผาสุก

เพื่อนิคคหะ (ข่ม) บุคคลที่ด้านดื้อ

เพื่อให้ภิกษุที่มีศีลเป็นที่รักอยู่เป็นผาสุก

เพื่อป้องกันมิให้มีความหมักหมมอยู่ในปัจจุบัน

เพื่อกำจัดความหมักหมมมิให้มีต่อไปภายหน้า

เพื่อให้บุคคลผู้ยังไม่เลื่อมใสมีความเลื่อมใสขึ้น

เพื่อให้บุคคลผู้เลื่อมใสอยู่แล้วมีความเลื่อมใสยิ่งขึ้น

เพื่อให้พระสังฆธรรมคือพระศาสดาคำทรงอยู่

เพื่อช่วยให้มีวินัย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความบริสุทธิเรียบร้อยขึ้นในสงฆ์

วินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสำหรับบรรพชิต (ผู้บวช) เรียก
อนาคาริกวินัย (วินัยของผู้ไม่ครองเรือน) ได้แก่ ศีลของภิกษุสามเณรใน
บัดนี้ ส่วนศีลของคฤหัสถ์-ฆราวาส คือ ศีล ๕ เรียก อคคาริกวินัย (วินัย
ของผู้ครองเรือน)

อันที่จริง ศีลมีจำนวนต่าง ๆ นั้น เรียกตามจำนวนสิกขาบท คือ
จำนวนข้อหรือมาตราในพระวินัยนั่นเอง ดังเช่น ปฏิบัติตามวินัยบัญญัติ ๕
สิกขาบท คือ ๕ ข้อ ก็เรียกว่ามีศีล ๕ ๘ ข้อ ก็เรียกว่ามีศีล ๘ ลำพังตัวศีล
ไม่มีจำนวน เพราะมีลักษณะอย่างเดียวคือความเป็นปกติเรียบร้อยเท่านั้น

เหมือนอย่างกฎหมายมีมากข้อ แต่ก็เพื่อผลรวมกันอย่างเดียวเท่านั้น
คือ ความสงบสุขเรียบร้อยของประชาชน และเมื่อปฏิบัติเป็นปกติแล้วก็
เป็นศีลที่อยู่ตัว คือ งดเว้นได้เป็นปกติทีเดียว ผู้ที่ปฏิบัติได้เป็นปกติดังกล่าว
ย่อมไม่รู้สึกอึดอัดลำบาก เพราะทำได้จนอยู่ตัวหรือคงตัวแล้ว ทั้งไม่ต้องคำนึง

ว่ามีก็ข้อ แต่ก็อาจปฏิบัติได้โดยไม่ผิด เหมือนอย่างการปฏิบัติตามระเบียบของโรงเรียน เมื่อปฏิบัติอยู่เป็นปกติก็ไม่ต้องคำนึงว่าระเบียบมีก็ข้อ บางทีถูกถามก็ตอบไม่ได้ แต่เมื่อจะทำอะไรก็ไม่ผิดระเบียบ หรือผิดเข้าก็รู้ได้ นี่สำหรับผู้ปฏิบัติจนอยู่ตัวแล้ว เมื่อกล่าวโดยทั่ว ๆ ไป ก็ต้องศึกษาให้รู้วินัยของตนให้ทั่วถึง

ในที่นี้ต้องการจะกล่าวถึงวินัย และประสงค์จะแนะนำให้เข้าใจเรื่องศีลให้กว้างออกไปอีกว่า ถึงความประพฤติเรียบร้อยในทุก ๆ ทางดังที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด อันแสดงถึงควมมีวัฒนธรรมและอารยธรรมรวมเรียกว่าเป็นศีลทั้งหมด

อนึ่ง ควรเข้าใจคำว่าวินัยให้กว้างออกไปด้วยว่า หมายถึงคำสั่งและระเบียบวินัยในทางต่าง ๆ ตลอดถึงกฎหมายบ้านเมืองและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั่งามเหล่านี้ เมื่อตนอยู่ในหมู่ที่มีวินัยอย่างใด ก็เคารพปฏิบัติในวินัยอย่างนั้น เช่น ทุก ๆ คนในฐานะที่อยู่ในตระกูลก็ประพฤติในวินัยของตระกูล ในฐานะที่อยู่ในโรงเรียนก็ปฏิบัติตามวินัยของโรงเรียน เมื่อรับราชการหรือทำงานอะไรก็ปฏิบัติตามวินัยของทางราชการหรือขององค์การนั้น ๆ ในฐานะเป็นพลเมืองก็ปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกก็ปฏิบัติตามวินัยของพระพุทธเจ้า วินัยนี้แลเป็นเส้นบรรทัดของศีล เป็นถนนของศีล ศีลมีวินัยเป็นเส้นบรรทัดหรือเป็นทางดำเนินเหมือนดังยวดยานพาหนะวิ่งไปตามถนน จึงจะให้บังเกิดผลดี คือความงดงามดังกล่าวแล้ว

ศีล หรือ วินัย นี้แหละเป็น ปฐมศึกษา คือข้อที่พึงศึกษาเป็นขั้นแรกศึกษาในเรื่องนี้เรียกว่าศึกษาศีล เมื่อมองดูอย่างกว้าง ๆ ทุก ๆ คนได้เริ่มศึกษามาตั้งแต่เกิด มารดาบิดาได้เริ่มสอนให้ศึกษา คือ ฝึกหัดให้รู้จักใช้อวัยวะร่างกาย ให้รู้จักใช้ภาษาพูด ให้รู้จักวินัยคือระเบียบมารยาทต่าง ๆ ต่อมาครูอาจารย์เป็นต้น ก็ช่วยให้ศึกษาวินัยต่าง ๆ ควบคู่กันไปกับศิลป-

วิทยา จนถึงพระพุทธเจ้าทรงให้ศึกษาวินัยในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เมื่อกล่าวประมวลกันเข้าทั้งหมด ก็เพื่อให้มี

คือสมบัติ	ถึงพร้อมด้วยศีลคือความประพฤติดี
อาจารย์สมบัติ	ถึงพร้อมด้วยมารยาทดี
โคจรสมบัติ	ถึงพร้อมด้วยที่ที่เที่ยว คือไปในที่สมควรจะไป
อาชีพสมบัติ	ถึงพร้อมด้วยอาชีพ คือหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ
ทิวสมบัติ	ถึงพร้อมด้วยความเห็น คือมีความเห็นชอบตามคลองธรรม ทำให้ประพฤติชอบธรรม

นี้แลคือสมบัติผู้ดี หมายถึงสมบัติคนดี เป็นศีลสิกขา นับเป็นปฐมศึกษา

คนที่มีสมบัติผู้ดีหรือสมบัติคนดีประจำตัว เป็นคนสุขภาพไม่หยابกาย เพราะมีศีลมีวินัย ทำอะไรไม่มีความเป็นระเบียบและสะอาดไม่สกปรก ย่อมเป็นผู้ที่มีสิริหรือศรีคือมีขวัญประจำตน ประดับอยู่กับตน เป็นเครื่องดึงดูดให้เกิดความดีและความสุขความเจริญ อันสิรินี้ใคร ๆ จะขอหรือจะลักไปหาได้ไม่

ดังเรื่องเล่าว่า ในกรุงสวตถิสสมัยพุทธกาล เศรษฐีใจบุญผู้หนึ่งชื่อ อนาคตินทิกะ เคยตกยากแล้วกลับมั่งมีขึ้นอีก มีพราหมณ์ผู้รู้จักขณะสิริคนหนึ่ง จึงคิดจะไปขโมยสิริของเศรษฐีนั้น ได้ไปยังเรือนของเศรษฐี พิจารณาเห็นว่าสิริอยู่ที่ไหน ก็ทราบว่ายู่ที่หงอนของไก่ขาวเหมือนอย่างสังข์ขัดในกรงทอง จึงกล่าวขอไก่ขาวนั้น ด้วยอ้างเรื่องลวงว่า ตนเป็นอาจารย์ บอภมณฑ์แก่ศิษย์เป็นอันมาก น่ารำคาญไก่ที่มีอยู่ตัวหนึ่งซึ่งขันไม่เป็นเวลา แต่ว่าไก่ตัวนี้ได้ทราบว่ายขันเป็นเวลาจึงมาขอ เศรษฐีก็ให้ ในขณะที่เศรษฐีกล่าวให้มัน สิริก็ออกจากหงอนไก่ไปอยู่ที่แก้วมณีที่วางไว้เหนือศีรษะพราหมณ์ขอแก้วมณี เมื่อเศรษฐีกล่าวให้สิริก็ออกไ้ไปอยู่ที่ไม้อาร์กษที่วาง

ไว้เหนือศีรษะ พราหมณ์กล่าวขอร้อง เมื่อเศรษฐีออกปากให้ สิริก็ออกไป
อยู่บนศีรษะของอัครภรรยาของเศรษฐี พราหมณ์ไม่อาจจะขอต่อไปจึงบอก
ความจริงแก่เศรษฐี และกล่าวว่า “ไม่อาจจะขโมยสิริของท่านไปได้ ของ
ของท่านจึงเป็นของท่านเท่านั้น” เรื่องนี้แสดงว่าความดีและสิริซึ่งเกิด
จากความดีย่อมเป็นของจำเพาะตนของผู้ทำความดีทุก ๆ คนแล

การศึกษาชั้นมัธยม

อบรมจิตใจให้มีระเบียบงดงามเป็นมัธยมศึกษา ความมีระเบียบอันหมายถึงมีศีล (คือความประพฤติปกติเรียบร้อย หรือประพฤติเรียบร้อยเป็นปกติ) เพราะรักษาวินัย (คือระเบียบสำหรับปฏิบัติให้เกิดเป็นศีลดังกล่าว) รวมถึงทั้งมีวัฒนธรรมอารยธรรมประมวลเป็นสมบัติคู่ดีคือสมบัติของคนดี ดังแสดงแล้ว จำต้องเกี่ยวเนื่องกับจิตใจเป็นส่วนสำคัญ ถ้าจิตใจไม่รักความมีระเบียบ และภาวะของจิตใจก็ยังไม่มีการฝึกฝน อากาทรภายนอกก็ต้องยุ่งไม่มีระเบียบไปด้วย ยากที่จะปกปิดซ่อนเร้นได้ ฉะนั้น จึงควรศึกษาเรื่องการอบรมจิตใจต่อไป พุดง่าย ๆ คือรักษาจิตใจอย่างไรไม่ให้ยุ่งเหยิงแต่มีระเบียบเรียบร้อยให้สงบให้ตั้งมั่นในหน้าที่ซึ่งจะต้องปฏิบัติของตน อันนี้แหละเป็นหลักสูตรใหญ่ของ จิตตสิกขา ศึกษาจิต อันเป็นมัธยมศึกษาซึ่งจะแสดงในตอนี้ แต่เพื่อเข้าใจง่ายจะสมมติเป็นเรื่องครูสอนนักเรียน

ในห้องเรียนแห่งหนึ่ง ครูกำลังสอนนักเรียนอยู่ แต่สังเกตเห็นนักเรียนหลายคนขาดความตั้งใจฟัง เพราะมีอาการตามที่ครูสังเกตเห็นต่าง ๆ กัน บางคนกำลังนั่งเหม่อ บางคนนั่งหน้าบึ้ง บางคนนั่งโงกหงุบหงับ บางคนดูกระสับกระส่าย บางคนดูสงสัยไม่เข้าใจ ครูจึงเรียกนักเรียนเหล่านี้ออกมาหน้าชั้น ถามว่ามีจิตใจเป็นอย่างไรไปหรือ สังเกตดูว่าไม่ได้ตั้งใจฟังครูอธิบาย ขอให้บอกตามเป็นจริง ครูจะได้ให้คำแนะนำไปที่ละคน คำบอกเล่าของนักเรียนและคำกล่าวอบรมของครูมีดังต่อไปนี้

นักเรียนคนที่หนึ่งซึ่งนั่งเหม่อบอกเล่าว่า กำลังคิดเพลินไปถึงละครโทรทัศน์ที่แสดงสนุกสนานเมื่อคืนนี้ และวันนี้ก็นัดจะไปดูภาพยนตร์เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว

ครูกล่าวอบรมว่า เวลาที่กำลังเรียน จะคิดอะไรเพลินเพลินไปอย่างอื่นไม่ถูกต้อง ปล่อยความคิดอื่น ๆ ให้หมด รวมใจมาตั้งใจเรียนเท่านั้นจึงจะถูก สิ่งสนุกสนานสวยงามต่าง ๆ ทุก ๆ คนก็ย่อมชอบใจ แต่ก็ต้องเลือกเฉพาะสิ่งที่เหมาะสมและให้รู้จักเวลา เช่น เล่นในเวลาที่เหมาะสม พักผ่อนในเวลาที่เหมาะสม เรียนในเวลาที่เหมาะสม ทำการบ้านทบทวนวิชาในเวลาที่เหมาะสม ถ้าใช้เวลาดูโทรทัศน์หรือเล่นสนุกเพลินอะไรเสียหมด ไม่ทำการบ้านทบทวนวิชาอะไรกัน ก็ทำให้การเรียนอ่อนลง ยิ่งในเวลาเรียนยังตั้งใจมาคิดเพลินไปเสียอีก ก็ยิ่งเป็นโทษอันตรงต่อการเรียน นี้แหละที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า กามฉันท์ แปลว่า ความพึงพอใจในสิ่งปรารถนา สำหรับชั้นนี้หมายความว่าพึงใจปรารถนาในสิ่งหรือในเวลาที่ไม่ควรพึงใจปรารถนา นี้แหละเป็น อสุภะ คือ ไม่งาม เพราะในเวลาควรตั้งใจเรียน แต่กลับมานั่งเหม่อคิดถึงละครโทรทัศน์เพลินไปอย่างนี้ก็ไม่งามเหมือนอย่างเมื่อมาโรงเรียนก็ควรจะต้องแต่งเครื่องแต่งกายนักเรียน แต่กลับแต่งอย่างอื่นมา เป็นการไม่งาม เพราะไม่ถูกต้อง แม้ในเวลาควรจะมี ความเพลินเพลินพักผ่อน กลับไปคิดจดจ่ออยู่กับตำรับตำราปวดศีรชะก็ไม่งามเหมือนกัน ฉะนั้น ให้รู้จักควรไม่ควร ให้รู้จักเวลา อย่างในเวลาเรียน เช่น นี้อย่าไปคิดอะไรอย่างอื่นเพลินไป จงข่มใจทำความตั้งใจฟังครูอธิบายวิชาแต่อย่างเดียว

นักเรียนคนที่สองบอกเล่าว่า กำลังโกรธ เพราะผู้ปกครองไม่อนุญาตให้ไปเที่ยว

ครูกล่าวอบรมว่า ไม่ได้ไปเที่ยวไม่เห็นจะเสียหายอะไร ไปเที่ยวเสียอีกอาจจะต้องเสียหาย ผู้ปกครองจึงไม่อนุญาต ผู้ปกครองท่านมีหน้าที่

ปกครองดูแล ท่านต้องรับผิดชอบในเรื่องนี้ ส่วนนักเรียนมีหน้าที่ควรจะต้องเชื่อฟัง ไม่เช่นนั้นก็ไปเป็นผู้ปกครองเสียเอง แต่เป็นยังไม่ได้เพราะยังฟังท่านอยู่ ท่านต้องเลี้ยงดูส่งเสริม และข้อสำคัญต้องปกครองใจตนเองให้ได้ อย่าเอาแต่โกรธ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า โกรธ โทสะ บ้าง พยาบาท บ้าง อยู่ด้วยกันมากก็ต้องกระทบกระทั่งกันบ้าง ผิดใจกันบ้าง เมื่อเขาไม่ทำตามใจเรา เราก็โกรธ ทำไม่ได้ คิดว่าเพราะเราไม่ทำตามใจเขาต่างหาก จะให้เขาเอาใจเราข้างเดียวอย่างนี้ไม่ยุติธรรม ควรหาทางกลางเพื่อปรองดองกัน คือเขาหย่อนใจมาให้เราบ้าง เราก็หย่อนใจไปให้เขาบ้าง ทุกฝ่ายไม่เอาแต่ใจของตนข้างเดียว ก็จะไม่โกรธกัน และควรคิดตั้งปรารภนาดีต่อกันด้วยความรักความเคารพนับถือกัน พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้แผ่เมตตาต่อกันเป็นเครื่องป้องกันความโกรธหรือความพยาบาทเคียดแค้น เฉพาะนักเรียนผู้หนึ่งซึ่งโกรธผู้ปกครองไม่อนุญาตให้ไปเที่ยว ก็เพราะท่านไม่ตามใจ ทำไม่เราจึงไม่ตามใจท่านบ้างเล่า อย่างนี้แหละเรียกว่าคิดเอาแต่ใจตนเองข้างเดียว จึงไม่ยุติธรรม โกรธท่านไม่ถูก ท่านมีเหตุผลของท่าน ซึ่งเราควรจะเคารพเชื่อฟัง จงคิดให้เห็นเหตุผล ให้เห็นความรักความเมตตาของท่าน ให้รู้สึกว่โดยที่แท้ท่านรัก เมตตาเราต่างหาก จงคิดระงับโกรธเสียอย่างนี้ มาตั้งใจฟังครูอธิบายดีกว่า

นักเรียนคนที่สามซึ่งนั่งโงกหงุบหงับบอกเล่าว่า เมื่อคืนดูโทรทัศน์จนตึก

ครูกล่าวอบรมว่า นี่อาเวลาที่ควรจะพักผ่อนไปผลิตผลิตเสียนั่นเอง และคงจะใช้เวลาที่ควรทำการบ้านทบทวนวิชาไปดูละครเสียอีกเป็นแน่ ร่างกายจำต้องหลับนอนพักผ่อนให้เพียงพอ จึงจะมีสุขภาพอนามัย ให้อุจจกใช้เวลาให้ถูกต้องดังที่สอนคนที่หนึ่งแล้ว ความโงกโง่ง พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า ถีนะ เป็นอาการซึมเซาของร่างกาย บางที่ร่างกายไม่เป็นอะไรนัก แต่จิตใจเคลิบเคลิ้มซึมเซาท้อแท้เกียจคร้าน พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า มितะ เรียกรวมกันว่า ถีนमितะ แปลว่า ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มทำให้

ชิมทีบโง่ อย่ายปล่อยให้ชิมเขาจะเคยตัว ต้องหัดให้ร่างกายและจิตใจกระปรี้กระเปร่าว่องไวอยู่เสมอ พระพุทธเจ้าตรัสสอนวิธีแก้ง่วงแก่พระโมคคัลลานะสรุปว่า ให้คิดถึงเรื่องที่จะทำให้หายง่วง ให้ไตร่ตรองถึงสิ่งที่ได้ฟังได้เรียนมาให้อ่านท่องทบทวน ให้อ่อนหูทั้งสอง ลูบตัวด้วยฝ่ามือ ให้ลุกขึ้นยืน ลูบตาด้วยน้ำ เหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาว ให้คิดทำใจให้สว่าง กำหนดให้ปรากฏเหมือนอย่างกลางวันในจิตใจ ให้เดินกลับไปกลับมา ส้ารวมใจ ในที่สุดก็ให้นอนพักผ่อน และถ้าเกิดห่อแท้เกียจคร้านก็อย่ายอม ต้องปรุ่ใจให้เข้มแข็งขะมักเขม้น เราทุกคนสามารถแก้ไขตนเองได้ เมื่อแก้กองง่วง เคลิบเคลิ้มได้แล้วจึงจะมีกำลังตั้งใจฟังครูอธิบายวิชาได้ ไม่เช่นนั้นก็จะชิมเขาทีบโง่ ไม่รู้เรื่องอะไร

นักเรียนคนที่สี่นั่งกระสับกระส่ายบอกเล่าว่า มีเรื่องกลุ้มใจเพราะเรื่องทางบ้าน ได้ไปเที่ยวเขาดินวนาเพื่อเปลี่ยนอารมณ์ เที่ยวดูสัตว์ต่าง ๆ ก็ตื่นเต้นใจดี แต่ครั้นนึกถึงเรื่องที่ขัดข้องก็กลุ้มใจ

ครูกล่าวอบรมว่า ครูควรจะรู้ต้นเหตุทางบ้าน และบางทีจะต้องปรึกษากับผู้ปกครอง เพื่อแก้ไขหรือป้องกันมิให้มีเหตุเช่นนั้น เหตุทางบ้านที่ทำให้เด็กกลุ้มใจนั้นมีมาก บางทีมิใช่เป็นความผิดหรือบกพร่องของเด็ก และเด็กก็โตขึ้นทุกวัน รู้จักคิดขึ้นทุกวันเหมือนกัน เห็นพฤติกรรมอะไรบางอย่างที่สับสนวุ่นวายเข้าก็กลุ้มใจ แต่บางทีก็เป็นเพราะเด็กเองคิดระแวงมากเกินไป เช่น ระแวงไปว่าตนถูกดูหมิ่นว่าต่ำต้อยอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือน้อยหน้าใคร หรือบางทีก็ตรงกันข้าม ว่าเร่ใจมากที่เรียกว่าหลง ทำให้คิดฟุ้งซ่านอย่างที่เรียกว่า สร้างวิมานในอากาศ นั่งยิ้มอยู่คนเดียวก็มี ถ้าตรงกันข้ามก็นั่งหน้าเศร้าหรือนั่งร้องไห้อยู่คนเดียว

มีเรื่องในอรรถกถาธรรมบทว่า สามเณรหนุ่มหลานของพระเถระผู้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง มีความน้อยใจในพระเถระ เพราะไม่รับผ้าสาฎก

ที่นำไปถวายด้วยความตั้งใจอย่างยิ่ง ในขณะที่กำลังยืนพิศอยู่ด้วยพิศใบ
ตาลก็คิดว่าจะลาสิกขา และคิดต่อไปว่าจะลาสิกขาไปทำอะไร จึงคิดว่าจะ
ขายผ้าสาฎกที่พระเถระไม่รับนั้น ซื้อแม่แพะสักตัวหนึ่ง แล้วขายลูกของแม่
แพะ รวบรวมทรัพย์ไว้ให้มากพอแล้วก็จักมีภริยา ภริยา ก็จะคลอดบุตรคน
หนึ่ง ตนก็จักนำภริยาและบุตรนั่งเกวียนมาเพื่อไหว้หลวงลุง ครั้นมาใน
ระหว่างทางก็จะร้องบอกให้ภริยาส่งบุตรน้อยมาให้ตนอุ้ม ภริยาก็ไม่ยอมส่ง
ให้อุ้มไปเอง แต่มีกำลังไม่พอ บุตรน้อยก็ตกลงไป ถูกล้อเกวียนทับ ตนจึงเกิด
ความโกรธติหลังภริยาด้วยด้ามปฏึก สามเณรหนุ่มกำลังยืนพิศพระเถระ
คิดปรุงเป็นเรื่องไปถึงตอนติภริยา ก็ตีศีรษะพระเถระด้วยพิศใบตาล ต่อมา
ความทราบถึงพระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกไปอบรม และตรัสเป็นพระคาถา
แปลความว่า “จิตเป็นธรรมชาติไปไกล ไปดวงเดียว ไม่มีสรีระ อาศัยอยู่ใน
ถ้ำกาย ผู้ที่สำรวจรักษาได้จะพ้นจากเครื่องผูกของมาร”

เรื่อง que คิดไปคล้ายกับเป็นจริงเช่นนี้ โดยมากไม่มีเหตุผลหรือบาง
ที่มีอยู่บ้างก็เพียงเล็กน้อย นี่แหละที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า อุตถัจจะ
ความฟุ้งซ่าน ถูกอุจจะ ว่าคาญใจ อย่าปล่อยให้เกาะกุมใจอยู่ได้ จะทำให้
เป็นคนใจลอยหรือทำให้คับใจไม่มีสุข ต้องพยายามสงบใจให้ได้ ด้วยวิธีนับ
สิบ หรือกำหนดลมหายใจเข้าออก หรือใช้วิธีเปลี่ยนอารมณ์อย่างอื่น ๆ
นั้นก็ที่อยู่เหมือนกัน แต่ต้องรู้จักเลือกเปลี่ยนให้ดี บางทีเปลี่ยนไปหาอารมณ์
ที่เลวกว่า เช่น ไปเที่ยว ตีมสุรา เล่นการพนัน ซึ่งเป็นอบายมุขต่ำลงไปอีก
มาโรงเรียนนี้ก็เปลี่ยนอารมณ์เหมือนกัน ไปเปลี่ยนอารมณ์ที่เขาคินวนาได้
ก็มาเปลี่ยนอารมณ์ที่โรงเรียนได้ คือ มาตั้งใจฟังครูอธิบายวิชานี้แหละ
พักความคิดฟุ้งซ่านต่าง ๆ ไว้เสีย มีเรื่องอะไรครูจะหารื้อกับคู่ปกครองแก้ไข
ต่อไป

นักเรียนคนที่ ๕ ซึ่งนั่งสงสัยไม่เข้าใจบอกเล่าว่า คิดสงสัยในวิชาที่
เรียน และคิดสงสัยไปว่าจะเรียนจบหรือไม่ จึงทำให้หลังเลิก

ครูกล่าวอบรมว่า อย่าปล่อยความสงสัยไว้ ต้องคิดทบทวนใต้ถาม เป็นนักศึกษาต้องมี สุ จิ ปุ ลิ สุ. (สุตะ) คือ ฟัง จิ. (จินตนา) คือ คิด ปุ. (ปุจฉา) คือ ถาม ลิ. (ลิขิต) คือ เขียน ต้องเรียนให้เข้าใจตั้งแต่ต้น และมาเรียนสม่ำเสมอ ทำความเข้าใจเพิ่มเติมติดต่อกันตามที่เรียนถึง หรือเตรียมให้เข้าใจล่วงหน้าไปจากที่สอนก็ยิ่งดี

อันที่จริง มีความสงสัยยังแสดงว่ามีความรู้ในเรื่องนั้นอยู่บ้างจึงรู้จักสงสัย ถ้าไม่มีความรู้อยู่แล้วในเรื่องใด ก็จะไม่รู้จักสงสัยในเรื่องนั้น ถ้าอย่างนี้ก็ไม่ว่าง ต้องตั้งต้นเรียนกันใหม่เหมือนอย่างสอบไล่ตก ฉะนั้น ต้องคอยเร่งกวาดวิชาที่เรียน สงสัยไม่เข้าใจที่ไหนก็ต้องคิดทบทวนใต้ถามให้เข้าใจหายสงสัย ไม่พอกความไม่เข้าใจไว้อย่างดินพอกหางหมู หน้าทีของนักเรียนก็คือตั้งใจเรียนให้ดี ตั้งใจประพฤติให้ดีทุก ๆ วัน อย่าไปทำสิ่งเลว รวนแรวไม่แน่นอน พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า วิฉิกิจฉา แปลว่า ความลังเลใจ ไม่แน่นอน เกิดจากความสงสัยต่าง ๆ ตรัสสอนให้แก้ด้วยความรู้ คือเมื่อสงสัยในเรื่องใดก็ต้องสืบสาวหาความรู้ในเรื่องนั้นจนถึงต้นเหตุ เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า ใสใจคิดสาวหาจนถึงต้นเหตุ โดยความก็คือ ทำไว้ในใจโดยแยบคาย ข้อสำคัญให้รู้จริง ไม่ใช่หลงว่ารู้ดังคนที่เข้าใจผิดหรือถูกல்லวงต่าง ๆ มีความสงสัยเสียยังดีกว่าหลงว่ารู้แล้ว เพราะยังมีทางระมัดระวังตัวและค้นคว้าหาความรู้จริงต่อไป ครูจะชี้แจงข้อสงสัยในวิชาต่าง ๆ ให้ และจะติดต่อให้ผู้ปกครองทางบ้านช่วยอีกทางหนึ่ง และจะหารือกับผู้ปกครองเพื่อทำให้เด็กของตนมีความมั่นใจในการเรียน ไม่สงสัย รวนแรวว่าจะไปไม่ตลอด ซึ่งทำให้ใจท้อ แต่ว่าเฉพาะในบัดนี้ อย่าไปสงสัย ลังเลอะไรอย่างอื่น ให้ตั้งใจฟังครูอธิบายให้เข้าใจวิชาเฉพาะหน้าในบัดนี้ ก่อน สงสัยอะไรก็ให้รีบถามทันที

ครูกล่าวสรุปว่า เท่าที่ครูอบรมมานี้ ก็เพื่อให้นักเรียนทำความเข้าใจจากอันตรายของความตั้งใจ เพื่อให้รวมใจ ตั้งใจฟังครูอธิบาย และ

ขอชี้แจงว่าความตั้งใจนี้ต้องใช้ในกิจที่ทำทุกอย่าง ในเวลาอ่านหรือเขียนหนังสือก็ต้องมีความตั้งใจอ่าน ตั้งใจเขียน จะทำการงานอะไรก็ต้องมีความตั้งใจทำ นี่แหละที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า **สมาธิ** แปลว่า ความตั้งมั่นใจ หรือเรียกว่า **สมณะ ความสงบใจ** หมายถึงตั้งใจไว้ให้มั่นในเรื่องที่ทำทุกอย่าง ด้วยความสงบใจจากความคิดยุ่งยากสับสนต่าง ๆ ดังที่ครูได้ชี้แจงมาแล้ว ซึ่งล้วนเป็นอันตรายหรือเป็นโทษของความตั้งใจหรือความสงบใจทั้งนั้น

เรื่องทำให้ยุ่งยากใจเหล่านี้พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า **นิรวรณ** แปลว่า **เครื่องกั้นจิตใจ** คือกั้นไว้ไม่ให้ตั้งมั่น ไม่ให้สงบ ไม่ให้บรรลุคุณความดี นิรวรณเหล่านี้ ขอกล่าวสรุปเพื่อจำง่ายพร้อมทั้งศัพท์ที่เป็นชื่อเรียก คือ

๑. **กามฉันท** ความพึงพอใจในสิ่งปรารถนา ต้องแก้ด้วยคิดเปลี่ยนให้เห็นว่า ไม่งาม ไม่ดี ไม่น่าปรารถนา เพราะเป็นอันตรายแก่ความตั้งใจเล่าเรียนให้สำเร็จ เป็นต้น

๒. **พยาบาท** ความโกรธแค้นขัดเคือง แก้ด้วยคิดชะโลมใจด้วยเมตตาไมตรีจิต

๓. **ถีนมิตะ** ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม แก้ด้วยคิดทำให้ตาสว่าง ทำใจให้สว่าง ให้ร่างกายและจิตใจกระปรี้กระเปร่าว่องไวอยู่เสมอ ไม่ยอมให้ทึมทื่อ

๔. **อุทธัจจกุกกุงจะ** ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ แก้ด้วยวิธีทำให้ใจสงบ ใช้การนับสับหรือกำหนดลมหายใจเข้าออก เป็นการเปลี่ยนอารมณ์ที่ทำให้ใจสงบ

๕. **วิจิกิตตา** ความลังเลใจไม่แน่นอน ต้องแก้ด้วยศึกษาให้รู้ในเรื่องที่สงสัย ไม่พอกความสงสัยเอาไว้ ทำความมั่นใจให้แก่ตัวเอง

วิธีอบรมจิตใจเหล่านี้ ครูสอนตามหลักของพระพุทธเจ้า ครูก็ได้แต่นำมาสอนเท่านั้น นักเรียนทุกคนต้องรับไปใช้ด้วยตนเอง ถ้านักเรียนไม่รับไปใช้เองแล้ว ครูก็ไม่สามารถจะบังคับให้นักเรียนตั้งใจของนักเรียนได้ ต้อง

ตั้งใจของตนเอง ต้องรวมใจของตนเอง บางคนมักเข้าใจว่า สมาธิของ
พระพุทธเจ้าใช้ได้เฉพาะผู้ใหญ่ที่ไม่ทำงานอะไร นั่งหลับตาภาวนาอยู่เท่านั้น
แต่ที่จริงเข้าใจผิด เพราะสมาธิคือความตั้งใจ ต้องใช้ในการทำอะไรทุก ๆ
อย่าง แต่จะต้องมีการฝึกหัด เหมือนอย่างการลับมีดที่หिनลับมีด ไม่ใช่
หมายความว่าเมื่อลับมีดแล้วก็วางมีดทิ้งไว้บนหินลับมีดเท่านั้น ลับเพื่อให้
มีดคมแล้วจะได้ใช้มีดทำประโยชน์ต่าง ๆ การหัดทำสมาธิคือหัดทำความ
ตั้งใจก็เหมือนกัน ก็เพื่อจะใช้จิตใจที่รวมเข้ามามีพลังดีแล้วไปในการทำ
อะไรต่าง ๆ

จิตใจของเรานี้ก็เหมือนอย่างดวงไฟ ถ้ามีเครื่องหุ้มห่ออยู่และไม่มี
เครื่องรวมแสงก็จะปรากฏแสงสว่างน้อยและพริ้วไป ถ้านำเครื่องหุ้มห่อ
ออกเสียและมีเครื่องรวมแสง แสงสว่างก็จะมากและพุ่งไปทางเดียวกัน อัน
เทียบกันได้กับความตั้งใจที่แน่วแน่ ไม่มีอันตรายของใจต่าง ๆ มารบกวน
ตั้งที่กล่าวแล้ว คือ ไม่เพลินคิด จิตไม่โกรธ ไม่โงกง่วงซึมเซา ไม่ฟุ้งซ่าน
ไม่กลัดกลุ้ม ไม่ลังเลใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตใจก็มุ่งจะไปทางเดียว นี่แหละคือ
สมาธิ ความตั้งใจพร้อมที่จะใช้ให้สำเร็จประโยชน์ได้ทุกอย่าง จะฟังจะอ่าน
จะเขียนเล่าเรียนวิชาอะไรก็ได้ทั้งนั้น จะทำงานอะไรก็ได้ทั้งนั้น แต่ขอให้
ใช้ในทางที่ดีก็แล้วกัน พระพุทธเจ้าทรงทราบจิตตานุภาพคืออำนาจจิต
และทรงแสดงวิชาทางจิตไว้เป็นอันมาก ในบัดนี้ก็มีผู้สนใจมากขึ้น ได้มี
นายแพทย์หลายคนศึกษาวิชาสะกดจิต ตามตำราต่างประเทศเพื่อบำบัด
โรค และมาทดลองผสมกับวิธีทำสมาธิจนปรากฏอำนาจพิเศษของจิต
บางอย่าง เช่น ผูกตาและเปิดหน้าส่วนที่สงสัยว่าจะใช้แทนประสาทตาได้
แล้วให้อ่านหนังสือตามที่มิผู้มาส่งให้อ่านก็ปรากฏว่าอ่านได้ เป็นเครื่อง
สนับสนุนว่าอำนาจจิตที่นอกเหนือไปจากมันสมองนั้นมีจริง

ในที่สุดครูได้กล่าวว่า เครื่องแวดล้อมของนักเรียนต่าง ๆ นั้นสำคัญ
มาก คำทางศาสนาเรียกว่า อารมณ์ ทางบ้านและทางโรงเรียนจะต้องร่วม

มีกันจัดให้นักเรียนได้เครื่องแวตล้อมที่ดี ที่ถูกต้องเหมาะสม และต้องร่วมกันอบรมดูแลอย่างใกล้ชิด เมื่อมีอะไรผิดสังเกตต้องสอบสวนสอบถาม กับให้คำแนะนำในทางที่ถูก ไม่ใช่บังคับกันเรื่อยไป ต้องยกบ้างข่มบ้าง ปล่อยโยนบ้าง ปล่อยบ้าง ตามแต่จะควรทำอย่างไรให้พอเหมาะพอดี

เรื่องที่แต่งเล่ามานี้ ที่จริงเป็นเรื่องของทุก ๆ คน และเมื่อแต่ละคนเป็นทั้งนักเรียนเป็นทั้งครูด้วยตนเอง จึงจะแก้ไขภาวะแห่งใจของตนเองได้ดี

การศึกษาชั้นอุดม

การศึกษาทุกอย่างก็เพื่อให้ขึ้นถึงขั้นสูงสุดคือปัญญา ปัญญาศึกษาได้แก่ศึกษาปัญญา จึงเป็นอุดมศึกษาของคน ที่จะแสดงในตอนนี้อย่างไร ขอบที่ควรทราบก่อนคือ ปัญญาได้แก่อะไร? ศึกษาปัญญานั้นศึกษาอย่างไร?

ปัญญา คือ ความรู้ทั่วถึงความจริงของสิ่งที่ควรรู้อันหลาย คำว่าปัญญา ซึ่งเป็นภาษามคธ กับคำว่า ปรัชญา ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต เป็นคำเดียวกัน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี” เพราะไม่มีแสงอะไรที่จะส่องให้เห็นความจริงทั้งหลายได้เหมือนอย่างแสงปัญญา เพียงแต่จะคิดเลขสักข้อหนึ่ง จะใช้แสงอะไรส่องให้เห็นได้ นอกจากใช้ปัญญาคิด

ศึกษาปัญญานั้นหมายถึงศึกษาเพื่อให้เจริญปัญญานั้น คือ ศึกษาด้วยการเรียน • การคิด • การทำ •

การเรียน ดังที่เรียกว่า **โสตศึกษา** ศึกษาด้วยการฟังทางหู ดังที่ฟังครูอธิบาย หรือฟังเทศน์ **ทัศนศึกษา** ศึกษาด้วยการดูทางตา เช่น ดูหรือเที่ยวดูสิ่งต่าง ๆ โดยมากศึกษาด้วยทางทั้งสองนี้ แต่ก็อาจศึกษาได้ทางอื่นอีก คือ **มานนศึกษา** ศึกษาด้วยการสูดกลิ่นทางจมูก **สายนศึกษา** ศึกษาด้วยการลิ้มรสทางลิ้น **มุสนศึกษา** ศึกษาด้วยการถูกต้องทางกาย รวมความว่า ศึกษาด้วยอาศัยประสาททั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่

การเรียนอาศัยทางหู ทางตา มากกว่าทางอื่น เพราะบุคคลมีภาษา
สำหรับพูดถ่ายทอดความรู้ให้แก่กัน มีตัวหนังสือสำหรับเขียนอ่านแทน
ภาษา จึงอาจฟังหรืออ่านให้เกิดความรู้ขึ้นได้ ปัญหาที่เกิดจากความรู้
ดังกล่าวเรียก **สุตมยปัญหา** แปลว่า **ปัญหาที่เกิดจากการฟัง** คือ ยก
โสตศึกษาขึ้นเป็นที่ตั้ง เพราะส่วนใหญ่เรียนด้วยการฟัง ถึงจะดูหนังสือนั้น
ก็ใช้แทนภาษาที่พูดกันนั่นเอง จึงอาจนับเข้าในโสตศึกษาได้

การคิด คือคนเรามีจิตใจ และมีมันสมองซึ่งเป็นเครื่องมือของจิตใจ
สำหรับคิดอ่านต่าง ๆ จึงอาจใช้คิดให้เกิดปัญหาได้ ดังที่มีนักคิดพบความ
จริงต่าง ๆ และตั้งเป็นศาสตร์ต่าง ๆ มาโดยลำดับ ปัญหาที่เกิดจากการ
คิดนี้ เรียก **จินตมยปัญหา** แปลว่า **ปัญหาเกิดจากการคิด**

การทำ คือทำให้มีขึ้นทำให้เป็นขึ้น เรียกว่า **ภาวนา** แปลว่า **การ
ทำให้มีให้เป็น** เช่น เมื่อเรียนการคำนวณการทํานาทำสวนมาแล้ว ก็ทำ
ขึ้นเองดังนี้ ก็ได้ความรู้เกิดจากการที่ลงมือปฏิบัตินั่นเองโดยลำดับ เรียก
ว่า **ภาวนามยปัญหา** แปลว่า **ปัญหาเกิดจากภาวนา** คือการทำให้มีให้
เป็นขึ้น

สรุปวิธีศึกษาให้เกิดปัญหาเป็นสาม คือ **สุตะ การฟังหรือการ
เรียน • จินตา การคิด • ภาวนา การลงมือทำ •** เรียกสั้นว่า **สุ จิ ภ**

ได้กล่าวแล้วว่า ปัญหาคือความรู้ทั่วถึงความจริง ฉะนั้น ถ้ายังรู้
ไม่ทั่วถึงในสิ่งใด ก็ถือว่ายังไม่มีปัญหาสมบูรณ์ในสิ่งนั้น ดังที่มีเล่าถึงเด็ก
ผู้เกิดในสกุลที่มั่งคั่ง ๓ คน ซึ่งไม่เคยเห็นการทำนา กล่าวสนทนากันเรื่อง
ที่เกิดของข้าว คนที่หนึ่งกล่าวว่า ข้าวเกิดในยุ้ง เพราะเคยเห็นแต่คนโกย
ข้าวออกจากยุ้ง คนที่สองกล่าวว่า ข้าวเกิดในหม้อข้าว เพราะเคยเห็นแต่
คนคัดข้าวออกจากหม้อ คนที่สามกล่าวว่า ข้าวเกิดจากในขามข้าว
เพราะเคยเห็นแต่ข้าวในขามที่เขาคัดมาตั้งเทียบไว้เสร็จ

อีกเรื่องหนึ่ง เรียกว่าคนตาบอดคลำช้าง คือ มีคนตาบอด ๖ คน พากันไปคลำช้าง แต่เมื่อไม่เห็นจึงใช้มือลูบคลำดู คนที่ ๑ เข้าไปคลำหูคนที่สี่ข้าง ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนกำแพง คนที่ ๒ เข้าไปคลำหูคนที่ห้า ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนหอก คนที่ ๓ เข้าไปคลำหูคนที่หก ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนงู คนที่ ๔ เข้าไปคลำหูคนที่หนึ่ง ร้องบอกว่า รูปร่างเหมือนต้นไม้ คนที่ ๕ เข้าไปคลำหูคนที่สอง ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนพัด คนที่ ๖ เข้าไปคลำหูคนที่สาม ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนเชือก

เรื่องที่เล่ามานี้เป็นตัวอย่างของความรู้ที่ไม่ทั่วถึง รู้เพียงแต่ตอนใดตอนหนึ่ง จึงทำให้เข้าใจผิด คำโบราณก็มีว่า ฟังไม่ได้ศัพท์จับมากระเดียด ต่อเมื่อรู้ทั่วถึงจึงจะเข้าใจถูก ดังเช่นเมื่อมองเห็นช้างทั้งตัวจึงจะรู้ว่าช้างมีรูปร่างเช่นไร ข้อที่ว่ารู้ทั่วถึงความจริงนั้นยังเป็นคำพูดรวม ๆ อาจจะอธิบายออกไปได้อีกว่า คือ รู้ทั่วถึงความจริงตามเหตุและผล พูดสั้นว่า รู้เหตุผลนั่นเอง เช่น ในเรื่องการเรียน ก็มีความรู้ว่าอะไรเป็นเหตุให้การเรียนไม่ได้ผล อะไรเป็นเหตุให้การเรียนได้ผล และไม่ได้ผลหรือได้ผลอย่างไร

โดยปกติคนเราย่อมปลุกปัญญาได้เท่าที่มีโอกาสได้เรียนหรือได้ฟังได้เห็น เท่าที่สามารถคิดค้น และเท่าที่ได้ลงมือกระทำ เหมือนอย่างเรื่องเด็ก ๓ คนนั้นรู้เรื่องที่เกิดของข้าวเท่าที่ได้เห็นมาเพียงเท่านั้น และเท่าที่คิดได้ในวัยเด็กเพียงเท่านั้น ถึงทุก ๆ คนที่มีปัญญากันอยู่มากบ้างน้อยบ้างก็เช่นเดียวกัน คงมีความรู้เท่าที่ได้ฟังได้เห็นมาเป็นต้นดังกล่าว ฉะนั้น จึงมีสิ่งที่ยังไม่รู้อีกมากมาย เพียงแต่สิ่งที่คนไม่อาจเห็นได้ด้วยตา ไม่อาจได้ยินได้ด้วยหู โดยปกติก็มีอยู่เป็นอันมาก ไม่ต้องกล่าวถึงสิ่งที่ละเอียดลึกซึ้งอย่างอื่น เรื่องของความรู้จึงเป็นสิ่งที่เรียนกันไม่จบ ต้องจัดเป็นหลักสูตรไว้สำหรับเรียนในโรงเรียนเท่าที่ควรจะเรียน เพื่อเป็นหลักวิชาสำหรับออกไปประกอบการงาน เพื่อครองชีวิตและเพื่อฝึกให้เกิดความฉลาดสามารถเป็นต้น

หลักสูตรที่เรียนในโรงเรียนดังกล่าวนั้น ข้อที่ว่าฝึกหัดให้เกิดความฉลาดสามารถนั้น พุคสันว่าเพื่อลบบัญญา เหมือนอย่างลบบิดให้คมเพื่อจะ
ได้ใช้ในการครองชีวิตต่อไป เพราะมีความรู้หลายอย่างที่ไม่ได้นำไปใช้ในการ
การครองชีวิตโดยตรง เช่น วิชาคำนวณเป็นต้น เรียนไปมิใช่เพื่อว่าจะทำ
อะไรจะต้องตั้งใจหัดเลขคิดคำนวณไปเสียทุก ๆ อย่าง ทั้งนี้วันไว้แต่กิจการ
ที่ต้องใช้หลักวิชาตามที่เรียนมาโดยตรง แต่การที่เรียนวิชาต่าง ๆ หลายอย่าง
ก็เพื่อฝึกปัญญา หรือฝึกสมอง ให้เกิดความรู้กว้างขวาง ให้รู้จักใช้ความคิด
อ่าน ให้รู้จักเหตุผล ให้มีความสามารถ ให้มีความเฉลียวฉลาด

อันสมองหรือปัญญาก็คล้าย ๆ กับร่างกาย ถ้าไม่มีการบริหาร
ร่างกาย ไม่ใช่ร่างกายให้เคลื่อนไหวตามที่ควร ร่างกายก็อ่อนแอและติดขัด
สมองหรือปัญญาของคนก็เหมือนกัน ถ้าไม่บริหารด้วยการให้การศึกษา
อยู่เสมอด้วยวิธีดังกล่าว ก็จะไม่ค่อยดีไป ไม่ฉลาดเฉลียว คิดอะไรไม่ค่อยออก
รู้อะไรไม่ทันทั่วทั้ง การฝึกฝนสมองหรือปัญญาเพื่อให้เกิดความเฉลียวฉลาด
จึงเป็นกิจที่ควรทำอยู่เสมอ

ปัญหาที่จะต้องนำไปใช้สำหรับชีวิตโดยตรงนั้น คือ ปัญหาที่
สามารถใช้ช่วยตนได้ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงแก่ชีวิต คือ สามารถใช้ปัญญา
แก้ไขเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ทำความสวัสดิให้เกิ
ขึ้นแก่ตนและผู้อื่น ในเวลาเช่นนี้ ถ้าไม่สามารถช่วยตนได้ ถึงจะได้ร่ำเรียน
มามากก็เข้าลักษณะแห่งคำว่า “ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” ดังมีเรื่อง
เล่าเปรียบเทียบว่า

มีนักเรียนนอกคนหนึ่งเรียนสำเร็จจากต่างประเทศกลับเข้ามาทำงาน
ในที่แห่งหนึ่งซึ่งต้องข้ามแม่น้ำไปกลับทุกวัน และโดยปกติก็นั่งเรือจ้าง
ของคนแจวเรือจ้างแก่คนหนึ่งเป็นประจำ ในขณะที่นั่งเรือจ้างข้ามฟาก
ได้ถามคนแจวเรือจ้างว่า ลุงรู้ภาษาอังกฤษหรือเปล่า คนแจวเรือตอบว่า
ไม่รู้ คราวต่อมาก็ถามว่า ลุงรู้ภาษาฝรั่งเศสหรือเปล่า คนแจวเรือตอบว่า

ไม่รู้ ในคราวต่อมาก็มีคนถามว่า ลุงรู้แอลยิบรา (พืชชนิด) หรือเปล่า รู้
บืออเมทธิ (เรขาคณิต) หรือเปล่า คนแจวเรือจ้างก็ตอบว่าไม่รู้ ครั้น
ต่อมาวันหนึ่งเกิดมีคลื่นจัดจนถึงเรือจ้างล่มลง นักเรียนนอกผู้นั้นว่ายน้ำ
ไม่ถนัดก็ร้องขอให้คนแจวเรือจ้างช่วย คนแจวเรือจ้างจึงตอบว่า ตนไม่มี
ความรู้อะไรสักอย่าง ให้นักเรียนนอกผู้นั้นเอาอังกฤษฝรั่งเศสมาช่วยซิ
นักเรียนนอกผู้นั้นรู้สึกว่าคุณจะจมน้ำตายแน่ก็หมดความทะนงตน พุด
อ่อนวอนขอให้คนแจวเรือจ้างช่วยแล้วจะกราบไหว้ขอโทษ ฝ่ายคนแจว
เรือจ้างก็เกิดความสงสาร จึงว่ายน้ำไปช่วยพยุงให้เข้ามาเกาะเรือจ้างไว้

เรื่องนี้เป็นตัวอย่างแสดงว่า คนเรามีความสามารถในทางต่าง ๆ
กันไม่ควรจะหมิ่นแคลนกัน คนแจวเรือจ้างมีความรู้ความสามารถในทาง
แจวเรือและในทางว่ายน้ำ อาจจะช่วยตนเองและผู้อื่นได้ในทางนั้น ดังที่
อาจช่วยนักเรียนนอกให้พ้นจากการจมน้ำ แม้หนูก็ยังช่วยราชสีห์ได้ใน
นิทานอีสป และนักเรียนนอกผู้นั้นเมื่อถึงคราวคับขันดังกล่าวก็ต้องใช้วิธี
ขอโทษและวิธีกราบไหว้ ซึ่งเป็นความอ่อนน้อมและอ่อนโยน ซึ่งผู้ปกครอง
ได้สอนมาแต่เด็ก ๆ นั่นเอง เป็นเครื่องช่วยตน

ปัญญาเป็นเครื่องช่วยตนในการดำเนินชีวิตจริง ๆ ดังกล่าว พระ-
พุทธเจ้าตรัสเรียก **นิปกปัญญา** แปลว่า **ปัญญาเป็นเครื่องปกป้องรักษาตน**
กล่าวโดยทั่วไปได้แก่ ความฉลาดที่มีลักษณะ ๓ อย่าง คือ

(๑) **ความฉลาดรู้ในทางเจริญ** คือรู้ว่าอะไรเป็นเหตุเป็นผลในทาง
เจริญ เรียก **อายุโกศล**

(๒) **ความฉลาดรู้ในทางเสื่อม** คือรู้ว่าอะไรเป็นเหตุเป็นผลในทาง
เสื่อมเสีย เรียก **อปายโกศล**

(๓) **ความฉลาดรู้ในอุบาย** คือวิธีนำตนเข้าไปสู่ทางเจริญ รอดพ้น
จากทางเสื่อมเสีย เรียก **อุบายโกศล**

โกศล คือ ความฉลาดรู้ ทั้งสามนี้ เมื่อมีรักษาตัวอยู่ย่อมจะดำเนินชีวิตไม่ผิดพลาด แม้เป็นผู้ปกครอง เช่น เป็นมารดาบิดา ก็จำเป็นต้องมีให้กว้างขวางออกไปจึงสามารถจะให้คำแนะนำที่ถูกต้องแก่บุตรธิดาเป็นต้นได้ โดยเฉพาะโกศลข้อ ๓ จำเป็นต้องมีอย่างยิ่ง เป็นต้นว่าการศึกษาในบัดนี้สามัญศึกษาจำต้องเรียนทั่วไปทุกคน ส่วนวิสามัญศึกษามีมาก ซึ่งก็ล้วนเป็นทางเจริญทั้งนั้น จึงมีปัญหาว່ว่าจะเรียนต่อไปทางไหน และจะควรเรียนต่อไปจนถึงอุดมศึกษาหรือไม่ ถ้าเรียนต่อไปได้จะเรียนต่อไปในสาขาไหน และเมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะทำงานอะไร งานที่จะพึงทำก็มีมาก ล้วนเป็นทางเจริญต่าง ๆ กัน ปัญหาเหล่านี้ต้องใช้โกศลข้อ ๓ คัดสิน คือ ความฉลาดรู้ในอุปาย หมายถึงวิธีนำตนเข้าไปหาทางเจริญ โดยความคือความเจริญใด ๆ ก็ตาม ถ้าตนไม่สามารถจะเข้าไปหาได้ทางเจริญนั้น ๆ ก็ไม่มีประโยชน์แก่ตน ส่วนทางเจริญที่เป็นประโยชน์แก่ตนนั้น ก็เฉพาะที่ตนสามารถเข้าไปหาได้เท่านั้น

การนำตนไปหาทางเจริญที่ตนสามารถจะเข้าไปหาได้นี้เรียกว่าอุปาย ในที่นี้แปลว่า เข้าไปหาทางเจริญ ฉะนั้น ความฉลาดรู้ในข้อนี้จึงจำต้องรู้เหตุแวดล้อม เป็นต้นว่า (๑) รู้เหตุ (๒) รู้ผล ของเรื่องที่เกี่ยวข้อง (๓) รู้จักตนว่ามีกำลังสามารถเท่าไร เป็นต้น (๔) รู้จักประมาณ (๕) รู้จักกาลเวลา (๖) รู้จักประชุมชน หรือหมู่คนที่เกี่ยวข้อง (๗) รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง เมื่อมีความรู้เหตุแวดล้อมต่าง ๆ ดังกล่าว จึงจะสามารถตัดสินใจลงไปได้ว่า จะควรเรียนหรือให้เรียนอะไรแค่ไหน จะควรทำงานอะไร ซึ่งเมื่อเรียนและเมื่อทำไปแล้วจะเกิดความสำเร็จและความเจริญ นี้แหละคืออุปายโกศล

ฉะนั้น ปัญหาที่จะนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตจริง ๆ นั้น จึงต้องเป็นปัญญาประยุกต์ คือ ที่ใช้ได้พอเหมาะแก่ตนและสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ไม่ใช่ว่าทุก ๆ คนจะสามารถทำอะไรไปได้ตามที่อยาก จะทำได้ก็เท่าที่ตน

สามารถจะทำได้ ตามที่เหตุต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วอำนวยการ แต่คนที่มีความ
ฉลาดมากย่อมสามารถปรับตนให้เข้ากับเหตุการณ์หรือปรับเหตุการณ์ให้
เข้ากับตนได้ดีกว่าคนที่มีความฉลาดน้อย

ที่มาของปัญญา

หลักปัญญาในพระพุทธศาสนา มุ่งให้รู้ตามหลักกว้าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่เมื่อกล่าวโดยเฉพาะก็อาจสรุปได้ว่า

- (๑) มุ่งให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ควรมิคควร
- (๒) มุ่งให้รู้คติ คือ ความดำเนินไปของธรรมดา
- (๓) มุ่งให้รู้จักความจริงตามเหตุผล หรือรู้เหตุผลตามเป็นจริง ดังที่เรียกว่ารู้สัจจะ คือ ความจริงนั่นเอง

(๔) มุ่งให้มีความเห็นชอบถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นต้นว่าให้ทานรักษาศีลมีผลดีจริง ทำดีได้ผลดีจริง ทำชั่วได้ผลชั่วจริง โลกนี้โลกอื่นมีจริง มารดาบิดามีคุณจริง สัตว์ที่ผูกเกิดตามกรรมมีจริง สมณะที่ประพฤติปฏิบัติชอบจนถึงรู้แจ้งเห็นจริงดังเช่นพระพุทธเจ้ามีจริง ตลอดถึงคำสั่งสอนของท่านก็เป็นจริง

หลักปัญญาเหล่านี้เป็นหลักที่ควรเชื่อ และควรศึกษาให้เกิดความรู้ทั่วถึง เมื่อยังรู้ไม่ได้เอง ก็เคารพเชื่อฟัง ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น เหมือนอย่างบุตรธิดาเคารพเชื่อฟังโอวาทของมารดาบิดา หรือนักเรียนเคารพเชื่อฟังครูผู้ประสาศรีวิชา จะอวดเก่งกล้าไม่เชื่อท่านก็จะกลายเป็นคนตื้อตื้อรันไม่เข้าทาง เมื่อมีความเคารพอยู่ในหลักปัญญาตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ก็จะมี ความเห็นและการปฏิบัติเข้าทางที่ถูกต้อง ไม่เตลิดออกไปนอกทาง ใคร ๆ จะ

มาหลอกลวงลบล้าง ดังที่เรียกว่าล้างสมองแล้วบรรจุกุหลาบอะไรที่ผิดทางลงไปแทนหาได้ไม่

การศึกษาเพื่อให้เจริญปัญญาดังกล่าว สรุปอย่างสั้นว่า สำเนียง เพื่อให้มีความรู้เฉลียวฉลาด คือรู้จักเฉลียว ไม่ประมาทไว้วางใจ ดังที่เรียกว่า มีสติเฉลียวใจ และมีความสามารถปกป้องรักษาตนได้ ปัญญาอย่างนี้ ประกอบด้วยสติสูงกว่าความรู้ทั่ว ๆ ไป ผู้ที่มีปัญญาดังกล่าวสามารถปกครองตนและผู้อื่นให้สวัสดิ์ได้ ดังเช่นพระมหากษัตริย์โดยลำดับรัชกาลมาได้ทรงดำเนินพระราชกุศลโอบาย (กุศล + อุบาย คือ อุบายโกลนนั่นเอง) นำประเทศชาติให้ผ่านพ้นอุปสรรคอันตราย รักษาสถาบันทุกอย่างของชาติไว้ได้โดยสวัสดิ์ ดังที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์และในเหตุการณ์ปัจจุบัน

กล่าวเฉพาะในบุคคลแต่ละคน ใครจะเชื่อว่ามีปัญญาหรือไม่ มีใช้พิสูจน์ได้ด้วยใบประกาศนียบัตร แต่พิสูจน์ได้ด้วยเหตุการณ์ที่ชีวิตของแต่ละคนได้ประสบจริง ๆ คือ เมื่อประสบเหตุการณ์อะไรทุกอย่าง

(๑) ต้องรู้ว่ามิเหตุผลอย่างไร ผิดหรือถูกอย่างไร ควรหรือไม่ควรอย่างไร

(๒) ต้องสามารถหลีกเลี่ยงการที่มีควร ทำแต่การที่ชอบที่ควร

(๓) ต้องรู้วิธีที่จะปฏิบัติให้บังเกิดผลที่ดี โดยสวัสดิ์เรียบร้อย

ทั้งนี้ต้องอาศัยมีจิตใจตั้งมั่นแน่วแน่ ไม่อ่อนแอคลอนแคลนไปเพราะนิรณช้อดช้อหนึ่ง ดังที่แสดงแล้วในตอนต้น ซึ่งสรุปลงในความรัก ความชอบ ความซิง ความหลงนั่นเอง สิ่งใดที่จิตใจมีนิรณช้อเกี่ยวเกาะอยู่ สิ่งนั้นก็ชื่อว่าเกี่ยวข้องกับตน ทำให้เกิดความลำเอียงไปตามภาวะของจิตใจ ดังเช่นเมื่อมีความชอบในสิ่งใดก็ย่อมเห็นว่าสิ่งนั้นดี เหมือนอย่างสวมแว่นสีแดงก็เห็นรูปต่าง ๆ เป็นสีแดง เมื่อมีความซิงในสิ่งใดก็ย่อมเห็นว่าสิ่งนั้นชั่ว เหมือนอย่างสวมแว่นสีเขียวก็ย่อมเห็นรูปต่าง ๆ เป็นสีเขียว จึงไม่อาจตัดสิน

ได้ถูกต้องตามเป็นจริง ต่อเมื่อสงบใจได้จากนิเวรณดังกล่าว มีจิตใจตั้งมั่น ไม่คลอนแคลนแล้วพินิจดูใหม่อีกครั้งหนึ่งจึงจะเห็นความจริงได้โดยต้องแท้ เหมือนอย่างถอดแว่นสีออกแล้วจึงจะเห็นรูปต่าง ๆ ได้โดยถูกต้อง ท่านสอนให้ทำสมาธิละนิเวรณก็เพื่อเหตุนี้ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสโอวาทไว้ว่า

สมาธิ ภิกขเว ภาวถ สมาหิต ยถากุติ ปชานาติ

ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงทำจิตให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ เพราะ ว่าผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ตามเป็นจริงแล

เมื่อครูอธิบายเรื่องอะไรให้ฟัง จะต้องมีหัวข้อ บางทีครูก็บอกหัวข้อ ให้ทราบ เมื่อได้ฟังอธิบายของครูเข้าใจดีแล้วก็จำไว้เพียงหัวข้อเท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนให้คนปฏิบัติชอบ ก็มีหัวข้อเป็นที่รวม ความ หัวข้อใหญ่ คือ สิกขา ๓ อันเรียกว่า ไตรสิกขา ได้แก่ สีลสิกขา จิตต-สิกขา ปัญญาสิกขา หรือ ศีกขา ศิล ศิกขา จิต ศิกขา ปัญญา ซึ่งนับว่าเป็น ปฐมศึกษา มัชฌมศึกษา อุดมศึกษา ในพระพุทธศาสนาโดยลำดับ

ธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนให้ปฏิบัติทุกประการรวมลงในหลัก ไตรสิกขานี้ สีลสิกขา เกี่ยวกับความประพฤติทั้งปวง จิตตสิกขา เกี่ยวกับภาวะทางจิตใจทุกอย่าง ปัญญาสิกขา เกี่ยวกับความรู้ความเห็นทุกประการ คนเราทุก ๆ คนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ต้องมีความประพฤติของตน ต้องมีจิตใจของตน ต้องมีความรู้ความเห็นของตน จึงมีหน้าที่หรือมีความสมควรจะพึงศึกษาในเรื่องเหล่านี้ ซึ่งเป็นการศึกษาเรื่องของคนแท้ ๆ และต้องศึกษาอยู่เรื่อยไปจึงจะมีความเฉลียวฉลาดต่อตนเองอยู่เสมอ ๆ ไม่เช่นนั้นก็จะโง่เขลา ต่อตนเอง ฉะนั้น ไตรสิกขาของพระพุทธเจ้าจึงจำเป็นแก่ชีวิต เหมือนอย่างลมหายใจที่จำเป็นแก่ชีวิตร่างกาย หยุดหายใจเมื่อใดก็ตายเมื่อนั้น หยุดศึกษาเมื่อใดก็ตายจากความดีและความรู้เมื่อนั้น คนตายย่อมไม่มีความรู้สึกตัว คนที่ไม่รู้จักตนเองจึงเหมือนคนตายโดยแท้

หลักความคิดของฝ่ายตะวันตก ในเรื่องของคนและโลก เป็นต้น
ดั่งที่เรียกว่า จริยศาสตร์ (Ethics) จิตวิทยา (Psychology) ปรัชญาหรืออภิ-
ปรัชญา (Philosophy หรือ Metaphysics) ก็มีหลักเค้าเดียวกันกับสิกขา ๓ คือ
จริยศาสตร์เค้าเดียวกับศีลสิกขา จิตวิทยาเค้าเดียวกับจิตตสิกขา ปรัชญา
หรืออภิปรัชญาเค้าเดียวกับปัญญาสิกขา แต่ก็ เป็นเพียงมีเค้า ๆ เท่านั้น
เพราะผู้ที่แสดงหลักเหล่านั้นก็กำลังศึกษาอยู่ บางทีแสดงเรื่องที่ยังศึกษา
ไม่ถึงจึงแสดงไปอย่างเดา หรือเกินความจริง เหมือนอย่างกำลังเรียนอยู่ชั้น
มัธยมหนึ่งแต่ไปแต่งตำราชั้นมัธยมปลาย หรือชั้นอุดมศึกษา ส่วนพระ-
พุทธเจ้าได้ทรงแล้ว จึงทรงสั่งสอนวางหลักสิกขาทั้งสามเพื่อให้ชาวโลก
ศึกษาปฏิบัติ ไตรสิกขาของพระองค์จึงเป็นหลักที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ และ
รวบรัดเข้าใจง่าย มีเหตุผลปฏิบัติให้สำเร็จผลได้จริง

หลักในการศึกษาในปัจจุบันอีกอย่างหนึ่ง (อีกนัยหนึ่งจาก ๔ หลัก
ที่กล่าวแล้ว คือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษาและหัตถศึกษา) ใน
บางสำนักจำแนกไว้ ๗ ข้อ (เรียกว่า ๗ ฮ.) คือ

- (๑) **แฮบิท (Habit)** ฝึกสอนอบรมให้มีนิสัยดีงาม
- (๒) **ฮอนเนอร์ (Honour)** ฝึกสอนอบรมให้รู้จักรักเกียรติยศชื่อเสียง
เสียงของตนเอง ของหมู่คณะประเทศชาติ
- (๓) **ฮาร์ท (Heart)** ฝึกสอนอบรมให้มีน้ำใจและอัธยาศัยอันดีงาม
เข้าสังคมเป็น
- (๔) **เฮด (Head)** ฝึกสอนอบรมให้รู้จักใช้หัว คือรู้จักคิดและใช้สมอง
- (๕) **แฮนด์ (Hand)** ฝึกสอนอบรมให้รู้จักใช้มือทำงานให้เป็นประ-
โยชน์มากที่สุด
- (๖) **ฮาร์ดเวิร์ค (Hardwork)** ฝึกสอนอบรมให้มีความอดทนทำงาน
หนักเป็น เพื่อให้นิสัยที่อ่อนแอหายไป

(๗) **เฮลท์ (Health)** ฝึกสอนอบรมให้เป็นคนดี มีพละนาภัยสมบูรณ์
หลักเหล่านี้ก็แสดงปลีกย่อยออกไปจากหลักที่กล่าวมาแล้ว

ที่สุดของปัญญา

ถ้ายังไม่ได้กล่าวถึงอริยสัจ ๔ ก็รู้สึกว่าจะแสดงเรื่องการศึกษายังไม่จบ โดยเฉพาะยังไม่จบอุดมศึกษา เพราะการศึกษาให้เกิดปัญญาในพระพุทธศาสนานั้น โดยตรงมุ่งให้เกิดปัญญาในอริยสัจ ๔

คำว่า อริยะ หรือ อารยะ เป็นคำเดียวกัน หมายถึง คนที่ประเสริฐ คนที่เจริญ มีบางคนพูดว่า อารยชน อารยประเทศ บางทีชอบพูดว่า ทำประเทศไทยให้เจริญอย่างนานาอารยประเทศ ถ้าจะตั้งปัญหาถามว่า นานาอารยประเทศนั้น คือ ประเทศที่มีความเจริญอย่างไร คำตอบปัญหานี้ เข้าใจว่าน่าจะมีว่า คือ เจริญด้วยความรู้ความสามารถในวิชา ในการสร้างสรรค์ประดิษฐ์กระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งในด้านบำบัดทุกข์บำรุงสุข ทั้งในด้านทำลายล้าง มีความก้าวหน้าจนถึงเป็นผู้จัดการโลกอยู่ในปัจจุบันนี้ อาจทำให้โลกสงบก็ได้ อาจทำให้โลกยุ่งเหยิงจนถึงเป็นสงครามโลกขึ้นก็ได้

อันที่จริง ผู้ที่สามารถบันดาลโลกให้เป็นไปดังกล่าวได้นั้นก็นับว่าเก่งอยู่ เมื่อก่อนนี้ก็มักเข้าใจว่ามีใครหรืออะไรเป็นผู้บันดาล แต่บัดนี้เข้าใจกันทั่วไปแล้วว่ามนุษย์นั่นเองเป็นผู้บันดาล โดยมากก็ในประเทศที่เราชอบยกย่อง ว่านานาอารยประเทศนั่นเอง การเรียกคนที่เจริญว่า อารยะ หรือ อริยะ ก็เป็นการใช้เรียกที่ถูกต้องตามประวัติศาสตร์อยู่ ดังที่เรียกหมู่ชนที่อพยพเข้าไปอยู่ในประเทศอินเดียเมื่อก่อนพุทธกาลว่า อารยัน หมายความว่า

ว่าเป็นพวกที่เจริญ และยังมีการเรียกว่า อารยะเพราะเหตุอย่างอื่นอีก ดังที่
พระอาจารย์ได้ประมวลแสดงไว้ ๔ ประเภท คือ

๑. อาจารย์ริยะ เป็นอริยะด้วยความประพฤติ

๒. ทัสสนอริยะ เป็นอริยะด้วยความเห็น หรือด้วยมีรูปร่างและ
อิริยาบถน่าดูน่าชม

๓. ดิงกอริยะ เป็นอริยะเพศหรือด้วยชาติกำเนิด

๔. ปฏิเวธอริยะ เป็นอริยะด้วยปัญญารู้ทั่วถึงในอริยสัจ

กล่าวคือเฉพาะในพระพุทธศาสนา นิยมเรียกบุคคลประเภทที่ ๔ นี้
เท่านั้นว่า อริยะ หรือ อารยะ อันได้แก่ พระพุทธเจ้า และพระอริยสาวก
ทั้งหลาย สัจ แปลว่า ความจริง รวมกันเข้าว่า อริยสัจ แปลว่า ความจริง
ของพระอริยะ หรือความจริงที่พระอริยะตรัสรู้ หรือความจริงอย่างประเสริฐ
อริยสัจนี้ ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยมากมักจะจำหัวข้อได้ คือ

๑. ทุกข์ แปลว่า ความไม่สบาย ก็ได้ แปลว่า ความทนอยู่ไม่ได้
ต้องแปรปรวนไป ก็ได้ ในภาษาไทยเมื่อพูดว่าทุกข์ ก็มักหมายกันว่า คือ
ความไม่สบายกายความไม่สบายใจ แต่ในทางพุทธศาสนายังหมายถึง
ความที่ทนอยู่คงที่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในโลกนี้มีอะไร
เล่า ที่ตั้งคงที่อยู่ได้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ดวงอาทิตย์และดวงดาวทั้ง
หลาย ตลอดถึงโลกก็ไม่หยุดอยู่คงที่ ปีเดือนวันคืนก็ไม่หยุดอยู่คงที่ ชีวิตก็ไม่
หยุดอยู่คงที่ ทุก ๆ คนเกิดมาแล้วก็เติบโตขึ้นเรื่อย เป็นเด็กเล็กเด็กใหญ่ เป็น
หนุ่มเป็นสาวโดยลำดับ และก็ไม่หยุดอยู่เพียงเท่านั้น ยังเปลี่ยนแปลงต่อไป
เป็นผู้ใหญ่ เป็นคนแก่ จนถึงที่สุดของชีวิต ฉะนั้น พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรง
ชี้ว่าทุกข์คืออะไร ให้เห็นอย่างประจักษ์ชัด จึงทรงชี้ว่า ความเกิด ความแก่
ความเจ็บ ความตาย เป็นทุกข์ คือ ทรงชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของชีวิต
หรือของโลก ดังกล่าวมานั่นเอง ข้อนี้เรียกว่าเป็นทุกข์ประจำชีวิต หรือ

ประจำโลก เมื่อยังมีชีวิตหรือยังมีโลก ก็ต้องมีทุกข์ คือ ความเปลี่ยนแปลง ไปดังกล่าว ไม่ใช่เป็นสิ่งแปลกประหลาดอันใด

เมื่อจะสรุปกล่าวให้สั้น ความเกิดแก่เจ็บตายทั้ง ๔ นี้ย่อลงเป็น ๒ คือ ความเกิดและความดับ ซึ่งเป็นสิ่งสภักัดหน้าสภักัดหลังของโลกหรือของชีวิตทุกชีวิต นี้แหละเรียก คติธรรมคาแปลว่า ความเป็นไปตามธรรมดา สิ่งที่เป็นไปตามธรรมดาดังกล่าวเรียกว่า สภาวะ คือ สภาพ แปลว่า มีภาวะของตนเอง หรือเป็นไปเอง หรือจะเรียกว่าสภาวะธรรมก็ได้ ชีวิตร่างกายเรียกว่าเป็นสภาวะทั้งนั้น

อีกอย่างหนึ่ง ความไม่สบายทุก ๆ อย่าง พระพุทธเจ้าก็ทรงชี้ว่าเป็นทุกข์ ทุก ๆ คนคงเคยประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก พลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก ปราารถนาไม่ได้สมหวัง แล้วเกิดความทุกข์โศกต่าง ๆ นี้แหละ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่าเป็นทุกข์ โลกหรือชีวิตประกอบด้วยทุกข์ดังกล่าวมาแล้ว ฉะนั้น ทุกข์จึงเป็นความจริงที่โลกหรือทุก ๆ ชีวิตจะต้องเผชิญ

๒. ทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่า ตัณหา คือ ความดิ้นรนทะยานอยากเป็นเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ตัณหามี ๓ คือ กามตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากเพื่อจะได้สิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจ ๑ ภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากเพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ ๑ วิภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากเพื่อให้สิ่งหรือภาวะที่ไม่ชอบเสื่อมสิ้นไป ๑ ตัณหาดังกล่าวนี้นี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ใจต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว และเป็นเหตุให้ประกอบกรรมที่เป็นทุจริต ทำให้ประสบความทุกข์เพราะทุจริตอีกส่วนหนึ่ง

๓. ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่าดับตัณหาเสียได้เป็นความดับทุกข์

๔. มรรค คือ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ ทางสายหนึ่งที่มีองค์ประกอบ ๘ ประการ คือ สัมมาทิฐิ เห็นชอบ (คือเห็นอริยสัจ ๔)

สัมมาภังคะ คำวิชอบ (คือคำวิชอบ คำวิไม่พยาบาท คำวิไม่เบียดเบียน)
สัมมาวาจา เจรจาชอบ (คือเว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจาก
พูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล) สัมมาภังคะ การงานชอบ
(คือเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤตินิด
ในกาม) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ (คือเว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด
การทำเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ) สัมมาวายามะ พยายามชอบ (คือเพียร
พยายามป้องกันมิให้ความชั่วเกิดขึ้น เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพียร
ทำความดีให้เกิดขึ้น เพียรรักษาส่งเสริมความดี) สัมมาสติ ระลึกชอบ (คือ
ระลึกไปในที่ตั้งของสติ) สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ (คือตั้งใจให้เป็นสมาธิ
จนถึงอย่างแน่น) มรรคมีองค์ ๘ นี้รวมเป็นทางเดียว ไม่ใช่ ๘ ทาง
แต่แบ่งออกเป็นองค์ประกอบเป็น ๘ และสรุปรวมลงได้ในสิกขา ๓ คือ
สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ รวมเป็น ปัญญาสิกขา สัมมาวาจา สัมมาภัง-
คะ สัมมาอาชีวะ รวมเป็น สีลสิกขา สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมา-
สมาธิ รวมเป็น จิตตสิกขา มรรคมีองค์ ๘ หรือไตรสิกขานี้ เป็นทางปฏิบัติ
ให้ถึงความดับทุกข์

อริยสัจ ๔ ประการนี้ รวมลงเป็นเหตุและผล คือ ทุกข์เป็นผล สมุทัย
เป็นเหตุ นี่เป็นฝ่ายทุกข์ นิโรธเป็นผล มรรคเป็นเหตุ นี่เป็นฝ่ายดับทุกข์

การศึกษาอบรมปัญญาโดยตรงมุ่งให้รู้ทั่วถึงอริยสัจ ๔ เหล่านี้แหละ
ที่เรียกว่าปัญญา หรือรู้ทั่วถึงนั้น ต้องรู้ในความจริง ต้องรู้ในกิจคือหน้าที่
ที่จะพึงทำ ต้องรู้ในกิจที่ได้ทำไปแล้ว จึงจะเป็นปัญญาสมบูรณ์ การศึกษา
ก็สมบูรณ์

ความสวัสดีของชีวิต

ผลของการศึกษา ในไตรสิกษาดังกล่าวโดยตรง คือ ความสวัสดีได้แก่ ความปลอดภัย ความผ่านพ้นปลอดภัย

ศีลสิกขา ศึกษาปฏิบัติให้เป็นคนมีศีล คือ มีความประพฤติดี ไม่เบียดเบียนใครให้เดือดร้อน ทำให้เกิดความสวัสดี คือ ผ่องพ้นจากความเป็นคนชั่วเสียหาย และจากภัยเวร จากความทุกข์เดือดร้อน เพราะความชั่วร้ายเสียหาย

จิตตสิกขา ศึกษาปฏิบัติอบรมจิตให้ตั้งมั่นในความดี ทำให้เกิดความสวัสดี คือ ผ่องพ้นจากบรรดาเครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี

ปัญญาสิกขา ศึกษาอบรมปัญญา ทำให้เกิดความสวัสดี คือ ผ่องพ้นจากความโง่เขลาเข้าใจผิด

ความสวัสดีผ่องพ้นดังกล่าว ท่านเรียกว่า **วิมุตติ** แปลว่า ความหลุดพ้น ปฏิบัติพระธรรมของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ คือ ไตรสิกษาดังกล่าวเมื่อใด ก็ได้วิมุตติคือความหลุดพ้นเมื่อนั้นทันที ดังเช่นทุก ๆ คนเมื่อรักษาศีล เช่น ไม่ลักขโมยใครเมื่อใด ก็หลุดพ้นจากความเป็นขโมยเมื่อนั้นทันที และพ้นจากภัยเวรที่เกิดจากความเป็นขโมย

ส่วนผลโดยอ้อม คือ ผลดีต่าง ๆ ที่เกิดจากความดีตามคราวที่ความดีนั้น ๆ จะพึงอำนวยให้ เทียบอย่างเมื่อตั้งใจเรียนดี ครูหรือผู้ปกครอง

ก็ให้รางวัลเป็นบางครั้งบางคราว แต่ความจริงผลของการเรียนดีโดยตรง ก็คือความรู้ที่ได้จากการเรียนนั่นเอง ส่วนรางวัลต่าง ๆ ที่ได้รับเป็นผลโดย อ้อม หรือเป็นผลพลอยได้เท่านั้น

คนโดยมากมักเข้าใจผิดในผลของความดี คือ มักไปเข้าใจผลพลอยได้ว่าเป็นผลโดยตรง และมักไปมุ่งผลพลอยได้เป็นสำคัญ ดังเช่นเมื่อไม่ได้ผลที่เป็นวัตถุประสงค์อะไร ๆ ในเมื่อทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็มักบ่นว่าทำดีไม่เห็นจะได้อะไร วิชาศีลก็ไม่เห็นร่ำรวยอะไร ทั้งนี้เพราะไม่เข้าใจว่าผลของความดีคืออะไร เช่น ความดีดังที่กล่าวแล้ว ผลของศีลก็คือ ความหลุดพ้นจากภยเวรเพราะความประพฤติชั่ว เป็นต้น *วิมุติ* คือ *ความหลุดพ้นหรือความสวัสดิ* ดังกล่าวนี้แหละเป็นผลแห่งความดีดังกล่าวทั้งปวง ผู้ที่ทำความดีได้อย่างมากย่อมแสดงถึงว่าเป็นผู้มีจิตใจหลุดพ้นจากความเห็นแก่ตัว มีจิตใจกว้างขวาง เห็นแก่ผู้อื่นเป็นส่วนรวมที่กว้างขวางออกไปโดยลำดับ และย่อมเห็นว่าการให้สำคัญกว่าการรับ และย่อมบำเพ็ญความดีเพื่อความดีมิใช่เพื่อผลตอบแทนใด ๆ เป็นสำคัญ ดังจะพึงเห็นได้ว่า บรรดาผู้ที่บำเพ็ญประโยชน์ทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่าเป็นผู้มีคุณทั้งสิ้น ล้วนเป็นผู้ให้ เช่น มารดา บิดา เป็นผู้ให้ทุก ๆ สิ่งแก่บุตรธิดา ครูอาจารย์เป็นผู้ให้ศิลปวิทยาแก่ศิษย์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ให้การปกครองโดยทศพิธราชธรรม ให้ความปรากฏด้วยเกียรติและศรีสง่า ความเป็นขวัญใจ ความอุ่นใจ และความรวมใจแห่งประชาชน พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ให้แสงสว่างแห่งชีวิต ผู้มีอุปการะอื่น ๆ ก็ล้วนเป็นผู้ให้อย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยจิตใจประกอบด้วย การเสียสละ ท่านผู้ใหญ่เหล่านี้แหละชื่อว่าเป็นผู้มีคุณ *ท่านผู้มีคุณทั้งปวงย่อมบำเพ็ญความดีเพื่อความดี อันแสดงถึงจิตใจที่หลุดพ้นหรือห้องพ้นจากความชั่วตลอดถึงความเห็นแก่ตัว มากหรือน้อยตามภูมิชั้น* ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยอบรมปัญญาให้รู้จักเหตุผลทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายก่อทุกข์และทั้งฝ่ายดับทุกข์ เทียบเคียงกันให้ประจักษ์ชัด และให้รู้จักคุณค่าของความดี ให้รู้จักตีราคา

ของความดีว่าสูงกว่าความชั่วและผลต่าง ๆ ที่จะพึงได้เพราะความชั่ว ให้อริ
รู้จักว่าความดีทำให้เกิดเกียรติ การรักษาเกียรติ ก็คือรักษาความดีเอาไว้
ทั้งความดีเสียเมื่อใดก็เป็นอันทิ้งเกียรติเสียเมื่อนั้น เมื่อศึกษาอบรมให้มี
ความประพฤติ มีจิตใจ มีความรู้ มีความเห็นเข้าทางแห่งเหตุผลที่ถูกต้อง
ดังกล่าว ก็จักบรรลุถึงความเป็นคนโดยสมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลสรุปยอดของ
การศึกษาของพระพุทธเจ้า

คนที่เกิดมาท่านแสดงว่ามีหลายชนิด คือ

มนุสฺสเนรยิโก แปลว่า คนนรก หมายถึง คนที่ร้อนรนอยู่เสมอ
เพราะมีโลภ โกรธ หลง ประกอบทุจริตต่าง ๆ อยู่เป็นอาจีน ซึ่งเหมือนไฟ
เผาให้ร้อนอยู่เรื่อย บางทีดูเหมือนเป็นสุขสมบูรณ์ แต่ความจริงถูกเผาอยู่
เสมอ ที่แรกอาจเป็นไฟเย็น แต่เมื่อความชั่วปรากฏ ก็เป็นไฟร้อนขึ้นมาทันที

มนุสฺสติรจฺฉาน แปลว่า คนเดียวรัจฉาน คือคนที่ทำอะไรไม่มีความ
ละอาย ไม่มีความกลัวเกรงต่อความชั่วอะไร ทำชั่วได้อย่างเปิดเผยหรืออย่าง
หน้าตาเฉย

มนุสฺสเปโต แปลว่า คนเปรต คือ คนที่มีโลภอยากได้อยู่ไม่รู้จักอึด
จักพอ มุ่งที่จะอาศัยเบียดเบียนผู้อื่นอยู่เท่านั้น

มนุสฺสมนุสฺส แปลว่า คนมนุษย์ คือคนที่รู้จักการควรการไม่ควร
รู้จักละอายใจ รู้จักยับยั้ง และศึกษาอบรมตนให้มีศีลธรรมตามฐานะ

มนุสฺสเทโว แปลว่า คนเทวดา คือ คนที่ถึงพร้อมด้วยhiri (ละอาย
รังเกียจความชั่ว) โอตตปปะ (เกรงกลัวความชั่ว) มีความประพฤติสะอาด
มีความสงบ

มนุสฺสวิสุทฺโธ แปลว่า คนผู้บริสุทธิ์แล้ว คือ ท่านผู้ปฏิบัติในมรรค
มีองค์ ๘ หรือในไตรสิกขาดังกล่าว จนดับตัณหาเสียได้ บรรลุถึงความดับ
ทุกข์ ดังเช่นพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกทั้งหลาย

คนนรก คนเดียวจิฉาน และคนแปรต นับว่าเป็นคนบกพร่อง มีความเป็นคนไม่สมบูรณ์ ส่วนคนมนุษย์ คนเทวดา และคนผู้บริสุทธิ์แล้ว เป็นคนสมบูรณ์ มีความเป็นคนสมบูรณ์ โดยลำดับการศึกษาของพระพุทธเจ้ามุ่งให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ดังแสดงมา

ประเทศไทยเราเรียกว่าเป็นประเทศนับถือพระพุทธศาสนา แต่ปรากฏว่ามีบุคคลที่บกพร่องอยู่มิใช่น้อย บางประเทศที่มีได้นับถือพระพุทธศาสนาปรากฏว่าคนที่ประพฤติดีอย่างสามัญ เช่น ไม่ลักขโมย ไม่ต้องระวังรักษาสิ่งของกันเท่าไรมีอยู่มาก ดูก็น่าอายุเขาอยู่บ้าง แต่ทั้งนี้เพราะไม่ได้ศึกษาและตั้งใจปฏิบัติพระพุทธศาสนาตามสมควร ฉะนั้น แม้จะจัดการกับบุคคลอื่นไม่ได้ ก็ควรจะจัดการกับตนเอง แต่ละคนนี่แหละให้ศึกษาปฏิบัติ พระพุทธศาสนา ทำตนให้เป็นคนดี ให้เป็นคนสมบูรณ์เท่าที่จะทำได้ ก็จะเกิดความสวัสดิสมกับที่ต้อนรับกันด้วยคำว่าสวัสดิ

หลักการทําสมาธิเบื้องต้น

หลักการทำสมาธิเบื้องต้น

สมาธินี้ได้มีอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ในสิกขาสามก็มี คือ สมาธิ ปัญญา ในมรรคมีองค์แปดก็มีสัมมาสมาธิเป็นข้อสุดท้าย และในหมวดธรรมทั้งหลายก็มีสมาธิรวมอยู่ด้วยข้อหนึ่งเป็นอันมาก ทั้งได้มีพระพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ให้ทำสมาธิในพระสูตรต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก เช่น ที่ตรัสสอนไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอบรมสมาธิ เพราะว่าผู้ที่มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้วย่อมรู้ตามเป็นจริง ดังนี้ ฉะนั้น สมาธิจึงเป็นธรรมปฏิบัติสำคัญข้อหนึ่งในพุทธศาสนา แต่ว่าสมาธินั้นมิใช่เป็นข้อปฏิบัติในทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นข้อที่พึงปฏิบัติในทางทั่ว ๆ ไปด้วย เพราะสมาธิเป็นข้อจำเป็นจะต้องมีในการกระทำทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นด้านทางการดำเนินชีวิตทั่วไป หรือทางด้านปฏิบัติธรรม ก็มีคนไม่น้อยที่เข้าใจว่าเป็นข้อที่พึงปฏิบัติเฉพาะในด้านศาสนา คือ สำหรับผู้ที่ต้องการปฏิบัติธรรมอย่างเป็นภิกษุ สามเณร หรือเป็นผู้ที่เข้าวัดเท่านั้น ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง ฉะนั้น ก็จะได้กล่าวถึงความหมายของสมาธิทั่วไปก่อน

ดูอธิบายเรื่องปัญญา

สมาธินั้น ได้แก่ ความตั้งใจมั่นอยู่ในเรื่องที่ต้องการให้ใจตั้งไว้เพียงเรื่องเดียว ไม่ให้ใจคิดฟุ้งซ่านออกไป นอกจากเรื่องที่ต้องการจะให้ใจตั้งนั้น ความตั้งใจตั้งนี้ เป็นความหมายทั่วไปของสมาธิและก็จะต้องมีในกิจการที่จะทำทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการเล่าเรียนศึกษา หรือว่าการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ในการเล่าเรียนศึกษา จะอ่านหนังสือก็ต้องมีสมาธิในการอ่าน จะเขียนหนังสือก็ต้องมีสมาธิในการเขียน จะฟังคำสอนคำบรรยายของครูอาจารย์ก็ต้องมีสมาธิในการฟัง ตั้งที่เรียกว่าตั้งใจอ่าน ตั้งใจเขียน ตั้งใจฟัง ในความตั้งใจดังกล่าวนี้ก็จะต้องมีอาการของกายและใจประกอบกัน เช่นว่าในการอ่าน ร่างกายก็ต้องพร้อมที่จะอ่าน เช่นว่าเปิดหนังสือ ตาก็ต้องดูหนังสือ ใจก็ต้องอ่านด้วย ไม่ใช่ตาอ่านแล้ว ใจไม่อ่าน ถ้าใจไปคิดถึงเรื่องอื่นเสียแล้ว ตาจับอยู่ที่หนังสือก็จับอยู่คาง ๆ เท่านั้น เรียกว่าตาค้าง จะมองไม่เห็นหนังสือ จะไม่รู้เรื่อง ใจจึงต้องอ่านด้วย และเมื่อใจอ่านไปพร้อมกับตาที่อ่านจึงจะรู้เรื่องที่อ่าน ความรู้เรื่องก็เรียกว่าเป็นปัญญาอย่างหนึ่งคือ ได้ปัญญาจากการอ่านหนังสือ ถ้าหากว่าตากับใจอ่านหนังสือไปพร้อมกัน ก็จะอ่านได้เร็ว รู้เรื่องเร็ว และจำได้ดี ใจอ่านนี้แหละคือใจมีสมาธิ คือหมายความว่าใจตั้งอยู่ที่การอ่าน ในการเขียนหนังสือก็เหมือนกัน มือเขียน ใจก็ต้องเขียนด้วย การเขียนหนังสือจึงจะสำเร็จด้วยดี ถ้าใจไม่เขียน หรือว่าใจคิดไปถึงเรื่องอื่น ฟุ้งซ่านออกไปแล้วก็เขียนหนังสือไม่สำเร็จ ไม่เป็นตัว ใจจึงต้องเขียนด้วย คือว่าตั้งใจเขียนไปพร้อมกับมือที่เขียน ในการฟังก็เหมือนกัน หูฟังใจก็ต้องฟังไปพร้อมกับหูด้วย ถ้าใจไม่ฟัง แม้เสียงมากกระทบหู ก็ไม่รู้เรื่องไม่เข้าใจ ใจจึงต้องฟังด้วย ใจจะฟังก็ต้องมีสมาธิในการฟัง คือตั้งใจฟัง ดังนั้นจะเห็นว่า ในการเรียนหนังสือ ในการอ่าน การเขียน การฟัง จะต้องมมีสมาธิ ในการทำการงานทุกอย่างก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นการงานที่ทำทางกาย ทางวาจา แม้ใจที่คิดอ่านการงานต่าง ๆ ก็ต้องมีสมาธิอยู่ในการทำงานที่ทำนั้น เมื่อเป็นดังนี้จึงทำการงานสำเร็จได้ ตามนัยนี้จะ

เห็นว่าสมาธิเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีในการทำงานทุกอย่าง นี่เป็นความหมาย
ของสมาธิทั่วไป และเป็นการแสดงว่าจำเป็นต้องมีสมาธิในการเรียน ใน
การงานที่พึงทำทุกอย่าง

ต่อจากนี้จะได้กล่าวถึงสมาธิในการหัด ก็เพราะว่าความตั้งใจให้
เป็นสมาธิดังกล่าวนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการหัดประกอบด้วย สมาธิที่มีอยู่
ตามธรรมดา เหมือนอย่างที่คุณมืออยู่ยังไม่เพียงพอ ก็เพราะว่ากำลังใจที่
ตั้งมั่นที่ยังอ่อนแอ ยังดิ้นรนกวัดแกว่ง กระสับกระส่ายได้ง่าย โยกโคลงได้
ง่าย หวั่นไหวไปในอารมณ์ คือ เรื่องต่าง ๆ ได้ง่าย และทุกคนจะต้องพบ
เรื่องราวต่าง ๆ ที่เข้าไปเป็นอารมณ์ คือ เรื่องของใจ ทางตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ คือ ทางอายตนะทั้ง ๖ อยู่เป็นประจำ เมื่อเป็นดังนี้จึงได้มีความ
รักใคร่บ้าง ความชิงบ้าง ความหลงบ้าง เมื่อจิตใจมีอารมณ์ที่หวั่นไหว
และมีเครื่องทำให้ใจหวั่นไหวเกิดประกอบขึ้นมาอีก อันสืบเนื่องมาจาก
อารมณ์ดังกล่าว ก็ยากที่จะมีสมาธิในการเรียน ในการทำการงานตามที่
ประสงค์ได้ ดังจะพึงเห็นได้ว่าในบางครั้งหรือในหลายคราว รวมใจให้มา
อ่านหนังสือ เขียนหนังสือ ฟังคำสอน ไม่ค่อยจะได้ เพราะว่าใจพลุ่งพล่าน
อยู่ในเรื่องนั้นบ้างในเรื่องนี้บ้าง ที่ชอบบ้าง ที่ชิงบ้าง ที่หลงบ้าง จนรวมใจ
เข้ามาไม่ติด เมื่อเป็นดังนี้ก็ทำให้ไม่สามารถจะอ่านจะเขียนจะฟัง ทำให้
การเรียนไม่ดี ในการทำงานก็เหมือนกัน เมื่อจิตใจกระสับกระส่ายไปด้วย
อำนาจของอารมณ์ และภาวะที่เกิดสืบจากอารมณ์ดังจะเรียกว่ากิเลส คือ
ความรัก ความชิง ความหลงเป็นต้นดังกล่าวนี้ ก็ทำให้ไม่สามารถที่จะ
ทำการงานให้ดีได้เช่นเดียวกัน ใจที่ไม่ได้หัดทำสมาธิก็จะเป็นดังนี้ และ
แม้ว่าจะยังไม่มียุทธธรรมอะไรเข้ามาบรรเทาให้เกิดกระสับกระส่ายดังนั้น
ความตั้งใจก็ยังไม่สู้จะแรงนัก ฉะนั้นจึงสู้หัดทำสมาธิไม่ได้

ในการหัดทำสมาธินั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ อย่างหนึ่งหัดทำสมาธิเพื่อ
แก้อารมณ์และกิเลสของใจที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อย่างหนึ่งก็เพื่อฝึกใจให้มีพลัง

ของสมาธิมากขึ้น อย่างแรกนั้นก็คือว่าอารมณ์และกิเลสของใจในปัจจุบันนั้น บางคราวก็เป็นอารมณ์รัก เป็นความรักซึ่งจะชักใจให้กระสับกระส่าย เสียสมาธิ เมื่อเป็นดังนี้ก็ต้องหัดสงบใจจากอารมณ์รัก จากความรักชอบนั้น ซึ่งเป็นอันตรายต่อการศึกษา ต่อการงานที่พึงทำ ตลอดจนถึงต่อ กฎหมาย ต่อศีลธรรม นี่เป็นวิธีหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน คือ ต้องหัดเอาชนะใจให้สงบจากอารมณ์ตั้งนั้นให้ได้ บางคราวก็เกิดอารมณ์โกรธ ความโกรธอันทำให้ร้อนรุ่ม กระสับกระส่าย ก็เป็นอันตรายอีกเหมือนกัน เพราะทำให้เสียสมาธิ ฉะนั้นก็ต้องหัดทำสมาธิ คือ หัดสงบใจจากอารมณ์โกรธ จากความโกรธตั้งนั้น ในบางคราวก็มีอารมณ์หลง ความหลงซึ่งมีลักษณะเป็นความมัวงุ่น เคลิบเคลิ้มบ้าง มีลักษณะเป็นความฟุ้งซ่านรำคาญใจต่าง ๆ บ้าง มีลักษณะเป็นความเคลือบแคลงสงสัยบ้าง เมื่อเป็นดังนี้ก็ต้องหัดทำสมาธิ หัดสงบใจจากอารมณ์หลง จากความหลงนั้น ๆ

คราวนี้หลักของการสอนสมาธิทางพระพุทธศาสนา วิธีที่จะทำสมาธิสงบใจจากอารมณ์รัก โกรธ หลง ดังกล่าว ก็จะต้องเปลี่ยนอารมณ์ให้แก้ไข คือว่าเป็นที่ทราบแล้วว่าอารมณ์รัก ทำให้เกิดความรักชอบ เมื่อเป็นดังนี้ก็ต้องเปลี่ยนอารมณ์รักนั้นมาเป็นอารมณ์ที่ไม่รักไม่ชอบ ความโกรธก็เหมือนกัน ก็ต้องเปลี่ยนอารมณ์โกรธนั้นมาเป็นอารมณ์ที่ไม่โกรธ หรือให้เปลี่ยนมาเป็นอารมณ์รัก แต่ว่าเป็นความรักที่เป็นเมตตา คือ เป็นความรักที่บริสุทธิ์อย่างญาติมิตรสหายรักญาติมิตรสหาย มารดาบิดา บุตรธิดารักกัน ความหลงก็เหมือนกัน ก็เปลี่ยนอารมณ์หลงมาเป็นอารมณ์ที่ไม่หลง เพราะว่าภาวะของใจจะเป็นอย่างไรนั้น สุดแต่ว่าใจตั้งอยู่ในอารมณ์อะไร เมื่อใจตั้งอยู่ในอารมณ์รัก ความรักชอบก็เกิดขึ้น ถ้าใจไม่ตั้งอยู่ในอารมณ์รัก แต่ว่าตั้งอยู่ในอารมณ์ที่ตรงกันข้าม ก็เกิดความสงบ ใจโกรธก็เหมือนกัน ก็เพราะตั้งอยู่ในอารมณ์โกรธ เมื่อเปลี่ยน

อารมณ์ให้ใจให้ตั้งอยู่ในอารมณ์ที่ตรงกันข้าม โกรธก็สงบ หลงก็เหมือนกัน เมื่อตั้งอยู่ในอารมณ์ที่ไม่หลง ความหลงก็สงบ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสชี้เอาไว้ว่า อารมณ์เช่นไรควรจะหัดใจให้ตั้งไว้ในเวลาไหน เมื่อเป็นดังนี้แล้ว การที่หัดไว้ก็จะทำให้รู้สึทางที่จะสงบใจของตนเอง อย่างนี้ก็จะทำให้สามารถสงบใจของตนเองได้ ดังนั้นเป็นข้อมุ่งหมายของการทำสมาธิอย่างหนึ่ง ที่จะต้องหัดเอาไว้

ประการที่ ๒ หัดทำสมาธิเพื่อให้เกิดพลังใจที่ตั้งมั่นมากขึ้น คือให้มีพลังขึ้น ก็เหมือนอย่างการที่ออกกำลังกายเพื่อให้กายมีกำลังเรียวแรง เมื่อหัดออกกำลังกายอยู่บ่อย ๆ กำลังร่างกายก็จะดีขึ้น จิตใจก็เหมือนกัน เมื่อหัดทำสมาธิอยู่บ่อย ๆ แล้ว โดยที่ปฏิบัติอยู่ในหลักของสมาธิข้อใดข้อหนึ่งเป็นประจำ สำหรับที่จะหัดใจให้มีพลังของสมาธิเพิ่มขึ้นก็จะทำให้พลังของสมาธินี้มากขึ้นได้ เช่นเดียวกับการออกกำลังกายทำให้พลังทางกายเพิ่มมากขึ้นได้ นี่คือนิยามสมาธิในการฝึกหัด

คราวนี้สมาธิในการใช้ก็มี ๒ อย่างเหมือนกัน อย่างหนึ่งก็เพื่อใช้ระงับอารมณ์ ระงับกิเลส ที่เป็นปัจจุบันดังกล่าวข้างต้น ผู้ที่ได้ฝึกหัดทำสมาธิตามสมควรแล้ว จะสามารถระงับใจได้ดี จะไม่ลู่อ่านาใจของอารมณ์ของกิเลสที่เป็นความรัก ความชัง ความหลงทั้งหลาย จะสามารถสงบใจตัวเองได้ รักษาใจให้สวัสดิ์ได้ อารมณ์และกิเลสเหล่านี้จะไม่มาเป็นอันตรายต่อการเรียน ต่อการงาน ต่อกฎหมาย ต่อศีลธรรมอันดีงาม และอีกอย่างหนึ่งก็ต้องการเพื่อใช้สำหรับประกอบการทำงานที่จะพึงทำทั้งหลาย ตั้งต้นด้วยการเรียน ในการอ่าน ในการเขียน ในการฟัง จะมีพลังสมาธิในการเรียน ในการงานดีขึ้น และเมื่อเป็นดังนี้จะทำให้เรียนดี จะทำให้การทำงานดี นี่คือนิยามสมาธิในการใช้

ตามที่กล่าวมานี้ เป็นการที่แสดงให้เห็นหลักของการทำสมาธิทั่ว ๆ ไป และก็ตั้งต้นแต่ความหมายทั่วไปของสมาธิ การหัดทำสมาธิและการใช้สมาธิ

จะได้ให้วิธีทำสมาธิย่อ ๆ ข้อหนึ่ง ก็คือว่า ท่านสอนให้เลือกสถานที่
 ทำสมาธิที่สงบจากเสียงและจากบุคคลรบกวนทั้งหลาย เช่น ในป่า โคนไม้
 เรือนว่าง มุ่งหมายก็คือว่า ที่ที่มีความสงบพอสมควรที่จะฟังได้และเข้าไปสู่
 สถานที่นั้น นั่งขัดบัลลังก์หรือที่เรียกว่าขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือ
 ซกกัน หรือว่ามือขวาทับมือซ้าย ตั้งตัวตรง หรือว่าจะนั่งพับเพียบก็ได้
 สุดแต่ความพอใจ หรือตามที่จะมีความผาสุก ดำรงสติจำเพาะหน้า คือ
 หมายความว่ารวมสติเข้ามา กำหนดลมหายใจเข้าออก หายใจเข้าก็ให้รู้
 หายใจออกก็ให้รู้ หากจะถามว่ารู้ที่ไหนก็คงจะตอบได้ว่า จุดที่รู้อย่างนั้น
 ก็คือว่าปลายกระพุ้งจมูก หรือริมฝีปากเบื้องบนอันเป็นที่ลมกระทบเมื่อ
 หายใจเข้า ลมหายใจเข้าก็จะมากระทบที่จุดนี้ ในขณะที่เดียวกันท้องก็จะ
 พองขึ้น ลมหายใจออกออกที่จุดนี้ ในขณะเดียวกันท้องก็จะยุบลงหรือว่า
 ยุบลงไป เพราะฉะนั้นก็ทำความรู้ลมหายใจเข้าจากปลายกระพุ้งจมูกเข้า
 ไปถึงนาภีที่พอง หายใจออกก็จากนาภีที่ยุบถึงปลายจมูกก็ได้ ก็ลองทำ
 ความรู้ในการหายใจเข้าหายใจออกดูดังนี้ก่อน หายใจเข้าก็จากปลายกระพุ้ง
 จมูกเข้าไปถึงนาภีที่พอง ออกก็จากนาภีที่ยุบจนถึงปลายจมูก นี่ท่านเรียก
 ว่าเป็นทางเดินของลมในการกำหนดทำสมาธิ คราวนี้ก็ไม่ต้องดูเข้าไปจน
 ถึงนาภีตั้งนั้น แต่ว่ากำหนดอยู่เฉพาะที่ปลายจมูกแห่งเดียว หายใจเข้าก็ให้
 รู้ว่าเราหายใจเข้า หายใจออกก็ให้รู้ว่าเราหายใจออก รวมใจเข้ามาให้รู้ดังนี้
 และในการตั้งสติกำหนดนี้ จะใช้นับช่วยด้วยก็ได้ หายใจเข้า ๑ หายใจออก ๑
 หายใจเข้า ๒ หายใจออก ๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓
 ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ แล้ว
 ก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒
 ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ ๙-๙ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔
 ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ ๙-๙ ๑๐-๑๐ แล้วก็กลับ ๑-๑ ถึง ๕-๕ ใหม่
 แล้วก็ ๑-๑ ถึง ๖-๖ ใหม่ ดังนี้หลาย ๆ หนจนจิตรวมเข้าหาได้ดีพอควร ก็
 ไม่ต้องนับคู่ แต่ว่านับ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕, ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ เป็นต้นไป เมื่อจิต

รวมเข้ามาดีแล้วก็เล็กน้อย ทำความกำหนดรู้อยู่ที่ปลายจมูกหรือที่ริมฝีปาก เบื้องบนเท่านั้น วิธีนับตั้งนี้เป็นวิธีนับที่พระอาจารย์ท่านสอนมาในคัมภีร์ วิสุทธิมรรค แต่ว่าจะใช้วิธีอื่นก็ได้ เช่น นับ ๑-๑ จนถึง ๑๐-๑๐ ทีเดียว แล้วก็กลับใหม่ หรือว่าจะเลย ๑๐-๑๐ ไปก็ได้เหมือนกัน แต่ว่าที่ท่านสอนไว้ แค่ ๑๐-๑๐ นั้น ท่านแสดงว่าถ้ามากเกินไปแล้วจะต้องเพิ่มภาวะในการนับมาก จะต้องแบ่งใจไปในเรื่องการนับมากเกินไป ฉะนั้นจึงให้นับอยู่ในวงที่ไม่ต้องใช้ภาวะในการนับมากเกินไป อีกอย่างหนึ่งพระอาจารย์ท่านสอนให้กำหนด หายใจเข้า พุท หายใจออก โธ พุทโธ พุทโธ หรือ ัมโม ัมโม หรือว่า สังโฆ สังโฆ ก็ได้ เมื่อใจสงบดีแล้วก็เลิกกำหนดอย่างนั้น ทำความรู้อเข้ามาให้กำหนดอยู่แต่ลมที่มากกระทบเท่านั้น ให้ทำดังนี้จนจิตรวมเข้ามาให้แน่วแน่ได้นาน ๆ นี่เป็นแบบฝึกหัดขั้นต้นที่ให้ในวันนี้ ท่านที่สนใจก็ขอให้นำไปปฏิบัติต่อไป

สพเพ สตฺตา อเวรา โหนตุ

สุจิตา โหนตุ นิพฺพยา

อธิบายเรื่องปัญญา

“ปัญญาเป็นรัตนะของนรชน” นี่เป็นพระพุทธภาษิต เพราะนรชนคือคนเรามีรัตนะ คือ ปัญญาติดตัวมาตั้งแต่เกิดเป็นพิเศษกว่าสัตว์ร่วมโลกทั้งหลาย จึงได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์ และสามารถอบรมปัญญาให้มากขึ้นได้ด้วย ฉะนั้น คนเราจึงมีความฉลาดสามารถเปลี่ยนภาวะจากความเป็นคนป่ามาเป็นคนเมือง มีความเจริญด้วยอารยธรรม วัฒนธรรม มีบ้านเมือง มีระเบียบ การปกครอง มีศาสนา มีเครื่องบำรุงความสุขทางกายทางใจต่าง ๆ สิ่งทั้งปวงเหล่านี้สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายหาไม่มี ทั้งนี้ด้วยอำนาจของปัญญานี้เอง พระรัตนตรัยคือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็เกิดขึ้นด้วยอำนาจของปัญญา แต่ปัญญาที่เป็นรัตนะของนรชนดังกล่าว

มานี้พึงทราบว่าจะต้องเป็นปัญญาที่ชอบ มีลักษณะเป็นความฉลาดรู้ ความชัดเจน การวินิจฉัยถูกต้อง สามัญสำนึกดี มีเหตุผลในสิ่งทั้งหลาย ปัญญาที่ชอบดังกล่าวเป็นผลสืบมาจากปัญญาที่มีเป็นพื้นฐานอันได้มาแต่ กำหนดของนรชน อันเรียกว่า สขาคติปัญญา และจากการศึกษาอบรมที่ ถูกชอบ อันสขาคติปัญญานั้นมีพลังอำนาจที่ทำให้ประจักษ์ เรียนรู้ เข้าใจ และตระหนัก เป็นพลังใจทางปัญญาของบุคคล ถ้าอบรมศึกษาในทาง ที่ผิด ก็จะทำให้เพิ่มความรู้ในทางฉลาดแกมโกง ในทางทำความชั่วร้าย ในทาง เบียดเบียนต่าง ๆ ฉะนั้น จึงตรัสสอนไม่ให้ประมาทปัญญา คือ ใช้ปัญญา พิจารณาอบรมศึกษาให้เข้าถึงความจริงตามเหตุและผลในสิ่งทั้งหลาย เพื่อให้บรรลุถึงความชอบถูกต้องในทุก ๆ สิ่ง รวมเข้ากันในมรรคมืองค์ ๘ ที่ พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติมาจนได้ตรัสรู้พระธรรม และทรงสั่งสอนไว้วันนั้นเอง คือ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ (รวมเข้า เป็นปัญญาสิกขา) สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ (รวมเข้าเป็นศีลสิกขา) สัมมาวายามะ เพียร ชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ (รวมเข้าเป็นจิตตสิกขา หรือ สมาธิ) มรรคมืองค์ ๘ นี้ ก็เท่ากับปัญญา ศีล สมาธิ นั้นเอง อันแสดง ว่า ปัญญาเป็นหัวหน้า แต่ที่แสดงไว้เป็นข้อปฏิบัติโดยลำดับทั่วไปว่า ศีล สมาธิ ปัญญา พระพุทธเจ้าได้ตรัสรับรองไว้ด้วยว่าสัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เพราะเมื่อมีสัมมาทิฏฐิก็ย่อมรู้เห็นทุก ๆ อย่างว่าผิดหรือถูกอย่างไร และ เมื่อมีความเพียรชอบ ความระลึกชอบเข้าประกอบ ก็จะทำให้มีความเพียร มีสติ ละทุกสิ่งที่ไม่ดี ทำทุกสิ่งที่ถูกให้เกิดขึ้น จนถึงเป็นความถูกต้อง สมบูรณ์ แต่ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยสมาธิเป็นหลักเป็นที่ตั้งแห่งทุก ๆ ข้อ เพราะ จิตที่ไม่มีสมาธิย่อมดิ้นรนกระสับกระส่ายไม่อาจที่จะใช้ปัญญาอบรมปัญญา ที่มีอยู่ให้เจริญขึ้นได้ เหมือนอย่างไรไฟฉายที่แกว่งไปแกว่งมา ไม่อาจจะส่อง อะไรให้มองเห็นชัดเจนได้ จึงต้องทำจิตให้สงบด้วยสมาธิเป็นหลัก ก็จะปฏิบัติ ให้มรรคทุกข้อแวดล้อมเข้ามา

ปัญญาสูงสุต

ปัญญาสูงสุด

เรื่องกัมมัฏฐานสำหรับแก่นิรวรณ์ เก็บจากคำสั่งสอนของพระ-
พุทธเจ้าจากที่มาจากต่าง ๆ และข้อที่ตรัสกำชับไว้ให้มีเป็นประจำในการ
ปฏิบัติแก่นิรวรณ์ทุกข้อ หรือในการปฏิบัติกัมมัฏฐานทุกคราว คือ โยนิ-
โสมนสิการ แปลว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย ได้แก่ การใช้ปัญญา
พิจารณาให้ทราบตระหนักแน่ถึงเหตุผลในการปฏิบัตินั้น ๆ ตามเป็นจริง
เมื่อใช้ปัญญาดังนี้ - จึงจะไม่ปฏิบัติผิดทาง ทั้งจะไม่หลงตัว สิมตัว การใช้
ปัญญาจึงเท่ากับเป็นการใช้เกราะป้องกันอันตรายอันอาจจะเกิดขึ้นจาก
ความหลงถือเอาผิดดังกล่าว และการใช้ปัญญาก็เป็นการศึกษาธรรมนั่นเอง
การฝึกหัดปฏิบัติสมาธิอย่างขาดโยนิโสมนสิการ หรือขาดการใช้ปัญญา
ก็เท่ากับไม่เป็นการศึกษาธรรม อาจหลงไปผิดทาง เช่น หลงติดอยู่กับนิมิต
ที่พบเห็นในสมาธิ หรืออำนาจบางอย่างที่ได้จากสมาธิ ทำให้กัมมัฏฐาน
(ที่ถูกต้อง) หลุด หรือหลุดจากกัมมัฏฐานได้ง่าย พระพุทธเจ้าตรัสไว้อีกด้วยว่า
“ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก” การใช้ปัญญาอบรมเพิ่มเติมปัญญาให้
ส่องสว่างยิ่งขึ้นโดยลำดับจึงเป็นเหตุให้มองเห็นแจ้งจะ คือ ให้อันเห็นจริง
ให้บรรลุสุขประโยชน์ตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงสุด เพราะปัญญานั้นสูงสุด

คือ ปัญญาที่สมบูรณ์เต็มที่ ย่อมทำให้จิตประภัสสร คือ ผุดผ่องสว่างเต็มที่ ทำให้รู้แจ้งเห็นจริงและบรรลुสุขประโยชน์สูงสุด เหมือนดังพระพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเตือนไว้ว่า “อย่าประมาทปัญญา” คือ ให้ใช้ปัญญานั้นเอง การที่ฝึกฝนใช้ปัญญาจนรู้แจ้งเห็นจริงแล้ว ย่อมปฏิบัติตนไปในทางที่ถูกต้องควรตลอดเวลา โดยปราศจากกิเลสตัณหา เป็นไปโดยอัตโนมัติ

๕. อธิษฐาน

นิเวรณและกัมมัฏฐานสำหรับแก้

จิตที่ไม่มีสมาธิ ก็เพราะมีนิเวรณทำให้ไม่ได้ความสงบ ไม่ใช้ปัญญา จึงจะแสดงนิเวรณ ๔ และกัมมัฏฐาน สำหรับแก้เพิ่มเติม ดังต่อไปนี้

๑. ความพอใจใฝ่ถึงด้วยอำนาจกิเลสกำม เรียกว่า กามฉันทะ แก้ด้วยเจริญอสุภกัมมัฏฐานพิจารณาซากศพ หรือเจริญกายคตาสติพิจารณาร่างกายอันยังเป็น ให้เป็นของน่าเกลียด

๒. ความงุ่นง่านด้วยกำลังโทสะ เรียกรวมว่า พยาบาท แก้ด้วยเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หัดจิตในทางหัดคิดให้เกิดเมตตา สงสาร กรุณา ช่วยเหลือเมื่อมีความสามารถ เกิดความพลอยยินดี ไม่ริษยา เกิดความปลอ่อยวางหยุดใจที่คิดโกรธได้

๓. ความท้อแท้ หรือคร้าน และความหดหู่ ง่วงงุน เรียกว่า ถีนมิทธะ แก้ด้วยเจริญอสุสสติกัมมัฏฐาน พิจารณาคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บ้าง พิจารณาความดีของตนบ้าง เพื่อให้จิตเบิกบาน และมีแก้ไขหวนอุตสาหะ หรือทำอาโลกสัญญา กำหนดคหมายแสงสว่างให้จิตสว่าง

๔. ความฟุ้งซ่าน หรือคิดพล่าน และความจิตจางเร็วหรือความรำคาญ เรียกว่า อุทธัจจกุกกุจจะ แก้ด้วยเพ่งกสิณ กำหนดคหมายใจ

เข้าออก หัดผูกใจไว้ในอารมณ์เดียว หรือเจริญมรณสติ อันจะทำให้ใจสงบ ด้วยสังเวช

๕. ความลังเลไม่แนลงได้ เรียกว่า วิจิกิจฉา แก่ด้วยเจริญธาตุกัมมัฏฐาน หรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อกำหนดรู้สภาวะธรรมที่เป็นอยู่ตามเป็นจริง

อีกอย่างหนึ่ง ทำความกำหนดรู้จิตที่มีนิรวณ และนิรวณที่มีในจิตกับทั้งโทษ เมื่อเกิดปัญญาความรู้จักนิรวณและโทษของนิรวณขึ้น นิรวณก็จะสงบหายไป

หลงตัว ลืมตัว

อนึ่ง ความหลงที่กล่าวข้างต้น มีลักษณะเป็นความมัวงุ่นเคลิบเคลิ้มเป็นต้นนั้น เป็นความหลงที่เป็นนิรวณของจิตที่พึงระงับได้ด้วยสมาธิ ยังมีความหลงที่สำคัญยิ่งขึ้นไปกว่า คือ หลงตัว ลืมตัว มีความอวดดีว่าตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นจากความประมาทไม่ใช้ปัญญา ฉะนั้น ผู้ที่เห็นโทษของความหลงตัว ลืมตัว จึงควรรู้จักใช้ปัญญากับทั้งสติรักษาจิตของตนไว้ให้ดีเป็นนิจ มิให้หลงไหลไปในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ในโลกทั้งหลาย เพราะจะทำให้หลงตัว ลืมตัว เป็นอันตรายต่อความดีทุกอย่าง เมื่อได้อะไร มีลาภ เป็นต้น ก็ให้รู้ว่าได้สิ่งที่มีเกิด มีดับ เมื่อมีการได้ก็ต้องมีการเสีย มีการประจวบก็ต้องมีการพลัดพราก แม้ชีวิตร่างกายของคน เมื่อได้มากก็ต้องเสียไปในที่สุด เมื่อมีปัญญารู้ความจริง เมื่อได้ลาภยศ เป็นต้นมา ก็จะไม่หลงไหลในสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ จะไม่หลงตัว ลืมตัว และจะใช้ลาภยศ เป็นต้น ในทางที่ถูก เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น เมื่อถึงคราวจะเสียก็ไม่เสียใจ ไม่ทำลายตัว จะสามารถรักษาความดีและจิตใจให้มีความสุข สงบ มีสุข ได้อย่างสม่ำเสมอ

ของฝาก-ขวัญ "ปีใหม่"

เทศนาพิเศษ

ศาสนา และ ทศพิธราชธรรม

ความเจริญผาสุกหรือความเสื่อมทรามเลวร้าย ในประเทศเรา
ปัจจุบันมีการวิจัยออกมาแล้วว่า “ข้าราชการ” เป็นองค์กรสำคัญอย่างหนึ่ง
ข้าราชการดีมีศีลธรรมหรือมี “ทศพิธราชธรรม” เป็นหลักในการ
ปกครองแล้วประชาชนจะอยู่เย็นเป็นสุข

หากข้าราชการไร้ศีลธรรม ปกครองประชาชนนอกกลุ่มนอกแนว
“ทศพิธราชธรรม” ประชาชนจะเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า ต้องเข้าป่าถือ
อาวุธรบราฆ่าฟันกัน จงล้างจงผลาญไม่สิ้นสุด

สมเด็จพระญาณสังวร แห่งวัดบวรนิเวศวิหาร ท่านกล่าวถึงหลัก
ในการปกครองของข้าราชการ และทศพิธราชธรรม อันหมายถึงธรรม
สำหรับพระราชาหรือนักปกครองได้อย่างไพเราะจับใจ ควรที่ข้าราชการ
และผู้ปกครองทุกระดับจะรับไว้เป็นสติปัญญาและสิริมงคลแห่งตนเนื่องใน
วันปีใหม่ ทั้งควรใช้เป็นหลักปฏิบัติสืบต่อไป เพื่อความผาสุกทุกฝ่าย

สมเด็จพระญาณสังวรกล่าวถึงความสำคัญของทศพิธราชธรรม
และศาสนาไว้อย่างชวนคิดว่า สิ่งไหนที่เราอยู่สมบูรณ์ เรามักจะไม่เห็น
ความสำคัญ ตัวอย่างเช่น ลมหายใจเข้าออก เราไม่รู้สึกรู้สียงถึงลมหายใจเลยว่า
เป็นอย่างไร เช่นเดียวกับศาสนาอันเปรียบเหมือนเส้นชีวิตเส้นหนึ่งในการ
ดำรงชีวิต แต่ไม่ค่อยได้สนใจกันตามควร

ศาสนา แปลเป็นข้อยุติกันว่า คือคำสั่งสอน ทุกคนจะต้องมีการ
สั่งสอนใจของตนเองอยู่เสมอหรือบางครั้ง

ศาสนา แปลว่า ปกครอง ทุกคนต้องมีการปกครองใจตนเอง
ปกครองตนเองอยู่เสมอ

นอกจากนี้เราต้องมีผู้ปกครองภายนอกส่วนใหญ่ก็คือ ท่านผู้ใหญ่
ที่ปกครองลงมาตามลำดับ เช่น ที่ทำงาน ครอบครัว โรงเรียน วัด ฯลฯ

ขณะเดียวกัน เราต้องมีการปกครองใจของตัวเองด้วย เราต้องรู้จัก
สั่งสอนใจตัวเอง อบรมตัวเอง

ตัวเราเองมิใช่มีความรู้ความสามารถตามที่เรียนมาแล้วจะดีเสมอไป
คนเรามีส่วนไม่ได้อยู่ในตนหลายประการ ทางพระเรียกว่า "กิเลส" หมายถึง
ความรัก โลภ โกรธ หลง ความดิ้นรนปรารถนาทั้งหลาย ความไม่รู้
หลงถือเอาผิด มีสิ่งต่าง ๆ คอยยั่วเย้าให้เกิดกิเลส

เพราะฉะนั้นประการแรกจึงไม่ควรที่จะประมาทว่า ตัวเรามีความ
รู้ ความสามารถอย่างเดียวกับเพียงพอ

เมื่อมีตำแหน่งหน้าที่ ต้องไม่ประมาท ต้องสำนึกว่ายังเป็นผู้ใหญ่
เป็นคนโตมากเท่าใด สิ่งที่จะมาชักชวนให้เป็นไปในทางที่ผิด ยิ่งมีมากขึ้น

ตัวใหญ่ เาก็ใหญ่

เงา...คือสิ่งผิดที่จะมาชักชวนให้ทำผิด

ถ้าเราไม่มีศาสนาเป็นเครื่องอบรมสั่งสอน แนะนำปกครองตัวเอง
ให้รู้จักเว้นในทางที่ควรเว้น ประพฤติในทางที่ควรประพฤติ ความที่ใหญ่
จะทำให้กล้าในทางที่ผิดมากยิ่งขึ้น

มากกว่าคนเล็ก เพราะเขายังมีผู้ใหญ่คอยสอดส่องดูแล ส่วนผู้ใหญ่
ไม่มีใครดูแลเพราะเป็นใหญ่เสียแล้ว

แต่ถ้าเรามีศาสนา จะไม่ประพาศิต ถึงแม้จะไปอยู่แห่งไหนก็จะประพาศิตคนดีไม่กล้าทำผิด ทั้งคนใหญ่คนเล็กจะไม่กล้าไปในสิ่งที่ผิดง่าย ๆ แม้จะอยู่ผู้เดียวโดยไม่มีผู้ใดดูแลว่ากล่าว

เพราะมีศาสนาเป็นหลักใหญ่คอยดูแลว่ากล่าว อบรมสั่งสอน เป็นหลักปกครองใจ ทุกคนจึงต้องมีศาสนาประจำตัว แต่มีใช้เพียงแค่เรียนรูบนโต๊ะหนังสือ หรือเพียงฟังเทศน์ฟังธรรมตามวัดวาอารามเท่านั้น เพราะนั่นเป็นเพียงเสมือนกับฟังสินค้าทางโฆษณา การที่จะมีศาสนาประจำตัวจริง ๆ ต้องรับเอาเข้ามาเป็นหลักยึดเหนี่ยวในทางประพาศิต ปฏิบัติ เป็นสิ่งเตือนสติปัญญาให้เจริญยิ่งขึ้น

สำหรับ "ทศพิธราชธรรม" นั้น เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการปกครอง ตั้งแต่คนส่วนใหญ่ถึงคนส่วนน้อย

เป็นธรรมสำหรับพระราช หรือนักปกครอง ๑๐ ประการ ซึ่งนำมาแจกเป็นข้อ ๆ โดยสังเขป

๑. ทาน หมายถึงการให้ เป็นการช่วยผู้ที่ต้องการช่วย เพราะมีความขัดข้องแร้นแค้นนั้น ๆ เช่น ผู้ที่ขาดอาหารก็ให้อาหารช่วย ขาดเสื้อผ้าก็ให้เสื้อผ้าช่วย ขาดที่อยู่อาศัยก็ให้ที่อยู่อาศัยช่วย ขาดหยูกยารักษาโรคให้หยูกยารักษาช่วย รวมความว่าเกิดความแร้นแค้นด้วยสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือที่ใดที่หนึ่งก็ให้สิ่งที่ต้องการนั้น ๆ ช่วย ดังนี้เรียกว่า ทาน

๒. ศีล คือ ความประพาศิต ต้องเว้นจากความชั่วร้ายทั้งหลาย ความประพาศิตอันใดที่เป็นความชั่วร้ายก่อให้เกิดเวร ใ้หงัดความประพาศิตอย่างนั้น ไม่ทำสิ่งที่เป็นการชั่วร้ายนั้น ไม่พูดสิ่งที่เป็นการชั่วร้ายนั้น รวมความว่าเว้นการที่ควรเว้นต่าง ๆ ทั้งทางกายวาจา

๓. ปริจาคะ การสละ อันหมายความว่า สละสิ่งที่มีประโยชน์น้อยแก่สิ่งที่มีประโยชน์มาก ยกตัวอย่างเช่นว่า สละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ

ร่างกาย เช่น เจ็บป่วยที่อวัยวะร่างกายก็ยอมสละทรัพย์สินรักษา สละอวัยวะร่างกายเพื่อรักษาชีวิต ในเมื่อต้องการที่จะรักษาชีวิตไว้ก็ยอม และ...สละได้ทุก ๆ อย่างทั้งทรัพย์สิน อวัยวะร่างกายตลอดจนถึงชีวิต ในเมื่อประพฤติธรรมคือความถูกต้องหรือหน้าที่อันต้องปฏิบัติเช่นทหาร ยอมสละทุกอย่างเพื่อปฏิบัติหน้าที่รักษาประเทศชาติ ดังนั้นเรียกว่าบริจาคหรือสละ

๔. *อาชวะ* ความตรง คือ ความประพฤติที่ตรง ไม่คดทรยศต่อเพื่อน มิตรสหาย ต่อหน้าที่การงาน ตลอดจนถึงประชาชน

๕. *มัทวะ* ความอ่อนโยน คือ ความมีอาการทางกายวาจาอ่อนโยน สุภาพ ไม่แสดงความแข็งกระด้าง มิใช่หมายความว่าอ่อนแอ แต่ว่าอ่อนโยน สุภาพ ไม่แสดงความแข็งกระด้าง แสดงการยกตนเหนือคนอื่น มีความอ่อนโยน สุภาพทางกาย ถึงวาจา พูดจาอะไรก็อ่อนโยน สุภาพ

๖. *ตปะ* ความเพียร เป็นผู้กล้าหาญในการทำสิ่งที่ควรทำ ไม่กลัวเกรงในการทำดังกล่าว ไม่มีความเกียจคร้าน ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอไม่บกพร่อง มีความเป็นผู้กล้า มีความเพียร ไม่อ่อนแอย่อท้อ เข้มแข็ง ถ้าทำดังนี้จะเป็นที่ย่าเกรงขามของบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย ไม่กล้าที่จะละเมิด

๗. *อโภธะ* ความไม่โภธ หมายถึงว่า ความมีจิตที่ประกอบด้วยเมตตา มุ่งที่จะปรารถนาดีเป็นที่ตั้ง ไม่เป็นคนใจน้อยหงุดหงิดง่าย แต่มีใจหนักแน่น ไม่คิดจะเอาแต่โทษใคร รู้จักให้อภัยและมีเมตตา

๘. *อวิหิงสา* ความไม่เบียดเบียน คือ การไม่ทำอะไรที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนทั้งทางตรงและทางอ้อม มีจิตประกอบด้วยกรุณาคิดช่วยเหลือและทำการช่วยเหลืออยู่เสมอ

๙. *ขันติ* ความอดทน คือ รู้จักอดทนต่อความตรากตรำต่าง ๆ เช่น รู้จักอดทนต่อหนาว ร้อน หิว กระจาย ทนต่อสิ่งที่ไม่เป็นสุข ไม่สนุกต่าง ๆ อดทนต่อเวลาที่ต้องพบความทุกข์ ตลอดจนถึงเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย

ก็ต้องมีน้ำอดน้ำทน รู้จักอดทนต่อความเจ็บใจ ต่อด้วยคำที่เขามาว่ากล่าว
ในบางครั้งบางคราว อันจะทำให้เกิดความเจ็บใจ ซ้ำใจ ก็ให้มีความอดทน

๑๐. *อวิโรธนะ* ความไม่ผิด เมื่อรู้ว่าอะไรผิดก็ไม่ทำ เพราะทุกคน
ย่อมต้องมีความผิดบ้างไม่มากก็น้อย ด้วยสิ่งที่ไม่รู้ซึ่งมีอยู่มากหรืออาจจะ
พลั้งเผลอทำให้ผิดอยู่บ้าง แต่ว่าอะไรที่รู้ว่าผิดก็ไม่ควรทำ คือไม่ทำผิดทั้งที่รู้
ควรรอบคอบในสิ่งที่จะทำทั้งหลาย ระมัดระวังไม่ให้ผิดหรือจะผิดก็แต่น้อย
อีกอย่างต้องรักษาความเที่ยงธรรม ความยุติธรรม ในเมื่อเป็นผู้ใหญ่ ต้อง
ไม่ลำเอียงเพราะความขง ความหลง ความกลัวทั้งหลาย ดังนั้นคือความไม่ผิด

ทศพิธราชธรรม หรือธรรม ๑๐ ประการ สำหรับพระราชอาหรือ
นักปกครองนี้ บัณฑิตทั้งหลายในอดีตมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น ได้ยกขึ้นมา
สั่งสอนพระราชอาเพื่อให้ใช้หลักธรรม ๑๐ ประการปกครองประเทศ เมื่อ
พิจารณากันให้ต้องแท้แล้ว ธรรม ๑๐ ประการนี้เป็นหลักปกครองทั่วไป
ผู้ที่มีหน้าที่ปกครองทั้งหลายพึงประพฤติปฏิบัติด้วย

แม้แต่ผู้อยู่ใต้ปกครอง หรือใต้บังคับบัญชา ตลอดจนถึงราชฎร
ทั่วไป ก็ต้องปฏิบัติตามธรรมทั้ง ๑๐ ประการ ต่อผู้ปกครองและผู้บังคับ
บัญชาด้วยเช่นกัน

เช่น เมื่อผู้ปกครองมีทานให้ ผู้อยู่ใต้ปกครองก็ต้องมีทานตอบสนอง
ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ฝ่ายปกครองหรือรัฐบาลใช้จ่ายทรัพย์
ทำนุบำรุงประเทศ และอาณาประชาราษฎร์ทั่วไป ฝ่ายประชาราษฎร์ก็
ต้องเสียภาษีอากรให้แก่รัฐบาลเพื่อนำเงินนั้นมาใช้จ่าย เรียกได้ว่ามีทาน
ต่อกัน

นอกจากนี้ ต้องมีศีลต่อกัน มีบริจาคต่อกัน มีความซื่อตรง อ่อนโยน
ความเพียร ความไม่โกรธ เมตตาจิตต่อกัน มีความไม่เบียดเบียน ประกอบ
ด้วยกรุณาต่อกัน มีความอดทนต่อกัน มีความประพฤติไม่ผิดต่อกัน

เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว จะเกิดความสุขสมบูรณ์เรียบร้อย

ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ กล่าวได้ว่า เป็นหลักศาสนาซึ่งเป็นหลักใหญ่ที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการทุกคนจะต้องพึงยึดถือปฏิบัติ อันเป็นความสุขความเจริญแก่ตนเอง แก่ประชาชนส่วนรวม

ขอให้ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง ทุกคนทุกฝ่ายทุกระดับ นำทศพิธราชธรรมนี้ไปพิจารณาและใช้เป็นหลักประพฤติปฏิบัติตามสมควร ขอบอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงคุ้มครองแก่ทุก ๆ ท่านที่อยู่ในทศพิธราชธรรมให้มีความสุข ความสวัสดิ์ตลอดปีใหม่นี้ทั่วกันเทอญ